

ภาพที่ 17 ผู้เข้าร่วมการบรรยายสาธารณะ "GNH and the search for a new global economic architecture: do we need an alternative development paradigm?" ประกอบด้วยเครือข่ายจีเอ็นเอช นักศึกษาและสื่อมวลชน

ภาพที่ 18 การบรรยายสาธารณะ 'Information and Communication Technology for a Global Sustainable Future' วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2552 ณ อาคารศปฐศสาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยวิทยากร โรเจอร์ เทอร์เรนติ ผู้ประสานงานโครงการ South East Asia ICT Cooperation project, SEACOOP

ภาพที่ 19 นักศึกษาสถาบันบริหารธุรกิจคินท์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเวทีบรรยายสาธารณะ
Information and Communication Technology for a Global Sustainable Future

ภาพที่ 20 ผู้เข้าร่วมเวทีการบรรยายสาธารณะ Information and Communication Technology for a Global
Sustainable Future ชักถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับวิทยากร

ภาพที่ 21 เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ: สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม” วันที่ 26 มีนาคม 2552 คุณสุนิตย์ เชาวรัฐา คุณสมบัติ บุญงามอนงค์ ผศ.สุรัตน์ ไหราชัยกุล และ ดร.วันทนี พันธ์ชาติ วิทยากรและผู้ดำเนินการอภิปราย

ภาพที่ 22 ภาพบรรยากาศผู้เข้าร่วมกิจกรรมเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ครั้งที่ 4.2 “บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศ สื่อเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการสร้างนโยบายอย่างมีส่วนร่วม”

ภาพที่ 23 การประชุมนานาชาติ “พุทธเศรษฐศาสตร์ในยุคบริโภคนิยม” วันที่ 9 – 11 เมษายน 2552 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 24 คุณฮันส์ แวนิลเด็นส์วาร์ด ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศ ดำเนินการสัมมนากลุ่มย่อย “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” ในเวทีการประชุมนานาชาติ พุทธเศรษฐศาสตร์ในยุคบริโภคนิยม ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 25 คณะชาวไทย โดยผู้แทนโครงการการเคลื่อนไหวความสุขมวลรวมประชาชาติและภิกษุณีธัมมนันทา (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) เดินทางไปแลกเปลี่ยนความรู้เชิงวิชาการที่ประเทศภูฏานระหว่างวันที่ 19 – 29 เมษายน 2552 ในภาพเป็นการถ่ายรูปร่วมกับ เลียงโป จิกมี ดินเลย์ นายกรัฐมนตรีของภูฏาน ฉะนั้นโอกาสรายงานความก้าวหน้าของโครงการฯ และนำเสนอเรื่อง ดัชนีวัดความก้าวหน้าของประเทศ

ภาพที่ 26 คณะผู้แทนชาวไทยศึกษาสภาพวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวภูฏานในหมู่บ้านชนบท ในเมืองบูมทัง โดยเน้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพที่ 27 เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมือง : จากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ” วันที่ 13 พฤษภาคม 2552 ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ดร.นิตยา กิจติเวชกุล และคุณ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ อภิปรายถึงแนวทางการจัดการความรู้และการปฏิรูปเศรษฐกิจในภาคชนบทเพื่อเชื่อมโยงกับภาคเมือง

ภาพที่ 28 คุณอภิรักษ์ โกษะโยธินที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ปาฐกถา “วิถีสีเขียวร่วมกัน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ เวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมืองจากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ”

ภาพที่ 29 ดร.เดชรัตน์ สุขกำเนิด นำเสนอ“วิถีเมืองที่เกื้อกูลชนบท” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเวทีสังเคราะห์และบูรณาการความรู้ “ชนบทกับเมืองจากความสัมพันธ์สู่ความร่วมมือ”

ภาพที่ 30 อภิปรายแลกเปลี่ยน เรื่อง ความร่วมมือระหว่างเมืองกับชนบท โดยผู้นำชุมชนมาบตาพุด เครือข่ายตลาดสีเขียว และบริษัทสังคัมสุภาพ

ภาพที่ 31 ผู้เข้าร่วมเวที“ชนบทกับเมืองจากความเหลื่อมล้ำสู่ความร่วมมือ”

ภาพที่ 32 การประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน” วันที่ 20 กรกฎาคม 2552 ณ อาคารศปฐรสาลา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมี คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ปาฐกถาว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 และทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน”

ภาพที่ 33 จอห์น ฮอล หัวหน้าโครงการการวัดความก้าวหน้าของสังคมจากองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา(OECD) ปาฐกถาเรื่อง “Measuring Progress of Societies” ในเวทีการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

ภาพที่ 34 การอภิปราย “ทิศทางและการวัดความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน” โดย คุณอาคม เติมพิทยาไพสิฐ ดร.นพดล กรรณิกา คุณศิริชัย สาครรัตน์กุล คุณณัฐพงษ์ จารุวรรณพงศ์ และ รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว ในเวทีการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

ภาพที่ 35 ภาพบรรยากาศผู้เข้าร่วมการประชุมโต๊ะกลมระดับชาติ

SCHOOL FOR
WELLBEING
Studies and Research

ภาพที่ 36 ตราสัญลักษณ์ School for Wellbeing Studies and Research

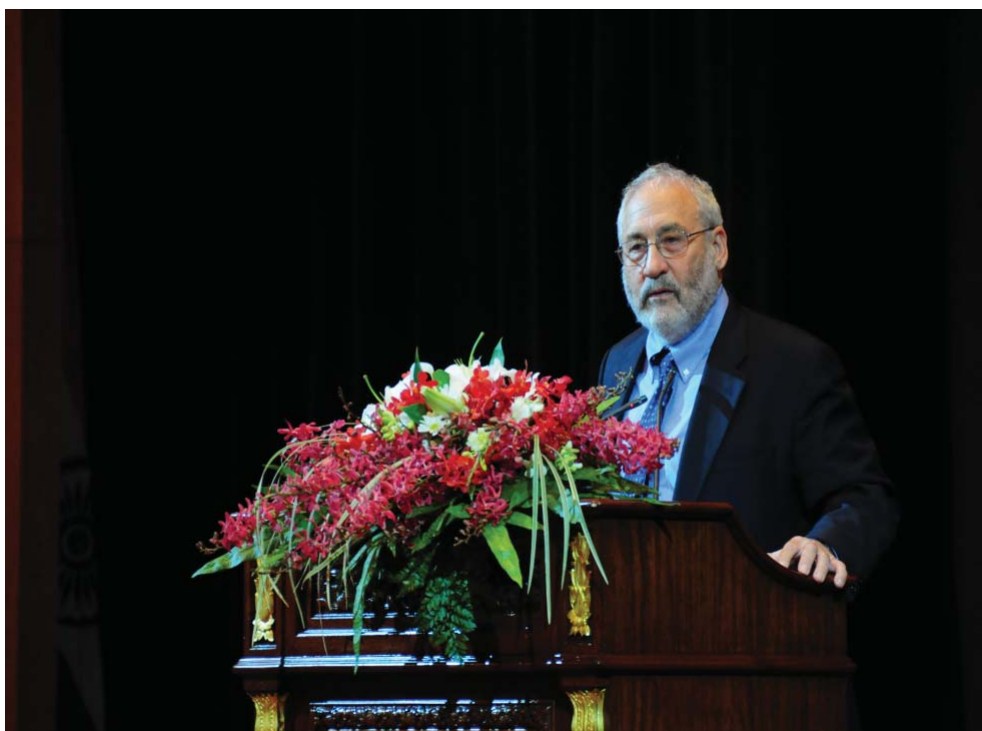
ภาพที่ 37 พิธีลงนามข้อตกลงก่อตั้ง School for Wellbeing Studies and Research โดย มูลนิธิเสฐียรโกเศศ นาคะประทีป ศูนย์ฐานศึกษาและคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 20 สิงหาคม 2552

ภาพที่ 38 บรรยายการเข้าร่วมพิธีลงนามข้อตกลงก่อตั้ง School for Wellbeing Studies and Research

ภาพที่ 39 เวทีสัมมนา “อนาคตประเทศไทยหลังวิกฤตโลก : ความร่วมมือในภูมิภาคสู่สังคมความเป็นอยู่ที่ดี” ในวันที่ 22 สิงหาคม 2552 ณ ห้องวิเทศสโมสร กระทรวงการต่างประเทศ โดยมีบุคคลสำคัญเข้าร่วมการสัมมนา (จากซ้าย) ดาไซกรรมา อูระ อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ฯพณฯ กษิต ภิรมย์ คุณสุรสิทธิ์ โกศลนาวัน ท่านทูตสุรพงษ์ ชัยนามและคุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยมส์วาร์ด

ภาพที่ 40 ดร.โจเซฟ สติกลิตซ์ (Dr. Joseph Stiglitz) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลกล่าวปาฐกถาเรื่อง “วิวัฒนาการเรื่อง จีดีพีในระดับสากลและบทบาทของประเทศไทยต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม”

ภาพที่ 41 ผู้ร่วมอภิปราย (จากขวา) รศ.สุริชัย หวันแก้ว ดร.วรากรณ์ สามโกเศศ ผศ.สุรัตน์ ไหราชัยกุล ดร.อัมมาร์ สยามวาลา ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ นพ.สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ

ภาพที่ 42 บรรยายการผู้เข้าร่วมการสัมมนาและปาฐกถาพิเศษ

ภาพที่ 43 ปาฐกถาพิเศษ “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง” วันที่ 8 กันยายน 2552 ห้องประชุมศิษย์เก่า คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยคุณเฮเลนา นอร์เบิร์ก-ฮอดจ์ กล่าวปาฐกถา

ภาพที่ 44 คุณเฮเลนา นอร์เบิร์ก-ฮอดจ์ สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับ อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์

ภาพที่ 45 ภิกษุณีธัมมฉันทา กล่าวแนะนำปาฐก และดำเนินรายการ

ภาพที่ 46 เวทีการอภิปราย “เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่นทางเลือกและทางรอดที่เป็นจริง” โดยวิทยากร คุณวัลลภา แวน วิลเลี่ยนส์วาร์ด คุณพูลเพชร สีเหลืองอ่อน คุณพฤติ เกิดชูชื่นและณพ.พัฒนา กิจไกรลาส จากเครือข่ายตลาดสีเขียว

ภาพที่ 47 การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2
“ความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับท้องถิ่น”
วันที่ 11-16 ตุลาคม 2552 จ.สุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 48 ดร.โรนัลด์ โคลแมน จากศูนย์
GPI Atlantic วิทยากรฝึกอบรมเรื่องดัชนี
ความก้าวหน้าที่แท้จริง

ภาพที่ 49 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ ร่วมแลกเปลี่ยนการวิจัยเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น

ภาพที่ 50 ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจากประเทศกัมพูชาระดมสมองสร้างแผนปฏิบัติการความสุขมวลรวมประชาชาติเพื่อนำเสนอต่อกลุ่มใหญ่

ภาพที่ 51 เรียนรู้ชุมชนไทดำ บ้านทับชัน อำเภอฟูนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อค้นหาวิถีเป็นสุข และปัจจัยที่เอื้อต่อความสุขของชุมชน

ภาพที่ 52 ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจากประเทศภูฐาน ลาว พม่า กัมพูชา เวียดนามและไทย

ภาพที่ 53 เวทีเวิร์ลด์คาเฟ่ สนทนาก่อพลังปัญญา “Thailand Breakthrough : ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทย?” วันที่ 1 ธันวาคม 2552 ณ ห้องเอนกประสงค์ (ห้องนิทรรศการหมุนเวียน) มิวเซียมสยาม ในภาพเป็นบรรยากาศการสนทนาเตรียมกิจกรรมร่วมกับวิทยากร

ภาพที่ 54 วิทยากร อ.ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ดร.ปัทมาวดี ชูชุกิ และอ.กิตติรัตน์ ณ ระนอง อภิปราย “ความก้าวหน้าที่แท้จริงของสังคมไทยควรเป็นอย่างไร”

ภาพที่ 55 ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อภิปราย “ความก้าวหน้าแท้จริงของสังคมไทยควรเป็นอย่างไร”

ภาพที่ 56 อ.ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ กระบวนกรเวिल्ด์คาเฟ่ สนทนาก่อพลังปัญญา ที่สร้างทั้งแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนอย่างเปิดกว้างและเป็นกันเอง

ภาพที่ 57 บรรยายการเจ็ดคาเฟ่ สันทนาการหลังปัญญา

ภาพที่ 58 ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสะท้อนกลับและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ภาพที่ 59 เวทีเสวนา “ฐาน : ดินแดนแห่งความสุขในสังคมโลกยุคใหม่” วันที่ 30 มกราคม 2553 ณ อาคารมหาจุฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยากรได้แก่ คุณฮันส์ แวนวิลเลี่ยนส์วาร์ด คุณเป็ก ดอร์จิ อ.ไพฑูริ์น กิตติเสรีชัย และ ดร.อภิชาติ พันธเสน

ภาพที่ 60 จิกมี ดรุณปา ศิลปินดนตรีพื้นบ้านชาวภูฐาน ขับลำนำนบทเพลงแห่งความสุข

ภาพที่ 61 บรรยายภาพหลังจากจบเวทีเสวนา ผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมรำวงพื้นบ้านภูฐาน

ภาคผนวก ข

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติ
สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

โดย

บริษัทสวนเงินมีมา จำกัด

ร่วมกับภาคีและเครือข่ายความสุขมวลรวมประชาชาติ

ภาคผนวก ข
บทความวิชาการ

โครงการการเคลื่อนไหวเรื่องสุขมวลรวมประชาชาติ
สู่กระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลง

คณะผู้รับผิดชอบโครงการ

1. คุณวัลลภา แวน วิลเลียมส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการ
2. คุณอันส์ แวน วิลเลียมส์วาร์ด	ผู้จัดการโครงการฝ่ายต่างประเทศ
3. คุณศจี กองสุวรรณ	ผู้ประสานงานโครงการ
4. คุณสุพจน์ ชุณหะวัณ	ผู้ประสานงานโครงการ

ฝ่ายชุมชนและสังคม

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้รับผิดชอบโครงการ สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญบทความวิชาการ

เรื่อง	หน้า
1. ความสุขและชุมชน ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล โดย สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ และ ประภา คงปัญญา	1
2. ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชี้วัด โดย สมบุญ ศรีประชัย	29
3. เทคโนโลยีสารสนเทศกับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าในการพัฒนา โดย ไสรัจจ์ หงส์ลดารมภ์	45
4. พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท: มองผ่านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและ มิติทางวัฒนธรรม โดย อานันท์ กาญจนพันธ์	67
5. วิถีชีวิตเมืองที่เกื้อกูลชนบท โดย เศรษฐ์ สุกข์กำเนิด	89
6. ชีวิตโลกวิฤตเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอด ด้านคุณค่า: การทบทวนเครื่องชี้วัดความก้าวหน้า หน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน โดย สุริชัย หวันแก้ว	107
7. <i>From Wealth to Well-being and Nibbana Eventually: A Transformation from Spiritual to Mainstream Economics, to Sustainability to Gross National Happiness (GNH), to Sufficiency Economy and Buddhist Economics by</i> Apichai Puntasen	123
8. <i>Introduction to GNH Index by</i> Dasho Karma Ura	149
9. <i>Measuring Genuine Progress: From GNH Indicators to GNH National Accounts by</i> Ronald Colman	165
10. <i>Gross National Happiness in Bhutan: A Living Example of an Alternative Approach to Progress by</i> Alejandro Adler Braun	215
11. <i>Happiness and Transformative Learning by</i> Nuttarote Wungwinyoo	255
12. <i>A Proposal for GNH Value Education in Schools by</i> Dasho Karma Ura	267
13. <i>"Critical Holism": A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness? by</i> Hans van Willenswaard	313

“...ข้าพเจ้าปรารถนาอย่างยิ่ง ที่จะให้ทุกคนได้เห็นและเข้าใจสถานการณ์บ้านเมืองตามความเป็นจริง ว่าเวลานี้บ้านเมืองของเรากำลังต้องการการปรับปรุงและพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพโดยเร่งรีบ เพื่อให้ได้รับประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วยจากทรัพยากรในพื้นที่ภูมิประเทศของเรา และจากกำลังงาน กำลังปัญญาของคนไทยทุกคน จะล้มเหลวลงเหนียวให้ชักช้าด้วยเหตุผลใดๆ ไม่ได้ เพราะจะทำให้เสียประโยชน์ที่พึงจะได้ไปเปล่าๆ ซึ่งในยามนี้จะต้องถือเป็นความเสียหาย.”

พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช 2537^๑

ความสุขและชุมชน: ความพยายามเล็กๆ ที่พุทธมณฑล^๒

Happiness@Phutthamonthon: a Preliminary Community-based Development and Research

สุทธิลักษณ์ สมิติศิริ และ ประภา คงปัญญา^๓

Suttalak Smitasiri and Prapa Kongpunya

ความนำ

ความสำเร็จของการพัฒนาโภชนาการกับแนวทางการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐาน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินเป็นอยู่เป็น”^๒ มีความชัดเจนว่าการกินเป็นอยู่เป็น นั้นเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาที่แท้จริง ฝ่ายเผยแพร่สื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดลได้ดำเนินการวิจัยและพัฒนาส่งเสริมการกินเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็ก เยาวชนและผู้เป็นมารดา มาเป็นเวลาเกือบ 30 ปี ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะมิติของการกินเท่านั้น เพราะการกินเป็นและการอยู่เป็นมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนตั้งแต่แรกว่านักวิจัยจากฝ่ายเผยแพร่สื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ สถาบัน วิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล มาเกี่ยวข้องกับความพยายามผลักดันการพัฒนาที่มีความสุข เป็นฐานด้วยเหตุใด จึงลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยสังเขปดังนี้

^๑ บทความนี้เขียนจากประสบการณ์การดำเนินโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม หนึ่งในโครงการวิจัยภายใต้โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

^๒ นักวิจัยฝ่ายเผยแพร่สื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล nussm@mahidol.ac.th, nupky@mahidol.ac.th Research Fellows, Division of Communication and Behavioral Science, Institute of Nutrition, Mahidol University

หากประเทศไทยไม่ได้มีผลงานด้านการพัฒนาโภชนาการโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ปัญหา การขาดสารอาหารในเด็กเล็ก (0-5 ปี) จนเป็นที่สนใจของนานาชาติ และ Richard Heaver จาก ธนาคารโลกได้ถอดบทเรียนการพัฒนาร่วมกับประเทศอื่นๆ ที่ประสบผลสำเร็จในช่วงเดียวกัน และ สรุปว่าการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จมักใช้เวลาดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีพลังไม่ต่ำกว่า 10-15 ปี โดยในช่วงเวลาดังกล่าวมีกลุ่มแกนนำ (Champions) ที่มีคำมั่นสัญญา (Commitment) ทำการ ผลักดันการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ให้ความสำคัญต่อการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ การวิเคราะห์ปัจจัยทาง การเมือง และการบริหารจัดการการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ^๓

ด้วยความที่เราเห็นว่าการถอดบทเรียนที่มีประเทศไทยรวมอยู่ด้วยของธนาคารโลกครั้งนี้ หลายฝ่ายในประเทศไทยน่าจะได้พิจารณาและนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศให้ ก้าวข้างหน้าต่อไป จึงปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข และจัดการประชุมสัมมนาขึ้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2549 การประชุมสัมมนาดังกล่าวมีความงดงาม และสะท้อนถึงความหวังตลอดจนความห่วงใยประเทศชาติบ้านเมืองของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหลาย ถึงแม้จะไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนแต่เห็นถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่ดีกว่าของทุก ฝ่าย^๔ Richard Heaver หนึ่งในผู้เข้าร่วมประชุมได้สะท้อนข้อคิดจากการประชุมสัมมนาว่าหลายฝ่าย เห็นว่าต้องช่วยกันพัฒนาประเทศโดยนำความสุขมาเป็นฐานของการพัฒนา^๕

อย่างไรก็ตามสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยในช่วงนั้นไม่เชื่อที่จะทำให้เราสานต่อ ผลการประชุมสัมมนาที่ดีดังกล่าวอย่างเป็นระบบ และสร้างความคับข้องใจหากจะไม่ทำอะไรเลย เพราะเสียงของผู้เข้าร่วมประชุมท่านหนึ่งกล่าวก่อนจบการประชุมว่า การสัมมนาครั้งนี้อาจเหมือนการ สัมมนาทั่วไปนั่นคือจบแล้วก็จบกันไป ขาดการนำความคิดไปสู่การปฏิบัติที่นำไปสู่การพัฒนาที่มีผล จริง ทั้งๆ ที่การจัดประชุมสัมมนาครั้งนี้ก็เพื่อส่งต่องานให้กับนักพัฒนาด้านอื่นๆ ทำให้อดที่จะเข้าไปมี ส่วนรับผิดชอบไม่ได้และด้วยความตั้งใจของ Richard Heaver รวมถึงภาคีเครือข่ายหลายฝ่ายที่เห็นว่า ประเทศไทยน่าจะประสบความสำเร็จในด้านนี้ได้

นับเป็นความโชคดีที่ในช่วงเวลาเดียวกัน รองศาสตราจารย์อนุชาติ พวงสำลี ริเริ่มก่อตั้ง โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษาขึ้นที่มหาวิทยาลัยมหิดล และเห็นว่าการวิจัยเกี่ยวกับความสุข (Happiness) เป็นส่วนหนึ่งของจิตตปัญญาศึกษา เราจึงตัดสินใจก้าวต่อดำเนินการทำงานที่พอทำได้ โดยการจัดทำข้อเสนอโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งต่อมาโครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์จิตตปัญญาศึกษาให้ดำเนินการมาจนครบ 2 ปี^{๖,๗} และกำลังจะดำเนินการต่อเนื่องเป็นปีที่ 3

การตัดสินใจดำเนินการโครงการนี้นับเป็นความท้าทายทางด้านวิชาการเพราะเราทำงานในเรื่องโภชนาการ (Nutrition) จะเข้าไปทำในเรื่องความสุขได้อย่างไร ถึงแม้เราจะมีฐานความรู้ทางด้านการสื่อสารและพฤติกรรมศาสตร์ที่น่าจะเป็นประโยชน์กับการพัฒนาทุกด้านและผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายทั้งในระดับประเทศและนานาชาติต่างยอมรับว่าปัญหาต่างๆ ของโลกปัจจุบันมีความซับซ้อนเกินกว่าศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งจะแก้ปัญหาได้ มีความจำเป็นต้องพัฒนาการทำงานข้ามศาสตร์เพื่อตอบโจทย์ที่สำคัญ แต่โครงสร้างการทำงานยังคงต้องอาศัยเวลาในการปรับตัวให้เกิดการสร้างงานในเชิงโครงสร้างอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อมีผู้เข้ามาช่วยคิดและผลักดันเรื่องที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศและประเทศของเราที่กำลังอยู่ในช่วงลำบากดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 มีพระราชดำรัสว่า “เวลานี้บ้านเมืองของเรากำลังต้องการการปรับปรุงและพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเร่งรีบเพื่อให้ได้รับประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วยจากทรัพยากรในพื้นที่ภูมิประเทศของเรา และจากกำลังงานกำลังปัญญาของคนไทยทุกคน จะลั้งเลหน่วงเหนี่ยวให้ชักช้าด้วยเหตุผลใดๆ ไม่ได้ เพราะจะทำให้เสียประโยชน์ที่พึงจะได้ไปเปล่าๆ ซึ่งในยามนี้จะต้องถือเป็นความเสียหาย...” จึงนำไปสู่การตัดสินใจเข้าร่วมดำเนินการเพื่อช่วยผลักดันกระแสของการพัฒนานี้ ทั้งๆ ที่ไม่ได้มีความรู้หรือความเชี่ยวชาญโดยตรง ไม่รู้ทั้งหมดและต้องเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ

ที่ผ่านมา เราสามารถดำเนินการได้ก็ด้วยการสนับสนุนของมหาวิทยาลัยมหิดล ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา และที่สำคัญยิ่งคือ สถาบันวิจัยโภชนาการ ตลอดจนภาคีเครือข่ายที่เข้ามาช่วยกันทั้งภายในมหาวิทยาลัยมหิดล จากมหาวิทยาลัยอื่นๆ กระทรวงทบวงกรมที่เกี่ยวข้อง และจากการอาสาเข้ามาของกัลยาณมิตรทางวิชาการทั้งจากในและนอกประเทศ ผู้อ่านจึงควรทราบความเป็นมาพื้นฐานนี้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์บทความของเราในลำดับต่อไป

ภาพการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานที่เห็น

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เราได้มีโอกาสเข้าพบและสัมภาษณ์เครือข่ายที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะในประเทศไทยระดับหนึ่ง ตลอดจนการเข้าร่วมงานประชุมระดับนานาชาติที่จัดขึ้นในประเทศไทย 2 ครั้ง โดยครั้งหนึ่งรัฐบาลเป็นเจ้าภาพและอีกครั้งเป็นการจัดของเครือข่ายความสุขประชาชาติ โดยภาพรวมสรุปได้ว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในประเทศไทยมีการดำเนินการในเชิงหลักการ ไม่ว่าจะเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งความอยู่ดีมีสุขของประชาชน โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหัวใจของการพัฒนา^๑ สำนักงานกองทุนส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) นำเรื่องการสร้างสุขเป็นประเด็นยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาพ การขับเคลื่อน

ความสุขโดยกลุ่มขับเคลื่อนสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ รวมทั้งพรรคการเมืองทั้งหลายที่ประกาศนโยบายส่งเสริมความสุขของคนในประเทศแต่อาจมีมุมมองแนว ทางสร้างสุขที่แตกต่างกันไป

การขับเคลื่อนทั้งหลายนี้ในทัศนะของเราล้วนเป็นความปรารถนาที่ดีแต่ยังขาดยุทธศาสตร์ร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางปฏิบัติที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญมากคือขาดการให้ความสำคัญต่อการจัดการความรู้และการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตลอดจนโครงสร้างการดำเนินการโดยรวมที่ยังไม่เข้มแข็ง และความท้าทายที่สำคัญมากต่อความก้าวหน้าของการพัฒนานี้ในประเทศไทยในความคิดเห็นของเราคือสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันที่หลายฝ่ายกำลังมองว่าเป็นมหาวิกฤต^{๑๑} ทำให้คำว่า “อยู่ดีมีสุข” และ “ความสุข” เป็นคำที่คนไทยหลายคนพูดเกือบไม่ออกในบริบทที่ท้าทายเช่นนี้

วัตถุประสงค์ของบทความที่เราจะนำเสนอต่อไปนี้ได้แก่ 1) นำเสนอแนวคิดของโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมที่เรามีส่วนดำเนินการในพื้นที่อำเภอพุทธมณฑลเพื่อประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาที่กว้างขวางขึ้นไป 2) นำเสนอภาพชุมชนจากผลการศึกษาวิจัยเบื้องต้นเพื่อสะท้อนสถานการณ์ และ 3) เสนอแนะแนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาสุขภาวะในพื้นที่และสะท้อนแนวคิดต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะในระดับประเทศ

พุทธมณฑล – มณฑลแห่งสุขภาวะ

ถึงแม้หลายฝ่ายจะตั้งความหวังต่อระบบอุดมศึกษาไว้สูง และมหาวิทยาลัยทั้งหลายก็พยายามจะมีบทบาทที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยภาพรวมมหาวิทยาลัยในประเทศไทยยังไม่ได้ถูกส่งเสริมจากสังคมผ่านระบบการเมืองการปกครองให้ทำบทบาทนี้ได้ดีด้วยการเข้าไปสังเคราะห์ จัดการและร่วมสร้างที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง^{๑๒} โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมเป็นเพียงหนึ่งในความพยายามเล็กๆ ด้วยการมีสมมุติฐานว่าชุมชนพุทธมณฑลจะเป็นชุมชนที่น่าอยู่แห่งหนึ่งในประเทศไทย และเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการสร้างสุขภาวะโดยความร่วมมือของชุมชนและมหาวิทยาลัยในพื้นที่ เพื่อเป็นพื้นฐานของการสร้างความเข้าใจร่วมกัน จึงขอนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ดำเนินการโดยสังเขปดังนี้^{๑๓}

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

มีบันทึกว่าในสมัยอาณาจักรทวารวดีซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-17 มีเมืองนครปฐมโบราณซึ่งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลเป็นศูนย์กลาง ปราภฏหลักฐานทางธรณีวิทยาว่าบริเวณ

อำเภอพุทธมณฑลเคยเป็นทะเลมาก่อน ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานีเมื่อปี พ.ศ. 2092 ได้โปรดเกล้าฯ ให้แบ่งเอาแขวงเมืองสุพรรณบุรี แขวงเมืองราชบุรีตั้งเป็น เมืองนครชัยศรีตัวเมืองตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรีห่างจากที่ว่าการอำเภอ นครชัยศรีในปัจจุบันไปทางใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตรและมีฐานะเป็นเมืองมาตลอดจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ซึ่ง พระองค์เสด็จไปพบที่เมืองนครชัยศรีระหว่างที่ทรงผนวช โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์และคลอง เจริญชุมเพื่อเป็นทางคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับองค์พระปฐมเจดีย์ และโปรดเกล้าฯ ให้จับจอง ที่ดินสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ในเขตอำเภอพุทธมณฑลพระราชทานให้กับพระราชโอรสและพระราชธิดา และได้โปรดเกล้าให้เมืองนครชัยศรีซึ่งขึ้นกับกรมมหาดไทยมาขึ้นกรมท่า ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงการปกครองโดยทรงตั้งกระทรวงมหาดไทย และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งมณฑลขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2437 โดยรวมเมืองนครชัยศรี สมุทรสาครและสุพรรณบุรี เข้าในมณฑล เดียวกันเรียกว่ามณฑลนครชัยศรี ตั้งที่ว่าการมณฑลที่เมืองนครชัยศรี ต่อมาปี พ.ศ. 2439 ได้ย้ายที่ว่าการ มณฑลไปตั้งที่พระปฐมเจดีย์ จนมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรีเป็นเมืองนครปฐม เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2456 และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้จังหวัดแทนเมือง เมืองนครปฐมจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดนครปฐม และยุบอำเภอเมืองเดิม เป็นอำเภอนครชัยศรีขึ้นกับจังหวัดนครปฐม

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และประชาชนได้จัดงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เนื่องในโอกาสที่พุทธศาสนาเวียนมาครบรอบ 2500 ปี และมีมติให้สร้างพุทธมณฑลขึ้นเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา ในเนื้อที่ 2500 ไร่ ที่ตำบลศาลายา อำเภอนครชัยศรีจังหวัด นครปฐม พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีก่อ ฤกษ์พุทธมณฑล เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 และได้เริ่มการก่อสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 มีการสร้างถนนหลายสายเข้าพุทธมณฑล ต่อมา มีการก่อสร้างมหาวิทยาลัย มหิดล วิทยาเขตศาลายา และสถานศึกษาตลอดจนสถานที่ราชการอื่นๆ อีกหลายแห่งทำให้บริเวณนี้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว จน เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2534 กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งกิ่งอำเภอพุทธมณฑล โดยแบ่งเขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม จำนวน 3 ตำบล คือ ตำบลศาลายา ตำบลคลองโยง และตำบลมหาสวัสดิ์ ตั้ง ที่ว่าการกิ่งอำเภอที่ตำบลศาลายา และได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอพุทธมณฑลเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2539

ข้อมูลทั่วไปด้านเศรษฐกิจและสังคม

อำเภอพุทธมณฑลเป็น 1 ใน 7 อำเภอของจังหวัดนครปฐม มีพื้นที่ 76,329 ตารางกิโลเมตรหรือ 47,706.25 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดนครปฐมระยะทางจากจังหวัดนครปฐม โดยถนนสายเพชรเกษมและถนนบรมราชชนนี ประมาณ 32 กิโลเมตร โดยรถไฟสายใต้จากสถานีนครปฐมถึงสถานีศาลายา ประมาณ 29 กิโลเมตร อำเภอนี้แบ่งการปกครองท้องที่ เป็น 3 ตำบล 18 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลศาลายา 6 หมู่บ้าน (เทศบาลตำบลศาลายา และ องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา) ตำบลคลองโยง 8 หมู่บ้าน (เทศบาลตำบลคลองโยง) และตำบลมหาสวัสดิ์ 4 หมู่บ้าน (องค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์) จากทะเบียนราษฎร เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2551 อำเภอพุทธมณฑลมีประชากรรวม 29,239 คน เป็นชาย 14,914 คน เป็นหญิง 14,245 คน มีจำนวนหลังคาเรือนรวม 12,617 หลังคาเรือน (ประชากรเฉลี่ย 2 คนต่อหลังคาเรือน) มีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 385 คนต่อตารางกิโลเมตร ประชากรมีอาชีพที่สำคัญคือการเกษตร ได้แก่ การทำนาข้าว แปลงผัก สวนผลไม้ และสวนไม้ดอก โดยเฉพาะกล้วยไม้ตัดดอก รับราชการ รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทห้างร้าน และค้าขาย โดยมีรายได้เฉลี่ย 51,741บาท/คน/ปี

ความน่าสนใจของชุมชนนี้กับการขับเคลื่อนสุขภาวะ

ประสบการณ์จากงานพัฒนาและวิจัยด้านโภชนาการเกือบ 30 ปี ทำให้เรามีความเชื่อมั่นเช่นเดียวกับศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ว่าชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานของสังคม เป็นฐานของความจริงของชีวิต สังคม วัฒนธรรมและทรัพยากร^{๑๓} การดำเนินการขับเคลื่อนสุขภาวะที่มีการดำเนินการร่วมกับท้องถิ่นจึงน่าจะเป็นยุทธวิธีสำคัญต่อแนวทางการพัฒนาที่มีข้อมูลหลักฐาน (Evidence-based development) การที่เราเลือกชุมชนพุทธมณฑลนอกจากความจริงที่ว่ามหาวิทยาลัยมหิดลที่เราสังกัดอยู่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนี้ และมหาวิทยาลัยของเรามีนโยบายสนับสนุนการวิจัยที่มีชุมชนเป็นฐาน (Community-based research) แล้ว เรายังเห็นว่าชุมชนพุทธมณฑลมีจุดแข็ง (Strengths) ที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะที่สำคัญต่อโอกาสของความสำเร็จในการพัฒนาด้วย

ชุมชนนี้นอกจากจะเป็นที่ตั้งของพุทธมณฑลสถานของประเทศ ในปัจจุบันยังได้รับการยกย่องให้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของโลกด้วย เรายังมีความหวังว่าความภาคภูมิใจที่เกิดขึ้นสำหรับคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาจะมีพลังพอที่หลายฝ่ายจะเห็นพ้องต้องกันว่า ชุมชนเล็กๆ แห่งนี้มีความสำคัญสำหรับคนไทยทั้งมวลไม่ใช่แต่เฉพาะผู้ที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้เท่านั้น หากหลายฝ่ายเห็นถึงความสำคัญดังกล่าว พุทธมณฑลน่าจะมีโอกาสสูงที่จะเป็นเมืองน่าอยู่และเป็น

มณฑลแห่งสุขภาวะได้เนื่องจากเราเองว่าการพัฒนาชุมชนเช่นพุทธมณฑลนี้ ถึงแม้คำตอบในการพัฒนาที่สำคัญจะอยู่ในชุมชนท้องถิ่นแต่ไม่ใช่ทั้งหมด หากขาดการสนับสนุนจากสังคมไทย โอกาสความเป็นไปได้น่าจะมีไม่มากนักเพราะชุมชนนี้เป็นชุมชนชานเมืองที่รัฐมีนโยบายกำหนดให้เป็นพื้นที่รองรับการขยายเมืองของกรุงเทพมหานคร นโยบายสำคัญที่เกี่ยวข้องจึงถูกกำหนดจากนอกท้องถิ่นและมีผลกระทบโดยตรงต่อความน่าอยู่และสุขภาวะของชุมชนนี้

จากเรื่องราวของชุมชนดังกล่าวจะเห็นได้ว่าชุมชนนี้ได้รับการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดอย่างน้อยในสองช่วงที่สำคัญ ช่วงแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองมหาสวัสดิ์ขึ้นเพื่อเสด็จพระราชดำเนินนมัสการพระปฐมเจดีย์ และมีการรวมตัวเป็นชุมชนทำนาและทำสวนต่อสืบเนื่องมา อีกช่วงหนึ่งหลังปี พ.ศ.2500 ที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามริเริ่มให้มีพุทธมณฑลสถานขึ้นในพื้นที่นี้ ในช่วงของการพัฒนาศาสนสถานที่สำคัญนี้ได้มีสถานศึกษาและหน่วยราชการเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก จนเรียกได้ว่าพุทธมณฑลเป็นชุมชนพุทธศาสนาและการศึกษา แต่ที่มีความงดงามมากก็คือคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังคงดำเนินชีวิตตามวิถีเกษตรด้วยการทำนาทำสวน ดังนั้นชุมชนนี้จึงมีองค์ประกอบที่น่าสนใจต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะในประเทศไทยเพราะนอกจากจะเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางด้านศาสนาและการศึกษาแล้วยังมีฐานของความเป็นจริงทางด้านชีวิตสังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีจุดแข็งที่จะพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศอีกด้วย

แนวคิดของการพัฒนาและวิจัยสุขภาวะที่พุทธมณฑล

จากความเป็นมาและเรื่องราวดังที่ได้อธิบายแล้ว เราได้ร่วมกับเครือข่ายทั้งนอกและในพื้นที่เก็บตกความคิดและองค์ความรู้ ตลอดจนทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ แล้วนำมาถกเถียงกันเป็นโครงการเล็กๆในพื้นที่ที่มีความคาดหวังใหญ่ๆ ว่าบทเรียนที่ได้จากโครงการฯ อาจเป็นประโยชน์ต่อการผลักดันการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติที่กว้างขวางขึ้นต่อไป

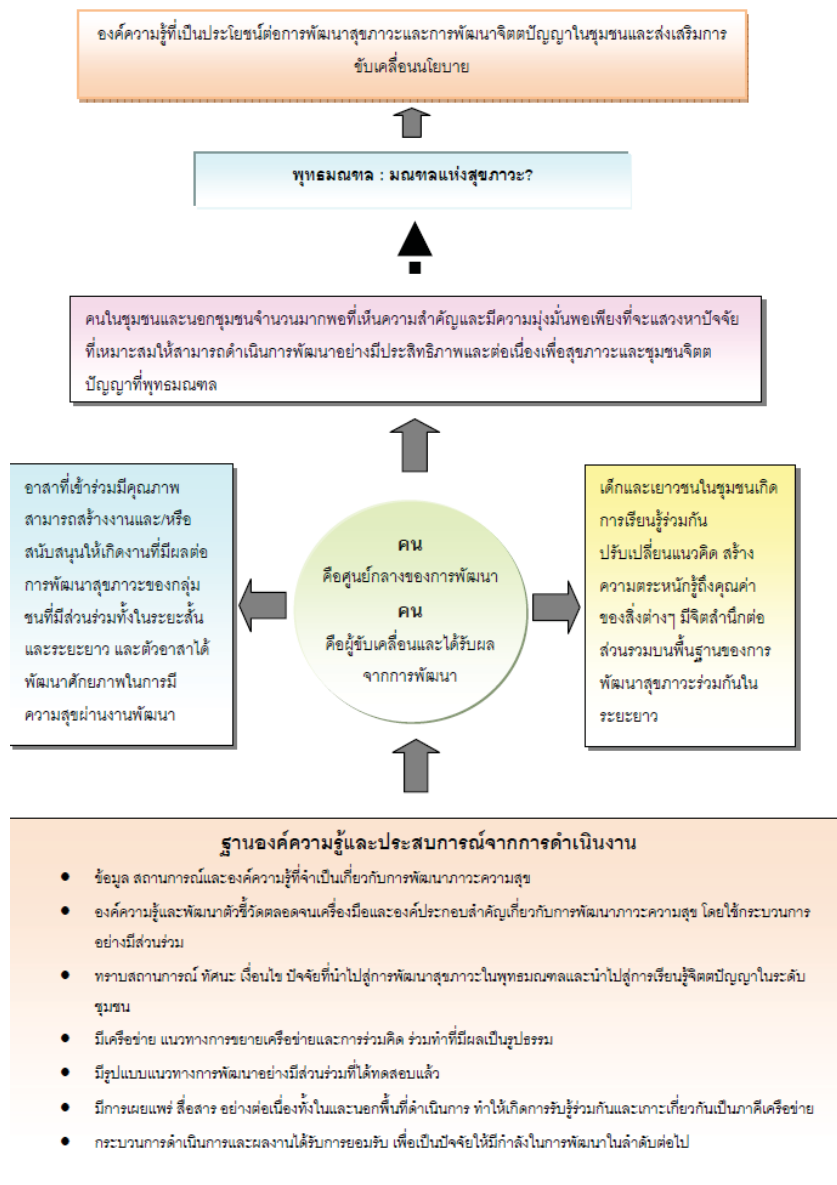
โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

เราและเครือข่ายริเริ่มดำเนินการโครงการนี้โดยมีสมมุติฐานว่าชุมชนที่มีสุขภาวะจะก่อให้เกิดการพัฒนาระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้น และระดับความสุขของปัจเจกบุคคลที่สูงขึ้นจะนำไปสู่การผลักดันการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ยิ่งขึ้นในชุมชนนั้นๆ มีวัตถุประสงค์ของโครงการในปีแรก เพื่อ 1) สร้างฐานความรู้ในการผลักดันนโยบายการพัฒนา 2) สร้างเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้จิตตปัญญาในระดับชุมชน 3) สร้างกระบวนการ

เรียนรู้กับชุมชนในเรื่องสุขภาพและยกระดับวัฒนธรรมแห่งศักดิ์ศรี คุณค่า ความดีงาม และการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง 4) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้และดำเนินงาน วิธีการศึกษาวิจัยในปีแรกเป็นการศึกษาเบื้องต้น (A preliminary study) ดำเนินการในระยะเวลา 1 ปี (มกราคม – ธันวาคม 2550) ส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาจากองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว (Desk research) และอีกส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาจากการเข้ามีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและกลุ่มผู้มีความเกี่ยวข้อง ดำเนินการเก็บข้อมูลและจัดการความรู้ในลักษณะสหสาขาและข้ามศาสตร์เพื่อใช้ในการพัฒนาต่อไป

สำหรับการดำเนินการต่อเนื่องเป็นปีที่สอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาสุขภาพ 2) พัฒนารูปแบบการส่งเสริมเด็กและเยาวชนในชุมชนให้มีสุขภาพโดยใช้ฐานองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาพทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ 3) ส่งเสริมเครือข่ายการพัฒนาสุขภาพให้มีความเข้มแข็ง และขับเคลื่อนแนวคิดการพัฒนาสู่ระดับนโยบายในท้องถิ่นและระดับประเทศ และ 4) สร้างฐานความรู้ในการผลักดันประเทศไทยให้ลงทุนอย่างจริงจังกับการพัฒนาสุขภาพ และการเรียนรู้จิตตปัญญาในชุมชน วิธีการศึกษาวิจัยในปีที่สองของการดำเนินการเป็นการทดลองประยุกต์ใช้ความรู้ประสบการณ์ และเครือข่ายที่มีอยู่ในการพัฒนาในรูปแบบของการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (Intervention & Learning or Participatory Action Development and Research) มีระยะเวลาดำเนินการ 1 ปี (เมษายน 2551 – มีนาคม 2552) สำหรับการดำเนินการในปีที่ 3 เราได้นำเสนอโครงการต่อเนื่องกับศูนย์จิตตปัญญาศึกษาและคาดว่าจะเริ่มดำเนินการต่อในเดือนมิถุนายน 2552 เป็นเวลา 1 ปีเช่นเดียวกัน

กรอบแนวคิดของโครงการ

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดของโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งถูกออกแบบให้ทำหน้าที่หลักสองประการคือส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ในลักษณะผู้อำนวย (Facilitation) และเร่งกระตุ้นการพัฒนาตามความเหมาะสม (Catalyst) แต่เนื่องจากเป็นการพัฒนาและวิจัยที่มีนักวิชาการทำหน้าที่วางกรอบยุทธศาสตร์การทำงานและการประสานงาน โครงการฯ จึงให้ความสำคัญต่อการสร้างฐานความรู้และประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งดังที่ได้ระบุแล้วว่าเราไม่ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในเรื่องนี้

กรอบการดำเนินงานจึงเริ่มด้วยการรวบรวมข้อมูล สถานการณ์และองค์ความรู้ที่จำเป็นเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะความสุขทั้งจากในและนอกประเทศ องค์ความรู้และพัฒนาตัวชี้วัดตลอดจนเครื่องมือและองค์ประกอบสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาภาวะความสุข โดยใช้กระบวนการอย่างมีส่วนร่วม การศึกษาสถานการณ์ ทักษะ เงื่อนไข ปัจจัยที่นำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะในพุทธมณฑลและนำไปสู่การเรียนรู้จิตตปัญญาในระดับชุมชน การดำเนินการในพื้นที่ร่วมกับเครือข่าย แนวทางการขยายเครือข่ายและการร่วมคิด ร่วมทำที่มีผลเป็นรูปธรรม เกิดบทเรียนหรือรูปแบบแนวทางการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมที่ผ่านการทดสอบ มีการเผยแพร่สื่อสารอย่างต่อเนื่องทั้งในและนอกพื้นที่ดำเนินการ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและเกาะเกี่ยวกันเป็นภาคีเครือข่ายโดยคาดว่ากระบวนการและผลงานที่ได้รับการยอมรับจะเป็นปัจจัยเอื้อให้กำลังในการพัฒนาสุขภาวะที่กว้างขวางและในเชิงลึกขึ้นต่อไป

หัวใจของกรอบแนวคิดของโครงการฯ ได้แก่แนวคิดที่ว่าการพัฒนาสุขภาวะนั้นเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เพื่อการเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพสูงสุด “คน” จึงเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาระบบการสำคัญของการพัฒนานี้จึงอยู่ที่การเข้าร่วมสร้างเหตุและปัจจัยที่เหมาะสมเพื่อเอื้อให้ “คน” เป็นทั้งผู้ขับเคลื่อนและได้รับผลจากการพัฒนา ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ จะออกแบบให้มีความหลากหลายและก่อให้เกิดการเข้ามาร่วมของอาสาสมัครที่มีคุณภาพสามารถสร้างงานและ/หรือการสนับสนุนให้เกิดงานที่มีผลต่อการพัฒนาสุขภาวะของกลุ่มชนที่มีส่วนร่วมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเชื่อว่าทั้งนักวิจัยและอาสาสมัครจะได้พัฒนาศักยภาพในการมีความสุขผ่านงานพัฒนาด้วยหากมีการดำเนินงานอย่างเหมาะสมนอกจากนั้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โครงการฯ จึงให้ความสำคัญต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชุมชน โดยมุ่งเสริมการพัฒนาในท้องถิ่นผ่านการสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ปรับเปลี่ยนแนวคิด สร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่างๆ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของการพัฒนาสุขภาวะร่วมกันในระยะยาว

ในเบื้องต้นโครงการฯ คาดว่าหากปัจจัยต่างๆ เอื้ออำนวยให้มีคนในชุมชนและนอกชุมชนจำนวนมากพอที่เห็นความสำคัญและมีความมุ่งมั่นพอเพียงที่จะแสวงหาปัจจัยที่เหมาะสมให้สามารถดำเนินการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่องเพื่อสุขภาวะและชุมชนจิตตปัญญาที่พุทธมณฑลได้ น่าที่จะเป็นก้าวสำคัญของการขับเคลื่อนพุทธมณฑลให้เป็นมณฑลแห่งสุขภาวะแห่งหนึ่งของประเทศไทยต่อไป และเราคิดว่าการดำเนินการโครงการฯ ในช่วงแรกนี้ ไม่ว่าจะเป็นผลอย่างไรก็น่าจะทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสุขภาวะและการพัฒนาจิตตปัญญาในชุมชนท้องถิ่นที่จะส่งเสริมการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานต่อไปไม่มากนัก

โอกาสในการพัฒนาความสุขที่พุทธมณฑล

เรามีความเห็นว่างบปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นใดๆ ที่สำคัญอย่างน้อยสองประการคือความพร้อมทางด้านองค์ความรู้และทุนทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ หากมองจากปัจจัยดังกล่าวนี้ พุทธมณฑลน่าจะมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานอยู่พอสมควรทีเดียว

ความสำคัญของการพัฒนาสุขภาวะจากจุดแข็ง (Strengths)

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความสุขทั้งในประเทศและนานาชาติระดับหนึ่งเราเห็นว่าในปัจจุบันมีองค์ความรู้มากมายที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา หากมีการนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับบริบท ในที่นี้เราจะนำเสนอเพียงแนวคิดหลักๆ ที่มีความโดดเด่นและเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะในประเทศไทยสองแนวคิดเท่านั้น

แนวคิดแรกคือจิตวิทยาเชิงบวก (Positive Psychology) ซึ่งมีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในประเทศตะวันตก เป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับมากเพราะใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์ทางจิตวิทยา นอกจากนั้นแนวคิดนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากการศึกษาที่ก้าวหน้ามาเป็นลำดับในด้านประสาทวิทยาศาสตร์ประกอบจึงทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างความสุขดูจะเข้าใจได้ง่ายขึ้นในวิถีคิดของตะวันตก จนมีคำนิยมใหม่ขึ้นได้แก่ Science of Happiness ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นกระแสความสนใจของประเด็นการพัฒนานี้ในปัจจุบัน^๔

Martin Seligman เปรียบเสมือนบิดาของ Positive Psychology ให้คำจำกัดความของแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก ว่าเป็น The scientific and practical explorations of human strengths และกล่าวถึงเป้าหมายในการสร้างสุขไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) The pleasant life ความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นผลมาจากการใช้สติปัญญา ศักยภาพทางกายและสังคมในทางสร้างสรรค์ 2) The engaged life หมายถึงการพัฒนาการใช้จุดแข็ง และความถนัดในการทำกิจการต่างๆ และ 3) The meaningful life หมายถึงการทำกิจการต่างๆ ด้วยใจเพื่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^๕

Sir Richard Layard นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษมีส่วนผลักดันให้นานาชาติหันมาให้ความสนใจกับการนำความสุขของประชากรเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาประเทศ เขาเป็นนักวิชาการอีกคนหนึ่งที่ยกย่องแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก และเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่คนในสังคมควรมีเป้าหมายร่วมกันว่าต้องการให้สังคมมีความสุข สังคมจึงจะมีความสุข เนื่องจากความสุขของคนขึ้นกับพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเขาเสนอให้รัฐบาลต่างๆ จัดให้มีการติดตามประเมินผลความสุขของสังคมอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับการติดตามตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ และดำเนินการใช้กลไกของรัฐเพื่อเพิ่ม

ความสุขของประชาชน ส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากมากขึ้น และระบุว่ารัฐบาลควรให้เงินสนับสนุนกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งด้วย^{๑๖}

คำสอนในพระพุทธศาสนากับการพัฒนาความสุข

ปัจจุบันพระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญในกระแสการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีสุขภาพของประชากรเป็นฐานในระดับนานาชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ประเทศฐานซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาประกาศใช้ความสุขมวลรวมของชาติ (Gross National Happiness) เป็นแก่นของการพัฒนาประเทศ^{๑๗} จากการรวบรวมองค์ความรู้ของโครงการฯ ในด้านนี้^{๑๘} ยืนยันว่าพระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นเพื่อก่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั้งหลาย หากพิจารณาพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์จะเห็นว่าต่างมีบทบาทเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาคนให้มีความสุขทั้งสิ้น

แผนภูมิที่ 2 ความสุขหลายระดับตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

โดยสรุปกล่าวได้ว่าคำสอนในพระพุทธศาสนาจัดแบ่งความสุขไว้หลายระดับตามระดับสภาวะจิตใจของแต่ละบุคคล แต่ละระดับมีความหมาย ละเอียด ประณีตแตกต่างกัน ตั้งแต่ความสุขขั้นพื้นฐานได้แก่ความสุขที่เกิดจากการได้และเสพวัตถุไปจนถึงขั้นสูงซึ่งเป็นความสุขจากการหลุดพ้นหรือเป็นอิสระจากสภาวะจิตใจที่ยึดติดกับปัจจัยภายนอก ดังแสดงในแผนภูมิที่ 2 การพัฒนาความสุขตามแนวทางพระพุทธศาสนาสำหรับปวงชนคนทั่วไปเสนอให้เริ่มจากการมีท่าทีที่เหมาะสมต่อการไม่ปล่อยให้ความอยากได้และอยากเสพทำให้เป็นทุกข์อย่างที่คนส่วนใหญ่มักประสบอยู่ จนพัฒนาถูกต้อง

เหมาะสมและสามารถมีความสุขจากการได้การเสพ และสามารถยกระดับความสุขที่ยังติดยึดที่ตัวตน ให้พัฒนาสูงขึ้นเพื่อความสุขที่มีความยั่งยืนต่อไป

คำสอนสำคัญที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั้งหลายที่ จะน้อมนำมาปฏิบัติอย่างไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต คือ 1) การไม่ทำบาป ได้แก่ ความชั่ว อกุศลทั้ง ปวง 2) การทำความดี ได้แก่ กุศลธรรมให้ถึงพร้อม และ 3) การทำจิตใจให้ผ่องใส ปราศจากกิเลส นอกจากนี้ยังได้ระบุถึงแนวทางสร้างสุขสำหรับปวงชนคนทั่วไปไว้เพื่อความเป็นมงคลของชีวิต 10 ประการ (มงคลสูตร) ดังนี้ 1) เลือคบและบูชาคนที่สมควร 2) เลือกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ทำดี ประพฤติดีเสมอ 3) รู้ให้ชำนานญามีวินัย และรู้จักใช้วาจาการพูดให้เป็นผลดี 4) ดูแลคนในครอบครัว การ งานไม่คั่งค้าง 5) รู้จักให้ มีศีลธรรมสงเคราะห์ญาติ การงานไม่มีโทษ 6) ไม่ทำชั่ว ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่ ประมาท 7) มีความเคารพ สุภาพอ่อนน้อมสันโดษ มีความกตัญญู หาโอกาสแสวงหาความรู้เกี่ยวกับ หลักความจริง ความดีงามที่เป็นประโยชน์ 8) มีความอดทน สื่อสารด้วยเหตุผล เข้าหาผู้มีความสงบ หาโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกี่ยวกับหลักความจริงความดีงามที่เป็นประโยชน์ 9) รู้จักบังคับควบคุม ตนไม่ทำตามใจอยาก รู้จักบังคับควบคุมตนทางเพศ เข้าใจความจริงของชีวิต บรรลุนิพพาน และ 10) จิตไม่หวั่นไหวเมื่อถูกโลกธรรมกระทบ

การพัฒนาความสุขตาม คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นการพัฒนาที่ช่วยทั้งตนเองและ สังคมให้มีความสุข หรือ พัฒนาความสุขในตัวเองด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสังคม พัฒนาความ เกื้อกูลในสิ่งแวดล้อมและความสุขสังคมด้วยการพัฒนาความสุขในตัวเอง อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญยิ่ง ในพระพุทธศาสนาคือการมีชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท แม้แต่ในเรื่องของความสุขก็ต้องมีท่าทีต่อ ความสุขอย่างถูกต้อง ในการพัฒนาสุขภาวะที่น้อมนำเอาคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นหลักชัย จำเป็นต้องก่อให้เกิดความเข้าใจในทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในประเด็นสำคัญคือ

- 1) การพัฒนาต้องไม่นำไปสู่การเพลิดเพลินติดอยู่ในสุข เพราะในความเป็นจริงของธรรมชาติ ทุกสิ่ง (รวมทั้งความสุข/ความทุกข์) มีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดาไม่มียกเว้น
- 2) การพัฒนาต้องน้อมนำให้เกิดความเข้าใจว่าบุคคลไม่ควรละทิ้งสุขที่ขอบรรวมและควร มุ่งมั่นพัฒนาให้มีศักยภาพในการมีความสุขที่มีความละเอียดประณีตยิ่งขึ้น
- 3) การพัฒนานั้นต้องเน้นให้บุคคลไม่เกิดความมัวเมาในความสุขแม้เป็นความสุขที่ละเอียด ประณีต และ
- 4) การพัฒนาต้องส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาขึ้นไปจนจิตเป็นอิสระ มีความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

ความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของคนในชุมชน

นอกจากแนวคิดที่สำคัญดังกล่าวแล้ว เราเห็นว่าความคิดเห็นของคนในชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานความรู้ที่จำเป็นยิ่งในการพัฒนา คนในชุมชนพุทธมณฑลมีความเห็นว่าเขามีความสุขและมีความพอใจในชีวิตอยู่ในระดับใด มีโอกาสที่จะพัฒนาสุขภาวะให้มีความละเอียด ประณีตสูงขึ้นไปมากน้อยเพียงใด ข้อมูลเหล่านี้จะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาสุขภาวะที่เหมาะสมสำหรับชุมชนพุทธมณฑล ซึ่งชื่ออันเป็นมงคลยิ่งของชุมชนนี้แปลความว่าเมืองของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

ประเทศไทยมีความพยายามในการพัฒนาดัชนีชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะของประชาชนอยู่พอสมควร แต่การดำเนินงานยังมีลักษณะกระจัดกระจาย ในความคิดเห็นของเราการพัฒนาดัชนีเหล่านี้ยังไม่ได้ส่งผลต่อการขับเคลื่อนสุขภาวะอย่างกว้างขวางและมีพลังเท่าใดนัก อุปสรรคประการหนึ่งอาจเกิดจากการให้ความสำคัญที่การพัฒนาตัวชี้วัดและขาดการตกลงในการขับเคลื่อนร่วมกัน สำหรับโครงการนี้เราได้รวบรวมศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกประเทศ ตลอดจนการเข้าพบสัมภาษณ์และร่วมประชุมกับผู้เกี่ยวข้อง โดยสรุปเรามีความเห็นเช่นเดียวกับอดีต รองนายกรัฐมนตรี คุณไพบุลย์ วัฒนศิริธรรมที่เคยระบุไว้ว่าเรื่องดัชนีชี้วัดไม่ได้สำคัญที่ความสมบูรณ์ของตัววัด แต่สำคัญที่ผลกระทบต่อวิถีคิด วิถีทำ วิถีอยู่ร่วมกันของคนมากกว่า^{๑๙} ทางโครงการฯ จึงจัดให้มีการดำเนินการในด้านนี้เป็นสามส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นการศึกษาในแนวขับเคลื่อนกลุ่มประชาสังคมที่มุ่งศึกษาทั้งมโนทัศน์ กลุ่มก้อน และการปฏิบัติเพื่อมีส่วนร่วมต่อการสร้างสุขภาวะ (Civic action)^{๒๐} จากผลการดำเนินการในส่วนนี้ได้รับองค์ประกอบและตัวชี้วัดภาวะความสุขของชุมชนพุทธมณฑลดังแสดงไว้ในตารางที่ 1

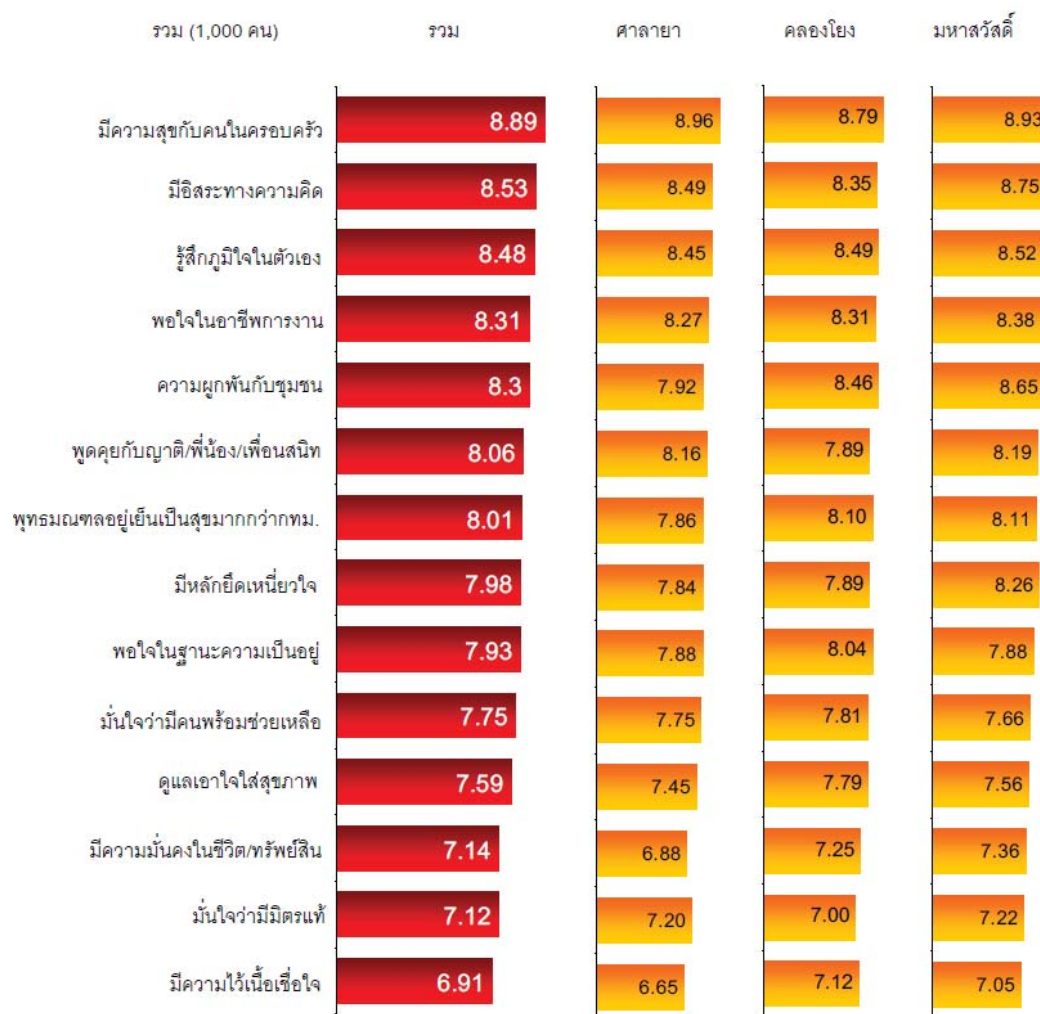
อีกส่วนหนึ่งคือการจัดให้มีการสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปได้แก่ ประชาชนนักเรียน/นักศึกษา และคนทำงานที่อยู่อาศัยในอำเภอพุทธมณฑล จำนวน 1,000 คน เมื่อเดือนกันยายน 2550^{๒๑} การวิจัยเชิงสำรวจนี้เป็น Perception survey และเน้นข้อมูลเชิงบวกโดยแบ่งข้อคำถามหลักออกเป็น 5 หมวดคือ 1) ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตัวอย่าง 2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนที่อยู่อาศัย 3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับคนอื่น 4) ความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง และ 5) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความพึงพอใจและความสุข ซึ่งคำถามในหมวดที่ 2-5 ทุกข้อมีคำตอบที่เป็นเกณฑ์วัดระดับความคิดเห็น ตั้งแต่ 0 (ไม่เลย) -10 (มากที่สุด)

ตารางที่ 1 องค์ประกอบและตัวชี้วัดความสุขของชุมชนพุทธมณฑลที่ค้นผ่าน Civic action

องค์ประกอบของสิ่งสะท้อนภาวะความสุข	ตัวอย่างตัวชี้วัดและการกล่าวถึงที่น่าสนใจ
มิติสิ่งแวดล้อมและทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม	<ul style="list-style-type: none"> • ไม่มีต้นไม้ล้ม มีนกและเสียงนกร้อง • ลำคลองไม่มีขยะและยังมีการใช้สอยคูคลอง • มีสนาม/ลานกีฬา
มิติทางสังคม ความเป็นชุมชน และประชาสังคม	<ul style="list-style-type: none"> • มีเวทีทำกิจกรรมตามความสนใจ เรียนรู้และอาสาทำเรื่องสร้างสรรค์เพื่อส่วนรวม • ประชาชนสละเวลาช่วยเหลือชุมชน ตื่นตัวต่อกิจกรรมส่วนรวม • คนใส่ใจอาสาดูแลและเอื้ออาทรกัน เช่น อาสาดูแลผู้ป่วยเรื้อรัง • รวมกลุ่มดูแลผู้ด้อยโอกาส • พื้นที่สาธารณะมีชีวิตชีวา
มิติการเรียนรู้และโอกาสในการพัฒนาตนเอง	<ul style="list-style-type: none"> • มีการพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์และทำกิจกรรมร่วมกัน • ร่วมกับองค์กรสาธารณะทำประโยชน์ เช่น เข้าไปทักทายและแบ่งปันความสุข • ได้เรียนรู้ถ่ายทอดบทเรียน
มิติสุขภาพและการพัฒนาคุณภาพชีวิต	<ul style="list-style-type: none"> • พึ่งตนเอง ช่วยเหลือตัวเองและผู้อื่นได้มากขึ้น • สุขภาพอนามัยดี ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ • มีบ้าน ที่อยู่อาศัย อาหารและยารักษาโรคตามอัตภาพ • มีลูกหลานดูแลอย่างใกล้ชิด • มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพที่เหมาะสม
มิติจิตใจและสุขภาวะทางจิตวิญญาณ	<ul style="list-style-type: none"> • ร่วมกิจกรรมพัฒนาจิตใจ • ได้ทำงานตามแบบในหลวง • มองโลกในแง่ดี เอาใจเขามาใส่ใจเรา รู้จักปล่อยวาง • การใช้ชีวิตพอเพียง • ความสมดุลของภาวะทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ • เสียสละและเอื้อเฟื้อต่อสังคม

ผลจากการสำรวจพบว่า ร้อยละ 88.9 ของกลุ่มตัวอย่าง คิดว่าตนเองมีความสุข และร้อยละ 91.2 ระบุว่าพึงพอใจในชีวิตโดยรวม ความพึงพอใจนี้รวมถึงด้านการงานอาชีพและฐานะความเป็นอยู่ด้วย (ค่าเฉลี่ย 8.3 และ 7.9 จาก ๑) และพบว่าคนพุทธมณฑลมีความภาคภูมิใจในตนเองสูง (ค่าเฉลี่ย 8.5 จาก 10) และพวกเขายังมองว่าตนเองมีหลักยึดเหนี่ยวใจและมีความสามารถในการรับมือกับปัญหาได้ (ค่าเฉลี่ย 7.9 จาก 10) นอกจากนั้นยังเห็นว่าตนเองมีอิสระทางความคิด (ค่าเฉลี่ย 8.5 จาก 10) ชาวพุทธมณฑลให้ความสำคัญกับครอบครัว (ค่าเฉลี่ย 8.9 จาก 10) และคนใกล้ชิด (ค่าเฉลี่ย 8.0

จาก 10) มีความผูกพันกับชุมชน (ค่าเฉลี่ย 8.3 จาก 10) กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ที่มีความพึงพอใจในอาชีพและฐานะความเป็นอยู่รวมถึงมีอิสระทางความคิดมากที่สุด ตลอดจนมีความผูกพันกับชุมชนมากที่สุดด้วย และส่วนใหญ่เห็นว่าพุทธมณฑลน่าอยู่กว่ากรุงเทพมหานคร (ค่าเฉลี่ย 8.0 จาก 10) ดูแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนของกลุ่มตัวอย่างในอำเภอพุทธมณฑลจำแนกตามตำบลที่อยู่อาศัย/ทำงาน/ศึกษา

อีกส่วนหนึ่งคือการจัดให้มีการสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปได้แก่ ประชาชนนักเรียน/นักศึกษา และคนทำงานที่อยู่อาศัยในอำเภอพุทธมณฑล จำนวน 1,000 คน เมื่อเดือนกันยายน 2550^{๒๑} การวิจัยเชิงสำรวจนี้เป็น Perception survey และเน้นข้อมูลเชิงบวกโดยแบ่ง

ข้อคำถามหลักออกเป็น 5 หมวดคือ 1) ลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตัวอย่าง 2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนที่อยู่อาศัย 3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับคนอื่น 4) ความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง และ 5) ความคิดเห็นเกี่ยวกับความพึงพอใจและความสุข ซึ่งคำถามในหมวดที่ 2-5 ทุกข้อมีคำตอบที่เป็นเกณฑ์วัดระดับความคิดเห็น ตั้งแต่ 0 (ไม่เลย) -10 (มากที่สุด)

ส่วนโอกาสในการพัฒนาพบว่า คนในชุมชนนี้มีความผูกพันกับชุมชนแต่จะมีความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนที่ลดน้อยลง โดยสะท้อนจากการที่เขามองว่าคนในละแวกที่อาศัยอยู่มีความไวเนื้อเชื้อใจกัน มีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนความรู้สึกมั่นใจว่ามีมิตรแท้ไม่สูงนัก (ค่าเฉลี่ย 6.9 และ 7.1 จาก 10) คนพุทธมณฑลมีความคิดว่าตนมีส่วนทำสิ่งที่ดีๆ ให้กับสังคม/ชุมชนไม่มากเท่าที่ควร (ค่าเฉลี่ย 7.3 จาก 10) นอกจากนี้ผลการสำรวจยังชี้ว่าคนพุทธมณฑลต้องการดูแลสุขภาพของตนเองให้ดีขึ้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนทำงาน (21-30 ปี) ที่มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นในการดูแลเอาใจใส่สุขภาพไม่สูงนัก (ค่าเฉลี่ย 7.1 จาก 10) ข้อค้นพบที่สำคัญอีกประการหนึ่งจากการสำรวจคือถึงแม้คนในพุทธมณฑลส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเขามีความสุขและมีความพอใจในชีวิต แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเยาวชน (15-20 ปี) ของชุมชนรู้สึกมีความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นและชุมชนน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ

โดยสะท้อนจากประเด็นการทำสิ่งดี ๆ ให้กับสังคม/ชุมชน การมีส่วนร่วมในการรักษาธรรมชาติ การเป็นคนดีมีคุณธรรม มีจิตใจสงบและมั่นคง และการมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยค่าเฉลี่ยประมาณ 7 จาก 10 ในทุกประเด็น

อีกส่วนของความพยายามในการเข้าใจมุมมองของชุมชน เป็นการดำเนินการผ่านแผนที่ทางความคิด (Mental Mapping) เครื่องมือทางภูมิศาสตร์ที่ช่วยให้บุคคลถ่ายทอดความคิด ทัศนคติ ความเชื่อเพื่อประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนการพัฒนาพื้นที่ ชุมชน หรือการแก้ปัญหาเฉพาะด้าน^{๒๒}

การศึกษากุมมมมนี้พบว่า ตัวแทนชุมชนตระหนักว่าการพัฒนาของชุมชนนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงที่ตามมาทำให้สภาพแวดล้อมของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปมากในความคิดเห็นของชาวบ้าน พุทธมณฑลในอดีตคือผืนแผ่นดิน ไร่นาที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหาร คุ คลอง หนอง บึงที่สะอาดเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตให้ผู้คนในยุคสมัยนั้นได้เติบโตขึ้นมาด้วยความร่มเย็น

เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของอำเภอพุทธมณฑล เป็นพื้นที่ราบลุ่มของแม่น้ำท่าจีน ตอนล่าง มีน้ำท่วมถึงในฤดูฝน มีดินตะกอนลำนํ้าเป็นปุ๋ยธรรมชาติเข้ามาสะสมบำรุงดินเพิ่มเติมขึ้นทุกปี เป็นสาเหตุดึงดูดผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการเกษตรกรรม เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน คลองมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่นั่นในสมัยก่อนอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ในด้านการคมนาคมติดต่อกับชุมชนต่างๆ ประโยชน์ในการกสิกรรม เช่น ทำนาข้าว นาบัว สวนผัก สวนผลไม้ ทั้งยังเป็นแหล่งอาหารให้ห่อเลี้ยงชีวิตผู้คน รวมถึงเป็นสถานที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านทุกรายอีกด้วย ไม่เพียงแต่ความสมบูรณ์ทางทรัพยากร ธรรมชาติเท่านั้น อำเภอพุทธมณฑลในอดีตยังมีทุนทางสังคมที่เห็นได้ชัดจากภาพชีวิตของชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน บรรยาการของการอยู่ร่วมกันในสมัยก่อน โดยทั่วไปจึงมีความสุขสงบสุขอบอุ่นเป็นมิตร ความทุกข์ของคนในชุมชนสมัยนั้นจึงได้แก่เรื่องความไม่พร้อมของสาธารณูปโภค เช่น การเดินทางยากลำบาก เพราะต้องอาศัยเรือ ซึ่งมีปัญหาในฤดูแล้งที่น้ำลด หรือต้องอาศัยรถประจำทางที่มีจำนวนน้อย ต้องคอยนาน เป็นต้น

ในปัจจุบันคนในชุมชนนี้เห็นว่าวิถีวัตถุประสงค์การใช้ที่ดินที่หลากหลายมากขึ้นในพื้นที่ทั้งสามตำบลของอำเภอพุทธมณฑล ทั้งเพื่อกิจกรรมเกี่ยวกับการเกษตร และไม่ใช้การเกษตร ชาวบ้านขายที่ดินให้คนต่างถิ่นมากขึ้น มีการก่อตั้งสถานศึกษา สถานที่ราชการ โรงงานอุตสาหกรรม บริษัทส่งออกกล้วยไม้ หมู่บ้านจัดสรร เกิดร้านค้าขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ คนเข้าทำงานในสถานศึกษา หน่วยงานราชการ ร้านค้า โรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น และมีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นเป็นลำดับด้วย ขณะที่ถนนหนทางได้รับการปรับปรุงดีขึ้นและมีถนนซอยมากขึ้น ทำให้การคมนาคมทางน้ำลดลง

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ สิ่งที่หลายคนเห็นตรงกันว่าเป็นปัญหาหรือความทุกข์ที่ชัดเจน ได้แก่ มีขยะมากขึ้น น้ำเสียจากโรงงานที่คุกคามพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน ปัญหายาเสพติดและโจรผู้ร้าย ทำให้ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีอุบัติเหตุในท้องถนนมากขึ้น ทั้งยังขาดความไว้วางใจและความเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าคนในชุมชนก็ยังแสดงเจตจำนงต่อความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นอีก ได้แก่ ตู้โทรศัพท์สาธารณะ ร้านค้าสะดวกซื้อ เป็นต้น อย่างไรก็ตามคนในชุมชนพุทธมณฑลจำนวนมากมีความต้องการที่คล้ายคลึงอยู่ประการหนึ่งอย่างชัดเจน ได้แก่ ความต้องการที่จะได้พื้นที่สีเขียวเพิ่มมากขึ้น ต้องการให้ชะลอการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมต่างๆ และต้องการกลับไปมีวิถีชีวิตที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน

เช่นในอดีต ซึ่งหากได้รับการตอบสนองตามความต้องการเหล่านี้ น่าจะหมายถึงการช่วยให้พวกเขาได้มีสุขภาพะมากขึ้น

หากพิจารณาจากการมองความสุขและความทุกข์ของตัวแทนชุมชนนี้จะเห็นได้ว่าชาวพุทธมณฑล นับว่าได้ประโยชน์สุขจากการมีพื้นที่อยู่อาศัยที่เป็นธรรมชาติ การประกอบอาชีพทางการเกษตรและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ความสะดวกสบายทางการเดินทางและความเจริญทางวัตถุที่เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ชาวบ้านประสงค์ แต่ในขณะเดียวกันพวกเขายังไม่สามารถหาแนวทางที่จะลดผลเสียที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงได้ ปัญหาความขัดแย้งผลประโยชน์ในด้านต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้น ผู้คนขาดความสัมพันธที่ดีมีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่นและชุมชนน้อยลง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากความไม่เป็นเมือง อุบัติเหตุ อาชญากรรม ปัญหายาเสพติด อย่างไรก็ตามชาวบ้านได้สะท้อนถึงความภูมิใจต่อชุมชนของเขา ความสุขที่เขาเคยมีและยังมิอยู่จากการได้อยู่อาศัยในชุมชนนี้ ตลอดจนความอาวรณถึงวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเอื้ออาทรที่ลดน้อยลงไปในระดับหนึ่งและการที่พวกเขาได้ร่วมให้ข้อเสนอแนะถึงแนวทางแก้ไขสถานการณ์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความอาทรของพวกเขาต่อทุกข์สุขของคนในชุมชน

พุทธมณฑล-มณฑลแห่งสุขภาพะ: ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัย

ด้วยความเชื่อที่ว่าการพัฒนาที่ดีควรเริ่มจากความเข้าใจฐานของการพัฒนานั้นคือชุมชน เราจึงดำเนินการให้เกิดความเข้าใจด้วยวิธีการที่ต่างกันถึงสามวิธีดังที่ได้อธิบายแล้ว อย่างไรก็ตามการสังเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้โดยนักวิชาการและเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชนสรุปร่วมกันว่าภาพที่เป็นจุดแข็ง (Strengths) และโอกาสที่จะพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นชุมชนสุขภาพะที่น่าภาคภูมิใจแห่งหนึ่งของประเทศไทยนำไปสู่ข้อสรุปที่ไม่แตกต่างกันในเชิงหลักการ นั่นคือการพัฒนาสุขภาพะที่พุทธมณฑลในลำดับต่อไปน่าจะให้ความสำคัญในประเด็นดังต่อไปนี้

- ส่งเสริมการพัฒนาความสุขจากการได้ทำสิ่งสร้างสรรค์และจากจิตใจเป็นบุญกุศลให้มากขึ้นในพุทธมณฑล ส่งเสริมให้คนพุทธมณฑลมีโอกาสเพิ่มความสัมพันธในระดับชุมชนที่เริ่มลดลงให้เพิ่มมากขึ้น โดยอาศัยกิจกรรมในชุมชนเป็นเครื่องมือให้คนมีโอกาสแสดง ความใส่ใจและส่งเสริมให้มีความตระหนักในสังคมส่วนรวมที่อยู่รอบๆ ตัวที่มีอยู่แล้วให้มากยิ่งขึ้น เปิดโอกาสให้คนได้แสดงออกถึงความเมตตา และความเสียสละแก่ผู้ที่อยู่รอบข้าง แทนแนวโน้มที่จะใช้ชีวิตในลักษณะต่างคนต่างอยู่และใส่ใจกันน้อยลงที่เริ่มพบมากขึ้นในชุมชน

- สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน โดยอาศัยจุดแข็ง คือความผูกพันต่อชุมชนที่ยังมีอยู่เป็นฐานในการพัฒนาให้คนในชุมชนนี้เกิดความรักและผูกพันชุมชนของตนเองมากยิ่งขึ้น และอย่างเป็นรูปธรรมอันจะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนของตนให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ เป็นแบบอย่างของชุมชนของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สมกับนาม “พุทธมณฑล” ให้ยิ่งขึ้นไป การดำเนินการในส่วนนี้จะสำเร็จได้ด้วยแนวทางการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตปัจจุบันของคนในชุมชนและการสนับสนุนที่พอเพียงจากสังคมไทย
- ดูแลรักษาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความสุขในพุทธมณฑลที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องด้วยพุทธมณฑลมีพื้นที่สีเขียวน้อยลง ขณะที่มลพิษและปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้เกิดการร่วมมือกันอนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่ดีซึ่งยังเหลืออยู่ให้อยู่ในสภาพที่ดีต่อไป ขณะที่ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงให้ดีขึ้น นับว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่หลายฝ่ายต้องช่วยกันดำเนินการ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและไร้ระบบ การดำเนินการด้านนี้ไม่อาจประสบความสำเร็จได้ด้วยมาตรการค่อยเป็นค่อยไป แต่จำเป็นต้องอาศัยมาตรการเชิงรุกโดยยึดจุดแข็งของความเป็น “พุทธมณฑล” ในการผลักดันให้หลายฝ่ายเข้ามาวิสัยทัศน์ร่วมว่าการพัฒนานี้ไม่ใช่เพื่อชุมชนนี้เท่านั้น แต่เพื่อประโยชน์ของสังคมไทยโดยรวมที่จะมีชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่แสดงออกถึงความเป็น “พุทธมณฑล” ด้วยส่งเสริมการดูแลสุขภาพเป็นพื้นฐานในการพัฒนาความสุข หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่และมหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกันพัฒนานวัตกรรมในการดำเนินงานเพื่อสร้างจิตสำนึกและเพิ่มขีดความสามารถในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนที่มีรูปแบบหลากหลายเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (HappyAndHealthy@BuddhaMonthon)
- ผลักดันให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนในพุทธมณฑลเป็นวาระแห่งชุมชน หากเด็กและเยาวชนมีความคิด ความเข้าใจต่อเรื่องความสุขและเป้าหมายชีวิตที่แตกต่างจากผู้ใหญ่ในชุมชน พวกเขาจะเผชิญบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนวิถีชุมชนที่เป็นความขัดแย้งต่อวิถีอดีตและปัจจุบัน ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยนี้ การค่อยเรียนรู้ของแต่ละบุคคลและปรับตัวตามธรรมชาติจะมีความเสี่ยงสูงเกินไป ผู้ใหญ่ในพุทธมณฑลควรให้ความสนใจพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนให้พวกเขาได้มีส่วนร่วมและเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาสุขภาวะในชุมชนโดยเร่งด่วน ไม่ว่าจะเป็นด้านการปลูกฝัง

วัฒนธรรม จริยธรรม แนวทางในการพัฒนาความสุขและการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม รวมถึงการศึกษา ทักษะการทำงานและอาชีพอย่างเหมาะสม

ความสุขของสยามเมืองยิ้ม: ข้อเสนอแนะจากบทเรียนของโครงการ

“ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการรวมตัวกันในหมู่ประชาชาติเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการพัฒนาและความก้าวหน้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ความสุขมวลรวมประชาชาติมุ่งหวังให้บังเกิดขึ้น” พระราชดำรัสของมกุฎราชกุมารจิกมี เคเซอร์ นัมเกล วังชุก เนื่องในงานประชุมความสุขมวลรวมประชาชาติครั้งที่ 1 กรกฎาคม 2004 ณ ราชอาณาจักรภูฏาน^{๑๗}

Hans van Willenswaard ให้ความเห็นว่าสี่เสาหลักของความสุขมวลรวมประชาชาติได้แก่ 1) การส่งเสริมวัฒนธรรม 2) ธรรมชาติ 3) การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียม และ 4) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นหลักการที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสุขภาวะในประเทศไทย^{๑๘} ดังที่กล่าวแล้วว่า เรายังมีความรู้เกี่ยวกับความสุขมวลรวมประชาชาติไม่มากนัก แต่ประสบการณ์จากการดำเนินโครงการในพื้นที่ดังที่ได้อธิบายแล้ว เราเห็นด้วยกับ Hans van Willenswaard ว่าองค์ประกอบทั้งสี่ประการน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาในเชิงหลักการแนวคิด อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นนี้ เรามีข้อเสนอเชิงปฏิบัติต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในระดับประเทศในสี่ประการเช่นกันดังนี้

ภาวะผู้นำและการขับเคลื่อนสุขภาวะ

ดังที่ได้ระบุแล้วว่าเราได้เข้ามามีส่วนร่วมผลักดันการพัฒนาที่เอาความสุขเป็นฐานโดยไม่ได้คาดหวังไว้ เราไม่ได้เริ่มทำงานนี้ด้วยความรู้ความเข้าใจความสุขมวลรวมประชาชาติ แต่เราทราบว่าการขับเคลื่อนทั้งนโยบายและการแสวงหาความรู้ในด้านนี้อย่างกว้างขวางในระดับนานาชาติ^{๑๙} เมื่อเราได้มีโอกาสศึกษาความสุขมวลรวมประชาชาติในระดับหนึ่ง เรา รู้สึกมีความประทับใจในความพยายาม แนวคิดตลอดจนการขับเคลื่อนแนวคิดของผู้นำจากราชอาณาจักรภูฏานเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามสิ่งที่เรารู้สึกประทับใจมากที่สุดในกระบวนการนี้คือ ภาวะผู้นำของผู้ที่ดำเนินการขับเคลื่อนเรื่องนี้ของราชอาณาจักรเราได้เรียนรู้ว่าความพยายามนี้ตลอดจนแนวคิดดังกล่าวฝังลึกอยู่ในปรัชญาการดำเนินชีวิตของผู้นำเหล่านี้ การขับเคลื่อน (เท่าที่เราสังเกตเห็น) จึงไม่ได้ดำเนินการทางด้านการคิดเท่านั้นแต่เป็นการขับเคลื่อนด้วยชีวิต จิตใจ และประกอบกับบุคลิกภาพตลอดจนภาวะผู้นำซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการมีอิทธิพลกับการยอมรับ

ความคิดของผู้ขึ้นและการเปลี่ยนแปลง^{๒๔}

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 1 ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาภาวะผู้นำที่จะมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานทั้งในปัจจุบันและอนาคต การทำงานอย่างจริงจังต่อการปลูกฝังเด็กและเยาวชนเพื่อให้มีแนวคิดการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ตลอดจนมีบุคลิกภาพและภาวะผู้นำที่เข้มแข็งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาในระยะยาวและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน

ความสุขควรพัฒนาโดยเน้นความประจักษ์

ด้วยประสบการณ์ที่ไม่ยาวนานนัก เรามีความคิดเห็นว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานในประเทศไทย ผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องยอมรับร่วมกันว่าการขับเคลื่อนในปัจจุบันยังขาดประสิทธิภาพในเชิงการปฏิบัติ แนวทางการพัฒนาในด้านนี้ขาดความชัดเจน นโยบายที่มีอยู่แล้วอาจไม่เหมือนแนวคิดของความสุขมวลรวมประชาชาติทีเดียวแต่ก็มีแนวโน้มในเชิงหลักการในทำนองเดียวกัน อุปสรรคที่สำคัญของประเทศไทยคือวัฒนธรรมที่ได้แปรเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์มากระบวนฐานวัฒนธรรมแบบพุทธที่เคยมีอยู่แต่เดิม^{๒๕} อย่างไรก็ตามเรายังเชื่อว่าสำหรับประเทศไทย หากหลายฝ่ายหันเข้ามาเอาใจจริงเอาใจในเรื่องนี้ โดยให้ความสำคัญต่อการหาสมดุลของความเป็นปัจเจก (Individualism) กับความเป็นหมู่ (Collectivism) อย่างเหมาะสมกับบริบท^{๒๖} ประเทศไทยน่าจะเป็นอีกประเทศหนึ่งที่น่าจะช่วยผลักดันการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การพัฒนาที่เอื้อต่อความสุขของประชาชนให้กว้างขวางต่อไปได้

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 2 ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติให้เห็นจริงในการขับเคลื่อน ควรส่งเสริมการศึกษาวิจัยเพื่อส่งเสริมนโยบายอย่างมียุทธศาสตร์ (Action oriented strategic policy research) เน้นการลงมือปฏิบัติร่วมกันโดยมีความรู้เป็นฐานในบุคคล องค์กร^{๒๗} และชุมชนท้องถิ่น^{๒๘, ๒๙, ๓๐} ที่มีความพร้อมหลายระดับอย่างมีเป้าหมายร่วมกัน แต่หลากหลายวิถีทางตามความเหมาะสมของบริบทแวดล้อม

การชี้นำกับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์

ถึงแม้ว่างานของเราจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับความพยายามด้านนี้ในระดับชาติโดยตรง และในความจริงเรามีแนวโน้มที่จะเห็นว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงคุณภาพโดยโครงสร้างใหญ่ของประเทศไทยในปัจจุบันมีความจำกัดค่อนข้างมาก เรายังเห็นว่าการขับเคลื่อนเรื่องการชี้นำใน

ระดับชาติเป็นความพยายามที่ต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการดำเนินการอื่นๆ ที่จำเป็น เราเห็นด้วยกับรองศาสตราจารย์ ดร.สมบุญ ศิริประชัย ว่าประเทศไทยควรตีโจทย์ร่วมกันในเรื่องนี้อย่างจริงจังโดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ควรมุ่งมั่นที่ความสมบูรณ์ของการวัด เพราะไม่ว่าวิธีการใดก็ย่อมจะมีจุดอ่อนทั้งสิ้น^{๒๙}

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 3 ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามาร่วมกันทบทวนตัวชี้วัดที่จะเหมาะสมในการขับเคลื่อนสุขภาวะของประเทศไทยอย่างมีพลังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโดยเชื่อมโยงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาของประเทศให้เกิดผลในเชิงการเปลี่ยนแปลง (Transformation) เพราะผลการวิจัยของศูนย์วิจัยความสุขชุมชน มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ(เอแบค) พบว่าคนที่ใช้ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีโอกาสพบกับความสุขมากกว่ากลุ่มคนที่ไม่ใช้ชีวิตแบบพอเพียงถึง 11.945 เท่า^{๓๐}

การสื่อสารและการจัดการที่ดีมีความสำคัญกับการขับเคลื่อน

คำกล่าวที่ว่า “เมื่อปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข บุคคลนั้นย่อมเป็นสุขแล้ว” เป็นความจริงที่รอการพิสูจน์ของมนุษยชาติอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์โลกตามที่ได้บันทึกกันไว้ชี้ว่า ในช่วงที่ผ่านมามนุษย์ไม่ได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเท่าใดนัก เรื่องราวของความขัดแย้ง การแย่งชิงอำนาจ สงคราม การที่มนุษย์ต้องล้มตายไปเป็นจำนวนมากด้วยฝีมือของมนุษย์ด้วยกันเองเป็นปรากฏการณ์ที่มักเกิดขึ้นเป็นช่วงๆ เสมอมาด้วยปัจจัยสำคัญสามประการที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ได้แก่ ความเจ็บปวด ความกลัวและความหลงรักตัวเองที่ไม่อาจก้าวข้ามได้^{๓๑} เราเห็นว่าอาจเป็นไปได้ที่มนุษยชาติได้พัฒนามาถึงจุดที่กำลังจะก้าวข้ามไป การขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีสุขเป็นฐาน หากไม่ประมาทอาจเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านที่เต็มไปด้วยความหวังนี้

ข้อเสนอแนะต่อการขับเคลื่อนในระดับชาติที่ 4 ส่งเสริมการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการงานพัฒนาที่ดีในกระบวนการการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม บทเรียนความสำเร็จของการพัฒนาทางโภชนาการได้ระบุถึงความสำคัญของการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการไว้อย่างชัดเจน^{๓๒} เรื่องนี้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนแนวทางใหม่ของการพัฒนาน่าจะพิจารณาให้ความสำคัญการพัฒนาส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญที่เนื้อหาของการพัฒนาและให้ความสนใจในการสื่อสารเนื้อหาของการพัฒนาเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงการสื่อสารเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาอย่างไม่สามารถแยกส่วนได้ การกระทำและพฤติกรรมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นการสื่อสารตลอดเวลา^{๓๓} คือบทเรียนสำคัญจากราชอาณาจักรภูฏาน ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาเพื่อ

การมีชีวิตอยู่ที่ดี ไม่น่า จะมีเรื่องราวใดที่น่าจะสื่อสารให้เกิดผลอย่างกว้างขวางมากกว่าเรื่องนี้ โจทย์จึงอยู่ที่ที่จะสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นอย่างมีเป้าหมายได้อย่างไรในประเทศไทย

อนึ่งนักพัฒนายุคปัจจุบันมักเอ่ยว่างานพัฒนาต้องทำด้วยใจ ด้วยการคิดใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง การบริหารจัดการงานพัฒนาที่ทำด้วยใจนี้น่าจะเป็นการบริหารจัดการที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์ที่ดีที่สุด ด้วยความจริงที่ว่าอุปสรรคต่อเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการงานใดๆ อยู่ที่ “ใจ” นี้เอง หากการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีความสุขเป็นฐานจะให้ความสำคัญต่อการค้นหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมอย่างจริงจัง โอกาสที่กระแสการพัฒนาที่กำลังช่วยกันผลักดันจะได้รับการยอมรับและนำไปปฏิบัติจนบรรลุผลมากบ้างน้อยบ้างในประเทศไทยน่าจะไม่ใช่ไกลความเป็นจริงนัก

เอกสารอ้างอิง

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2549). คำพ่อสอน: ประมวลพระบรมราชาวาจาและพระราชดำรัสเกี่ยวกับความสุขในการดำเนินชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ (โรงพิมพ์กรุงเทพ)

^๒พระพรหมคุณาภรณ์. (2550). การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น: ความสุขของครอบครัว คือ สันติสุขของสังคม. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

^๓Heaver, R. (2005). Strengthening Commitment for Human Development: Lessons from Nutrition. Washington, D.C.: The World Bank.

^๔Achamuneewongse, S. (2006, August 20). The Key to Social Transformation. Bangkok Post

^๕Heaver, R. (2007). From GDP to GDH : Human Development for Happiness in Thailand. Unpublished paper.

^๖สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริและคณะ. (2551). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาพและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม. นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

^๗สุทธิลักษณ์ สมิตะสิริ ประภา คงปัญญา และคณะ. (2552). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาศึกษาอย่างมีส่วนร่วม. นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

^{๙๘}อนุชาติ พวงสำลีและคณะ (บรรณาธิการ). (2548). Transdisciplinary commons : เครือข่ายความรู้ข้ามศาสตร์. นครปฐม : สำนักงานทราบนส์ทีม เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

^{๙๙}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา. (2550). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ.2550-2554. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี

^{๑๐}ประเวศ วะสี. (2552). องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์สยาม. จดหมายข่าวการประชุมวิชาการเรื่องทางออกวิกฤตสยามด้วยยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง. วันที่ 24 มีนาคม 2552 โรงแรมมิราเคิลแกรนด์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กระทรวงมหาดไทย มูลนิธิซีเมนต์ไทย และมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

^{๑๑}ประเวศ วะสี. (2552). ปฏิรูปประเทศไทย ปฏิรูประบบอุดมศึกษา: อุดมศึกษาคือหัวใจทางปัญญา พาชาติออกจากวิกฤต. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะที่ดี, มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ และเครือข่ายสถาบันทางปัญญา (พิมพ์ที่บ.ที่คิ้ว พี)

^{๑๒}ที่ว่าการอำเภอพุทธมณฑล. (2552). สรุปข้อมูลการบรรยายอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประจำปี 2552. อัดสำเนา.

^{๑๓}ประเวศ วะสี. (2552). กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย: ท้องถิ่นเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (พิมพ์ที่บ.ที่คิ้ว พี).

^{๑๔}Carr, A. (2004). Positive Psychology: The science of happiness and human strengths. New York: Routledge

^{๑๕}Seligman, M. (2003). Authentic Happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. London: Nicholas Brealey.

^{๑๖}Layard,R. (2005). Happiness : Lessons from a New Science. London: Penguin Group.

^{๑๗}กรรมะ อูระ, กรรมะ กาเลย์, ภิกษุณีธัมมันทา, สุลักษณ์ ศิวรักษ์, วิลเลียมส์วาร์ด, ฮันส์ แวน,โคลแมน โรนัลด์, แมนคอลล มาร์ค. (2551). ฐานันดรความสุขมวลรวมประชาชาติ: คัดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา. (สตีเฟ ชันติวรพงศ์,ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สอนเงินมีมา.

^{๑๘}พระครุฑิต คุณวโร. ผู้รวบรวม/เรียบเรียง. (2551). คำสอนในพระพุทธศาสนากับการพัฒนาความสุข.นครปฐม: โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

^{๑๙}ไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม. ประชาชาติธุรกิจ. วันที่ 27 กรกฎาคม 2549 ปีที่ 30.

- ^{๒๐} วิจารณ์ คำศรีจันทร์ และคณะ.(2551). ตัวชี้วัดและเครื่องมือที่นำไปสู่การพัฒนาภาวะความสุข โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม (หน้า 387-410). นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ^{๒๑} ประภา คงปัญญา และคณะ.(2551). รายงานการสำรวจเพื่อพัฒนาชุมชนพุทธมณฑล. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม.(หน้า 339-386) นครปฐม : โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ^{๒๒} สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช. (2551). โครงการศึกษาความทุกข์และสุขของชาวพุทธมณฑลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม : รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม. (หน้า 283-338) นครปฐม: โครงการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ^{๒๓} Willenswaard, H. (2008). A new development paradigm inspired by Gross National Happiness? : A contribution to the Global GDP Debate. In this publication.
- ^{๒๔} Patterson, K, et al. (2008). Influencer: The Power to Change Anything. New York: McGraw-Hill
- ^{๒๕} ขวัญดวง อติโพธิ. คิดฝรั่ง...มองไทย. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. วันศุกร์ที่ 29 พฤษภาคม 2552
- ^{๒๖} Snyder, C and Lopez, S. (2007). Positive Psychology: The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths. California: Sage Publications.
- ^{๒๗} Wangwinyoo, N. (2008). Happiness and Transformative Learning. In this publication.
- ^{๒๘} Thamrongwaranggoon, T. (2004). Beyond Disease Prevention and Health Promotion: Health for All through Sustainable Community Development. In: Karma Ura and Karma Galay (eds.) Gross National Happiness and Development. Bhutan: The Centre for Bhutan Studies
- ^{๒๙} สมบูรณ์ ศิริประชัย. (2551). ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก : ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชี้วัด. ในเอกสารเล่มนี้
- ^{๓๐} รายงานพิเศษ. แนวโน้มดัชนีความสุขคนไทยเพิ่มต่อเนื่อง. มติชนสุดสัปดาห์. ฉบับประจำวันที 29 พ.ค.- 4 มิ.ย. 2552 ปีที่ 29 ฉบับที่ 1502
- ^{๓๑} Hecht, J. (2007). The Happiness Myth: Why What We Think Is Right Is Wrong. New York: HarperCollins.

ก้าวไปให้พ้นแนวคิดกระแสหลัก: ความอยู่ดีมีสุขแนวคิดและการชีวิต^ก

รศ.ดร. สมบูรณ์ ศิริประชัย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผมเป็นนักเศรษฐศาสตร์และผมคิดว่ามีคนพยายามจะบอกว่าจีดีพี (ผลผลิตมวลรวมต่อหัว : Gross Domestic Product per capita: GDP) หรือว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจนั้นไม่สำคัญ ผมขอยืนยันว่า “ไม่จริง” จีดีพีสำคัญมากสำหรับเศรษฐกิจแต่ไม่สำคัญมากสำหรับ “ความสุข” ถึงแม้ว่าตัวผมเองนั้นเห็นว่ามันมีจุดอ่อน ไม่ว่าจะเป็นจีดีพีหรือจีเอ็นพีซึ่งแล้วแต่ว่ามันจะวัดอย่างไร มันก็ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นถ้าใครบอกว่านักเศรษฐศาสตร์ไม่ได้ทำงานกับจีดีพีนั้นไม่ถูกต้อง ปัญหาของโลกหรือวิกฤตของโลกในทุกวันนี้ก็อธิบายได้ด้วยจีดีพี เช่น ประเทศที่น่าสงสารที่สุดก็คือ ประเทศที่อยู่ทางตอนใต้ของแอฟริกาซึ่งเป็นประเทศที่มีจีดีพีนั้นติดลบหรือเป็นศูนย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่สนใจและเป็นที่ถกเถียงกันมาก

ตัวผมเองนั้นไม่มีความรู้เรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติเลย (Gross Nation Happiness- GNH) แต่ที่ผมสนใจและก็ใช้สอนนักศึกษาอยู่ตอนนี้ก็คือ เรื่องเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุข (Well-Being) ซึ่งผมคิดว่าเป็นเรื่องที่มีการใช้กันมากกว่า แต่ตอนนี้ไม่ได้ต้องการมาทำให้รายการนี้หมดความสำคัญแต่อย่างใด เพียงต้องการให้ทราบว่าตอนนี้ นักเศรษฐศาสตร์สนใจในเรื่องไหน ส่วนใหญ่เขาสนใจเรื่อง “ความสุข” แต่ความสุขในแง่นี้เป็นความสุขที่มีสองลักษณะ คือ ความสุขในแง่ภาวะวิสัย^ข (Objective) และแง่อัตวิสัย^ค (Subjective)

ถ้าในเรื่องของความสุขโดยทั่วไปเราจะมองในเรื่องของความสุขในแง่อัตวิสัย (Subjective Well-Being) การบรรยายในครั้งนี้ ผมพยายามจะอธิบายว่าแนวคิดเรื่องนี้มี ความก้าวหน้าไปถึงไหน และมีการวัดอย่างไร นักเศรษฐศาสตร์สนใจในเรื่องนี้อย่างไรบ้าง

^ก เรียบเรียงจากการบรรยายเวทีจีเอ็นเอช ครั้งที่ 2 “นิยามใหม่ ‘ความสุข’ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและประโยชน์สุข” วันที่ 10 ต.ค.2551 ณ. เรือนจุฬานฤมิตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^ข ความสุขที่เป็นผลมาจากปัจจัยภายในเป็นเรื่องของจิตใจ เช่น การมีความสุขเนื่องจากการมีศีลธรรม สมานทิหรือปัญญา ความรู้สึกพอเพียง ไม่โลภ (พระธรรมปิฎก มปป.)

^ค ความสุขที่เป็นผลพวงมาจากปัจจัยภายนอก เช่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ครอบครัวยุคใหม่ มีสุขภาพดี (ประคองสวัสดิ์ 2548)

องค์การสหประชาชาติอาจเป็นหน่วยงานที่มีความสนใจในเรื่องนี้มากที่สุดและผมก็คิดว่าเป็นหน่วยงานมีบทบาทสูงมากในการพยายามที่จะพูดเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีของคน องค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program - UNDP) กับธนาคารโลก (World Bank) มีการตีพิมพ์รายงานประจำปีที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรต่าง ๆ ในเรื่องของการอยู่ดีมีสุขเป็นจำนวนมากในทศวรรษที่ผ่านมา การที่นักเศรษฐศาสตร์ที่พยายามศึกษาเรื่องของการอยู่ดีมีสุข เพราะมองว่า จีดีพี มันมีจุดอ่อนมากและเป็นตัวชี้วัดที่วัดโดยดูจากรายได้จากการส่งออกสินค้าไปยังต่างประเทศ ซึ่งก็มักจะมองในแง่ของสิ่งที่ผลิตขึ้นในแง่ของสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นในประเทศ แต่ในที่นี้ผมบอกว่าในแง่ของกายภาพ ถ้าหากเรามีสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นไม่มากพอหรือจีดีพีนั้นเป็นศูนย์เมื่อไหร่และประชากรนั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากเกินไป มันมีโอกาสที่จะเกิดภาวะทุพโภชนาการ หรือเกิดภาวะทุกภัยภัย เกิดโรคระบาด หรือเกิดการขาดแคลนอาหารได้มากซึ่งเกิดขึ้นแล้วในอัฟริกา ที่เป็นทวีปที่มีปัญหาเรื่องนี้มากที่สุด แต่ประเทศไทยนั้นโชคดีเนื่องจากเป็นประเทศแหล่งผลิตอาหารก็ไม่เคยเจอวิกฤตเช่นนี้มาก่อน

พัฒนาการของแนวคิดการอยู่ดีมีสุข

การอยู่ดีมีสุขเป็นศัพท์ที่ใหม่มากที่คิดกันมาเพียง 50 ปีเท่านั้นเอง แต่ว่านักเศรษฐศาสตร์สามารถศึกษาย้อนหลังไปได้ประมาณ 200 ปี โดยเก่าที่สุดนั้นประมาณ ค.ศ. 1950 เพียงแต่ว่าไม่น่าเชื่อถือ ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์จึงนับประมาณตั้งแต่ ค.ศ. 1970 หรือ ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา ที่คิดในตอนต้นของแนวความคิดนี้คือสำนักอรรถประโยชน์นิยม (utilitarian) หรือความพยายามที่จะอธิบายว่าความอยู่ดีมีสุขนั้นนำไปสู่ความรู้สึกที่ดีหรือความพอใจได้อย่างไรหรือลดลงมาเป็นลำดับขั้นของความพอใจหรือการได้ประโยชน์อย่างไร

ประมาณ ค.ศ. 1978 และ ค.ศ. 1990 มีแนวคิดเรื่องการศึกษาที่เสมอภาคและเรื่องของสุขภาพที่เสมอภาคสำหรับทุกคน (Education for All and Health for All) ในชุมชนวิชาการระหว่างประเทศ และความสนใจในเรื่องนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงโดยมีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด ภายใต้การประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติ และมีการตั้งเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals - MDGs) เมื่อปี ค.ศ. 2000 ที่ตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะพยายามขจัดความยากจน เพิ่มน้ำสะอาด ลดการตายของทารกลงปีละเท่าไร ประมาณสิบกว่ามาตรการซึ่งทำกันในเรื่องของหน่วยงานสหประชาชาติ แต่ว่าเป้าหมายนั้นจะสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 2015 ซึ่งก็คือประมาณอีกเจ็ดปีข้างหน้า ซึ่งก็มีผู้วิจารณ์ไว้ว่าโอกาสที่โลกจะประสบความสำเร็จตรงนั้นมันน้อยมากเนื่องจากว่าวิกฤต

ของโลกเราตอนนี้มีเยอะมาก ทั้งเรื่องอาหารและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก จะทำให้เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษนั้นเป็นไปได้ยากมาก

แต่แนวความคิดที่มีอิทธิพลที่สุดอันหนึ่งของความอยู่ดีมีสุขมาจากงานของอมาตยา เซ็น (Amartya Sen) ได้รับรางวัลโนเบลใน ค.ศ. 1998 อมาตยา เซ็น เป็นนักเศรษฐศาสตร์อยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์และก็ย้ายไปอยู่ที่ ฮาร์วาร์ด เป็นคนเขียนคำศัพท์ ซึ่งเป็นศัพท์สำคัญที่จะใช้ในการกำหนดความสุขของคน อมาตยา เซ็น ใช้คำที่เรียกว่าการเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ (Capability Approach) ซึ่งหมายถึงภารกิจที่ทำให้บุคคลสามารถบรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและบุคคลมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกไปสู่ความสำเร็จด้วยตัวของเขาเอง กล่าวคือ ความสามารถของมนุษย์ที่จะอยู่อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรี ซึ่งที่จะมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรีได้นั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ เสรีภาพ ถ้าไม่มีเสรีภาพก็ไม่ต้องไปพูดถึงความสุขเลย เสรีภาพตรงนี้รวมถึงเสรีภาพที่จะไม่อดอยาก ไม่ยากจน ไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บที่รุนแรง ดังนั้น เสรีภาพของอมาตยา เซ็น นั้นไม่ใช่เพียงเสรีภาพในแง่ของการเมือง

อมาตยา เซ็น ยังอธิบายต่อไปว่า ภารกิจของคนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสถานภาพของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่คนคนหนึ่งสามารถจัดการที่จะทำหรือเป็นผู้นำชีวิต ในแง่ของความอยู่ดีมีสุขถึงถูกประเมินในแง่ของความสามารถที่จะบรรลุถึงความสำเร็จในหน้าที่อันมีคุณค่า ทั้งนี้ อมาตยา เซ็น อ้างว่าการระบุชุดของการเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ โดยพื้นฐานแล้วเป็นการตัดสินใจที่มีคุณค่า และต้องกระทำโดยเปิดเผยและในหลายๆกรณีต้องทำโดยผ่านกระบวนการอภิปรายแบบสาธารณะ

ความหมายของความอยู่ดีมีสุข

Travers and Richardson (1997) กล่าวว่าไว้ว่า ความอยู่ดีมีสุขนั้นเป็นแนวคิดหรือนามธรรมที่ใช้ในการกล่าวถึงสิ่งที่ถูกใช้ในการประเมินค่าในการที่จะวัดคนคนหนึ่งว่าอยู่ดีมีสุขหรือไม่ หรือกล่าวโดยสรุปคือ ความอยู่ดีมีสุขเป็นการอธิบายสภาพของสถานการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคลหนึ่งๆ

อีกท่านหนึ่งคือศาสตราจารย์ Richard Easterlin ศึกษาไว้ปี ค.ศ. 2000 ซึ่งผมไปพบที่ประเทศสวีเดน เขาค้นพบคนแรกและเรียกว่า ทฤษฎี Paradox โดยค้นพบว่าความจริงแล้วรายได้ไม่ใช่ตัวที่สำคัญที่สุดในการจะกำหนดความสุข ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายความว่ารายได้มันไม่สำคัญ เพียงแต่ว่ามันไม่ใช่ตัวที่สำคัญ “ที่สุด” ของทุกๆประเทศ และตอนนี้ นักเศรษฐศาสตร์ที่สนใจเรื่องนี้อีกท่านหนึ่งก็คือ McGillvray ที่ได้ศึกษาเรื่องนี้และมีการตีพิมพ์ออกมาจำนวนมากซึ่งเล่มล่าสุดนั้นก็ตีพิมพ์ออกมาปี ค.ศ. 2008 ที่อธิบายเรื่องนี้ว่าความอยู่ดีมีสุข คุณภาพชีวิตที่ดี การพัฒนาและการเติมเต็มความ

ต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งคุณภาพชีวิตนั้นมันก็วัดยากกว่าเราจะวัดอย่างไร และศัพท์ที่สำคัญที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้มาเมื่อ 20 ปีที่แล้วก็คือความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ (Basic Human Need) ซึ่งมีชื่อเป็นไทยก็คือ จปฐ. (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน) แต่ความหมายของความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่ไทยเราควรนำไปใช้นั้น มีความหมายที่ลึกซึ้งมากไม่ใช่แค่เพียงเรื่องของถาวรวัตถุเท่านั้น แต่หมายถึงเสรีภาพทางการเมือง เรื่องของการประท้วง เรื่องการใช้ความรุนแรง ซึ่งความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ก็มีส่วนเกี่ยวในเรื่องนี้ที่ว่า การใช้ความรุนแรงแก้ปัญหาอันเป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นความหมายจริงๆมันจึงไม่ใช่แค่ จปฐ. ซึ่งกล่าวเพียงแง่ของวัตถุ

นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่จะอธิบายเรื่องเกี่ยวกับความสุข หรือ เรื่องความอยู่ดีมีสุข โดยใช้หลักเรื่องของอรรถประโยชน์นิยม คือเวลาบริโภคสินค้าและบริการเราต้องมีความสุขเพิ่มขึ้น แต่ความสุขอันนี้จะเป็นไปตามกฎที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า กฎลดน้อยถอยลง (Law of Diminishing Marginal Utility) นั่นคือ ที่เราเรียกว่าอรรถประโยชน์ส่วนเพิ่ม (Marginal Utility) มันจะมีการเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง (Diminishing) อย่างเดียว ยกตัวอย่างถ้าเราบริโภคสินค้า เช่น เรากินก๋วยเตี๋ยว กินชามแรกก็อร่อยดี แต่เมื่อกินชามที่สองจะเริ่มอืด ส่วนชามที่สามนั้นจะอาเจียร ดังนั้นยิ่งกินมากๆ จะเกิดอรรถประโยชน์ลดน้อยถอยลง จึงเป็นไปได้ที่เราจะบริโภคสินค้าไปเรื่อยๆ แล้วมีความสุข เพราะผลสุดท้ายที่การบริโภคนั้นจะให้ความสุขลดลง ซึ่งเป็นหลักของนักเศรษฐศาสตร์ในการอธิบายการบริโภคว่าเราต้องมีระดับความพอดี ซึ่งคำว่า “ระดับพอดี” นั้นแหละเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดที่นักเศรษฐศาสตร์คิดไม่จบ ศัพท์ที่เอามาใช้ก็คือ คำว่า ประสิทธิภาพสูงสุด (optimality) ว่าส่วนไหนจะเป็นจุดที่เรียกว่าประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งส่วนใหญ่ก็แก้โดยใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ แต่อย่างที่บอกว่าเศรษฐศาสตร์นั้นมันแห้งแล้งมาก พอแก้แล้วก็ไม่รู้ว่ามันอยู่ตรงไหน แต่รู้โดยสมการว่า ณ จุดนั้นมันเป็นจุดที่เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ในจำนวนความหมายของความอยู่ดีมีสุขนั้น มักหมายถึงคุณภาพของมาตรฐานความเป็นอยู่ และการพัฒนามนุษย์ แต่ก็อาจจะรวมถึงสิ่งอื่นด้วยได้แก่ สวัสดิการ สวัสดิการสังคม ความเป็นอยู่ที่ดี สาธารณูปโภค ความพึงพอใจในชีวิต ความมั่งคั่ง การเติมเต็มความต้องการ การพัฒนา ความมีอำนาจ การขยายความสามารถ ความยากจน ความยากจนของมวลมนุษย์และความสุข

ความพยายามในการวัดความอยู่ดีมีสุข

การวัดความอยู่ดีมีสุขเป็นความพยายามในการวัดระดับชาติ โดยมีตัวแปรบางตัวเป็นสำคัญจริงๆแล้วสามารถศึกษย้อนหลังไปในทศวรรษที่ 1940 ซึ่งเป็นการวัดรายได้ต่อหัวที่สอดคล้องกับ

แนวความคิดอรรถประโยชน์นิยมของความอยู่ดีมีสุข ณ จุดนี้รายได้ที่สูงขึ้นนำไปสู่การบริโภคที่มากขึ้น และทำให้สาธารณูปโภคสูงขึ้นรายได้จึงเป็นหน่วยการวัดที่สื่อถึงสาธารณูปโภคนั่นเอง

ความพยายามนี้มีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจระดับชาติที่พยายามจะเพิ่มรายได้ต่อหัวให้ได้มากที่สุด โดยมีความพยายามที่จะแก้ไขผลกระทบภายนอกและการกระจายรายได้

นักเศรษฐศาสตร์หลายๆที่ศึกษาในด้านนี้จำนวนมากพยายามจะอธิบายว่าเราจะสามารถจะเอาความอยู่ดีมีสุข ไปศึกษาในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นได้ อย่างเรื่องความรู้ เรื่องของมิตรภาพ เรื่องการมีส่วนร่วม เรื่องของสุขภาพ เรื่องความมั่นคงของทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งตัวนี้เป็นตัวที่นักเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญมาก โดยเฉพาะความมั่นคงที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีสวัสดิการ ดังนั้นในประเทศที่เป็นรัฐสวัสดิการเขาสามารถแก้ปัญหาเรื่องสวัสดิการสังคมได้โดยการใช้รัฐสวัสดิการในการสาธารณสุข รักษาฟรี ประกันฟรี และมีการจ้างงานเต็มที่ ซึ่งหากว่ามีการตกงานก็สามารถที่จะได้รับเงินชดเชยหรือเงินประกันสังคมจากการหยุดงานได้ ส่วนที่สำคัญที่สุดก็คือเรื่องของความมั่งคั่งและนักเศรษฐศาสตร์ก็ให้ความสำคัญกับเรื่องของเวลาว่าง หรือ Leisure นั้นเป็นเรื่องที่สำคัญมาก สมมุติว่าถ้าเราต้องทำงานวันละ 12 ชั่วโมงแสดงว่าเราไม่มีความสุขแน่ๆ เพราะว่า มาตรฐานที่ใช้กันอยู่ในตะวันตกก็คือ ไม่เกิน 7 ชั่วโมงและก็ต้องมีเวลาพัก วันอาทิตย์ก็ต้องหยุด แต่ถ้าหากถามกรรมกรว่าเขามีความสุขหรือไม่ เขาก็อาจจะตอบว่าเขามีความสุขเพราะเขาสามารถหาเงินได้ แต่ถ้าจริงๆเราก็จะมองเห็นว่าเขาใช้เวลาว่างให้กับตัวเองน้อยมาก

ดังนั้นจากแนวความคิดทั้งหมดนั้น แนวคิดแบบอรรถประโยชน์นิยม เช่นเรื่องการเพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์เข้ามามีบทบาทสูงมาก แต่ว่าทั้งนี้ เช่น ก็พยายามจะบอกว่าเรื่องที่สำคัญที่สุดในความอยู่ดีมีสุขนั้นคือ การต้องมีภารกิจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคนเราจะมึหน้าที่ที่จะทำอะไรก็ตาม แต่ว่าหน้าที่ตรงนี้เราทำเพื่ออะไร ทำเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของเรา ซึ่งเช่น บอกว่าเราต้องชี้ให้ชัดเจนว่าพื้นฐานของเรา หรือ การให้คุณค่าของเรา (Valuation) เราต้องการอะไรและเราต้องทำให้ออกมาอย่างชัดเจน และก็ต้องอยู่ในสังคมที่มีประชาธิปไตย สังคมที่มีเสรีภาพอย่างชัดเจน ถึงจะสามารถเกิดความอยู่ดีมีสุขได้ ซึ่งวิธีการวัดนั้นตอนนี้มีเยอะมา ถ้าเราไปดูในตำรา และก็มีพบว่าตัวแปรหลายตัว ซึ่งก็ยุ่งยากยุ่งกันอยู่ว่าตัวไหนดีที่สุด

จีดีพี จีเอ็นไอ จีเอ็นพี

ดัชนีที่นิยมใช้วัดความอยู่ดีมีสุขมากที่สุดคือรายได้ประชาชาติต่อบุคคล (National Income per capita) ซึ่งวัดมาจาก รายได้มวลรวมประชาชาติต่อหัว (Gross National Income per capita, GNI) หรือผลผลิตมวลรวมต่อหัว (Gross Domestic Product per capita, GDP) และตัวที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในการนำมาคำนวณรายได้ประชาชาติต่อหัวคือผลผลิตมวลรวมประชาชาติต่อหัว (Gross National Product per capita, GNP) ตัวเลขของการวัดเหล่านี้ปรากฏอย่างกว้างขวางในเว็บไซต์ของธนาคารโลกในรายงานการพัฒนาโลก

ตั้งแต่ปี 1997 ธนาคารโลกก็ได้จัดอันดับประเทศต่างๆ ในแง่ของ GNPs หรือ GNIs ต่อหัวซึ่งวัดในรูปแบบของเหรียญสหรัฐ และยังมีการเผยแพร่รายได้ต่อหัวของประชากรเปรียบเทียบระหว่างประเทศ ตั้งแต่ปี 1969 ในรูปของ World Bank Atlas

ผมคิดว่าจีดีพีนั้นมิใช่จุดอ่อนเยอะมากเพราะมันไม่สะท้อนถึงการกระจายรายได้ประชาชาติ มันไม่สะท้อนถึงความเป็นธรรม และที่สำคัญที่สุดคือมันไม่สะท้อนสิ่งที่ไม่สามารถวัดได้จากการตลาด เช่น การเป็นแม่บ้าน มันก็ไม่มาออกในจีดีพี ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์ก็ทราบในตรงนี้ดีและก็พยายามแก้ปัญหา ซึ่งการแก้ไขข้อจุดอ่อนของจีดีพีได้โดยการจึงมีการใช้ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อ (Purchasing Power Parity - PPP)^๖ ในการปรับให้จีเอ็นพี หรือจีดีพีต่อหัวมีความเที่ยงเบนน้อยลง ดังนั้นตัวแปรภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปรียบเทียบจีดีพี และจีเอ็นพี ต่อหัวซึ่งเป็นการสำรวจราคาจาก 118 ประเทศเอาภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อมาใช้ นั่นมันก็ต้องขึ้นอยู่กับการใช้วิธีการวัดแบบไหน แต่วิธีนี้มันก็ไม่ได้แก้ปัญหาย่างมากหรืออย่างถอนรากถอนโคน เนื่องจากวิธีการวัดที่ถูกต้องนั้นจะต้องมีการสำรวจระดับราคายาในประเทศต่างๆ ของสินค้า หรือว่า

^๖ พืพืพ (ppp) หรือ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อ (purchasing power parity) หมายถึง ทฤษฎีที่อธิบายถึงวิธีการอย่างหนึ่งในการประมาณค่าอัตราแลกเปลี่ยนสมมูลหรืออัตราแลกเปลี่ยนเสมอภาคระหว่างเงินตรา ๒ สกุลว่าควรจะเป็นเท่าไร เพื่อใช้ซื้อขายสินค้าประเภทเดียวกันในแต่ละประเทศ ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะยังไม่คำนึงถึงค่าขนส่งและภาษีในการค้าระหว่างประเทศ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อจะแสดงให้เห็นว่า อัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินตรา ๒ สกุลสะท้อนถึงอำนาจซื้อที่เท่ากันของเงินตราทั้ง ๒ สกุลนั้น เช่น ถ้าอำนาจซื้อของเงินตราสกุลหนึ่งเป็น ๒ เท่าของเงินตราอีกสกุลหนึ่ง อัตราแลกเปลี่ยนสมมูลระหว่างเงินตราสกุลแรกกับเงินตราสกุลหลังจะเท่ากับ 1:2 ซึ่งหมายความว่า เงินตราสกุลแรก ๑ หน่วย มีค่าเท่ากับเงินตราสกุลหลัง ๒ หน่วย การกำหนดภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อ มี ๒ แนว คือ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อแบบสัมบูรณ์ (absolute PPP) กับ ภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อแบบสัมพัทธ์ (relative PPP)

ภาคบริการซึ่งวิธีการอย่างนี้นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า Purchasing Power Parity conversion factor (PPP conversion factor)

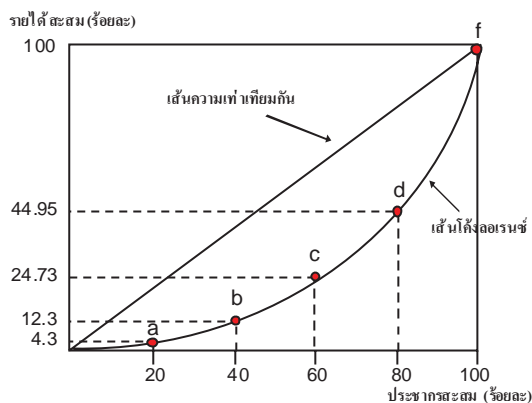
ก่อนที่จะได้ประชาชาติต่อบุคคลจะเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนั้น ผมอยากอธิบายว่าอมาตยา เช่น ที่ เป็นผู้หนึ่งที่อธิบายไว้ว่า จีดีพี มันวรมเอาสินค้าที่มันเลวๆเอาไว้ด้วย อย่างที่เราบริโภค บุหรี่ จีดีพีมันก็วัด เราดื่มเหล้ามากขึ้นเป็นอันดับโลกจีดีพีของเราที่สูงขึ้น เราบริโภคยาเสพติดมากขึ้น จีดีพีมันก็สูง เพียงแต่ว่ายาเสพติดนั้นมันวัดไม่ได้เพราะมันเป็นสินค้าที่ขายกันนอกตลาด เป็นเรื่องของเศรษฐกิจที่เรียกว่าธุรกิจใต้ดิน (under ground) ดังนั้น การที่สุรา บุหรี่ การพนัน เราเพิ่มมากขึ้น มันไม่ได้หมายความว่าความอยู่ดีมีสุขเราเพิ่มมากขึ้นมีแต่จีดีพีเราที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น UNDP ซึ่งเป็นองค์กรของสหประชาชาตินั้น ก็เริ่มใช้แนวคิดสำคัญสามตัวที่ผมว่า คือเรื่อง การอยู่รอดของทารกก่อน 5 ขวบ อายุขัย และเรื่องของการศึกษาซึ่งก็แยกเป็นการศึกษาขั้นประถม ขั้นมัธยม และขั้นมหาวิทยาลัย ซึ่งก็พยายามวัดกันที่สามตัวนี้เพราะว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ ไม่เพียงตัวรายได้อย่างเดียวเท่านั้นที่สำคัญและก็พบว่าการพยายามที่จะให้ข้อสรุปโดยใช้แนวคิดเก่าของฮิกส์โตเติลว่า ความมั่งคั่งนั้นเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้วว่าสิ่งที่เรามองหา มันแทบจะไม่มีประโยชน์อะไรเลย แต่มันมีไว้เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่น ๆ (Wealth is evidently not the good we are seeking for , it is merely useful and for the sake of something else) และก็ยังมึนนักเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญที่พยายามอธิบายเรื่องนี้ก็คือ Hicks กับ Streeten ก็บอกว่า ปัญหาที่สืบเนื่องจากการใช้ จีดีพี ในการวัดสวัสดิการสังคมได้เป็นที่รับรู้กันตั้งแต่เริ่มทำบัญชีประชาชาติเลยทีเดียว

จริงๆ แล้วนักเศรษฐศาสตร์ก็พยายามค้นหาแนวคิดและแก้ปัญหาในจุดอ่อนของ จีดีพี อย่าง Clark หรือ Nordhand และ Tobin ที่พยายามเอาเรื่องของสวัสดิการมาใช้ และเอาเรื่องความยั่งยืน (Sustainability) เข้ามาเกี่ยวข้อง และพยายามจะบอกว่า จีดีพี นั้นเราต้องคำนึงถึงเรื่องเพศและเรื่องผู้หญิง เพราะว่าถ้าเราไม่สามารถจำแนกจีดีพีให้มันละเอียดขึ้นได้มันก็ไม่มีประโยชน์ โดยสังคมที่มีความเหยียดหยามในเรื่องเพศหรือสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ก็จะมีปัญหาเรื่องการวัดจีดีพีเหมือนกัน นอกจากนี้ Dugupta ซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ผมฟังมากและก็เป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่เก่งมากคนหนึ่งของโลกซึ่งอยู่ที่เคมบริดจ์ โดยย้ายมาจากอินเดีย ก็พยายามที่จะบอกว่า แม้ว่าจีดีพีจะมีจุดอ่อนแต่ก็ยังถูกใช้อยู่เสมอและก็ยังถือว่าสำคัญที่สุด แต่ว่าในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ที่พยายามแก้ไขในเรื่องนี้ เช่น

เรื่อง Generalised Lorenz Curve (GLC)^๗ เพื่อวัดมาตรฐานของเส้นโค้งลอเรนซ์ (Lorenz Curve) และวัดมันออกมาด้วยค่าเฉลี่ยของการกระจายรายได้ในกรณีนี้ GLC พยายามที่จะนิยามสวัสดิการสังคมในเชิงของความเป็นธรรมและควมมีประสิทธิภาพ

ที่มีการเอาเรื่องของการกระจายรายได้ (Income distribution) มาเกี่ยวข้องด้วยก็จะแก้ปัญหาได้ เพราะว่าถ้าเราใช้วิธีที่อย่างเดียวโดยที่มันไม่สะท้อนถึงความไม่เสมอภาคนั้นมันก็อาจจะมีจุดอ่อนได้ และสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำสูงจะเกิดปัญหาทางสังคมสูงมาก โดยเฉพาะสังคมไทยที่มีปัญหาเหล่านี้เพิ่มขึ้นมาก เราพบว่าความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยในรอบ 30 ปีนั้นเพิ่มมากขึ้นและไม่มีวันลด และเพิ่มมากขึ้นหลังจากรัฐบาลทักษิณหมดอำนาจลง นั่นคือ ความเหลื่อมล้ำกลับยิ่งเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น สิ่งที่ผมอยากจะส่งท้ายในวันนี้ คือ สิ่งที่น่าเศรษฐศาสตร์กำลังสนใจเรื่องของความสุข และกำลังให้ความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ว่าก็ไม่ได้ใช้คำว่าความสุข แต่ใช้คำว่าความอยู่ดีมีสุข หรือความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ และมันจะเกี่ยวพันกับปัจจัยหลายๆตัว อันที่หนึ่งคือ เรื่องสุขภาพ สองคือ เรื่องการศึกษา สามคือ เรื่องของสิ่งแวดล้อม หรือ ความยั่งยืน และสี่คือ เรื่องของวัฒนธรรมซึ่งผมไม่ได้

^๗ เส้นลอเรนซ์เป็นเส้นแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปร 2 ตัว ในรูปของความถี่สะสม เพื่อแสดงการกระจายตัวของข้อมูล

จากกราฟ ณ จุด a จำนวนประชากรร้อยละ 20 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 4.3 ณ จุด b จำนวนประชากรร้อยละ 40 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 12.3 ณ จุด c จำนวนประชากรร้อยละ 60 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 24.73 ณ จุด d ประชากรร้อยละ 80 มีรายได้เท่ากับร้อยละ 44.95 หรือ ณ จุด d สามารถอ่านค่าย้อนกลับ ได้ว่า ประชากรที่มีรายได้สูงสุดในกลุ่มร้อยละ 20 ในกลุ่มบน มีรายได้คิดเป็น ร้อยละ 50.05 (100-44.95) เป็นต้น จากรูปภาพเมื่อลากเชื่อมต่อจุด a b c d และ f จะได้เส้นโค้งลอเรนซ์ ที่แสดงการกระจายของรายได้สะสมและสัดส่วนของประชากรสะสม โดยเส้นโค้งลอเรนซ์ที่มีความโค้งมากจะแสดงถึงการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น เมื่อเทียบกับเส้นโค้งลอเรนซ์ที่เป็นเส้นตรงลากผ่านจุดกำหนด เราเรียกว่า "เส้นแห่งความเท่าเทียมกัน" แสดงถึงการกระจายรายได้ที่สม่ำเสมอทั่วทุกกลุ่มของประชากร

กล่าวถึงในที่นี้ และอันที่ห้า คือ เมืองการเมือง ซึ่งก็มีคำถามว่าจะต้องเป็นระบบการเมืองแบบไหน ซึ่งเรื่องนี้เนื่องจากผู้ที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องความอยู่ดีมีสุข นั้นเป็นนักวิชาการตะวันตก หรือแม้กระทั่งอาจารย์ Dugupta หรืออาจารย์อะไรต่างๆก็มีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าจะต้องเป็นการเมืองแบบประชาธิปไตยแบบอเมริกาแบบประธานาธิบดี แต่ว่าประชาธิปไตยนั้นต้องเป็นประชาธิปไตยแบบแท้จริง ไม่ใช่โดยการซื้อเสียงหรือว่าโดยการกาบัตรแบบส่งๆ

ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index - HDI)

เครื่องมือที่ใช้มากที่สุดอันหนึ่งของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) คือ รายงานว่าด้วยการพัฒนามนุษย์ (Human Development Report) ซึ่งมีการตีพิมพ์มาตั้งแต่ปี 1990 จนถึงปัจจุบัน ดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index - HDI) เป็นแนวความคิดที่พยายามมีส่วนในการพัฒนาขึ้นมาซึ่งเป็นดัชนีที่ผมคิดว่าใช้ได้ดียิ่ง

ดัชนีการพัฒนามนุษย์เป็นดัชนีที่สร้างขึ้นโดยใช้ดัชนีที่สำคัญที่สุดสามตัวคือ ตัวแรก ก็คือ อายุขัย โดยคิดว่าอายุขัยที่ยืนยาวนั้นสำคัญ ดังนั้น ยิ่งอายุยืนแสดงถึงคนที่มีความสุขมากขึ้น ตัวที่สองคือ จำนวนเด็กทารกที่ตายก่อนอายุ 5 ขวบ ตัวที่สาม คือ การศึกษา ยังมีจำนวนคนที่มีการศึกษาสามารถอ่านออกเขียนได้มากขึ้นเท่าไรนั้นก็แสดงให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตดีขึ้นเท่านั้น ซึ่งทั้งสามตัวนี้ก็มีการพยายามพัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ แต่ความจริงแล้วดัชนีด้านการพัฒนามนุษย์นั้น นักเศรษฐศาสตร์หลายคนนั้นกับบอกว่า มันน่าจะมีสี่มิติ มิติแรกก็คือ เรื่องของความเสมอภาค ซึ่งสังคมส่วนใหญ่นั้นมีน้อยมาก ตัวอย่างที่ดีที่สุดก็คือ สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่มี จีดีพี ที่ดี ที่สูงที่สุดในโลกแต่ก็มีความเหลื่อมล้ำสูงมาก ดังนั้นประเทศสหรัฐอเมริกานั้นเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีของประเทศทุนนิยม เนื่องจากมีความเหลื่อมล้ำสูงมากโดยเฉพาะระหว่างคนต่างเชื้อชาติ หรือ สีผิว เช่นระหว่างคนผิวดำกับคนผิวขาว หรือ คนผิวขาวกับคนผิวเหลือง ตัวที่สองที่มีความสำคัญมาก ซึ่งเราก็พูดกันมาบ้างแล้วและก็เป็นปัญหาของนักเศรษฐศาสตร์มากและเป็นปัญหาที่ต้องขบให้แตกก็คือความยั่งยืน (Sustainable) หรือ ความเหมาะสม (Suitability) ก็คือ คำว่ายั่งยืน นั้นมันหมายความว่าอย่างไร ตัวที่สาม ก็คือผลิตภาพ (Productivity) สังคมที่ไม่มีผลิตภาพ หรือ “ประสิทธิภาพ” จะไม่สามารถทำให้บรรลุหรือเกิดผลประโยชน์ได้ และตัวที่สี่ คือ สิ่งที่เราช่วยกันสร้างในเวทีนี้คือการสร้างศักยภาพ (Empowerment) ก็คือ การให้พลังแก่ประชาชนหรือชุมชน ที่จะช่วยเหลือตนเองได้

ปัจจุบันเราใช้ดัชนีการพัฒนามนุษย์วัดมาประมาณ 11 ปี ดังนั้น การวัดความสุขหรือความอยู่ดีมีสุข ตาม UNPD นั้นถือว่าคนไทยนั้นมีความสุขยืนยาวขึ้นมาก คือ 70-90 ปี ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนามนุษย์ของไทยเรานั้นพัฒนาได้ดีมาก

ดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (The Physical Quality of Life Index -PQLI)

นอกจากนี้ก็ยังมียังมีดัชนีอื่นๆที่น่าสนใจอีก เช่น ดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (The Physical Quality of Life Index -PQLI) ซึ่งมีส่วนของการวัดจีเอ็นพีต่อหัวและการวัดความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ แต่ก็มีข้อเสนอดีในปี 1979 โดย The Overseas Development Council ว่าดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ นั้นควรมีดัชนีอัตราการตายในเด็กทารก อายุขัย การรู้หนังสือในผู้ใหญ่ด้วย ทั้งนี้โดยให้ทั้งหมดนี้รวมเข้ามาเป็นดัชนีตัวเดียวกันโดยวัดประเทศต่างๆ รวม 150 ประเทศ อย่างไรก็ตามดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ เริ่มมีความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆในฐานะที่เป็นตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของมวลมนุษย์แต่ในขณะเดียวกันดัชนีการพัฒนามนุษย์ ซึ่งใช้ตั้งแต่ปี 1990 ก็ได้รับการแก้ไขหลายครั้งให้มีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการแปลงค่าภาวะเสมอภาคของอำนาจซื้อของจีดีพีและจำนวนการศึกษาให้ละเอียดมากขึ้นเป็นภาคประถม มัธยมและมหาวิทยาลัย ถึงกระนั้นดัชนีการพัฒนามนุษย์ก็ยังถูกโจมตีจากนักวิชาการจำนวนมาก

มาตรการการพัฒนาศักยภาพหญิงชาย (Gender empowerment Measure-GFM)

แต่ในปี 1995 ดัชนีพัฒนามนุษย์ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องมาตรการการพัฒนาศักยภาพหญิงชาย (Gender empowerment Measure-GFM) และดัชนีการพัฒนาศักยภาพหญิงชาย (the Gender related Development Index-GDI) เข้ามาใช้ประเด็นเหล่านี้ นับว่าน่าสนใจมาก เพราะมาตรการการพัฒนาศักยภาพหญิงชายนั้นได้ผนวกรวมข้อมูลเหล่านี้

1. ร้อยละของผู้หญิงที่ได้เข้าไปอยู่ในสภา
2. อัตราร้อยละของผู้หญิงที่เป็นภาคบริการขนส่ง ผู้บริหารอาวุโสและผู้จัดการ จากจำนวนของคนทั้งหมดในตำแหน่งนั้นๆ
3. อัตราร้อยละของผู้หญิงที่เป็นคนทำงานด้านเทคนิค และสาขาอาชีพอื่นจากจำนวนคนทำงานในสาขาอาชีพนั้นๆ
4. สัดส่วนรายได้ของผู้หญิงต่อรายได้ของผู้ชาย

ส่วนดัชนีการพัฒนาศักยภาพหญิงชายนั้นเป็นการปรับค่าดัชนีการพัฒนามนุษย์ที่ชี้ถึงความไม่เสมอภาคของแต่ละตัววัดข้างต้น และประเด็นก็คือทำไมเพศจึงเป็นประเด็นสำคัญของความอยู่ดีมีสุข เหตุก็เพราะสตรีมักถูกกีดกันหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมที่มีบุรุษเป็นใหญ่

เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก (The World Health Organisation Quality of Life Assessment-WHOQOL)

เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก The World Health Organisation Quality of Life Assessment (WHOQOL) ได้พยายามสร้างตัวแปรต่างๆ เป็นร้อยๆ เพื่อสะท้อนถึงขอบเขตของชีวิตที่ต่างกันในแต่ละ WHOQOL ได้ตั้งนิยามคุณภาพของชีวิตไว้ว่า “เป็นการรับรู้ของปัจเจกเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ในชีวิตของตนเองว่ามันเป็นบริบทของวัฒนธรรมและระบบการให้คุณค่าในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ที่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมายในชีวิตของเขา รวมไปถึงความคาดหวัง มาตรฐาน และการตระหนักรู้”

ในแง่ที่ผู้ตอบคำถามจะตอบคำถามเพื่อประเมินตนเองเกี่ยวกับชีวิตของตนเองเช่น ความเจ็บปวดและความไม่สบายตัว กิจกรรมทางเพศ ความมั่นใจในตนเอง อัตราการตาย ความสามารถในการทำงาน เสรีภาพ ความปลอดภัยและมั่นคงทางด้านร่างกาย ความพึงพอใจในการทำงาน และแหล่งเงินทุน

ในอีกแง่หนึ่งก็มีการศึกษาที่คล้ายคลึงกันแต่ให้ผู้ตอบประเมินตนเองในคำถามที่ปิด โดยพิจารณาถึงความพึงพอใจของชีวิต ผลที่รายงานออกมาจะปรากฏใน World Happiness Database (WHO) โดยใช้คำถามหลักว่า “เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วคุณพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจในชีวิตของตนเอง”

ปัญหาก็คือตามวิธีการศึกษานี้คะแนนของความสุขมันไม่สมบูรณ์แบบแต่ มันก็สะท้อนถึงความรู้ถึงความอยู่ดีมีสุขได้อย่างแม่นยำพอควร ข้อสังเกตก็คือ เราควรจะมีข้อสรุปอย่างไร ความแตกต่างของวัฒนธรรมและลำดับขั้นของการพัฒนามีผลต่อความสุขอย่างไร จำเป็นจะต้องมีการศึกษาในเรื่องนี้ให้มากยิ่งขึ้นไปอีก

รัฐสวัสดิการกับความอยู่ดีมีสุข

อีกคำที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้มากที่สุดถ้าหากอ่านในตำราหลายๆ เรื่อง ก็คือ เรื่องสวัสดิการ (Welfare) มันก็จะเชื่อมโยงไปถึงเรื่องของสังคมและเรื่องรัฐสวัสดิการ (Welfare state) ด้วย

มีช่วงหนึ่งที่ผมได้ใช้ชีวิตอยู่ที่ประเทศสแกนดิเนเวีย บังเอิญผมจบจากประเทศสวีเดนและช่วงนั้นเป็นช่วงที่ผมมีความสุขที่สุดช่วงหนึ่งในชีวิต สำหรับผมเองเพราะว่าเป็นช่วงที่ผมเรียนหนังสือและไม่ได้มีอะไรทำ อ่านหนังสืออย่างเดียว ประมาณ 7 ปี และก็จบออกมา เนื่องจากสวีเดนนั้นเป็นประเทศ

ที่มีรัฐสวัสดิการที่ดีมากและผมก็ได้รับประโยชน์จากรัฐสวัสดิการตรงนั้นทั้งหมด และประสบการณ์ดังกล่าวนั้นก็ช่วยผมไว้เยอะมากในการเปลี่ยนมุมมอง

ประเทศสวีเดนที่ผมไปอยู่นั้นมันไม่ได้เป็นลักษณะของรัฐสวัสดิการ ในความหมายที่ว่ามีทุกอย่างดีพร้อมไปหมด มีเงินให้ใช้ มีวัตถุให้ใช้ แต่เพราะว่ามันมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกันขนานใหญ่ ชาวนาส่วนใหญ่หมดไปแล้ว คือ สังคมของชาวนามีน้อยมาก แต่ประเทศไทยนั้นผมคิดว่ามันยังอยู่ในช่วงของสังคมแห่งการเปลี่ยนผ่านซึ่งมันอาจต้องใช้เวลาอีกหลายปี ดังนั้นปัญหาของเรานั้นแก้ยากมาก และอย่างที่เรารู้กันว่านั่น ชาวาก็เป็นสินค้าที่ราคาตกมาตลอดเพิ่งจะมาดีเอาตอนนี้นี้หลังจากราคามันตกมาประมาณ 20 ปี หรือ 30 ปี ดังนั้นปัญหาของประเทศไทยนั้นมันซับซ้อนกว่านั้นมาก มันจึงแก้แบบจุดใดจุดหนึ่งไม่ได้ และระบบการศึกษาเรานั้นมันล้มเหลวตั้งแต่อนุบาล เพราะว่าโรงเรียนอนุบาลที่ดีที่สุดคือโรงเรียนที่เก็บแพงที่สุดนั่นคือเราไม่ได้สร้างความเสมอภาค ดังนั้น ปัญหาความเสมอภาคนั้นมันมีความหมาย มีนัยยะสูงมาก ในประเทศสวีเดนลูกนายกรัฐมนตรีก็ต้องเรียนโรงเรียนธรรมดาเหมือนเด็กทั่วไปไม่ได้เรียนโรงเรียนพิเศษอะไรเลยครับ ลูกผมนั่นตอนที่ผมเรียนหนังสือ ผมพาเข้าโรงเรียนอนุบาลที่เป็นโรงเรียนที่ดีที่สุดของที่นี่ ซึ่งเป็นเพราะว่าผมอยู่ใกล้ที่นั่น และผมก็ทำงานที่นั่นไม่ใช่เพราะว่าผมใหญ่โตมาจากไหน และโรงเรียนเขาก็ไม่ได้มีการแบ่งว่าเป็นโรงเรียนสำหรับลูกนายกรัฐมนตรีหรือสำหรับนักศึกษาต่างชาติ ดังนั้น ปัญหาของประเทศไทยที่ผมเห็นว่ามันต้องแก้มากที่สุดคือ ความเหลื่อมล้ำที่อยู่สูงมากๆ ความจริงจีดีพีเราไม่ได้อยู่ต่ำมากคือ 5% นั่นถือว่าอยู่ในระดับปานกลาง แต่ถ้าตีมาจะอยู่ระดับ 9-10 % แต่ถามว่าประเทศไทยจะอยู่ในระดับ 8-9% ได้หรือไม่ ผมว่ายากมากเพราะถ้าหากคิดตามหลักเศรษฐศาสตร์ ตอนนี้แรงงานของเราเป็นแรงงานที่ไร้ฝีมือ เพราะฉะนั้นผลิตภาพของเราเป็นเรื่องที่ต่ำมากในแง่ของทวีปเอเชีย และประเทศไทยเรานั้นต่ำที่สุดในอาเซียน โดยต่ำกว่ามาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่อาจจะสูงกว่าประเทศลาวหรือกัมพูชา ดังนั้นประเทศเรามันอยู่ระหว่างรอยต่อของปัญหาของเศรษฐกิจ

ประเทศแถบสแกนดิเนเวีย ทุกวันนี้ไม่ว่าจะวัดด้วยดัชนีชี้วัดตัวไหนก็ตามก็ยังเป็นประเทศที่มีความน่าสนใจที่สุด ไม่ว่าจะวัดจากวิธีไหน จะเป็นจีดีพี หรือดัชนีพัฒนามนุษย์ หรือว่าดัชนีความสุขโลก (Happy planet Index) ก็ยังดีที่สุด ถ้าวัดจากเรื่องคอร์รัปชัน เรื่องธรรมาภิบาลก็ยังดีที่สุด ก็แสดงว่าระบบสวัสดิการ ที่นั่นมันน่าสนใจมากกว่ามันสามารถทำได้ทุกอย่าง รวมทั้งเรื่องของรัฐสวัสดิการด้วย

อย่างไรก็ตามไม่มีแบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์ (Model) ไหนที่สมบูรณ์แบบที่สุด ผมเองนั้นก็ไม่ได้บอกว่านักเศรษฐศาสตร์เป็นผู้วิเศษ ซึ่งอันนั้นก็ขอแตกต่างให้กับวิชา แต่ว่าความลึกซึ้งของ

เศรษฐศาสตร์นั้นมีหลายระดับ และก็มีสาขาที่ขยายไปใหญ่โตมาก ผมเองก็รู้แค่บางสาขาซึ่งถือว่ารู้แค่มาก ไม่สามารถที่จะตอบอะไรที่ยากๆ ได้เลยด้วยซ้ำ ส่วนเรื่องของตะวันออกตะวันตกนั้นมันเป็นเรื่องที่ไม่ชัดเจน และคนที่ชอบพูดว่าตะวันออก “มีอะไร” ก็ไม่สามารถจะบอกว่าตะวันออก “เป็นอะไร” อย่าง ลีกวนยู ชอบพูดว่า สิงคโปร์มีลักษณะตะวันออก แต่ถ้าไปดูสิงคโปร์มันก็คือตะวันตกแต่อยู่ในภาคตะวันออก ดังนั้นถ้าไปดูสิ่งที่สิงคโปร์พัฒนาในตอนนี้มันคือตะวันตกชัดๆ แต่ว่าสิงคโปร์พยายามเรียกร้องสิ่งที่ตะวันออกทำไม่ได้ นั่นคือ เช่น การบังคับให้ลูกนั้นต้องเลี้ยงพ่อแม่ ซึ่งนั่นก็เป็นปัญหาของสิงคโปร์เอง อย่างประเทศสแกนดิเนเวียที่อยากจะยกตัวอย่างนั้น พ่อแม่กับลูกเขาแยกกันเลยตั้งแต่อายุ 18 ปี โดยอายุ 18 ปี คุณต้องย้ายออกจากบ้าน เพราะพ่อแม่จะให้ลูกออกไปเลย ก็ให้ไปอยู่หอพักเพื่อเรียนหนังสือแต่ไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวจะล้มเหลว ในสแกนดิเนเวียนั้นมีการปฏิสัมพันธ์สูงมาก การเชิญเพื่อนบ้านมากินข้าว หรือการมีบาร์ตี้บ่อยมากและเป็นการทำในระดับชุมชนไม่ใช่ระดับเพื่อนบ้านเท่านั้น ดังนั้นการที่เราบอกว่าตะวันออกมีเรื่องนั้นเยอะกว่าตะวันตกนั้นไม่ใช่เรื่องจริง ผมขอยืนยันโดยเรามีสังคมเล็กและมีความละเอียดอ่อนในเรื่องนี้มากๆ เช่น ตอนที่ภรรยาผมคลอดลูกที่นั่นในระบบสวัสดิการของสวีเดนไม่ใช่เพียงการรักษาฟรี นั่นเป็นการเข้าใจผิดและก็ผิดมาก แต่คือสิ่งที่ก็คือ การที่เขาดูแลคนที่ท้องตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ซึ่งมีความละเอียดอ่อนและเอาใจใส่ที่ดีมาก ดังนั้นที่เราักพูดว่าตะวันออกละเอียดอ่อน ตะวันตกหยาบเข้าผมคิดว่าเป็นการมองภาพที่ผิด เราเขาแต่บอกว่าตะวันออกลึกซึ่งเราถึงไม่มีอะไรเลย และทุกวันนี้ที่เรามีปัญหามันเป็นเพราะว่าเราชอบคิดว่าเรานั้นดีกว่าคนอื่น โดยเฉพาะกับคนไทย เราถึงไม่เรียนอะไรเลย เราไม่เรียนรู้อะไรจากคนอื่นเลย ที่จะไปเรียนว่าเค้ารู้และพัฒนาอะไรกันบ้างมีคำถามว่าระบบรัฐสวัสดิการ ส่งเสริมให้คนเป็นปัจเจกนิยมสูงมาก ปัจเจกนิยมเป็นแนวคิดของตะวันตกอยู่แล้ว แต่ผมคิดว่าในชีวิตครอบครัวของชาวสวีเดน คนมักจะตีความว่าการหย่าร้างของสวีเดนคือความล้มเหลว แต่ผมมองในมุมกลับ คือ แสดงว่าผู้หญิงสวีเดนนั้นมีเสรีภาพมากขึ้นจากการถูกรอบงำโดยบุรุษ แล้วตัวหนึ่งที่ผมเขียนแต่ผมไม่เวลาพูดนั่นคือ ตัวที่มีความสำคัญมากที่สุดสองตัวที่ต้องวัดว่าสังคมมีความน่าอยู่หรือไม่ หนึ่งคือ วัดจากเปอร์เซ็นต์ของผู้หญิงที่อยู่ในรัฐสภา นอร์เวย์นั้นสูงที่สุดในโลก สองคือ จำนวนผู้หญิงที่ทำงานอยู่ในเจ้าหน้าที่ระดับอาวุโสหรือ ตำแหน่งผู้บริหารที่สูงที่สุด นั้นต้องวัดว่ามีผู้หญิงมากแค่ไหน สามคือ ผู้หญิงที่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิค มีจำนวนมากเท่าไร สี่ คือ วัดว่าการที่ผู้หญิงมีบทบาททางสังคมนั้นมากไปกว่าผู้ชายหรือไม่ เพราะฉะนั้น ประเทศที่น่าอยู่ต้องให้บทบาทผู้หญิงมากกว่านี้

อย่างไรก็ตามผมยังยืนยันว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความสุข ไม่ว่าวัดด้วยวิธีไหนคุณต้องมีรายได้เพียงพอ มีวัตถุที่เพียงพอสำหรับกาย ส่วนใจนั้นคุณจะไปแสวงหาจากไหนนั่นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ที่คุณต้องมีแน่ๆ คือรายได้สำหรับพอยังชีพ ดังนั้นสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์พยายามจะวัดก็ยังคงมีความสำคัญ ผมมีตัวอย่างคือ ประเทศไนจีเรียวัดเรื่องความสุขนั้นเขาได้ 6.3 ขณะที่ประเทศฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย ได้ 6.4, 6.2 และ 6.1 คำถามก็คือว่าถ้าคุณวัดวิธีนี้คุณอธิบายอะไรไม่ได้เลย เพราะไนจีเรียประชากรส่วนใหญ่ไม่มีเงินที่จะซื้อหนังสือ หรือซื้ออาหารเลย คนส่วนใหญ่ยากจน มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนเป็นล้านๆคน ขณะที่ญี่ปุ่นฝรั่งเศส ออสเตรเลียนั้นเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่มีรายได้ประชาชาติสูงมากที่สุดในโลก

สรุป

ท้ายสุดที่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับว่า แล้วประชาชนตั้งคำถามถึงความอยู่ดีมีสุขในแง่ไหน สิ่งที่เราต้องการรู้ก็คือว่า เราอยากจะทำให้คนมีความสุขหรือว่ามีความอยู่ดีกินดีเพราะอะไร นักเศรษฐศาสตร์บอกว่า มันก็ต้องถามตนเองว่าเรามีปัญหาเรื่องความไม่สบายใจ เรื่องความทุกข์ร้อน เรื่องเพศ เรื่องการนับถือตนเอง (self-esteem) ซึ่งเป็นประเด็นที่เราชอบพูดกันมาก เรื่องการพัฒนา เรื่องการพัฒนาศักยภาพ เรื่องความพึงพอใจในการทำงาน เรื่องเสรีภาพและเรื่องสุดท้ายก็คือ เรื่องผลลัพธ์ทางการเงิน (Financial result) ซึ่งเรื่องนี้สำหรับนักเศรษฐศาสตร์ก็ถือว่ามีความสำคัญในแง่ที่ว่าการทำงานหรือการมีรายได้ยังชีพก็จะอยู่ในส่วนนี้ด้วย ดังนั้น นักเศรษฐศาสตร์ก็ผ่านคำถามเหล่านี้แล้วก็มีข้อสรุปว่าความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญมากกับความอยู่ดีมีสุข และเป็นส่วนที่ต้องนำมาศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพราะฉะนั้นการที่จะวัดความสุขจากไหนอย่างความสุขมวลรวมประชาชาติก็เป็นวิธีหนึ่งที่ยอมรับได้ แต่ผมคิดว่าตอนนี้ก็ยังไม่นักเศรษฐศาสตร์เอาเรื่องดังกล่าวนี้มาศึกษาอย่างจริงจัง เนื่องจากก็จะมุ่งไปที่ประเด็นของความอยู่ดีมีสุขเป็นส่วนใหญ่

จากเมื่อสักครู่นี้ผมกล่าวว่าเรื่องดัชนีการพัฒนามนุษย์นั้นมีความน่าสนใจ ซึ่งทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก็มีความพยายามจะวัดและมีวิธีการวัดที่น่าสนใจมาก แต่คิดว่าปัญหาก็คือว่ามันยังไม่ได้เอาความลึกซึ้งแนวความคิดที่แท้จริงมาใช้ ประเทศไทยนั้นมีความพยายามที่จะตีโจทย์ความอยู่ดีมีสุข แบบที่ผมคิดว่าอาจจะต้องทบทวนใหม่ว่าจริงหรือไม่ แต่ว่ามีแนวคิดที่น่าสนใจมากคือ การพยายามเอาตัวแปร 7 ตัวเข้ามาว่าความอยู่ดีมีสุข มันมีเรื่องของอะไรบ้าง ซึ่งก็คือ เรื่องของสุขภาพ ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้ ครอบครัว สภาพแวดล้อม การบริหารจัดการที่ดี ซึ่งพออ่านตรงนี้ก็เห็นว่ามันรวมหมดทุกอย่างเลย และก็มีการแยกย่อยหัวข้อออกไปที่สามารถนำไปเป็นดัชนีชี้วัดได้ ซึ่งตอนนี้มีการวัดแล้วในประเทศไทย ซึ่งสิ่งสุดท้ายที่ผม

อยากจะทิ้งไว้ก็คือ มันไม่มีดัชนี โหนดในโลกนี้ที่สามารถจะจับต้องความสุขได้ดีที่สุด ในขณะที่ไม่มี เพราะว่าไม่ว่าจะมีวิธีการไหนก็ตามมันก็จะมียุคอ่อนของมันอยู่ดี ดัชนีการพัฒนามนุษย์ก็เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดแล้วในตอนนี้นักเศรษฐศาสตร์ใช้อยู่ และคุณภาพชีวิต ของ อมาตยา เช่น ก็เป็นเรื่องที่คนใช้กันมากที่สุด ส่วนคำว่าความสุข (Happiness) นั้นก็มีนักเศรษฐศาสตร์หลายคนพยายามจะใช้ แต่ก็เป็นการใช้ในเชิงจิตวิทยา ซึ่งที่ผมจะพูดก็มีแค่นี้ขอบคุณมากครับ

เทคโนโลยีสารสนเทศกับความสุข: บทบาทของจริยธรรมกับระบบคุณค่าในการพัฒนา

ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์

ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

ประเทศไทยได้รับเอาเทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว และก็ไม่มีใครปฏิเสธว่าเทคโนโลยีดังกล่าว ได้เปลี่ยนแปลงสังคมไทยไปอย่างมากมาย เมื่อไม่กี่ปีมานี้เองยังไม่มีใครรู้จักอินเทอร์เน็ตหรือโทรศัพท์มือถือ หมายเลขโทรศัพท์เมื่อประมาณสิบกว่าปีก่อนนี้เป็นของหายากยิ่ง คนที่ต้องการจะใช้โทรศัพท์ใหม่ต้องรอเป็นปีกว่าจะได้หมายเลขใหม่มา นอกจากนี้การติดต่อสื่อสารก็ยังต้องอาศัยโทรศัพท์เป็นหลัก ไม่มีอีเมลหรือการสื่อสารแบบใหม่ๆ เช่นเวิร์ลไวด์เว็บแบบทุกวันนี้ การประกาศข้อมูลข่าวสารก็ต้องอาศัยการส่งจดหมายเป็นต้นๆ หรือการออกโทรทัศน์หรือวิทยุ หรือใช้หนังสือพิมพ์ แต่ปัจจุบันนี้อินเทอร์เน็ตทำให้การส่งข้อมูลข่าวสารให้คนจำนวนมากรับรู้ เป็นเรื่องง่ายมากๆ เพียงแค่กดปุ่มส่งอีเมล หรืออัพโหลดไฟล์ขึ้นไปบนเซิร์ฟเวอร์เท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากมาย อินเทอร์เน็ตเมื่อเริ่มเข้ามาในประเทศไทยใหม่นั้น เป็นเครื่องมือของนักวิชาการหรือนักเทคโนโลยีที่ใช้เทคโนโลยีนี้ในการทำงานของตนเป็นหลัก แต่เมื่ออินเทอร์เน็ตแพร่กระจายออกไปมากขึ้น คนทั่วไปก็รับเอาไปใช้อย่างรวดเร็วยิ่ง ในปัจจุบันนี้การติดต่อสื่อสารทางอีเมลหรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ได้กลายเป็นเรื่องธรรมดาหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนก็เริ่มกระจายข้อมูลข่าวสารทางอินเทอร์เน็ตมากขึ้น เราแทบไม่เห็นแล้วว่าโฆษณาสินค้าชิ้นใดจะไม่มีที่อยู่เว็บไซต์ของบริษัทผู้ผลิต หรือเว็บไซต์ของผลิตภัณฑ์ ที่จะให้ผู้บริโภคเข้าไปเปิดดูเพื่อรับรู้ข้อมูล นามบัตรของคนที่จะติดต่อกันก็ต้องมีทั้งหมายเลขโทรศัพท์มือถือกับที่อยู่ทางอีเมล ดูเหมือนว่าสังคมไทยได้กลมกลืนเข้าไปกับโลกของอินเทอร์เน็ตไปแล้วอย่างสนิท

การกลมกลืนนี้ก็ยังปรากฏให้เห็นทางการที่มีเว็บไซต์ที่เน้นเรื่องการสร้างเครือข่ายทางสังคม เช่น Hi5 หรือ Facebook ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วรุนแรงในสังคมของเราปัจจุบัน เราแทบไม่เห็นแล้วว่าจะมีเด็กวัยรุ่นคนใดที่ไม่มีข้อมูลส่วนตัวปรากฏอยู่บนเว็บเช่น Hi5 ซึ่งเป็นเว็บยอดนิยมของวัยรุ่นไทยไปแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น เรายังมีปรากฏการณ์ที่อินเทอร์เน็ตมีบทบาทสูงมากในการต่อสู้รณรงค์ทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นฝ่ายใด บทบาทของอินเทอร์เน็ตในการสร้างกระแสความรู้สึกหรือระดมพลเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นไปอย่างเต็มที่คึกคัก เราคุ้นชินกันดีถึงเว็บการเมืองหรือเว็บที่แสดงความคิดเห็น เช่น www.manager.co.th หรือ www.pantip.com หรือ www.prachatai.com ซึ่งต่างก็มี

บทบาทสำคัญในการสร้างพื้นที่ทางการเมือง เพื่อให้ประชาชนคนไทยสามารถแสดงความคิดเห็น รับรู้ข้อมูลข่าวสาร และติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เนื่องจากอินเทอร์เน็ตกับเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศมีบทบาทในสังคมสูงถึงเพียงนี้ จึงเป็นเรื่องปกติที่เราจะคิดกันเกี่ยวกับบทบาทที่ดีที่สุดของสิ่งเหล่านี้ต่อการพัฒนา นอกจากนี้การที่เทคโนโลยีเหล่านี้มีบทบาทสูง ก็ทำให้จำเป็นที่เราต้องคิดเกี่ยวกับผลกระทบทางจริยธรรมต่อปัจเจกบุคคลและสังคมด้วย ทั้งสองเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก เพราะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น จำเป็นจะต้องมีรากฐานมาจากจริยธรรมทางสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์จะเรียกอย่างหลังนี้ว่า “ต้นทุนทางสังคม-วัฒนธรรม” ซึ่งแม้ว่าจะจะเป็นอะไรที่จับต้องไม่ได้ชัดเจนเช่นเดียวกับต้นทุนทางกายภาพหรือทางการเงินที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่ก็ยอมรับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและต่อเนื่องได้ เนื่องจากต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมนี้จะป้อนให้สังคมรู้จักวิธีการในการพัฒนาตนเองและสังคมให้ได้ประโยชน์ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมที่ขาดต้นทุนนี้แล้ว สังคมที่มีต้นทุนแบบนี้มากกว่าจะสามารถดัดแปลงสภาพแวดล้อมให้เป็นประโยชน์ได้มากกว่า ซึ่งหมายความว่ารวมทั้งการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีโอกาสทางเศรษฐกิจมากกว่า จริยธรรมเข้าไปมีบทบาทตรงที่เป็นกลไกอันจำเป็นในการสร้างความยั่งยืนตรงนี้ ซึ่งจุดนี้จะเป็นประเด็นหลักประเด็นหนึ่งที่เราจะอภิปรายกันในรายละเอียดในบทความฉบับนี้

ประเด็นทางจริยธรรมกับการพัฒนานี้เกี่ยวพันเป็นอย่างมากกับแนวคิดที่ถือว่าความสุขควรเป็นเป้าหมายของการพัฒนา แทนที่จะเป็นผลผลิตมวลรวมประชาชาติ แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นที่รู้จักกันว่า “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” หรือ Gross National Happiness ซึ่งได้มีการเสนอเป็นทางเลือกหนึ่งในการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา แทนที่เป้าหมายของการพัฒนาจะเป็นผลรวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อันได้แก่การผลิตสินค้าและบริการ แนวคิดดังกล่าวถือว่า “ความสุข” เป็นเป้าหมายแทนเหตุผลหลักที่ฝ่ายที่เสนอแนวคิดทางเลือกนี้น่าเสนอก็คือว่า การคิดว่าเป้าหมายของการพัฒนาเป็นผลผลิตมวลรวมนั้น ก่อให้เกิดปัญหาว่า เป้าหมายที่ว่ามีได้ก่อให้เกิดความสุขแต่ประการใด ในทางตรงข้ามกลับก่อให้เกิดปัญหาติดตามมาหลายประการ เช่นสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การขยายตัวอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของระบบเศรษฐกิจ การเน้นหนักที่ความเห็นแก่ตัวของผู้คนแทนที่จะเป็นความเห็นแก่ผู้อื่น เรื่องต่างๆนี้ล้วนเป็นปัญหาที่รู้จักกันดี เนื่องจากคนทุกคนเชื่อว่า ความสุขเป็นเป้าหมายทั้งหมดของชีวิต การกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งก็เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินนโยบายสาธารณะไปด้วย ก็ควรจะให้ความสำคัญแก่ความสุขแทนที่จะเป็นยอดรวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังที่เคยคิดกันมา

อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ให้ความสำคัญแก่ความสุขนี้ก็ก่อให้เกิดปัญหาในเชิงเหตุผลและวิชาการขึ้นมาทันที คือปัญหาว่าเราจะวัดความสุขได้อย่างไร การกำหนดว่าปริมาณของกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายนั้นง่ายกว่ากันมาก เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่ความสุขจะเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลอย่างมาก คนบางคนทำอะไรก็มีความสุข แม้ว่าเขาจะมีเงินทองมากมาย มีวัตถุต่างๆ พร้อมบริบูรณ์ แต่คนอื่นหลายคนก็มีความสุขอยู่ถึงแม้ว่าเขาจะยากจนไม่ค่อยมีเงินใช้มากมายนัก การคิดเกี่ยวกับความสุขในฐานะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ไม่สามารถละเลยประเด็นสำคัญนี้ไปได้

ดังนั้น สิ่งที่เราสนใจกันในบทความนี้ก็คือ บทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้มิติทางจริยธรรม ซึ่งการเป็นเช่นนี้ได้จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับธรรมชาติของความสุข และความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกระหว่างจริยธรรมกับความสุข การพัฒนาโดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพลังนั้น ไม่สามารถทำสำเร็จได้หากละเลยมิติทางจริยธรรมและระบบคุณค่า เนื่องจากจริยธรรมผูกพันอยู่กับต้นทุนทางสังคมดังที่ได้กล่าวไปแล้ว การผูกพันนี้ก็มีความสัมพันธ์เชิงมโนทัศน์กับมโนทัศน์ความสุข ซึ่งข้อเสนอก็คือว่า การจะเข้าใจความสุขได้ถูกต้องนั้นจำเป็นที่เราจะต้องเปลี่ยนวิธีคิดจากการแบ่งแยกตัวตนกับสิ่งอื่น (หรืออัตวิสัยกับภววิสัย) มาเป็นการคิดที่ไม่มีการแบ่งแยกดังกล่าว การพูดเช่นนี้ฟังดูง่าย แต่จริงๆ แล้วไม่ง่ายเลยเพราะเราต่างมีความเคยชินกับการแบ่งแยกเช่นนี้มาช้านาน เหตุผลอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับความสุขก็คือว่า มโนทัศน์เชิงประจักษ์จำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ที่สนับสนุนแนวคิดว่าการมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและการประพฤติตนตามหลักคุณค่าและจริยธรรมนั้น นอกจากจะเป็นรากฐานของความสุขแล้ว ยังเป็นรากฐานอันมั่นคงของการพัฒนาด้วย

เทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนากับจริยธรรม

แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ มักเน้นไปที่การให้ประชากรได้มีโอกาสเข้าถึงเทคโนโลยีนี้ให้มากขึ้น การคิดเช่นนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดว่า เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นสิ่งที่ดีในตัวเอง ซึ่งการคิดเช่นนี้หากเป็นการยอมรับไปเลยโดยไม่มีการพิจารณาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ก็อาจก่อให้เกิดความเสียหายได้ ตัวอย่างประการหนึ่งของการคิดว่าเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นสิ่งดีในตัวเองโดยไม่มีไตร่ตรอง ก็ได้แก่นโยบายมอบคอมพิวเตอร์หนึ่งเครื่องให้แก่โรงเรียนทุกโรงเรียน ในสมัยรัฐบาลพลเอกชวลิต เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2539 – 2540 ที่ผ่านมา จุดมุ่งหมายของนโยบายนี้ได้แก่การให้นักเรียนทั่วประเทศ ไม่ว่าจะอยู่ถิ่นฐานใด ได้มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต มีการประกาศนโยบายนี้และจัดซื้อคอมพิวเตอร์เป็นปริมาณมากและได้ส่งมอบ

คอมพิวเตอร์เหล่านี้ให้แก่โรงเรียนต่างๆ อย่างไรก็ตามผลที่เกิดขึ้นก็คือมีโรงเรียนหลายแห่งที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์เหล่านี้ได้ หลายโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลไม่มีไฟฟ้าใช้ ดังนั้นเมื่อจะใช้คอมพิวเตอร์ก็ต้องเปิดเครื่องปั่นไฟ หรือไม่ได้ใช้เลย บางโรงเรียนก็ไม่มีครูผู้สอนที่ชำนาญในการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ ทำให้คอมพิวเตอร์ที่ได้มาต้องตั้งอยู่เฉยๆ ส่วนอีกหลายโรงเรียนก็ยังไม่มียาโทรศัพท์ทำให้ต่ออินเทอร์เน็ตไม่ได้ ซึ่งทำให้การใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีนั้นไม่สามารถเป็นไปได้หากเทคโนโลยีไม่ได้วางอยู่บนบริบททำให้เทคโนโลยีนั้นทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้เดี่ยวๆ แต่เทคโนโลยีนั้นเองเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของระบบการปฏิบัติที่ต้องไปด้วยกันอย่างสอดคล้อง การนำเทคโนโลยีไปวางในบริบทหนึ่งที่ขาดองค์ประกอบเหล่านี้ ก็จะทำให้เกิดปัญหาแบบที่กล่าวมานี้

รัฐบาลได้มีความพยายามหลายครั้งที่จะแก้ปัญหา “ช่องว่างดิจิทัล” (digital divide) อันได้แก่ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศระหว่างคนสองกลุ่ม ซึ่งในประเทศไทยมักจะได้แก่คนในเมืองกับคนในชนบท แต่ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวก็แสดงตัวออกในรูปแบบต่างๆ ออกไปด้วย เช่นความเหลื่อมล้ำทางอายุ (ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมักมีอายุเฉลี่ยอยู่ในวัยหนุ่มสาว และผู้สูงอายุยังขาดโอกาสที่จะใช้ประโยชน์นี้ได้มากเท่าที่ควร) หรือทางเพศ อาชีพ ฐานะทางสังคม ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนา¹

ในสมัยรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ก็ได้มีความพยายามจะแก้ปัญหาช่องว่างดิจิทัลเช่นกัน โดยมีโครงการ “คอมพิวเตอร์เอื้ออาทร” ซึ่งแทนที่จะเป็นการให้เปล่าเครื่องคอมพิวเตอร์ แต่เป็นการเสนอคอมพิวเตอร์ให้แก่สาธารณชนในราคาถูก โดยคอมพิวเตอร์ที่เสนอขายนี้ได้มีการติดต่อกับบริษัทผู้ผลิตเพื่อให้ผลิตออกมามากๆ และใช้ซอฟต์แวร์ที่ไม่มีบริษัทเป็นเจ้าของ ซึ่งทำให้ไม่ต้องจ่ายค่าลิขสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม ผลกระทบหนึ่งของโครงการนี้ก็คือ แทนที่คอมพิวเตอร์ในโครงการนี้จะแพร่กระจายสู่กลุ่มชนรากหญ้าที่เป็นเป้าหมายหลักของโครงการ แต่ผู้ที่ซื้อเครื่องเหล่านี้ไปใช้กลับเป็นคนในเมือง ซึ่งมีความสามารถจะซื้อคอมพิวเตอร์อยู่แล้ว และการลดราคาคอมพิวเตอร์ก็เลยกลายเป็น

¹ คริสโตเฟอร์ ฟาริสได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทั้งทางด้านลบและด้านบวกของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ

ความสุขมวลรวมประชาชาติ ใน Christopher B. Faris, “Information and Communication Technologies and Gross National Happiness – Who Serves Whom?” สืบค้นได้จากอินเทอร์เน็ตที่

[http://www.grossnationalhappiness.com/ArticlesonGNH/ArticlesonGNHinPDF/Gnh & dev-6.pdf](http://www.grossnationalhappiness.com/ArticlesonGNH/ArticlesonGNHinPDF/Gnh%20dev-6.pdf) ประเด็นหลักก็คือว่า เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถให้ผลกระทบทั้งสองทางและการที่จะไปทางใดขึ้นอยู่กับการวางนโยบายที่ถูกต้อง

การช่วยเหลือคนกลุ่มนี้ให้ได้ใช้เครื่องราคาดถูกไป แทนที่จะเปิดโอกาสให้แก่คนที่ยังไม่มีโอกาสได้ใช้ คอมพิวเตอร์มาก่อน ดังนั้นผลของโครงการนี้จึงดูไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งขึ้น นอกจากนี้การที่ เครื่องเหล่านี้ใช้ซอฟต์แวร์ที่ไม่เป็นที่แพร่หลาย ทำให้การใช้งานเป็นไปด้วยความยากลำบาก ผู้ที่จะได้ ประโยชน์สูงสุดจากคอมพิวเตอร์เหล่านี้จึงเป็นผู้ที่ใช้คอมพิวเตอร์อยู่แล้ว ที่มีความชำนาญในการใช้ อย่างดี ดังนั้นโอกาสที่กลุ่มชนรากหญ้าจะได้ประโยชน์จึงมีน้อย เพราะคนกลุ่มนี้ไม่ได้มีความชำนาญ ในการใช้คอมพิวเตอร์มาตั้งแต่ต้น

แนวคิดของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนา นั้น อยู่ที่ความเชื่อมั่นว่าเทคโนโลยีนี้ จะ สามารถแก้ปัญหาต่างๆของการพัฒนาได้^๓ ความคิดเบื้องหลังโครงการทั้งสองของทั้งรัฐบาลในอดีตที่ กล่าวถึงนี้ อยู่ที่ว่าเมื่อประชาชนเข้าถึงเทคโนโลยีแล้ว ปัญหาของการพัฒนาจะถูกแก้ไขโดยอัตโนมัติ อย่างไรก็ตาม บทเรียนจากโครงการทั้งสองนี้บอกเราว่า การใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหาการพัฒนา นั้นไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นจริงได้ หากปราศจากความเข้าใจอย่างถูกต้อง ว่าเทคโนโลยีฝังตัวอยู่ ภายในบริบททางสังคม วัฒนธรรม ระบบคุณค่าอย่างแน่นแฟ้นอย่างไร บทเรียนจากทั้งรัฐบาลสวัสดิ ภัยกับทักษิณแสดงให้เห็นว่า นโยบายเหล่านี้ละเลยมิติอันสำคัญยิ่งเหล่านี้ จึงทำให้นโยบายทั้งสองนี้ ล้มเหลว

เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า เมื่อมีการนำเอาเทคโนโลยีที่ทำงานอยู่ในบริบทหนึ่งมาใช้งานในอีก บริบทหนึ่ง จะเกิดปรากฏการณ์ที่อาจเรียกได้ว่า “ความไม่ลงตัว” ของเทคโนโลยีกับบริบท เรื่องนี้ไม่ได้ เป็นจริงแก่เทคโนโลยีสารสนเทศเท่านั้น แต่เป็นจริงกับเทคโนโลยีต่างๆโดยทั่วไป สังคมจะรับ เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่ได้ ก็ต่อเมื่อสังคมมองเห็นหนทางที่จะรับเอาเทคโนโลยีนั้นเข้ามาไว้และมี “ที่ ทาง” ภายในวิถีชีวิตของชุมชนหรือสังคมนั้นเอง ด้วยวิธีนี้เทคโนโลยีที่เข้ามาจะได้รับ “ความหมาย” จากสังคมที่รับเทคโนโลยีนั้น ซึ่งการรับ หรือการให้ความหมาย หรือการมีที่ทางดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นว่า จะต้องเหมือนกันในระหว่างสังคมต่างๆ ตัวอย่างในประวัติศาสตร์ก็เช่นเทคโนโลยีการแพทย์ เมื่อ การแพทย์สมัยใหม่จากโลกตะวันตกเข้ามายังประเทศสยามนั้น คนไทยเห็นว่าความรู้กับเทคโนโลยีนี้มี

๓ แนวคิดเช่นนี้ปรากฏในงานของพันศักดิ์ ศิรัชตพงษ์กับกษิตกร ภูวราตัยดู Pansak Sirirachatapong and Kasitorn Pooparadai, “ICT for Happiness in Thailand: Revisiting Past, Understanding Present and Envisioning Future Roles of NECTEC” เสนอในการประชุมวิชาการ “Happiness and Public Policy” สืบค้นได้ทางอินเทอร์เน็ตที่ http://www.ppdoconference.org/session_papers/session19/session19_pansak.pdf

ประโยชน์มาก แต่ในระยะแรกคนไทยรับเข้ามาเฉพาะวิธีรักษาด้วยการผ่าตัดเท่านั้น^๕ เนื่องจาก การแพทย์ดั้งเดิมของไทยไม่มีการรักษาวิธีนี้ และเป็นการรักษาที่เห็นผลโดยเฉพาะเมื่อมีการรักษาแผล สด หรือการบาดเจ็บที่เกิดขึ้นกับร่างกาย แต่หากเป็นการรักษาทางยาหรือการรักษาโรคภายในร่างกาย แล้ว คนไทยในระยะแรกของการติดต่อยังไม่นิยมการแพทย์แผนตะวันตก แต่ยังใช้ยาสมุนไพรแบบของ การแพทย์ไทยมาเป็นเวลานาน โดยเห็นว่าการแพทย์ไทยมียาที่ถูกโรคกับคนไทยและยังได้ผลดีอยู่ ความหมายของทั้งหมดนี้ก็คือว่า การรับเอาความรู้หรือเทคโนโลยีเข้ามาในบริบททางสังคมนั้น จะถูก ให้ความหมายและประเมินคุณค่าและหากยังเป็นไปได้ที่จะรักษาแก่นรากของความเป็นตัวตนของ ระบบวัฒนธรรมไว้ได้ ก็ย่อมที่จะเลือกเช่นนี้ก่อน เนื่องจากการรักษาโรคภายในด้วยยาเป็นเรื่องของ “ความเป็นตัวตน” ของคนไทย ดังนั้นจึงมีแรงต่อต้านเรื่องนี้ไม่ให้เกิดการแพทย์แผนตะวันตกที่เกี่ยวกับการ รักษาทางยาเข้ามาได้ สถานการณ์เป็นเช่นนี้จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลมีความคิดรวมเอาการแพทย์แผน ตะวันตกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ และมีความพยายามจะเปลี่ยนสังคมไทยให้ เป็นสังคม “สมัยใหม่” การรักษาด้วยสมุนไพรตามระบบแพทย์แผนไทยจึงไม่ได้รับการสนับสนุน และยัง ถูกประกาศว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมายด้วยซ้ำ หลังจากที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการประกอบโรค ศิลป์ในสมัยรัชกาลที่ 6

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า การรับเทคโนโลยีนั้นเกิดขึ้นควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงสังคมเสมอ แต่ สังคมเองก็มีหนทางในการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีให้เข้ากับระบบคุณค่า หรือแผนการของตนเอง เช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับระบบคุณค่า ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในเทคโนโลยี ประเภทอื่นๆ ตัวอย่างเช่นเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต จุดมุ่งหมายดั้งเดิมก็คือให้เป็นเครือข่ายการติดต่อ ทางทางทหาร ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษคือเมื่อการเชื่อมต่อส่วนหนึ่งถูกทำลาย การติดต่อก็ยังทำต่อไปได้ ผ่านทางช่องทางอื่นๆ เมื่อมีการประดิษฐ์อินเทอร์เน็ตขึ้นมานั้น ไม่มีใครนึกเลยว่าอินเทอร์เน็ตจะ กลายเป็นเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อชีวิตสูงมากอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้นอินเทอร์เน็ตยังมี ปฏิสัมพันธ์มากมายหลายมิติกับวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากการติดต่อสื่อสารที่ทำกันผ่านเครือข่ายนี้ ซึ่งก็เป็นผู้คนธรรมดาที่ติดต่อสื่อสารกันในเรื่องต่างๆ James Carey ได้เขียนไว้ว่า การติดต่อสื่อสารนั้น เป็นการแสดงตัวออกอย่างชัดเจนของวัฒนธรรม^๖ ซึ่งเมื่ออินเทอร์เน็ตเปิดทางให้มีการติดต่อสื่อสารกัน

๕ ดู ใสรังค์ หงศ์ลดาธรมภ์, *วิทยาศาสตร์ในสังคมและวัฒนธรรมไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาคุณภาพวิชาการ, 2545), หน้า 128-162 ประกอบ

๖ James W. Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society* (Routledge, 1988).

นั้น วัฒนธรรมของไทยก็ปรากฏตัวอย่างชัดเจนบนอินเทอร์เน็ตผ่านทางการใช้เทคโนโลยีนี้ของคนไทย เพื่อจุดประสงค์ต่างๆ หลากหลายของคนไทยเอง วัฒนธรรมดังกล่าวนี้แตกต่างจากการใช้คำว่า “วัฒนธรรม” แบบที่ปรากฏในการใช้ของทางการเช่นกระทรวงวัฒนธรรม ที่มักจะมุ่งเสนอภาพของ วัฒนธรรมด้านเดียว แต่เป็นการใช้คำนี้ในแง่มุมมองทางมานุษยวิทยา ที่เน้นไปที่ระบบความคิด ความคิด คุณค่าของกลุ่มชนหนึ่งๆ รูปแบบของวัฒนธรรมออนไลน์ในไทยก็แตกต่างจากในประเทศอื่น เช่นในสหรัฐฯ ยุโรป หรือจีน ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติของความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั่นเอง การมีอยู่ของ วัฒนธรรมออนไลน์ก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมกับเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์กันแนบแน่นเพียงใด

เมื่อเทคโนโลยีเกี่ยวพันบริบททางสังคมวัฒนธรรม ระบบคุณค่าก็ย่อมมีความสัมพันธ์กับ เทคโนโลยีไปโดยปริยาย ผลก็คือว่า นโยบายใดๆ เกี่ยวกับเทคโนโลยีจะต้องคำนึงถึงมิติทางคุณค่าและ จริยธรรมนี้ด้วย ที่สำคัญก็คือว่าการพัฒนานั้นจะไม่สำเร็จผลหากปราศจากมิติดังกล่าว เราจะเห็นเรื่อง นี้ได้จากนโยบายการลดช่องว่างดิจิทัลที่มีการเสนอและปฏิบัติกันอยู่ โดยทั่วไปการดำเนินนโยบายนี้จะ ไม่ค่อยแตกต่างจากสิ่งที่รัฐบาลชวลิตหรือทักษิณได้ทำไปแล้ว คือให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสในการ เข้าถึงเทคโนโลยี แต่เราเห็นมาแล้วว่าการทำเช่นนี้ไม่เพียงพอเนื่องจากไม่ได้ทำให้วัตถุประสงค์ของการ ดำเนินนโยบายเกิดเป็นจริงแต่ประการใด การนำคอมพิวเตอร์ไปให้โรงเรียนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ไม่เป็นการ พัฒนาชุมชนที่มีโรงเรียนนั้นอยู่ เพราะว่ามันไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ เกิดขึ้นเนื่องจากคอมพิวเตอร์เปิดใช้ ไม่ได้ หรือไม่มีใครสนใจจะเปิดใช้ การขายคอมพิวเตอร์ราคาถูกก็ไม่เกิดผลเช่นกัน เพราะกลายเป็นว่า เป็นการให้การสนับสนุนแก่คนที่มั่งมีฐานะดีอยู่แล้ว การคำนึงถึงบริบทของเทคโนโลยีจึงเป็นสิ่งที่ขาด ไม่ได้ ระบบคุณค่ากับจริยธรรมจะเข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของบริบท ดังกล่าว

ตัวอย่างหนึ่งของการนำเอาระบบคุณค่ากับจริยธรรมมานี้ได้แก่การออกแบบเทคโนโลยีโดย คำนึงถึงประเด็นเหล่านี้ตั้งแต่ต้น และให้การออกแบบนั้นอยู่ภายในบริบทที่เทคโนโลยีนั้นจะนำมาใช้ ไม่ใช่ออกแบบไปก่อนแล้วพยายามเปลี่ยนบริบทของชีวิตสังคมให้เข้ากับเทคโนโลยีนั้น Don Ihde เสนอแนวคิดที่ว่า สาเหตุใหญ่ของการที่เทคโนโลยีก่อให้เกิดปัญหาในสังคมก็คือว่า เทคโนโลยีนั้นๆ ไม่ได้ ถูกออกแบบมาโดยคำนึงถึงมิติทางจริยธรรมตั้งแต่ต้น หากเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีตามความคิดเห็น หรือความต้องการของวิศวกร หรือของผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคที่เห็นแต่ปัญหาแคบๆ โดยไม่มอง

ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาแคบๆ นั้นกับมิติอื่นๆ ที่แยกไม่ออกจากตัวปัญหานั้นๆ^๑

เรื่องการพัฒนาเทคโนโลยีสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรมเป็นตัวอย่างที่ดีในที่นี้ บริษัทผู้ออกแบบพัฒนาเทคโนโลยีดังกล่าวมองเห็นปัญหาแคบๆ ว่า พืชเศรษฐกิจบางชนิดเมื่อปลูกเป็นไถ่ขนาดใหญ่ มากๆ แล้ว จะมีปัญหาวัชพืช ซึ่งเมื่อใช้ยากำจัดวัชพืชแล้ว พืชที่ตั้งใจปลูกก็โดนกำจัดไปด้วย จึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมาเพื่อให้พืชเศรษฐกิจนั้นๆ เช่นต้น Canola ที่ปลูกเพื่อสกัดเอาน้ำมัน สามารถต้านทานต่อยาฆ่าวัชพืชที่บริษัทนั้นเองผลิตขึ้นมาด้วย ทำให้สามารถปลูกพืชนี้ได้เป็นปริมาณมากๆ และชาวไร่สามารถใช้ยาปราบวัชพืชได้อย่างเต็มที่ แต่ปัญหาก็คือว่าเมื่อบริษัทนำเทคโนโลยีนี้ออกสู่สาธารณะ ก็เกิดผลกระทบตามมามากมาย ซึ่งไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการต้านทานยาปราบวัชพืช ในการนำผลิตภัณฑ์นี้ออกสู่ท้องตลาด ผู้ผลิตได้จดสิทธิบัตรเทคโนโลยีดังกล่าวไว้ ทำให้ตัวพืช Canola นั้นเองเป็นสิ่งที่ชีวิตที่มีสิทธิบัตร บริษัทมอนซานโต้ผู้ผลิตเทคโนโลยียังได้ดัดแปลงพันธุกรรมของพืช Canola เพื่อให้มันนอกจากจะทนต่อยาฆ่าวัชพืชแล้ว ยังทำให้เมล็ดเป็นหมันอีกด้วย เพื่อให้ชาวไร่ที่ปลูกพืชดังกล่าวไม่สามารถเก็บเมล็ดไว้ปลูกเองได้อีกในปีต่อไป ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากบริษัทผู้ผลิตเท่านั้น ปัญหาก็คือว่าเทคโนโลยีดังกล่าวก่อให้เกิดกระแสการประท้วงอย่างกว้างขวาง ซึ่งประเด็นต่างๆ ของการประท้วงนี้ก็ไม่ใช่เรื่องเทคนิคของการทนทานต่อยาฆ่าหญ้าอีกต่อไป นี่เป็นตัวอย่างที่แสดงว่าการคิดแบบเทคนิคลัทธินั้นก่อให้เกิดปัญหาอย่างไร

สิ่งที่ Ihde เสนอก็คือว่า แทนที่เรื่องของระบบคุณค่ากับจริยธรรมจะเข้ามาภายหลังจากที่เทคโนโลยีได้พัฒนากับผลผลิตออกมาเรียบร้อยแล้ว ซึ่งก็ทำให้ไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ระบบคุณค่าต่างๆ นี้ควรมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นในขณะที่ยังเป็นความคิดอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้นการออกแบบและพัฒนาเทคโนโลยีก็จะสอดคล้องกับระบบคุณค่าที่มีอยู่ อันจะช่วยแก้ปัญหาการขาดความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีเองกับระบบคุณค่าหรือประเด็นทางจริยธรรมไปได้ ตัวอย่างของการพัฒนาเทคโนโลยีในรูปแบบที่ Ihde เสนอนี้ก็คือว่า มีการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ซึ่งรวมไปถึงตัวแทนจากสาธารณชน ที่ไม่ใช่แต่เพียงวิศวกรผู้ออกแบบหรือบริษัทผู้ให้การสนับสนุนการออกแบบนี้เท่านั้น แต่รวมไปถึงตัวแทนภาคประชาชน นักวิชาการทางสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ นักกฎหมาย และอื่นๆ ซึ่งจะมาประชุมร่วมกันเพื่อเสนอแนวทางในการออกแบบและพัฒนาเทคโนโลยีนั้นๆ ดังนั้นแทนที่เทคโนโลยีจะออกมาเพื่อแก้ปัญหาเชิงเทคนิคแคบๆ ก็จะเป็นอะไรที่ตอบสนองหรือสอดคล้องกับมิติ

๑ Don Ihde, "What Globalization Do We Want?" in David Tabachnik and Toivo Koivukoski, eds., *Globalization, Technology, and Philosophy* (Albany, NY: State University of New York Press, 2004), pp. 75-92.

เหล่านี้ตั้งแต่แรก

โครงการหนึ่งที่เป็นรูปธรรมที่ศูนย์วิจัยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำลังดำเนินการอยู่ คือโครงการ “Meaningful Broadband” หรือ “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนานโยบายเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและการเชื่อมโยงระหว่างโทรศัพท์มือถือกับคอมพิวเตอร์ รวมทั้งการออกแบบเทคโนโลยีที่จะใช้กับการเชื่อมต่อความเร็วสูงนี้ โดยที่รวมเอามิติทางคุณค่าและจริยธรรมเข้าไว้ตั้งแต่ต้น โดยมี ดร. เกรก สมิธ ซึ่งปัจจุบันเป็นนักวิจัยประจำศูนย์จริยธรรมฯ เป็นหัวหน้าโครงการ^๑ คำว่า “ความหมาย” ใน “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” นี้หมายถึงการที่เทคโนโลยีมีความหมายที่แท้จริงต่อชีวิตของผู้คน ไม่ใช่อะไรที่ยกมาสวมลงไปจากที่อื่น แต่เป็นการแสดงตัวออกอย่างเป็นธรรมชาติของวัฒนธรรมนั้นๆ ดังที่ได้พูดไปแล้วในเรื่องของนโยบายนั้นก็เป็นเรื่องของกรวิจัยเกี่ยวกับทางเลือกที่เหมาะสมในอันที่เทคโนโลยี

อินเทอร์เน็ตจะมีบทบาทสูงสุดในชีวิต ตัวอย่างของการบูรณาการระบบคุณค่ากับนโยบายก็คือ การพัฒนาระบบการศึกษาให้ควบคู่ไปกับเทคโนโลยีการสื่อสาร โดยการศึกษาที่นั่นนอกจากจะให้อุปกรณ์เทคโนโลยีเป็นสื่อแล้ว ยังจะเน้นหนักที่การร่วมกันไตร่ตรองหารูปแบบที่พึงประสงค์อันเป็นเป้าหมายของการศึกษา และคิดกำหนดมาตรการนโยบายเพื่อให้การศึกษา การใช้และการแพร่กระจายของเทคโนโลยี กับระบบคุณค่าสามารถประสานกลมกลืนกันได้เป็นหนึ่งเดียว สิ่งที่ทำได้อาจจะอยู่ในรูปของการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและให้การเรียนการสอนในรูปแบบกับการใช้ชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกัน สิ่งสำคัญที่จะต้องเน้นก็คือการประสานระบบคุณค่านี้ ไม่ควรอยู่ในรูปของการกำหนดคุณค่าจากข้างบนลงมา อันจะเป็นการบีบบังคับให้ผู้เรียนต้องประพฤติตนตามกรอบระเบียบต่างๆ แต่เป้าหมายของการศึกษาในแนวนี้นี้ควรจะเป็นการให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจขึ้นมาเองว่า เหตุใดการประพฤติตนแบบนั้นแบบนี้จึงถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ความเข้าใจนี้เป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษาทุกแขนงและทุกระดับ

คำสำคัญของโครงการ “Meaningful Broadband” ก็คือว่าเทคโนโลยีจะต้องมีคุณสมบัติสามประการ คือ (1) ใช้งานได้ง่าย (2) มีราคาพอให้ซื้อหาได้ และ (3) ให้ “อำนาจ” แก่ผู้ใช้ หรือในภาษาอังกฤษคือ usable, affordable และ empowering ตามลำดับ คุณสมบัติสองประการแรกไม่ค่อยมีปัญหามากนัก แต่การให้อำนาจแก่ผู้ใช้หมายความว่า ผู้ใช้เป็นผู้กำหนดว่าจะใช้เทคโนโลยีนั้นอย่างไร และเทคโนโลยีมีส่วนทำให้ผู้ใช้สามารถทำอะไรได้ที่ไม่เคยทำได้ก่อนที่จะมีเทคโนโลยีนั้น สิ่ง

๑ รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการนี้ ดูได้ที่ <http://cestchula.wordpress.com/2009/02/12/concept-paper/>

ต้องคิดต่อไปก็คือว่า การให้อำนาจนี้หมายความว่าอย่างไร และในเชิงนโยบายภาครัฐต้องทำอะไรบ้าง ซึ่งการให้อำนาจดังกล่าวนี้จะเป็นไปได้จริงก็ต่อเมื่อกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่การออกแบบเทคโนโลยีที่ยังไม่มีอยู่ก่อน โครงการนี้ก็ดำเนินการภายใต้แนวคิดนี้ด้วยการมีโครงการย่อยเกี่ยวกับการออกแบบเทคโนโลยี สิ่งที่กำลังจะทำก็คือว่า การออกแบบพัฒนาซอฟต์แวร์ที่จะไปใช้ผ่านทางอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงนั้น ควรจะต้องมีการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ตัวอย่างเช่นหากจะพัฒนาเกมคอมพิวเตอร์ แนวคิดก็คือผู้มีส่วนร่วมควรจะมาจากฝ่ายต่างๆในสังคม โจทย์ที่ต้องคิดหาคำตอบร่วมกันก็คือว่า เราจะออกแบบเกมนี้อย่างไรเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา และการแสดงตัวเป็นรูปธรรมของระบบคุณค่าและจริยธรรมอย่างไร จึงจะดีที่สุด เป็นประโยชน์สูงสุด การคิดเกี่ยวกับการผลิตเกมคอมพิวเตอร์โดยทั่วไปนั้น มักเป็นที่ผลกำไรเป็นหลัก ซึ่งจะต้องมาจากการที่จะให้เกมนั้นตอบสนองความต้องการส่วนที่ต่ำที่สุดของผู้ใช้ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้ใช้มีกันหมดทุกคน เราอาจเปรียบเทียบเรื่องนี้ได้กับละครโทรทัศน์ปัจจุบัน ที่มุ่งเข้าถึงตลาดให้ได้มากที่สุด จึงเน้นที่สิ่งที่มีความต้องการระดับล่างของคนทั่วไปทั้งหมด และไม่เน้นที่การยกระดับจิตใจของผู้ชม แต่เกมคอมพิวเตอร์อันเป็นการประยุกต์เทคโนโลยีสารสนเทศนั้น สามารถเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะที่ดีขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการที่มีอยู่เดิมแล้วเท่านั้น สิ่งหนึ่งที่ทำได้อีกก็คือว่า แทนที่จะเกมคอมพิวเตอร์วนเวียนอยู่แต่กับเรื่องความรุนแรง การต่อสู้ล้างผลาญ หรือเรื่องกามารมณ์ ก็ควรเป็นเกมที่ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ละเอียดขึ้น ประเด็นที่ต้องคำนึงถึงก็คือว่า การยกระดับนี้ไม่สามารถอยู่ในรูปของการสั่งสอนตรงๆได้ เพราะจะเกิดแรงต้าน แต่ต้องให้ผู้เล่นเกิดความสุขสนุกสนาน เป็นหนึ่งเดียวกับเกม และในขณะเดียวกันก็ยกระดับจิตใจไปด้วยได้ การทำเช่นนี้เป็นตัวอย่างอันดีของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาที่ก่อปรไปด้วยมิติคุณค่าและจริยธรรม นอกจากนี้ประเด็นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า การพัฒนาเกมดังกล่าวนี้ไม่ควรจะหันหลังให้แก่ระบบตลาด นั่นคือเกมที่พัฒนานี้จะต้องประสบความสำเร็จในท้องตลาดด้วย ซึ่งจะเป็นตัววัดที่แสดงให้เห็นว่าผู้ใช้หรือผู้เล่นนั้นชื่นชอบเกมนี้และเป้าหมายของเกมสัมฤทธิ์ผลในการยกระดับจิตใจคนจำนวนมาก ระบบตลาดจะให้หลักประกันในด้านประสิทธิภาพและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ แนวคิดเช่นนี้มักจะถูกกละเลยในความพยายามต่างๆที่จะดำเนินนโยบายสาธารณะ ซึ่งมักคิดว่าเป้าหมายเช่นการยกระดับจิตใจนั้นไม่สามารถทำได้ผ่านระบบตลาดแต่ต้องยึดเหนี่ยวกันตรงๆ ซึ่งประสบการณ์ที่ผ่านมายาวนานได้แสดงให้เห็นว่าไม่ประสบผลสำเร็จแต่ประการใด

ความสุขคืออะไร

ปัญหาต่างๆที่เกิดจากแนวคิดการพัฒนาระยะแรกทำให้เกิดกระแสทางเลือกขึ้นมาหลาย

ทาง และทางหนึ่งนั้นก็ได้แก่การพูดถึง “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” ว่าน่าจะเป็นเป้าหมายของการพัฒนามากกว่าที่จะเป็นผลผลิตมวลรวมประชาชาติดังที่เคยเป็นมา อย่างไรก็ตาม การอ้างอิงความสุขในฐานะเป็นเป้าหมายของการพัฒนามักก่อให้เกิดปัญหาทางมโนทัศน์หลายประการ ที่สำคัญที่สุดก็ได้แก่ว่า เราจะเข้าใจความหมายของคำว่า “ความสุข” อย่างไรดี เรื่องนี้พูดกันมาตั้งแต่เริ่มมีการพูดถึงความสุขมวลรวม แต่ก็ยังมีการอธิบายกันอยู่ ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติสำหรับคำที่มีความหมายในระดับพื้นฐานเช่นนี้

การใช้ความสุขเป็นแนวคิดในการพัฒนามักให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่า จะวัดความสุขได้อย่างไร การคิดเช่นนี้เกิดจากฐานคิดว่า ความสุขมวลรวมนั้นเป็นมโนทัศน์ประเภทเดียวกับผลผลิตมวลรวม ซึ่งเมื่อผลผลิตมวลรวมสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม ความสุขก็ควรวัดได้ด้วย การวิจารณ์ทำให้เกิดความพยายามที่จะวัดความสุขเช่นเดียวกับวัดปริมาณผลผลิต มีความพยายามสร้างตัวชี้วัดความสุขขึ้นมาเพื่อให้วัดความสุขได้^๓ การประชุมนานาชาติ Gross National Happiness หลายครั้งที่ผ่านมาก็มีหัวข้อใหญ่อยู่ที่การพยายามพัฒนาตรรกะนี้ต่าง ๆ เหล่านี้^๔ อย่างไรก็ตามการคิดว่าความสุขเป็นมโนทัศน์ประเภทเดียวกันกับผลผลิตนั้นเป็นความคิดที่ผิดพลาดตั้งแต่ต้น และความผิดพลาดนี้ทำให้การพยายามพัฒนาตรรกะนี้วัดความสุขไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากความสุขเป็นมโนทัศน์คนละประเภทที่ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับผลผลิตได้ การพัฒนาตรรกะนี้ความสุขจึงเป็นการพยายามทำให้ความสุขกลายเป็น “ผลผลิต” อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งผลก็คือว่าเกิดคำถามว่าแล้วเหตุใดจึงต้องพัฒนาเรื่องความสุขมวลรวมประชาชาติมาเป็นทางเลือกด้วย ถ้าความสุขสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรมหรือเป็นภววิสัย แล้วเหตุใดจึงไม่นำเอาสถานการณ์ที่เป็นภววิสัยเหล่านี้รวมอยู่ในตรรกะนี้วัดผลผลิตมวลรวมที่มีอยู่แล้ว นี่เป็นข้อวิจารณ์สำคัญที่แนวคิดที่ถือว่าความสุขสามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรมต้องหาคำตอบ ตัวอย่างของตรรกะนี้มีผู้พยายามคิดขึ้นมาเพื่อวัดความสุขก็มีเช่น ปริมาณของเวลาที่ไม่ต้องทำงาน ฐานคิดก็คือว่าในเวลาที่ยี่สิบสี่ชั่วโมงในหนึ่งวันนั้น หากสามารถมีเวลาที่เจ้าตัวสามารถใช้เวลา

๓ ดู Karma Ura and Karma Galay, *Gross National Happiness and Development: Proceedings of the First International Seminar on Operationalization of Gross National Happiness*, (Bhutan: Center for Bhutan Studies, 2004).

๔ การพัฒนาตรรกะนี้ที่อ้างถึงกันมากได้แก่การสร้าง “เสาหลักสี่ต้น” ของการพัฒนาของประเทศภูฏาน ดู Hans van Willenswaard, “A New Economic Paradigm Inspired by Gross National Happiness?” นำเสนอในการประชุม The First PARADISO Workshop, 12 – 13 June 2008, Brussels, Belgium เสาหลักดังกล่าวประกอบด้วย 1. การส่งเสริมวัฒนธรรม 2. ธรรมาภิบาล 3. การพัฒนาเศรษฐกิจที่เท่าเทียม และ 4. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ข้อสังเกตเกี่ยวกับเสาหลักทั้งสี่นี้คือว่า ก็ยังเป็นไปได้ที่จะมีเสาครบทุกต้นแล้วแต่ผู้คนก็ยังไม่มีความสุข ทั้งนี้เนื่องจากเสาทั้งสี่นี้ยังมิได้ให้ความสำคัญแก่มิติทางด้านความคิดความรู้สึกของปัจเจกบุคคลเท่าที่ควรจะเป็น

นั้นได้อย่างอิสระ ไม่ต้องเสียไปกับการทำงานปกติ เจ้าตัวก็น่าจะมีความสุขเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ปริมาณงานที่ได้จากการทำงานตามปกติต้องเท่าเดิม แต่ความคิดเช่นนี้ก็สามารถรวมอยู่ในแนวคิดเรื่องผลผลิตมวลรวมประชาชาติได้อย่างดี เพราะการมีเวลาว่างเพิ่มขึ้นในขณะที่ผลงานเท่าเดิมนั้น ก็เท่ากับเป็นการเพิ่มความสามารถในการผลิตนั่นเอง พูดอีกอย่างก็คือว่า มโนทัศน์ความสุขไม่มีบทบาทจำเป็นแต่ประการใด การพัฒนาตรณีวิถีความสุขแบบอื่นๆ ก็ออกมาเป็นแบบเดียวกัน คือไม่ว่าจะเป็นตรณีวิถีใดๆ ก็ารวมอยู่ในเรื่องผลผลิตมวลรวมได้ทั้งสิ้น

เมื่อเป็นเช่นนี้หากเรายังคิดว่าความสุขยังมีความจำเป็นที่จะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ก็จะต้องคิดใหม่ว่าความสุขเป็นมโนทัศน์คนละประเภทกับผลผลิตมวลรวม ไม่สามารถเอามาเปรียบเทียบกันได้ การคิดเช่นนี้ยังเป็นการยอมรับความจริงว่าความสุขนั้นเป็นมโนทัศน์ที่มีสภาพความเป็นอัตวิสัยที่แยกออกไปไม่ได้ นั่นคือการบอกว่ามีความสุขเกิดขึ้นนั้นจำเป็นต้องมีการพูดถึงเรื่องความรู้สึกภายในของปัจเจกบุคคลไปด้วยเสมอ เนื่องจากไม่มีความสัมพันธ์ที่เกิดโดยจำเป็นระหว่างตรณีวิถีที่เป็นปัจจัยภายนอกกับความรู้สึกภายใน ความสุขจึงไม่สามารถเปรียบกับผลผลิตมวลรวมได้ ซึ่งก็หมายความว่าเราไม่สามารถถือได้ว่า “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” จะไปเป็นอะไรที่จะไปแทนที่ “ผลผลิตมวลรวมประชาชาติ” ได้ เช่นเดียวกับการเปลี่ยนสีให้ของชิ้นหนึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการไปเปลี่ยนขนาดของสิ่งเดียวกันนั้นได้

เมื่อเป็นเช่นนี้การรณรงค์เรื่องความสุขมวลรวมจึงไม่น่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงมาตรการพัฒนาจากเรื่องผลผลิตมวลรวมไปเป็นความสุขมวลรวม โดยตีความว่า “ความสุขมวลรวม” นั้นมีตรณีวิถีที่เป็นรูปธรรม เช่น อัตราการรู้หนังสือ (โดยมีฐานคิดว่าผู้ที่รู้หนังสือจะมีความสุขมากกว่าผู้ที่ไม่รู้) แต่ควรเกี่ยวข้องกับว่าความสุขตามความหมายที่แท้จริงนั้นควรจะมามีบทบาทอย่างไรในการพัฒนามากกว่า ไม่ว่าจะอย่างไรความหมายของความสุขที่แท้จริงก็ไม่ใช่ตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่บอกว่าความสุขเป็นเพียง “ความพึงพอใจ” อันเป็นเรื่องของอัตวิสัยล้วนๆ นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่พยายามทำตนเป็น “วิทยาศาสตร์” แขนงหนึ่งไม่รับเรื่องความสุข เหตุที่ความสุขไม่สามารถเป็นเรื่องอัตวิสัยล้วนๆ ก็เพราะว่าหากเป็นเช่นนั้นก็จะหาคำตอบไม่ได้เลยว่าความสุขจะกลายมาเป็นเป้าหมายของนโยบายสาธารณะได้อย่างไร ซึ่งในประเด็นนี้ฝ่ายที่พยายามพัฒนาตรณีวิถีที่เป็นภววิสัยเพื่อวัดความสุขก็มีประเด็นน่ารับฟัง เมื่อความสุขเป็นเรื่องของความพึงพอใจล้วนๆ ผลก็คือว่าความสุขไม่อาจวัดได้และก็กลายเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคนไป ซึ่งทำให้เศรษฐศาสตร์กลายเป็นเรื่องส่วนตัวที่ไม่มีความเป็นศาสตร์เหลืออยู่ ยิ่งไปกว่านั้น หากความสุขเป็นเรื่องของความพึงพอใจล้วนๆ การดำเนินนโยบายสาธารณะเพื่อสร้างความสุข ก็อาจเกิดขึ้นได้หากมี

เทคนิคบางอย่างเพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่ประชาชน โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับการสร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจแต่ประการใด เช่นหากมียาตัวหนึ่งที่ประชาชนกินเข้าไปแล้วเกิดความพึงพอใจ รัฐบาลก็มีนโยบายเพียงแค่ให้ประชาชนกินยาก็จพอแล้ว ไม่ต้องคิดว่าควรจะต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือดำเนินการอันเป็นนโยบายสาธารณะอื่นใดอีก เราเห็นอยู่ว่าสังคมที่ประชาชนพึงพายาเพื่อให้ตนเองเกิดความพึงพอใจนั้นไม่ใช่สังคมที่มีความสุขแต่ประการใด

ด้วยเหตุนี้ ความสุขจึงมีนัยยะของความหมายที่มากกว่าการเป็นความพึงพอใจอันเป็นอัตวิสัยล้วนๆ และเราก็เห็นมาก่อนหน้านี้แล้วว่าความสุขก็ไม่อาจเป็นแง่มุมที่เป็นภาววิสัยล้วนๆ ได้เช่นกัน และตรงจุดนี้เองที่ความหมายทางจริยธรรมและระบบคุณค่าเข้ามามีบทบาทจำเป็นต่อความหมายของความสุข นั่นคือการเข้าใจว่าความสุขคืออะไรอย่างแท้จริงนั้นไม่สามารถทำได้หากละเลยมิติทางจริยธรรมและระบบคุณค่า เราอาจเข้าใจธรรมชาติของความสุขได้จากความคิดของคนในอดีต ในปรัชญาของอริสโตเติล คำที่ใช้เรียกปรากฏการณ์ที่เข้าใจว่าตรงกับความสุขก็คือคำว่า “eudaimonia” ซึ่งแปลตรงตัวว่า “ได้รับพรจากเทพ” ตามความคิดของอริสโตเติล การได้รับพรจากเทพเกิดจากการที่บุคคลเข้าใจแจ่มแจ้งถึงธรรมชาติที่แท้จริงของตนเอง และใช้ชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติที่แท้จริงนั้น ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ได้แก่การเป็นผู้มีเหตุผล ดังนั้นผู้ที่ใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับควมมีเหตุผลก็จะเป็นผู้ที่มีความสุข และอริสโตเติลถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ การเป็นคนที่ดีก็คือการที่คนประพุดิตตนสอดคล้องกับความเป็นคนอย่างสมบูรณ์ เช่นเดียวกับการเป็นมิดที่ดี คือการที่มีด้นนั้นๆ มีลักษณะที่สอดคล้องกับความเป็นมิดอย่างสมบูรณ์ เช่นมีความคม แข็งแรง ทนทาน สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของความเป็นมิดได้เป็นอย่างดี ดังนั้นความเป็นมิดหรือ “คุณธรรม” ของมิด ก็คืออะไรที่ทำให้มิดทำหน้าที่ของความเป็นมิดได้อย่างสมบูรณ์สูงสุด เช่นเดียวกัน “คุณธรรม” ของมนุษย์ก็คืออะไรที่ทำให้มนุษย์ทำหน้าที่หรือมีความเป็นมนุษย์อย่างสูงสุด ผู้ที่บรรลุคุณธรรมตรงนี้ก็ย่อมมีความสุขสอดคล้องกันระหว่างความคิดจิตใจของเขากับสภาพการณ์ภายนอก และจุดนี้เองที่เป็น “ชีวิตที่ดี” และ “ชีวิตที่มีความสุข”

ความคิดเกี่ยวกับความสุขในแง่ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเข้าใจโดยทั่วไปที่มองว่าความสุขเป็นความพึงพอใจส่วนตัว ในความคิดของอริสโตเติลและปรัชญากรีกโดยรวม ความสุขหรือ eudaimonia เป็นอะไรก็ตามที่เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการกระทำของมนุษย์ สิ่งอื่นๆ นั้นเป็นเป้าหมายรองทั้งหมดในแง่ที่ว่าเป็นอย่างอื่นที่มนุษย์ทำไปเพื่อจุดประสงค์อื่น แต่ความสุขนี้เป็นเป้าหมายสุดท้ายที่ไม่ได้นำไปสู่เป้าหมายอื่นใดอีก ความสุขในแง่ที่แตกต่างจากความพึงพอใจเพราะมีหลายอย่างที่มีมนุษย์ทำที่เป็นเป้าหมายสุดท้ายแต่ไม่ใช่ความพึงพอใจ การบรรลุถึงความสุขในแง่นี้จึง

จำเป็นต้องอาศัยคุณค่าและจริยธรรมเพราะสองอย่างนี้ไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าการเป็น “มนุษย์ที่ดี” (เช่นเดียวกับ “มิดที่ดี”) การเป็นมนุษย์ที่ดีคือการบรรลุถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สถานะอันเป็นเป้าหมายนี้ก็คือความสุข ซึ่งจะเห็นว่าแยกไม่ออกจากคุณธรรมและจริยธรรม

แนวคิดเช่นนี้ก็ยิ่งปรากฏในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานนั้น เป็นการรู้แจ้งถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งและเป็นสภาวะที่ถือว่าเป็นความสุขสมบูรณ์สูงสุดที่เกิดจากการรู้แจ้งนั้น ธรรมชาติที่เรารู้แจ้งก็คือรู้ว่าสรรพสิ่งเป็นอยู่ด้วยตัวของมันเองโดยไม่ผ่านการปรุงแต่งด้วยคำพูดหรือมนต์ ซึ่งเราก็คงเปรียบเทียบกับปรัชญากรีกได้ว่า เป้าหมายสูงสุดนั้นก็คือการรู้แจ้งประจักษ์แจ้งถึงความเป็นจริงที่แท้ ลักษณะร่วมกันอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ทั้งนิพพานกับ eudaimonia นั้นเป็นการรวมตัวกันของทั้งมิติอันเป็นส่วนตัวและสาธารณะ เนื่องจากทั้งสองอย่างนี้เป็นการสอดคล้องกันอย่างสมบูรณ์ระหว่างตัวตนกับธรรมชาติ การรู้แจ้งถึงความเป็นมนุษย์ที่แท้ในปรัชญากรีกเป็นการสอดคล้องกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับธรรมชาติตรงที่ปัจเจกบุคคลนั้นรู้ว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของเขาเป็นอย่างไร และความรู้นี้เองที่กำหนดวิถีทางปฏิบัติซึ่งก็เป็นแหล่งที่มีของ ความถูกต้องหรือจริยธรรม ในทำนองเดียวกันพระพุทธศาสนาก็มีคำสอนเรื่องการสอดคล้องกันของปัจเจกบุคคลกับธรรมชาติเช่นเดียวกัน การรู้แจ้งถึงสภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติอันได้แก่การเป็น “เช่นนั้นเอง” โดยปราศจากการปรุงแต่ง สอดคล้องกับการปฏิบัติตนและระบบคุณค่า โดยระบบคุณค่า จะกำหนดโดยสภาวะความจริงนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระนิพพานในฐานะเป้าหมายสูงสุดของการดำรงชีวิตเป็นการประสานกลมกลืนกันระหว่างอัตวิสัยกับภาววิสัย หรือมุมมองจากตัวตนของปัจเจกบุคคลกับสภาวะตามธรรมชาติ และในพระพุทธศาสนาสภาวะนี้ถือเป็นความสุขสูงสุดเนื่องจากเป็น การกำจัดทุกข์โดยสิ้นเชิง และทุกข์กับสุขนั้นก็เปี่ยมในโทษที่ตรงกันข้ามกันเหมือน “มืด” กับ “สว่าง”

เราไม่จำเป็นต้องเป็นชาวพุทธหรือมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรลุพระนิพพานตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงจะประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับพระนิพพานในฐานะที่เป็นความสุขมาใช้ในนโยบายสาธารณะได้ ในทำนองเดียวกัน เราก็ไม่จำเป็นต้องเดินตามปรัชญาของอริสโตเติลไปทั้งหมด สิ่งที่เรารับมาก็มีเพียงแค่ว่า ในการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่เน้นเรื่องความสุขนั้น บทเรียนที่เราได้รับจากพระพุทธศาสนาหรือปรัชญาของอริสโตเติลก็คือว่า ความสุขสามารถเป็นมโนทัศน์ที่ประสานมุมมองของตัวตนกับมุมมองอันเป็นธรรมชาติให้กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันได้ แทนที่จะคิดว่าความสุขจะต้องเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างความพึงพอใจส่วนบุคคลหรือการกำหนดตัวชีวิตที่เป็นรูปธรรม เราควรคิดว่าความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดเมื่อปัจเจกบุคคลใช้ชีวิตถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอย่างสมบูรณ์ และเป็นการรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวกันของมุมมองส่วนบุคคลกับธรรมชาติ

การพัฒนา ความสุข กับเทคโนโลยี

เมื่อเราเข้าใจว่ามโนทัศน์ความสุขเป็นคุณลักษณะที่เปรียบเทียบกันไม่ได้กับมโนทัศน์ผลผลิตมวลรวม เราก็ไม่จำเป็นต้องคิดว่าอย่างหนึ่งจะต้องไปแทนที่อีกอย่างหนึ่ง แต่เราควรถือว่าทั้งสองอย่างสามารถไปด้วยกันได้ การดำเนินนโยบายการพัฒนานั้นอาจจะใช้ทั้งเรื่องผลผลิตมวลรวมกับเรื่องความสุขไปด้วยกัน ที่สำคัญคือเราควรเข้าใจว่ามโนทัศน์ทั้งสามนี้คือ การพัฒนา ความสุขกับผลผลิตมวลรวม ไม่มีความเกี่ยวเนื่องกันทางตรรกะ กล่าวคือ ไม่มีความจำเป็นว่าเมื่อมีอย่างหนึ่งจะต้องมีอีกอย่างหนึ่งด้วย แต่หากเราถือเป็นบรรทัดฐานว่าเป้าหมายของการพัฒนาต้องเป็นความสุขก่อนอย่างอื่น และเมื่อเราเห็นมาแล้วจากในหัวข้อก่อนหน้านี้ว่าความสุขไม่สามารถแยกออกได้จากจริยธรรมหรือระบบคุณค่า และผลผลิตมวลรวมในฐานะเป็นตัวชี้วัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การพัฒนาที่มีเป้าหมายเป็นความสุขก็ย่อมแยกไม่ออกจากประเด็นเหล่านี้ด้วย ผลก็คือว่า การวางนโยบายเพื่อการพัฒนาต้องประกอบด้วย การเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของความสุข ความสำคัญของระบบคุณค่าและจริยธรรม และพิจารณาทั้งหมดควบคู่ไปกับผลผลิตมวลรวม

เมื่อการพัฒนาไม่จำเป็นต้องผูกติดอยู่กับผลผลิตมวลรวม ก็เป็นไปได้ว่าประเทศหนึ่งอาจมีระดับการพัฒนาสูงแม้ว่าจะมีผลผลิตมวลรวมน้อยกว่าอีกประเทศหนึ่งก็ตาม การคิดเช่นนี้ออกจะขัดกับความคิดตามกระแสหลักในเศรษฐศาสตร์ทั่วไป แต่ประโยชน์ของการคิดแบบนี้ก็คือว่าเราให้ความสำคัญแก่ความสุขในฐานะเป้าหมายของการพัฒนา เมื่อเราถือว่าความสุขเป็นเป้าหมายเช่นนี้ ผลผลิตมวลรวมที่ไม่ได้เกิดขึ้นควบคู่กับความสุขก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องนำไปสู่ระดับของการพัฒนาที่สูงกว่า

การคิดเช่นนี้มีปัญหาตรงที่ว่าวัดความสุขได้อย่างไร ซึ่งก็เป็นปัญหาเดิมที่เราพูดถึงมาตั้งแต่ต้น สำหรับเรื่องนี้ทางออกก็คือว่าเราดูที่ระดับของการพัฒนาระบบคุณค่าและจริยธรรมของประเทศหรือสังคมนั้นเป็นหลัก และเราจะรู้ได้ว่าระดับที่ว่ามีมากหรือน้อยเพียงใดจากการประพฤติตนตามทำนองคลองธรรมของประชาชนในประเทศนั้นเป็นหลัก เนื่องจากการประพฤติตนตามทำนองคลองธรรม หรือที่สอดคล้องกับความเป็นมนุษย์ที่แท้เป็นมโนทัศน์ที่เป็นภววิสัยดังที่ได้เห็นไปแล้ว การออกแบบตรรกะเพื่อวัดเรื่องนี้ก็อยู่ในวิสัยที่จะทำได้ การคิดว่าตรรกะนี้ประกอบด้วยอะไรบ้างทั้งหมดเป็นรายละเอียดที่ไม่สามารถพูดถึงครอบคลุมได้ในบทความนี้ แต่อย่างน้อยเราก็อาจบอกได้ว่าตรรกะนี้ดังกล่าวนั้นจำเป็นต้องประกอบด้วยอะไรบ้าง ซึ่งก็ควรจะมีดังต่อไปนี้:

1. อัตราการทำทานและประกอบศาสนกิจ

2. อัตราการถือศีล
3. อัตราการภาวนา
4. อัตราการอ่านหนังสือธรรมะ ฟังการบรรยายธรรม
5. อัตราการนำเอาหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน

การมีธรรมะเหล่านี้เป็นแต่เพียงเป็นวิธีการช่วยเหลือในการดำเนินนโยบาย แต่เราควรคำนึงว่า สิ่งสำคัญก็คือสภาวะของจิตใจของผู้ที่ทำทาน คือศีล ปฏิบัติธรรม กล่าวคือเราอาจมีสังคมที่ผู้คน ประกอบศาสนกิจ เช่นไปวัดทำบุญ ฯลฯ แต่คุณภาพจิตใจของผู้ที่ทำเช่นนั้นไม่ได้รับการขัดเกลา เท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม เราก็อาจตั้งเป็นสมมติฐานไว้ว่า หากผู้คนประกอบศาสนกิจด้วยความเต็มใจ ของตนเอง ก็คาดหมายได้ว่าคุณภาพของจิตใจของเขาก็ดีพอสมควร ซึ่งหากเรื่องนี้ขยายขอบเขตมากขึ้นก็จะเกิดผลดีแก่การพัฒนาอย่างแน่นอน

ธรรมะทั้งหลายอย่างนี้อธิบายได้ดังนี้ อัตราการประกอบศาสนกิจประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่นเข้าวัด ทำบุญ ตักบาตร บริจาคทาน การทำบุญตามเทศกาลต่างๆ ซึ่งศาสนิกชนทำอยู่เป็นกิจวัตร การทำงานเป็นอาสาสมัครในองค์กรการกุศลก็นับเป็นส่วนหนึ่งของธรรมะนี้ด้วย การให้ทานเป็นการ ขัดเกลาจิตใจให้ลดความตระหนี่ลงไป ทำให้เกิดจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักทำงานเพื่อผู้อื่นแทนที่จะ เป็นเพื่อตนเองฝ่ายเดียว ทั้งหมดเป็นจุดเริ่มต้นของการละวางตัวตนอันเป็นเหตุนำไปสู่ความสุขอัน แท้จริงในท้ายที่สุด การวัดธรรมะนี้ประกอบด้วยการสังเกตการประกอบศาสนกิจของประชาชนเพื่อดู ว่าในรอบช่วงเวลาหนึ่งเช่นหนึ่งปี มีการประกอบศาสนกิจกี่ครั้ง มีประชาชนมีส่วนร่วมกี่คน ฯลฯ ส่วน อัตราการถือศีลนั้นเป็นการวัดว่าผู้คนในประเทศนั้นถือศีลมากน้อยเพียงใด การวัดการถือศีลก็ดูจาก พฤติกรรมของแต่ละบุคคลว่าปฏิบัติตามศีลมากน้อยเพียงใด ธรรมะนี้ก็อาจแตกออกไปในรายละเอียด อีกได้ เช่นการปฏิบัติตามศีลแต่ละข้อ อัตราความถี่ของการละเมิดข้อห้ามของศีลแต่ละข้อในประชากร เป็นต้น

อัตราการภาวนานั้นได้แก่การวัดกิจกรรมทางศาสนาของประชากรที่ประกอบด้วยการนั่งสมาธิ กรรมฐาน การเข้าโปรแกรมอบรมกรรมฐานต่างๆก็เข้าข่ายอัตรานี้ด้วย การทำทานกับการถือศีลแต่ เพียงสองอย่างนี้ยังไม่เพียงพอที่จะให้เกิดความสุขที่สมบูรณ์ได้ จะต้องมีการน้อมนำเอาคำสอนที่ได้รับ มาไปปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลด้วยตนเอง การทำทานกับการถือศีลนั้นก็เป็นการเตรียมจิตใจให้พร้อมต่อ การภาวนาเช่นนี้ ในประเทศไทยปัจจุบันได้มีกิจกรรมทำนองนี้เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ดังจะเห็นได้จากการมีสำนักวิปัสสนาต่างๆเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และมีผู้ไปเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้มากขึ้น การวัดก็

ประกอบด้วยจำนวนของกิจกรรมเช่นคอร์สอบรมกรรมฐานในวัดต่างๆ จำนวนผู้ที่ปฏิบัติสมาธิหรือสวดมนต์เทียบกับประชากร จำนวนเวลาที่ใช้ในแต่ละวันที่ใช้ไปกับการสวดมนต์ นั่งสมาธิ และอื่นๆ

เราอาจกล่าวได้ว่าอัตราสามอย่างแรกนี้ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา แต่การวัดกิจกรรมทางศาสนาอันเป็นส่วนสำคัญของการวัดธรรมนี้ความซุกซนที่แท้จริงก็ยิ่งประกอบด้วยธรรมอื่นๆอีก เช่น อัตราการอ่านหนังสือธรรมะ หรือการฟังการบรรยายธรรมะตามห้องประชุม หรือการฟังจากแผ่นซีดีหรือทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งในกรณีหลังนี้ก็จะเข้าข่ายการใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ในทางธรรม ดังนั้น ธรรมนี้ประการที่สี่จึงได้แก่อัตราการอ่านหนังสือธรรมะกับฟังบรรยายธรรม ซึ่งก็วัดได้จากจำนวนหนังสือธรรมะที่มีวางขายในท้องตลาดเทียบกับหนังสือสาขาอื่นๆ อัตราการขายหนังสือธรรมะ ปริมาณการผลิตแผ่นซีดีเพื่อเผยแพร่ธรรมะ จำนวนเวลาในแต่ละวันที่ใช้ฟังการบรรยายทางซีดีหรือทางแผ่นดีวีดี การใช้ธรรมนี้จะเป็นประโยชน์ในการทำให้เรามองเห็นภาพของระดับความสนใจธรรมะของประชาชน ซึ่งก็จะเสริมกับธรรมนี้สามประการแรกได้เป็นอย่างดี ฐานคิดก็คือว่าเมื่อเราจะให้ความสุขเป็นเป้าหมายของการพัฒนานั้น เราไม่สามารถละเลยมิติทางคุณค่าและจริยธรรมไปได้ และเนื่องจากความสุขที่แท้จริงเป็นมโนทัศน์ทางศาสนาและจิตวิญญาณ การวัดจึงต้องประกอบด้วยการวัดอัตรากิจกรรมและการเจริญเติบโตทางใจแบบที่เป็นอยู่

ยิ่งไปกว่านั้นธรรมนี้ที่เสนอมามีลักษณะร่วมกันอยู่ตรงที่เป็นการวัดกิจกรรมที่เป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมที่แยกออกมาจากชีวิตประจำวัน การเข้าวัดทำบุญ การสวดมนต์ นั่งสมาธิ ฟังบรรยายธรรม เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่ต้องจัดเวลาเป็นพิเศษและไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำรงชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล (เว้นแต่บุคคลนั้นๆเป็นพระสงฆ์ ซึ่งเราไม่ได้พิจารณาเป็นพิเศษในบทความนี้เนื่องจากจุดเน้นขณะนี้อยู่ที่สังคมกับปัจเจกบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมที่เป็นฆราวาส) แต่การที่ธรรมนี้ของการประกอบกิจกรรมทางศาสนาและจิตวิญญาณจะมีประโยชน์แก่สังคมและระบบเศรษฐกิจได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการเชื่อมโยงกิจกรรมนี้ให้เข้ากับชีวิตโดยทั่วไป ดังนั้นธรรมนี้ประการที่ห้า คือ “อัตราการนำเอาหลักธรรมไปใช้ในชีวิตรประจำวัน” จึงสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการวัดที่ผลของการปฏิบัติธรรมต่อสังคมโดยตรง เราจะเห็นการนำเอาหลักธรรมไปใช้เช่นนี้ได้เช่นในการดำรงชีวิตของผู้คนทั่วไป ว่ามีความโกรธน้อยลงหรือไม่ มีความยับยั้งชั่งใจหรือที่เรียกว่า “หิริโอตตปปะ” มากขึ้นหรือไม่ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเจือจานซึ่งกันและกันมากขึ้นหรือไม่ สิ่งที่วัดได้ทันทีก็อย่างเช่นอัตราการสมัครเป็นสมาชิกองค์กรการกุศลเพื่อช่วยเหลือสังคม เช่นมูลนิธิหรือองค์กรบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆที่ให้ความช่วยเหลือแก่ส่วนต่างๆของสังคม เช่นเด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนเจ็บไข้ได้ป่วย คนในชุมชนแออัดในเมืองหรือในชนบทห่างไกล ฯลฯ กับปริมาณของกิจกรรมช่วยเหลือ

สังคมของหน่วยงานเหล่านี้ ส่วนเรื่องความโกรธนั้นก็วัดได้ไม่ยากโดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามสำรวจตนเองว่า ในระยะที่ผ่านมาโกรธไปกี่ครั้ง และความถี่ของการโกรธในแต่ละช่วงเวลาเป็นเท่าใด แล้วก็นำผลที่ได้มาประมวลในเชิงสถิติ เพื่อดูว่าในระดับประชารณนั้นคนไทยโกรธมากขึ้นหรือน้อยลงในช่วงเวลาที่ผ่านมา เนื่องจากความโกรธเป็นคู่ตรงข้ามกับความสุขโดยตรง การทราบว่าคุณโกรธมากขึ้นหรือน้อยลงก็ย่อมทำให้เรารู้ว่าสังคมไทยมีความสุขมากขึ้นหรือน้อยลงเช่นกัน สมมติฐานก็คือว่าการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนานั้นจะนำไปสู่การลดอัตราความถี่ของความโกรธลงและการเพิ่มปริมาณของความสุขมวลรวมของสังคม

นอกจากนี้ ในแง่ของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนา ก็อาจมีดัชนีเพิ่มมาอีกหนึ่งอย่างคือ “อัตราการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประโยชน์ทางธรรม” การวัดตามดัชนีนี้ก็ประกอบด้วยจำนวนของเว็บไซต์ที่มีเนื้อหาไปในทางธรรม จำนวนเว็บไซต์ธรรมะเทียบกับเว็บไซต์เรื่องอื่นๆ (เช่นอาจมีการเปรียบเทียบระหว่างจำนวนเว็บไซต์ธรรมะกับเว็บกามารมณ์ ในแต่ละช่วงเวลาเพื่อดูว่าสังคมมีการพัฒนามากขึ้นหรือน้อยลง) อัตราการเข้าเป็นสมาชิกของเว็บไซต์ธรรมะ อัตราการโพสต์ข้อความที่ถามตอบ หรืออภิปรายเกี่ยวกับหัวข้อธรรม อัตราการผลิตเกมคอมพิวเตอร์ที่มีเนื้อหาทางธรรม (ดังที่ได้อภิปรายไปแล้วข้างต้น) อัตราใช้ประโยชน์จากเว็บไซต์ธรรมะเพื่อการปฏิบัติธรรม ฯลฯ ดรรชนีต่างๆ เหล่านี้ล้วนบ่งบอกถึงการที่เทคโนโลยีเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบคุณค่าและสังคมวัฒนธรรมอย่างสมบูรณ์ แทนที่เทคโนโลยีสารสนเทศจะเป็นตัวการทำให้ระบบคุณค่าต้องเสียไปอย่างที่นักปรัชญาหลายคนคิด^๑ แต่ก็มีความเป็นไปได้สูงที่เทคโนโลยีนั่นเองจะเป็นตัวการในการเปลี่ยนแปลงสู่สิ่งที่ดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถก่อให้เกิดกิจกรรมภายใต้ดรรชนีที่ได้เสนอไปแล้ว ทั้งห้าดรรชนีได้เพิ่มมากขึ้นและมีคุณภาพสูงขึ้น เช่นในการปฏิบัติศาสนกิจก็อาจมีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารกับสารสนเทศมา “ระดมพล” หรือชวนกันมาทำบุญร่วมกัน หรือในการเก็บไฟล์เสียงที่เป็นคำบรรยายของพระอาจารย์องค์สำคัญๆ ที่ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสอยากจะทำปฏิบัติธรรม ก็เป็นบทบาทที่ดีของเทคโนโลยีเช่นเดียวกัน

๑ ตัวอย่างเช่นนักปรัชญาฝ่าย “นิยัตินิยมทางเทคโนโลยี” หรือ technological determinism ซึ่งเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีนั้นไม่สามารถไปหันเหทิศทางได้ เนื่องจากเทคโนโลยีมีตรรกะในตัวของมันเองที่ต้องมุ่งไปในทิศทางเดียวเท่านั้น ผู้ใช้เทคโนโลยีจะถูกครอบงำโดยเทคโนโลยีเสมอไปจนไม่สามารถมีอิสระในการกำหนดทิศทางของเทคโนโลยีได้ ตัวอย่างของนักคิดในทำนองนี้ที่สำคัญก็มีเช่นมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) แอร์แบร์ มาร์คูส (Herbert Marcuse) หรือฌาค อีลูล (Jacques Ellul) อย่างไรก็ตามทฤษฎีฝ่ายนี้มีปัญหาหลักตรงที่ดูจะไม่เป็นจริงกับข้อมูล เพราะมีหลักฐานหลายประการชี้ให้เห็นว่าผู้ใช้สามารถปรับเทคโนโลยีให้เข้ากับสิ่งที่ตนต้องการได้ ตัวอย่างของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประโยชน์ทางธรรมก็สนับสนุนประเด็นนี้ได้เป็นอย่างดี

ในตอนต้นของบทความเราได้พูดถึงไปเกี่ยวกับโครงการ “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” (Meaningful Broadband) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดผลดีของการพัฒนาผ่านทางการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่เหมาะสม ภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้นก็ได้แก่เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจเกี่ยวกับการปฏิบัตินวัตกรรมที่ได้เสนอมาข้างต้นนั่นเอง เป้าหมายของเราก็คือว่าเราจะหาทางพัฒนาในแนวทางที่ถูกต้องด้วยการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างไร

ดังนั้น ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาเช่นนี้ สิ่งแรกที่เรากำลังคำนึงถึงก็คือว่า เราต้องเปลี่ยนฐานคิดจากความคิดเดิมๆที่ถือว่าเทคโนโลยีเป็นศัตรูของการพัฒนาด้านจิตใจ มาเป็นว่าเทคโนโลยีนั้นเองก็สามารถเป็นพันธมิตรในการพัฒนาด้านจิตใจหรือด้านคุณธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งนี่ก็เป็นเป้าหมายสำคัญของโครงการ “บรอดแบนด์ที่มีความหมาย” นี้เอง ในการทำให้เป้าหมายนี้เกิดเป็นจริง นอกจากจะต้องเปลี่ยนฐานคิดดังที่กล่าวมานี้แล้ว เรื่องต่อไปที่ต้องทำก็คือปรับเอารายการดรชช.ที่เสนอไว้ข้างต้นนี้เป็นดรชช.ของการพัฒนา เรื่องนี้ต้องอาศัยการปรับความเข้าใจและการมองโลกกันพอสมควร เพราะคนทั่วไปมักเข้าใจว่าการพัฒนาเป็นเรื่องของวัตถุเท่านั้น เช่นมีอัตราการมีงานทำหรืออัตรารายได้ต่อประชากร ฯลฯ ซึ่งเราเห็นกันตั้งแต่ต้นแล้วว่า การพัฒนาแต่เพียงด้านวัตถุนี้ก่อให้เกิดปัญหามากมาย เพื่อให้เรื่องนี้เข้าใจได้ง่ายขึ้นและดูเป็นรูปธรรมมากขึ้น ขอให้เรามาดูพิจารณาตัวอย่างต่อไปนี้

เราอาจนึกถึงคนๆหนึ่งที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่นใช้โทรศัพท์มือถือในการติดต่อสื่อสาร ใช้คอมพิวเตอร์เพื่อทำงานและใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อติดต่อกับเพื่อนๆ รับส่งอีเมลล์ เข้าเว็บไซต์ ซึ่งก็เป็นกิจกรรมที่เราทำกันอยู่ตามปกติ ที่นี้ลองนึกภาพว่าโทรศัพท์มือถือกับระบบอินเทอร์เน็ตเชื่อมต่อกันจนกลายเป็นระบบเดียวกัน และโทรศัพท์มือถือนั้นได้กลายเป็นคอมพิวเตอร์เครื่องเล็กๆที่ทรงพลังที่ติดตามตัวเราไปทุกแห่ง ซึ่งทำให้เราสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้อย่างง่ายดายทุกหนทุกแห่งโดยไม่ต้องอาศัยคอมพิวเตอร์หรือสายเครือข่าย เราใช้โทรศัพท์มือถือไม่ใช่เพียงเพื่อพูดคุยเท่านั้น แต่ยังรับข้อมูลข่าวสาร รับส่งไฟล์ต่างๆเช่นเดียวกับที่ทำงานคอมพิวเตอร์ ข้อมูลข่าวสารที่เราส่งนั้นก็มีความเกี่ยวกับการทำธุรกรรมผ่านระบบธนาคารออนไลน์ นอกจากนี้ก็มีข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของเรา เช่นราคาพืชผลและสถานที่ที่เราจะขายพืชผลของเราได้ ซึ่งทำให้เราไม่ต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง หรือเมื่อเราเจ็บป่วยก็มีบริการสุขภาพออนไลน์ที่เราสามารถใช้ประโยชน์ได้ ยิ่งไปกว่านั้น เขาก็ใช้มือถือเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัตินวัตกรรมได้ ทางหนึ่งคือเขาเรียนธรรมะผ่านทางโทรศัพท์ ซึ่งมีบริการส่งข้อคิดทางธรรมสั้นๆ เพื่อเตือนสติของเราให้มุ่งอยู่กับการปฏิบัติ และก็มี การติดต่อกับกลุ่มที่สนใจปฏิบัตินวัตกรรมร่วมกัน มีการนัดหมายพบปะกันผ่านทาง

ระบบเครือข่ายโทรศัพท์มือถือกับอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมเข้าหากัน เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้เทคโนโลยีนี้ก็จะนำไปสู่การเพิ่มกรณีการปฏิบัติธรรมดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น และหากเป็นความจริงว่าอัตราการปฏิบัติธรรมเกี่ยวข้องกับความสุขในความหมายที่แท้จริง เราก็มีมาตรการที่เป็นรูปธรรมในการพัฒนาความสุขของประชากรในสังคมได้

เรื่องเหล่านี้จริงๆ แล้วไม่ใช่เรื่องไกลตัวในอนาคตแต่อย่างใด เพราะกำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันนี้ เว็บไซต์ยอดนิยม twitter.com ได้มีบริการรับข้อความธรรมะจากหลายๆ แหล่งแล้วแต่ความสนใจของผู้รับข่าวสาร รวมทั้งแหล่งข้อมูลอื่นๆ ที่ไม่ใช่เรื่องธรรมะด้วย ต่อจากนั้นเราก็จินตนาการต่อไปว่า ไม่เพียงแต่คนๆ นี้เท่านั้นที่จะใช้โทรศัพท์มือถือให้เกิดประโยชน์เช่นนี้ แต่เรากำลังนึกถึงว่าคนไทยจำนวนมากที่เป็นแกนหลักของประเทศมีโทรศัพท์มือถือ และใช้ประโยชน์จากการเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงนี้แบบเดียวกัน ผลพวงที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศจะมีมากมายมหาศาล และก็เป็นรูปแบบการพัฒนาที่พึงประสงค์ตามที่เราได้อภิปรายกันมาอีกด้วย

สรุป: “เหตุใดสิ่งดี ๆ จึงเกิดแก่คนดี ๆ”

นอกจากจะมีเหตุผลในทางศาสนาที่แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติธรรมหรือการถือศีลทำทานจะนำมาซึ่งความสุขแล้ว เรื่องนี้ก็ยังมียานวิจัยหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์นี้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ด้วย ในหนังสือเรื่อง *Why Good Things Happen to Good People*^๒ ผู้เขียนคือสตีเฟน पोสต์ (Stephen Post) และจิล เนย์มาร์ค (Jill Neimark) ได้เสนองานวิจัยทางวิทยาศาสตร์หลายชิ้นมาแสดงว่า การปฏิบัติธรรมอันประกอบด้วยการทำความดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จะยังผลดีให้แก่ผู้ปฏิบัตินั้นเองทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งถ้าหากเป็นความจริงก็จะแสดงว่าการปฏิบัติธรรมและทำความดีนั้น ก่อให้เกิดความสุขทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับของสังคม पोสต์กับเนย์มาร์คได้ทำการสำรวจงานวิจัยที่ศึกษาการทำงานอาสาสมัครและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นจำนวนมาก และพบว่าผู้ที่ทำทานและช่วยเหลือผู้อื่นนั้นมีสุขภาพดีกว่าและมีอายุเฉลี่ยยืนยาวกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำเช่นนั้น งานวิจัยชิ้นหนึ่งพบว่าผู้ที่ทำทานและช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังค่าตอบแทนตั้งแต่ตอนเป็นนักเรียนมัธยมนั้น จะมีสุขภาพกายและใจดีกว่าค่าเฉลี่ยและการให้ในช่วงเรียนมัธยมนั้นจะสามารถทำนายการมีอายุยืนและสุขภาพดีล่วงหน้าไปในชีวิตถึงกว่าห้าสิบปี นอกจากนี้ก็มียานวิจัยแสดงว่าการให้นั้นเป็นกรณีระดับถึงความมีอายุยืนได้อย่างแม่นยำเป็นอันดับสองในบรรดากรณีสุขภาพทั้งหลาย จะเป็นรองก็แต่การไม่สูบบุหรี่เท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าแม้แต่การคิดว่าจะให้หรือ

๒ Stephen Post and Jill Neimark, *Why Good Things Happen to Good People* (Broadway, 2007).

ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นก็ยังมีผลดีต่อสุขภาพอีกด้วย ผลการวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการทำทาน มีผลดีต่อสุขภาพอย่างเห็นได้ชัด และแม้จะยังไม่มียานวิจัยมาสนับสนุนอย่างชัดเจน แต่การทำความดีในด้านอื่นๆ เช่น ถือศีลหรือภาวนา ก็น่าจะก่อให้เกิดผลดีแก่สุขภาพในทำนองเดียวกันนี้ด้วย¹

แม้ว่างานวิจัยที่โพสต์กับเนย์มาร์ค้างถึงจะทำในบริบทของประเทศตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกาที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นหลัก แต่ประเด็นของงานวิจัยที่อ้างถึงในหนังสือก็ไม่ได้บอกว่ามีแต่ศาสนาคริสต์เท่านั้นที่เป็นจริงกับเรื่องเหล่านี้ การให้ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นศาสนาอะไร สิ่งสำคัญคือการให้และจิตใจอันอ่อนโยนที่มาจากการให้ ซึ่งเป็นจุดสำคัญของการที่การให้ก่อให้เกิดผลดีแก่ผู้ให้ ในพระพุทธศาสนาเรารู้กันว่า “ทำดีได้ดี” ซึ่งก็มองได้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นการแสดงหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ว่าทำดีแล้วได้ดีอย่างไร ที่นี้ เมื่อมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าการทำดีก่อให้เกิดผลดีอย่างไรแล้ว การพูดถึงเรื่องนี้ในระดับของการพัฒนาและการดำเนินนโยบายก็ไม่ใช่ว่าเรื่องยากแต่ประการใด เป้าหมายของการพัฒนาก็คือทำให้ประชากรส่วนใหญ่มีจิตที่ตั้งใจทำให้ผู้อื่นมีความสุขเป็นสำคัญ ถ้างานวิจัยเกี่ยวกับผลดีของการทำดีหรือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ถูกต้องจริงๆ นโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการพัฒนาก็จะต้องคำนึงถึงเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญ เป้าหมายคือให้ประชากรรู้จักให้ รู้จักทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และกำหนดเป้าหมายนี้ไว้เป็นเป้าหมายที่จำเป็นของการพัฒนา

ผลก็คือว่าการพูดถึง “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” นั้นจำเป็นต้องพูดถึงมิติทางจริยธรรมด้วย เพราะมีงานวิจัยจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่า การทำความดีนั้นยังผลมาให้มีความสุขจริงๆ นอกจากนี้เทคโนโลยีสารสนเทศก็มีบทบาทสูงในการทำให้เป้าหมายนี้เป็นความจริงขึ้นมา เราเพียงแต่ต้องเข้าใจว่าเทคโนโลยีนั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องแฝงไว้ด้วยระบบคุณค่าที่เราไม่เห็นด้วย แต่เราสามารถทำให้เทคโนโลยีนั้นตอบสนองความต้องการและเป็นปัจจัยให้เป้าหมายสูงสุดอันได้แก่ความสุขที่เกิดจากการสอดคล้องกันอย่างลงตัวระหว่างธรรมชาติกับวิถีชีวิตเกิดขึ้นได้จริง

เอกสารอ้างอิง

Carey, James W. *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. Routledge,

ณ ขณะนี้ศูนย์จริยธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำลังมีโครงการศึกษาสัมพันธภาพระหว่างการภาวนาหรือการตระหนักรู้ถึงความจริงของชีวิตกับสุขภาพ ซึ่งกำลังรอผลการพิจารณาจากองค์กร Metanexus Institute

สหรัฐอเมริกา คาดว่าจะรู้ผลในเวลาไม่นานนี้ แต่อย่างไรก็ตามก็จะขอรับการสนับสนุนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย และเริ่มดำเนินโครงการได้เร็ววันนี้

1988.

Faris, Christopher B. "Information and Communication Technologies and Gross National Happiness – Who Serves Whom?." สืบค้นได้ทางอินเทอร์เน็ตที่
<<http://www.grossnationalhappiness.com/ArticlesonGNH/ArticlesonGNHinPDF/Gnh&dev-6.pdf>>.

Ihde, Don. "What Globalization Do We Want?" In David Tabachnik and Toivo Koivukoski, eds., *Globalization, Technology, and Philosophy*. Albany, NY: State University of New York Press, 2004, pp. 75-92.

Post, Stephen and Jill Neimark. *Why Good Things Happen to Good People*. Broadway, 2007.

Sirirachatapong, Pansak and Kasititorn Pooparadai. "ICT for Happiness in Thailand: Revisiting Past, Understanding Present and Envisioning Future Roles of NECTEC" เสนอในการประชุมวิชาการ "Happiness and Public Policy" สืบค้นได้ทางอินเทอร์เน็ตที่
<http://www.ppdoconference.org/session_papers/session19/session19_pansak.pdf>.

Ura, Karma and Karma Galay. *Gross National Happiness and Development: Proceedings of the First International Seminar on Operationalization of Gross National Happiness*. Bhutan: Center for Bhutan Studies, 2004.

van Willenswaard, Hans. "A New Economic Paradigm Inspired by Gross National Happiness?" นำเสนอในการประชุม The First PARADISO Workshop, 12 – 13 June 2008, Brussels, Belgium.

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. *วิทยาศาสตร์ในสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาคุณภาพวิชาการ, 2545.

พื้นที่ความรู้เชิงซ้อนระหว่างเมืองกับชนบท:

มองผ่านการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและมิติทางวัฒนธรรม

ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เวทีการสัมมนาในวันนี้เป็นการสังเคราะห์ความรู้ แต่ก็เป็นเรื่องน่าแปลก เวลาเราพูดถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทหรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสิ่งใดก็ตาม มิติเรื่องของการรู้มักจะถูกลืมหรือมองข้ามไปเสมอ มักจะเน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการที่เราจะมาสังเคราะห์เรื่องของความรู้ เพื่อมองหรือทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทนี้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ

1. วาทกรรมพื้นที่ความรู้

เวลาพูดถึงเรื่องของการความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท มักจะมองไปในเรื่องของความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา แต่เมื่อจะพูดถึงเรื่องของการพัฒนาอะไรก็ตาม มักจะเข้าใจกันไปว่า การพัฒนาเป็นสิ่งที่จะต้องทำอยู่แล้ว เป็นเรื่องอัตโนมิติ เป็นเรื่องที่จะต้องเกิดขึ้น จริงๆ แล้วเรื่องของการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ไม่ใช่เรื่องอัตโนมิติหรือเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ แต่ภายใต้ความรู้ชนิดหนึ่ง บังเอิญความรู้ชนิดที่เราคิด ที่เราชอบเชื่ออยู่ หรือที่ได้รับมาอยู่ตลอดเวลา มักจะเป็นความรู้ชนิดที่จะว่ากันไปแล้ว ก็เป็นความรู้ที่เราชอบรับว่าเป็นเรื่องสำคัญ ที่มีน้ำหนักเป็นเรื่องจริง ที่เราชอบรับกันอย่างนั้น เราเลยมักจะไม่ได้ตั้งคำถามกับความรู้ชนิดนี้ และเราก็เลยชอบทำการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามความรู้ชนิดที่เราเชื่อว่าเป็นความจริงนี้ ลักษณะวิธีคิดแบบนี้เรียกว่าวาทกรรม (Discourse) คือความรู้ที่เชื่อว่าเป็นจริง เราทำตามกันไปอย่างนั้นโดยที่ไม่ได้ตั้งคำถาม ดังนั้นการพัฒนาที่ผ่านมา คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนบรรทัดฐาน ฐานคิด หรือฐานความรู้ชนิดหนึ่ง ซึ่งเราไม่ตั้งคำถามกับมัน เพราะเราเชื่อว่าเป็นความจริง จึงกลายเป็นวาทกรรมของการพัฒนา เพราะเราไปยอมรับว่าต้องเป็นจริงเช่นนั้น โดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ซ้ำ และความรู้เหล่านี้เป็นฐานคิดที่มาจากความรู้แบบวิทยาศาสตร์

ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ไม่ได้หมายความว่ามีความรู้ที่ไม่ถูกต้อง วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์มีด้านดีของความมีเหตุผล แต่ฐานของความรู้ที่เราเชื่อว่าเป็นความจริงโดยไม่ตั้งคำถาม ลึกลงไปแล้วมาจากวิธีคิดที่เรียกว่า วิธีคิดแบบวิวัฒนาการ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่สมัย ชาร์ล ดาร์วิน ที่คิดทฤษฎีวิวัฒนาการด้านชีวภาพ และต่อมาทฤษฎีนี้ก็ถูกนำมาใช้กับสังคมศาสตร์ เราคิดว่าสังคมต้องมีวิวัฒนาการ วิธีคิดแบบนี้เป็นวิวัฒนาการแบบเส้นตรง คือจากสัตว์เซลล์เดียวเป็นสัตว์หลายเซลล์ จากสังคมที่เรียบง่ายหรือสังคมชนบทต้องวิวัฒนาการเปลี่ยนเป็นสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น วิธีคิดแบบนี้ฝังรากลึกมากจนแทบจะไม่มีใครตั้งคำถาม จวบจนปัจจุบันที่ครบรอบ 200 ปีของ ชาร์ล ดาร์วิน ก็ยังไม่มีใครตั้งคำถาม เพราะเชื่อว่าเป็นความจริง จนไม่ต้องไปตั้งคำถาม ดังนั้นความคิดแบบนี้ทำให้เราตกอยู่

ภายใต้วิธีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามหลักของความรู้ดังกล่าว ตรงนี้เองทำให้เราไม่สนใจกับเรื่องของความรู้ เพราะคิดว่าความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว และเป็นสิ่งที่ยอมรับว่าเป็นความจริงด้วย ความเข้าใจเช่นนี้เป็นปัญหาอย่างยิ่งในเรื่องของการพัฒนา

ถ้าคิดว่าความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วและเป็นความรู้ที่เป็นความจริง จนไม่มีการตั้งคำถามก็จะ เป็นปัญหามาก เพราะวงการศึกษา การศึกษาและสังคมกำลังจะเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น แต่เรา กลับไม่สนใจเรื่องของความรู้ ไม่ตั้งคำถามกับความรู้ กลับไปเชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว ภาษาอังกฤษเรียกความเชื่อนี้ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว (Given) ทำให้เราไม่ตั้งคำถาม วิชา เรขาคณิตเรียกว่า Axiom คือ สิ่งที่เห็นจริงแล้วโดยไม่ต้องพิสูจน์ เราก็เลยไม่ต้องมาทำอะไรกับเรื่องของ ความรู้ทั้งสิ้น ปล่อยให้ความรู้นำไป คิดว่าเป็นจริงอย่างนั้น เหล่านี้เป็นสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนี้

ผมยกเรื่องของพื้นที่ความรู้ขึ้นมาสังเคราะห์ เพื่อที่จะให้เกิดมุมมองใหม่ว่า ความรู้ไม่ใช่เป็น สิ่งที่มีอยู่แล้วหรือเป็นความจริง ผมเดิมคำว่าพื้นที่เข้าไปเป็นพื้นที่ความรู้ เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าเรื่องของ ความรู้นั้นต้องการพื้นที่ พื้นที่อาจจะแปลว่าเวที หรือจริงๆ แล้วแปลว่าการเคลื่อนไหว เราต้องมอง ความรู้เป็นพลวัต คือการเคลื่อนไหว ความรู้จึงไม่ใช่สิ่งที่มียอยู่แล้ว แต่ความรู้ต้องมีการขับเคลื่อน เวลาที่มีการเคลื่อนไหวสิ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเคลื่อนไหว คือต้องมีกระบวนการและ ปฏิบัติการ เพื่อสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สร้างความรู้หรือสร้างสิ่งที่คิดว่าเป็นเครื่องมือหรือเป็นกลไก ในการที่จะขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นเวลาที่เรานำพื้นที่ความรู้ ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะว่ามีมิติของการเคลื่อนไหว กระบวนการและการสร้างเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

2. การปรับเปลี่ยนโครงสร้างกลไกเชิงสถาบัน

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องพื้นที่ของความรู้โดยละเอียดต่อไป ผมอยากที่จะชี้ให้เห็นอีกอย่างหนึ่งว่า ในเรื่องของเปลี่ยนแปลงนั้น มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง หรือเรียกอีก อย่างหนึ่งว่าเป็น Transformation ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เป็นไปได้ โดยไม่มีการปรับเปลี่ยน โครงสร้าง ถ้าไม่เปลี่ยนโครงสร้าง เราก็จะอยู่เหมือนเดิม ดังนั้นถ้าหากต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้จริง ก็ต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้าง

คำว่าโครงสร้างเป็นคำที่ค่อนข้างจะเป็นนามธรรมสูง เวลาพูดกันไป คนก็ไม่รู้ว่าโครงสร้าง แปลว่าอะไร ในความคิดของผม การปรับเปลี่ยนโครงสร้างในที่นี้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ต้องเกิด การปรับเปลี่ยนกลไกบางอย่าง แต่ปัจจุบันนี้เวลาที่มีปัญหาที่ต้องการจะแก้ไข มักจะไม่สนใจกับการ ปรับเปลี่ยนเชิงสถาบันเท่าไร จริงๆ แล้วเราชอบใช้ของเดิม สถาบันเดิม สังเกตดูเวลาที่เรามีปัญหา

อะไร เราจะพูดถึงบ้าน วัด โรงเรียน หรือ บวร คือใช้ของเดิม อาจจะเพิ่มชุมชนอีกด้านหนึ่ง เป็นบ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน มาแก้ปัญหา จึงอยากจะขอตีงคำถามว่า เวลานี้วัดก็มีปัญหาความขัดแย้ง บ้านก็มี การหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น เรายังจะพึ่งสถาบันเดิมๆ เหล่านี้ได้อยู่อีกได้หรือไม่ โรงเรียนถึงแม้ว่าจะ เปลี่ยนเป็นเรียนฟรีแล้วก็ยังเกิดปัญหาอยู่ ชุมชนก็มีปัญหา พุดง่าย ๆ ก็คือว่า ถ้าเราจะพึ่งพาหรือหา กินกับมรดกของเก่าอยู่ต่อไป การเปลี่ยนแปลงก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเรายังไม่ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้าง ซึ่งอาจจะไม่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาใหม่ๆ ได้อีกต่อไป

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างจะต้องมีการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา เพราะสังคมมีการ เปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว สถาบันที่มีอยู่เดิมโดยลำพังอาจจะไม่ทันการณ์ไม่ทันกับปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะ ปัญหาได้ล่วงหน้าไปแล้ว ประเทศไทยไม่ได้อยู่เพียงลำพัง แต่อยู่ในบริบทของสังคมโลก เราจะอยู่ เฉยๆ อยู่อย่างเดิมก็ไม่ได้แล้ว เพราะประเทศอื่นก็จะชักนำเราไปอยู่นั่นเอง การเปลี่ยนแปลงได้ล่วงหน้า ไปแล้ว แต่สถาบันที่มีอยู่ในสังคมมีไม่พอ ไม่ทันการณ์ ดังนั้นการพัฒนาต้องมีการปรับเปลี่ยน โครงสร้างหรือเกิดการสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา เรียกในเชิงสังคมวิทยา – มานุษยวิทยา ว่ากลไกเชิง สถาบันต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เกิดขึ้น เพราะกลไกเชิงสถาบันเหล่านี้เป็นเงื่อนไขหรือเป็นกลไกที่ สำคัญในการนำไปสู่เป้าหมาย ไม่ว่าจะเรียกการพัฒนานั้นว่าอะไร จะเรียกว่าความสุขมวลรวม ประชาชาติ หรือจะเรียกว่าการพัฒนาอย่างเป็นธรรม การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเรียกอะไร ก็ แล้วแต่จะไม่สามารถถึงเป้าหมายเหล่านั้นได้ เพราะขาดกลไกที่จะนำไปสู่จุดนั้น ดังนั้นในการ เปลี่ยนแปลงตามระเบียบโครงสร้างก็ต้องพัฒนาหรือสร้างกลไกเชิงสถาบันให้เป็นบรรทัดฐาน ในการ จะขับเคลื่อนสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์เหล่านั้น

แต่กลไกเชิงสถาบันเหล่านี้ไม่ได้มีอยู่แล้ว เพื่อที่จะให้เราไปซื้อหามาได้ แต่เป็นสิ่งที่ยังไม่มี ดังนั้นประเด็นก็คือว่าทำอย่างไร เราจึงจะสร้างสถาบันเหล่านี้ขึ้นมาได้ แล้วก็เป็สถาบันที่ทันสมัย ทันการณ์ ทันกับการเปลี่ยนแปลง และสามารถช่วยแก้ปัญหา จนทำให้เกิดการขับเคลื่อนหรือการ จัดการที่นำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ เรื่องเหล่านี้จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ผม คิดว่าเป็นปัญหาอยู่ ตลอดเวลาที่ผ่านมา

3. การสังเคราะห์พื้นที่ความรู้เพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างกลไกเชิงสถาบัน

ผมศึกษาเรื่องการพัฒนา มา 30 ปีแล้ว และในวันนี้เป็นเวทีสังเคราะห์ความรู้ ผมเลยอยาก สังเคราะห์ให้เห็นว่า เราจะสร้างสถาบันเหล่านี้ขึ้นมาให้ได้อย่างไร และกลไกเชิงสถาบันเช่นว่านี้มี

ลักษณะอย่างไร ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมาสังเคราะห์พื้นที่ความรู้ เพราะว่าพื้นที่ความรู้ไม่ได้มีอยู่แล้ว ความคิดที่ยอมรับความจริงว่ามีอยู่แล้วทั้งหลายนั้นจะไม่ช่วยให้เกิดการสร้างกลไกที่เหมาะสมสำหรับสังคมของเรา ดังนั้นเราจึงต้องการพื้นที่ความรู้ต่างๆ เพื่อช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนหรือเคลื่อนไหว ในการสร้างกลไกเชิงสถาบันขึ้นมา ดังนี้

ประการที่ 1 เราจะต้องไม่เชื่อว่าความรู้มีอยู่แล้ว เพราะการที่เราเชื่อว่าพื้นที่ความรู้มีอยู่แล้วจะนำไปสู่มาตรการครอบงำในเรื่องของความรู้ ดังเช่นชุดความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ การทำไร่ในพื้นที่สูงของชาวบ้านเรียกว่าไร่หมุนเวียน แต่ว่าคนในสังคมทั่วไปเรียกว่าไร่เลื่อนลอย คำว่าไร่เลื่อนลอยเป็นการครอบงำเชิงความรู้ พอพูดถึงไร่เลื่อนลอย ก็มีนัยว่าไม่ดี ไม่อยู่กับที่ เลื่อนลอย คำแบบนี้เรียกว่าความรู้เชิงครอบงำ หากสังคมไม่ตั้งคำถาม เลื่อนลอยก็เลื่อนลอย และใช้สอนต่อๆ กันไปเรื่อยๆ ตั้งแต่ชั้น ป.1 จนถึงชั้นมหาวิทยาลัย จบปริญญาเอกแล้วยังเลื่อนลอยอยู่ ที่เป็นอย่างนี้เพราะเราถูกครอบงำ จนไม่ตั้งคำถามอะไรทั้งสิ้น บางคนก็พูดยังไม่รู้เลยว่าไร่เช่นนี้เป็นอย่างไร ก็ใช้คำว่าเลื่อนลอย จนเป็นคำตอบสำเร็จรูป คำทำนองนี้จึงเป็นความรู้แบบครอบงำ

ผมศึกษาเรื่องไร่หมุนเวียนมา 30 ปี ยังไม่พบว่าไร่มีความเลื่อนลอย แต่มีการหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ มีการปรับเปลี่ยนต่างๆ ซึ่งแสดงถึงการจัดการที่เหมาะสมกับเงื่อนไขของระบบนิเวศนั้นๆ เพราะเป็นการจัดการหมุนเวียน โดยมีการใช้พื้นที่เปิดให้กลับไปเป็นป่า และกลับไปใช้ใหม่ได้ในเวลา 5-6 ปี ซึ่งในอดีตใช้เวลา 10 ปี แต่ตอนนี้เรากำลังบังคับให้เหลือแค่ 3 ปี 2 ปี ลดรอบหมุนเวียนให้สั้นลง ซึ่งจะสร้างแรงกดดันก่อให้เกิดปัญหา ดังนั้นการใช้ความรู้แบบครอบงำ และไม่ได้ใช้ความรู้บนพื้นฐานของความตั้งใจดี จริงๆ แล้วยังมีสิ่งที่เรียกว่าวาระซ่อนเร้น (Hidden Agenda) การใช้ความรู้แบบครอบงำจึงมีนัยเชิงอำนาจ ซึ่งเป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างหนึ่ง

ในขณะที่บอกว่าไร่หมุนเวียน หรือที่เรียกว่าไร่เลื่อนลอย ไม่เหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกับป่า เพราะทำลายป่า เรากลับสนับสนุนให้มีการทำเกษตรเชิงพาณิชย์บนที่สูงเพื่อเปิดโอกาสให้คนอื่นจากภายนอกได้เข้าไปใช้พื้นที่เดียวกัน บนฐานคิดที่ว่าเกษตรเชิงพาณิชย์บนที่สูงทำได้เพราะมีความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เรียกว่าเป็นการเกษตรแบบวิทยาศาสตร์คือใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เพราะฉะนั้นการใช้ความรู้ที่ครอบงำเหล่านี้ จริงๆ แล้วไม่ใช่การใช้ความรู้บนพื้นฐานของความตั้งใจดี แต่มีลักษณะของความพยายามที่จะไปช่วงชิงทรัพยากร คือการใช้ความรู้ชนิดที่ต้องไปกีดกันคนอื่น เพื่อตนเองจะได้มีสิทธิการใช้ทรัพยากรนั้นแทนที่ ดังที่เราเรียกการเปลี่ยนจากไร่หมุนเวียนมาเป็นการเกษตรแบบสมัยใหม่บนที่สูงว่าเป็นการพัฒนา

ในปัจจุบันนี้เกษตรบนที่สูงมีหลายอย่าง ที่เป็นเกษตรเชิงพาณิชย์ปลูกพืชเมืองหนาว ที่คนในเมืองชอบบริโภค เช่น กาแฟ ชา หรือแมคคาดีเมีย้นท์ แต่พอชาวบ้านปลูกไว้หมุนเวียนกลับบอกว่าปลูกไม่ได้เป็นการทำลายป่า แปลว่าเป็นการไปวิพากษ์วิจารณ์ความรู้แบบท้องถิ่นที่ใช้ยูนีล้าสมัย ด้อยพัฒนา หรือว่าอยู่ในระดับการพัฒนาที่น้อยกว่า เพราะโดยพื้นฐานวิธีคิดแบบครอบงำคิดว่าเราต้องใช้ความรู้ที่พัฒนามากกว่า ความคิดแบบวิวัฒนาการหรือที่เรียกว่าความรู้เชิงเดี่ยว จึงคิดว่าความรู้ที่มีอยู่เดิมนั้นด้อยพัฒนามากว่า เราต้องนำเอาความรู้ชนิดใหม่มาใช้ เพราะมีความรู้สูงกว่า ชับซ้อนกว่า และดีกว่า ความเข้าใจเหล่านี้ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงเดี่ยว แต่จริงๆ แล้วไม่ใช่แค่นั้น ยังมีนัยของความพยายามที่จะกัดกันสิทธิของคนที่ทำอยู่เดิม เพื่อนำการเกษตรชนิดใหม่เข้ามาแทนที่ ตรงนี้เองที่เป็นปัญหาของการใช้ความรู้แบบเชิงเดี่ยว ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมองแบบอื่น นั่นก็คือความรู้เชิงซ้อน หรือพื้นที่ของความรู้ เพื่อที่จะสื่อความหมายหรือทำให้เกิดความเข้าใจว่าความรู้ไม่ได้เป็นสิ่งที่มียู่แล้ว และไม่จำเป็นต้องมีความรู้อย่างเดียว อาจจะมีความรู้หลายอย่างเกิดขึ้นได้

ความรู้เชิงเดี่ยวเป็นสิ่งที่ผู้คนไม่เห็นด้วยเป็นจำนวนมาก แต่แทนที่จะพูดถึงเรื่องพื้นที่ความรู้ อย่างที่ผมเสนอ ผู้คนส่วนใหญ่กลับตอบได้ความรู้เชิงเดี่ยวด้วยความรู้พื้นบ้าน ความรู้ท้องถิ่น คล้ายๆ กับว่าหาความรู้ชนิดหนึ่งมาต่อสู่กับความรู้ชนิดที่มีอยู่เดิม กลายเป็นว่ามีความรู้ด้านหนึ่งคือความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ความรู้สมัยใหม่ ความรู้ตะวันตก กับอีกด้านหนึ่งคือความรู้ท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน ความรู้แบบชาตพันธุ์ กลายเป็นความรู้สองขั้วที่ตรงข้ามกัน ซึ่งผมเรียกลักษณะวิธีคิดแบบนี้ว่าความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม คือมองแยกออกเป็นสองทาง ตรงกันข้ามกัน มาปะทะกัน ซึ่งการมองแบบความรู้ 2 ชนิดมาปะทะกันดูเหมือนดี แต่จริงๆ แล้วมีปัญหา เพราะกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า การติดกับดักความคิดคู่ตรงข้าม เพราะบางคนไม่เชื่อความรู้แบบวิทยาศาสตร์ก็หันไปเชื่อความรู้แบบท้องถิ่น แล้วบอกว่าความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มาแทนที่ความรู้อีกแบบหนึ่ง

ที่จริงแล้ว เราขาดความรู้ไม่ได้ทั้ง 2 แบบ แต่ความพยายามที่จะมองเป็นแบบคู่ตรงกันข้ามทำให้เราติดกับดักความคิดแบบนี้ ติดกับดักก็หมายความว่าคิดนอกกรอบไม่ได้ คิดที่ไรก็อยู่ในกับดักของทั้ง 2 อย่างนี้ ทำให้เกิดความคิดแบบตายตัว คิดว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์มีอยู่แล้ว ความรู้แบบท้องถิ่นก็มีอยู่แล้ว เพียงแต่เวลาที่ลืมไปก็ไปค้นหาความรู้ที่นั่นกลับมาใหม่ กลับไปค้นหาความรู้แบบท้องถิ่นใหม่ จริงๆ แล้วไม่ว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์หรือความรู้แบบท้องถิ่น ต่างเป็นความรู้ที่เขียนไว้เป็นตำราแล้ว แม้นักวิทยาศาสตร์ยังต้องค้นคว้าวิจัยอยู่ตลอดเวลา และชาวบ้านก็ไม่ใช่มีความรู้อยู่แล้ว ถ้าเขาไม่ฝึกปฏิบัติ ไม่ใช้ก็จะเป็นความรู้เช่นกัน กล่าวคือความรู้ไม่ใช่ว่า

อยู่แล้ว ความรู้ล้วนแล้วแต่มีอยู่ท่ามกลางการปฏิบัติ คือต้องใช้ต้องทำจึงจะเกิดขึ้นมาได้ ไม่ใช่อยู่ดีๆ ก็ มีอยู่แล้ว เราไปหามาก็ไม่ได้ ดังนั้นการติดอยู่กับความรู้แบบที่เป็นคู่ตรงกันข้ามหรือการติดอยู่กับ ความรู้ที่ครอบงำที่ดี ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อ จัดการและปรับสภาพชีวิตของเราให้นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้

ดังนั้นเรื่องของพื้นที่ความรู้จึงเป็นประเด็นสำคัญในการที่จะเปิดเวที หรือทำให้เราหลุดออกจากกรอบของการถูกครอบงำหรือการติดกับดักของคู่ตรงข้ามได้ ข้อถกเถียงตรงนี้จึงเป็นประเด็นที่ว่า ทำไมเราจึงต้องหันมาให้ความสนใจกับเรื่องของพื้นที่ความรู้

ประการที่ 2 อัตลักษณ์ หรือ Identity มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำมาพิจารณา ประกอบด้วย เมื่อก่อนที่เราแปล Identity ว่า เอกลักษณ์ คือมีอย่างเดียว แต่ว่าเวลานี้มักจะแปลว่า อัตลักษณ์ หมายความว่า เป็นลักษณะที่ไม่ใช่มีอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับว่าผู้คนจะแสดงอัตลักษณ์นั้น อย่างไร ไม่ใช่มองจากมุมมองคนอื่น แต่มองจากมุมมองของคนที่ไม่แสดงอัตลักษณ์นั่นเอง เช่น อัตลักษณ์ของคนบนที่สูง อัตลักษณ์คนจน อัตลักษณ์ของคนด้อยโอกาส อัตลักษณ์คนชายขอบ ต้องให้ คนนั้นแสดงเองว่า พวกเขาต้องการบอกคนอื่นว่าเขาเป็นใคร

เวลาที่เรารู้ถึงพื้นที่ความรู้ เราจำเป็นจะต้องคิดเรื่องอัตลักษณ์ด้วย เพราะอัตลักษณ์ หมายความว่าต้องให้ความสนใจกับผู้กระทำด้วย พื้นที่ของความรู้ลอยอยู่เป็นพื้นที่ว่างเปล่าไม่ได้ แต่ต้องมีคนทำ เรียกว่าผู้กระทำ คือไม่ใช่อยู่เฉยๆ ถ้าพูดถึงคนอาจจะอยู่เฉยๆ ก็ได้ แต่ผู้กระทำ การหรือคนนั้นต้องไม่อยู่เฉย คนต้องกระทำ หรือต้องปฏิบัติการอะไรสักอย่างหนึ่ง การปฏิบัติการ ประการแรก คือต้องแสดงตัวเองว่าเป็นใคร เพราะถ้าเขายังไม่รู้ว่าเป็นใคร เขาก็ไม่สามารถที่จะ สร้างความรู้ได้ เพราะความรู้ที่จะสร้างบนพื้นที่ของความรู้เหล่านี้ต้องสร้างบนเงื่อนไขของ ความสัมพันธ์ดังนี้

1. การช่วงชิงความหมาย ดังที่ได้ยกตัวอย่างเรื่องของไร่หมุนเวียนไปแล้ว ในกรณีเช่นนี้ ถ้า ปลอຍให้คนเข้าใจว่าเป็นไร่เลื่อนลอย ก็จะไม่เกิดการตั้งคำถาม และไม่เกิดพื้นที่ความรู้ขึ้นมาได้ แต่ สมมติเมื่อไรชาวเขาลุกขึ้นมาบอกว่า ฉันไม่ได้ทำไร่เลื่อนลอย ฉันทำไร่หมุนเวียนต่างหาก ก็จะทำให้เกิด การช่วงชิงความหมายของการทำไร่ขึ้นมาทันที ซึ่งทำให้เกิดพื้นที่ความรู้ เพราะคนเริ่มสนใจแล้วว่า การทำไร่ไม่ใช่เป็นการทำลายป่าหรือตัดไม้ และเกิดพื้นที่ความรู้หลายอย่างตรงนั้นขึ้นมาเพราะ ชาวเขาช่วงชิงความหมายว่า การทำไร่ของเขาไม่ใช่ไร่เลื่อนลอย แต่เป็นการหมุนเวียน และพอเราไปดู การหมุนเวียนปัจจุบันนี้อาจจะใช้คำอื่น แต่พจนานุกรมการใช้คำว่า วนเกษตร คนส่วนใหญ่กลับยอมรับ หมายความว่าเมื่อก่อนบอกว่า การเกษตรไม่ควรจะอยู่ในป่า เมื่อไร่หมุนเวียนเป็นไร่ที่ไปทำในป่า เรา

ก็บอกว่าการเกษตรไม่ควรอยู่ในป่า แต่เมื่อนักวิชาการบอกว่า วนเกษตรทำได้ วนเกษตรแปลว่า เกษตรอยู่ในป่าได้ ทำไมคนจึงยอมรับ ที่คนยอมรับตรงนี้ก็เพราะว่า วนเกษตรคือการปลูกแบบ ผสมผสาน ผสมเอาต้นไม้ไปปลูกในป่า

แต่จริงๆ แล้ว การทำไร่หมุนเวียนก็ทำแบบเดียวกันกับวนเกษตร กล่าวคือ พื้นที่ไร่นั้นใน บางครั้งก็เป็นป่า บางครั้งเป็นพื้นที่การเกษตร แล้วแต่ว่าตกอยู่ในช่วงไหน ถ้าเราไปดูช่วงที่เขาตัดไม้ก็ เป็นการเกษตร แต่ช่วงที่เขาปล่อยให้พื้นที่นั้นฟื้นตัวใหม่ ก็เกิดป่ากลับขึ้นมาแทนที่ แต่เราไม่ได้ไปดู จะดูเฉพาะช่วงที่เขาไปเผาเท่านั้น การดูแบบนี้จึงไม่ได้ดูเป็นองค์รวม ไม่ได้ดูเป็นภาพรวม คือดู เฉพาะที่ เฉพาะจุด ทำให้เราเข้าใจผิดคิดว่าการเกษตรแบบนี้ทำลายป่า

ในการช่วงชิงความหมายทำให้เกิดความพยายามที่จะบอกให้คนอื่นรู้ว่า การเกษตรแบบนี้ ไม่ได้ทำลายป่า แต่มีมิติอย่างอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การปรับปรุงดินโดยไม่ใช้ปุ๋ย เพราะเมื่อปล่อยให้ ไร่กลับเป็นป่า ดินก็ฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ หรือมีการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้น ต้องชี้ให้เห็นว่า การที่เราเข้าไปช่วงชิงความหมาย ไม่ใช่ช่วงชิงแค่คำพูด แต่ต้องมีปฏิบัติการ และต้อง มีความเคลื่อนไหว เพื่อชี้ให้เห็นว่า ไร่หมุนเวียนมีคุณูปการอย่างไรบ้าง ในการทำให้คนอยู่กับป่าได้ เป็นต้น

ฉะนั้นมิติของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ของความรู้ก็คือ การที่จะต้องมีการช่วงชิง ความหมาย เพื่อให้เกิดการต่อสู้หรือปฏิบัติการ สื่อสารให้คนอื่นได้รู้ว่าในพื้นที่ของการปฏิบัติการมี ความรู้ชนิดอื่น ที่ซ่อนหรือแฝงอยู่อย่างไรบ้าง ไม่ใช่ความรู้ชนิดที่เป็นปรากฏการณ์ หรือมองเห็นได้ เท่านั้น แต่ความรู้มีหลายชั้น มีหลายระดับที่แฝงอยู่หลายๆ ชั้นอยู่ในที่เดียวกันนั้น ซึ่งเป็นพื้นที่ เชนซ้อน ไม่ใช่เป็นมิติเดียวที่เป็นภาพปรากฏเท่านั้น แต่มีหลายความคิดแฝงซ้อนอยู่ในนั้นด้วย มิติ ต่างๆ เหล่านี้เป็นลักษณะสำคัญ ที่ซ้อนกันอยู่ในเรื่องของพื้นที่ของความรู้ เมื่อมองจากความสัมพันธ์ เรื่องของการช่วงชิงความหมาย ที่ไม่ใช่ความสัมพันธ์ชนิดเดียว หากแต่มีความสัมพันธ์ชนิดอื่นๆ ผสม อยู่อีก

2. การต่อรองเพื่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในพื้นที่ความรู้ จะเกี่ยวข้องกับการต่อรองเพื่อ ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในการต่อรองเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เหล่านี้ จะเกิดความ พยายามที่จะสร้างความหมายใหม่ นอกเหนือจากมีการช่วงชิงความหมายแล้ว ก็จะมีการสร้าง ความหมายใหม่เพื่อเอามาต่อรอง ยกตัวอย่างความหมายเรื่องของสิทธิสามารถนำมาใช้ต่อรองได้ เพราะเมื่อก่อนเวลาเรามองเรื่องของสิทธิ จะมองเฉพาะเรื่องของสิทธิปัจเจกชน สิทธิส่วนรวม สิทธิของ รัฐ คือมองสิทธิในมุมมองเชิงเดี่ยวเพียงอย่างเดียว

4. สิทธิเชิงเดี่ยวและสิทธิเชิงซ้อน สู่การจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนที่ผมศึกษามา 20 กว่าปี พบว่ากลุ่มคนที่เคลื่อนไหวเพื่อที่จะเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชนไม่ได้มองสิทธิเป็นสิทธิเชิงเดี่ยวคือสิทธิแบบเดียว แต่มองสิทธิหลายสิทธิซ้อนกันอยู่ได้ ซึ่งผมเองก็ยกตัวอย่างหลายครั้งแล้ว สิทธิเชิงซ้อนเหล่านี้ไม่ได้เป็นสิทธิตามตำรา หรือเราจะมองเห็นได้ แต่อยู่ในรูปของการปฏิบัติการที่เป็นจริง และอยู่ในระดับท้องถิ่นต่างๆ ผมได้พบกับสิทธิเช่นนี้มาด้วยตัวเอง จนบางคนเรียกว่าผมใช้ทฤษฎีไข่มดแดงไปแล้ว กล่าวคือ

ดั้งเดิมผมเป็นคนอยู่ในเมือง แต่ตอนย้ายไปอยู่เชียงใหม่ ผมไปซื้อบ้านอยู่ในชนบท ผมก็ไม่ค่อยเข้าใจชีวิตชาวบ้าน พอผมเข้าบ้าน ผมก็ปิดประตูแบบคนเมืองทั่วๆ ไป แต่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านเขาไม่สนใจ พอผมปิดประตู เขาก็เปิดทันที และเข้ามาเก็บโน้นเก็บนี้ เก็บของต่างๆ ในบ้าน สิ่งที่เขามาเก็บมากที่สุด คือ ไข่มดแดง เก็บทุกอย่างที่เขาจะเก็บได้ในธรรมชาติ

ตอนที่ไปอยู่ใหม่ๆ ผม ก็ไม่กล้าไปว่าเขา เพราะว่าผมเป็นคนมาจากที่อื่น ผมกลัวชาวบ้านจะโกรธเขา เมื่ออยู่มาหลายๆ ปี จนคุ้นเคยกันมากขึ้น ผมเลยถามเขาว่า “ลุงทำไมมาเก็บของในบ้านผม” แกก็สอนผมว่า “อาจารย์ที่ผมมาเก็บนี้ ผมเก็บเฉพาะไข่มดแดง ลูกมะม่วงผมไม่ได้เก็บ เพราะอาจารย์ปลูกต้นมะม่วง ลูกมะม่วงเป็นของอาจารย์ ก็ถูกแล้ว แต่สำหรับไข่มดแดงนั้น ผมขอถามว่าอาจารย์เลี้ยงมดแดงหรือเปล่า” ผมก็นึกออกว่า อ้อ ไม่ใช่ เราก็ไม่ได้เลี้ยงมดแดง เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ตามธรรมชาติ

หมายความว่า มะม่วงต้นเดียวสามารถมีสิทธิหลายอย่างซ้อนกันอยู่ได้ ทั้งสิทธิส่วนตัว ก็คือสิทธิในลูกมะม่วง ซึ่งถือเป็นสิทธิของผมเพราะผมเป็นคนปลูก แต่สิทธิในไข่มดแดงเป็นสิทธิการใช้ของคนในชุมชน เพราะมีอยู่แล้วในธรรมชาติ พุดง่ายๆ ทำไมมะม่วงต้นเดียวมีสิทธิ 2 อย่างซ้อนกันอยู่ คือมีเรื่องของสิทธิซ้อนกันได้ด้วย ความรู้ซ้อนกันอยู่ในนั้น แต่เรามองเห็นแค่เชิงเดี่ยว เราจึงมองความเป็นเจ้าของทั้งหมด ยึดเอาต้นมะม่วงเป็นของเราทั้งหมด แต่สำหรับชาวบ้าน เขามองว่าเขามีสิทธิการใช้ซ้อนอยู่ในต้นมะม่วงด้วย

ในนาก็เหมือนกัน ชาวบ้านไม่ได้สร้างรั้ว ตอนปลูกข้าว ข้าวเป็นของคนปลูกในนา นั้น แต่ถามว่า “ปลา เขียด กบ ในนา ไข่ของเจ้าของนาหรือไม่” คนอื่นก็เข้าไปเก็บได้ แถมเกี่ยวข้าวเสร็จ คนที่ไม่ใช่เจ้าของนาก็เอาควายไปเลี้ยงในนาของคนอื่นก็ยังได้ สิทธิมีหลายตัวซ้อนกัน แต่เราไม่รู้ เพราะเราเชื่อในความคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการมาเป็นเวลานาน เราจึงมองไม่เห็น ว่า สิทธิซ้อนกันอย่างไร เราอยู่ภายใต้กับดักของความคิดแบบครอบงำมาตลอดเวลา เรามองอะไรซ้อนๆ กันไม่ออก เพราะคิด

อย่างเดียวเท่าที่เห็น มุมมองเหล่านี้เป็นปัญหาทำให้การที่จะสร้างกลไกเชิงสถาบันใหม่เกิดขึ้นไม่ได้ เรายังยึดติดกับสถาบันอยู่แค่นั้น เพราะสติปัญญาถูกครอบงำหมดแล้ว หรือไม่ก็ติดกับดักทางความคิดของคู่ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นปัญญาใดๆ ที่แปลกแตกต่างไปกว่านั้น เราจะมองไม่เห็น ตรงนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ว่า เราจะสร้างกลไกเชิงสถาบันเพื่อปรับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท เพื่อก่อให้เกิดการร่วมมือในการจัดการทรัพยากรอย่างไร ในเมื่อเรามองอะไรเชิงเดียวไปหมด สิทธิก็มองเป็นของส่วนตัว หรือบางคนจะมองเป็นของส่วนรวมไปหมด แต่ยังไม่เห็นสิทธิอย่างอื่นๆ นอกเหนือจากนี้

การมองเห็นสิทธิที่มีความซ้อนทับอยู่ในที่เดียวกัน จึงเป็นความรู้ชนิดอื่นที่เรายังไม่คุ้นเคย ทำให้เรายังนำมาคิดสร้างสถาบันอื่นๆ ไม่ได้ ความรู้ชนิดใหม่ที่จริงก็ได้ใหม่เสียทีเดียว เพราะมีอยู่แล้ว แต่ว่าเราต้องนำมาปฏิบัติการ จึงจะก่อให้เกิดสถาบันใหม่ๆ ขึ้นมาได้ จากการที่เราพบว่ามีความรู้เชิงซ้อนเหล่านี้อยู่ในที่ต่างๆ และนำมาสู่การที่เราต้องนำไปปฏิบัติการเคลื่อนไหว นอกเหนือจากการช่วงชิงความหมายเพื่อเอาไปต่อรอง ในเมื่อชาวบ้านพบความรู้นี้ก็นำมาใช้ต่อรอง เพื่อก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนเชิงสถาบันแบบใหม่ในการสร้างสถาบันที่เรียกว่า การจัดการป่าชุมชน นั่นก็คือการจัดการกลไกเชิงสถาบันแบบใหม่ ซึ่งมีสิทธิหลายๆ อย่างซ้อนกันอยู่ได้

ขณะนี้กฎหมายป่าชุมชนยังไม่ผ่านการพิจารณาจากสภาผู้แทนฯ เพราะยังติดปัญหาอยู่อีกมากมาย คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจ เพราะคิดว่าชาวบ้านตัดไม้อยู่แล้ว จะไปยกป่าให้ชาวบ้านทำไม ป่าก็จะถูกทำลายมากขึ้นอีก ทั้งนี้คนส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจเชิงเดียวอยู่

จริงๆ แล้วการจัดการป่าชุมชน ถือเป็นกลไกเชิงสถาบันประเภทหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรที่เป็นธรรม ทำให้เกิดการพัฒนาในลักษณะที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น แต่ปัจจุบันยังเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะว่าเรามองจากมุมมองเชิงเดียว ทั้งๆ ที่การจัดการป่าชุมชนไม่ใช่เป็นการจัดการเชิงเดียว หากเป็นการจัดการเชิงซ้อน กล่าวคือมีความคิดที่ให้คนหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมจัดการ รวมทั้งใช้สิทธิหลายชนิดซ้อนอยู่ในที่นั้นด้วย

การจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วม หมายความว่าหลายฝ่ายร่วมกันจัดการ ไม่ใช่เป็นการยกป่าให้ชาวบ้านฝ่ายเดียว จะยกให้ชาวบ้านเฉพาะสิทธิการจัดการและการใช้ประโยชน์เท่านั้น กล่าวโดยสรุปคือ การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นสิทธิของคนท้องถิ่นที่อยู่ที่นั่น แต่สิทธิในความเป็นเจ้าของป่ายังเป็นของรัฐอยู่อย่างเดิม ดังนั้นต้องแยกสิทธิความเป็นเจ้าของออกจากสิทธิในการจัดการและการใช้ประโยชน์ เมื่อแยก 2 สิทธิออกมาแล้ว ก็ให้สิทธิ

เหล่านั้นไปอยู่กับผู้ปฏิบัติการคนละกลุ่มกัน กล่าวคือมีผู้ปฏิบัติการหลายฝ่ายเข้ามาร่วมมือ ชาวบ้านต้องร่วมกับรัฐ โดยแต่ละภาคส่วนมีสิทธิกันคนละอย่าง

นอกจากนี้การจัดการป่าชุมชนยังมีสิทธิอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า สิทธิการตรวจสอบและถ่วงดุล เพราะถ้าหากให้สิทธิรัฐจัดการเพียงลำพัง อย่างที่เป็นอยู่ในเวลานี้ รัฐจัดการป่าไม้มานาน 100 ปี พื้นที่ป่าไม้ทั้งประเทศจากที่เคยมี 60% ปัจจุบันเหลือเพียง 20% หากให้สิทธิชาวบ้านจัดการป่าแบบเบ็ดเสร็จก็ไม่แน่ว่าป่าไม้จะถูกทำลาย ดังเช่นที่รัฐจัดการหรือไม่ ถ้าหากไม่มีการตรวจสอบและถ่วงดุล

ดังนั้นสิทธิในการตรวจสอบและถ่วงดุลควรมอบให้กับองค์กรอิสระ ได้แก่ คนในเมืองหรือกลุ่มภาคประชาสังคมอื่นๆ เช่น นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน มีสิทธิเข้าไปดูแลป่าชุมชนด้วย โดยที่สิทธินั้นไม่ใช่การใช้และการจัดการ แต่เป็นสิทธิการตรวจสอบและถ่วงดุล กล่าวโดยสรุป ในการจัดการป่าชุมชนจะประกอบด้วย สิทธิหลายสิทธิซ้อนกันอยู่ และมีผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้องหลายกลุ่ม โดยได้รับสิทธิคนละชนิด เพื่อให้สิทธิที่แตกต่างกันเกิดการตรวจสอบและถ่วงดุลซึ่งกันและกัน โดยไม่ยอมให้ใครหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสิทธิใดสิทธิหนึ่งเบ็ดเสร็จเด็ดขาดสมบูรณ์ไปแต่เพียงผู้เดียว การให้สิทธิเบ็ดเสร็จเด็ดขาดหรือสิทธิเชิงเดียวจะนำไปสู่การละเมิด แต่ถ้าหากมีการตรวจสอบก็จะสามารถถ่วงดุลซึ่งกันและกัน เพื่อไม่ให้เกิดการละเมิดขึ้นได้

ผมคิดว่าการจัดการสมัยใหม่จะไปฝากความหวังไว้กับคนดี และคิดว่าคนดีจะดีตลอดไปคงจะเป็นไปไม่ได้ เราจะบอกว่ารัฐดีหรือจะบอกว่าชาวบ้านดี ก็อาจไม่ดีตลอดไป อาจมีวันหนึ่งที่เปลี่ยนไปไม่ได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะเกิดขึ้น คงจะไปบอกว่า เราฝากความหวังไว้กับคนที่มีคุณธรรมสูงหรือคนดีเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ นั้นต้องการเงื่อนไข เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดคือ กลไกเชิงสถาบันที่จะมีการตรวจสอบ ที่ทำให้คนแม้ไม่ดีก็ต้องทำดี หรือดีอยู่แล้วก็ต้องมีคนตรวจสอบ เพื่อจะได้ไม่มีวันใดที่คนนั้นจะไปทำชั่วได้ กลไกตรวจสอบเหล่านี้จะต้องสร้างขึ้นมานใหม่

ป่าชุมชนจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของการจัดการทรัพยากร ที่แสดงให้เห็นว่ามีพื้นที่ของความรู้ การเกิดขึ้นของป่าชุมชนไม่ใช่ความรู้ที่เราารู้อยู่แล้ว แต่เป็นผลจากการที่เคลื่อนไหวในพื้นที่ของการต่อสู้ การช่วงชิงความหมายระหว่างป่าของรัฐกับป่าของชุมชนชาวบ้าน การต่อรองในเรื่องสิทธิได้นำไปสู่การสร้างกลไกที่การตรวจสอบถ่วงดุลได้ คล้ายๆ กับการสร้างกลไกเชิงสถาบันขึ้นมาให้เป็นพื้นที่ของความรู้ชนิดใหม่ เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนสังคมให้เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โครงสร้างในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอดีตเป็นการจัดการเชิงเดี่ยว คือการจัดการที่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดูแลทรัพยากรชนิดนั้น ในแบบที่เป็นเสมือนอาณาจักรของตนเอง เช่น

กรมป่าไม้ดูแลป่า กรมชลประทานดูแลน้ำ กรมป่าไม้คิดว่าป่าที่เขาดูแลเป็นอาณาจักของเขาคนเดียว จนทำให้การจัดการนั้นขาดการมีส่วนร่วม

การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันเหล่านี้เป็นการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างในการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วม แทนที่จะเป็นการจัดการเชิงเดี่ยว ซึ่งจะนำมาสู่การจัดการเชิงซ้อนเปิดพื้นที่ให้มีการ คิดค้นวิธีการจัดการ พร้อมทั้งนำมาสู่การคิดเรื่องสิทธิที่ไม่ใช่สิทธิเดียว และนำไปสู่การพัฒนาสิทธิ เชิงซ้อนขึ้นมา สิทธินี้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เอง ต้องมีการขับเคลื่อน การเคลื่อนไหวเป็นเวลา 20 ปี กว่าที่ผ่านมา จึงเกิดพื้นที่ความรู้ที่ขึ้นมาได้

ถ้าไม่มีพื้นที่การเคลื่อนไหวก็อาจจะไม่เกิดสิ่งที่ผมเล่าให้ฟังนี้ได้ การที่จะขับเคลื่อนเพื่อสร้าง สถาบันใหม่ๆ หรือกลไกสถาบันใหม่ๆ ต้องมีพื้นที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว ภายใต้อำนาจที่เข้าใจว่ามี ลักษณะเชิงซ้อนอยู่ ฉะนั้นเราต้องไม่เชื่อว่าอะไรเป็นความจริงอย่างเดียว เพราะการเปิดพื้นที่ให้เกิด การต่อรอง ช่วงชิงความหมาย การแสวงหาลักษณะการตรวจสอบถ่วงดุลกันได้ ในสังคม ประชาธิปไตยเป็นไปไม่ได้ที่จะปล่อยให้ใครคนใดคนหนึ่ง ไม่ว่าเสียงข้างมากหรือเสียงข้างน้อยก็ตามมี สิทธิแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ถ้าขาดการตรวจสอบถ่วงดุลแล้วนี้ สถาบันที่สร้างขึ้นมาก็จะล้มเหลว ตลอดเวลา และไม่สามารถผลักดันหรือนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุข ความ เป็นธรรม ความยั่งยืน เพราะไม่มีกลไกที่จะผลักดันหรือขับเคลื่อนให้เราไปสู่เป้าหมายนั้นได้

5. บทสรุป

จากการถกเถียงข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของความรู้เหล่านี้จะนำไปสู่การจัดการ ที่เรียกว่า การจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นความร่วมมือทั้งภาคเมืองและภาคชนบท เพราะการจัดการป่า ชุมชนนั้นทำไม่ได้คนเดียว ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือภาคชุมชน เพราะยังต้องการแม้ภาคประชาสังคม ให้มีส่วนร่วมด้วย เพื่อให้เกิดการตรวจสอบ ความเข้าใจเหล่านี้ไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้ แต่ต้องการผู้ ปฏิบัติการและต้องการการขับเคลื่อน การเคลื่อนไหวจากสังคม ทั้งการต่อรอง การช่วงชิง ความหมาย และสร้างกลไกเชิงสถาบันแบบใหม่ ๆ

การที่ผมฝากให้คิดเรื่องของพื้นที่ความรู้ ก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การนำเอามุมมองแบบใหม่ หรือการปรับกระบวนทัศน์ใหม่นั้น ถ้าเรายังยึดติดอยู่กับความรู้เชิงเดี่ยว ความรู้แบบวิวัฒนาการหรือ ความรู้แบบกับดักคู่ตรงข้ามอยู่เรื่อยไป ก็ยากที่จะเข้าใจถึงการสร้างเงื่อนไขใหม่ ๆ เพื่อการปรับเปลี่ยน เชิงสถาบัน ที่จะนำไปสู่การสร้างรูปแบบกลไกใหม่ ๆ เพื่อการจัดการทรัพยากรที่จะนำไปสู่การร่วมมือ และการขับเคลื่อนทางสังคม และการเปลี่ยนโครงสร้างใหม่ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่เราจะเลือก

ความสุข ความเป็นธรรมหรือการพัฒนาที่ยั่งยืนใดๆ ก็ได้ทั้งนั้น แต่ที่ยังทำไม่ได้ขนาดนี้ เพราะเรายังขาดเงื่อนไขหรือกลไกดังกล่าว

ดังนั้นผมคิดว่าถ้าเราพยายามทำความเข้าใจกับมุมมองใหม่ๆ หรือความคิดใหม่ๆ เหล่านี้ ด้วยการเข้ามาช่วยกันคิดในเรื่อง Concept ของพื้นที่ความรู้ ในมุมมองของผม Concept เช่นนี้ถือว่าเป็นตัวช่วย ไม่ใช่เป็นคำตอบสำเร็จรูป แม้เราจะรู้จักพื้นที่ความรู้ แต่เราก็จะยังไม่รู้ว่าอะไรชัดเจน จนกว่าเราจะเข้าไปร่วมมือปฏิบัติการอยู่ในนั้น เราจึงจะเกิดความรู้ขึ้นมา ตรงนี้เองที่แสดงให้เห็นว่า แนวคิดไม่ใช่เป็นคำตอบสำเร็จรูป แต่เป็นตัวช่วย คือช่วยให้เราคิดแบบใหม่ คิดในมุมใหม่ ผมคิดว่าสังคมไทยต้องการมุมมอง หรือวิธีคิดแบบใหม่ๆ อีกมาก เพื่อช่วยผลักดันให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการพัฒนาอย่างแท้จริง

การปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อการเชื่อมโยงภาคเมืองกับชนบท

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

สถาบันวิจัยการพัฒนาประเทศไทย

จากความเป็นมาของโครงการความสุขมวลรวมประชาชาติ ๖ มีมุมมองในเรื่องของ Gross Nation Happiness ที่แตกต่างจาก Gross Domestic Product หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ซึ่งผู้รับผิดชอบโครงการ มีความเชื่อว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศมีความโน้มเอียงทำให้เกิดอคติที่เป็นทัศนคติชอบเมืองมากกว่าชอบชนบท และชอบอุตสาหกรรมมากกว่าอื่นๆ ซึ่งอาจจะหมายถึงเกษตรที่อยู่ในภาคชนบท เป็นต้น

ผมคิดทบทวนดูว่าเมืองคืออะไร และข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเมืองในประเทศไทยเป็นอย่างไร ถ้าเข้าใจไม่ผิดเมืองคือเขตเทศบาล ถ้าไม่อยู่ในเขตเทศบาลก็คือเขตชนบท การอยู่ในเขตเมือง เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้เข้าถึงบริการของรัฐง่ายขึ้น เพราะว่าใกล้แหล่งในการให้บริการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการโรงพยาบาล การศึกษา หรือแม้กระทั่งเรื่องสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องที่เป็นไปโดยธรรมชาติ เช่น การติดต่อค้าขาย การเข้าถึงสาธารณูปโภคหลายๆ เรื่องเป็นโครงการการลงทุน ในเรื่องของโครงข่ายนั้นการลงทุนจะได้ถูกกว่า ถ้าอยู่ใกล้กันหรือรวมตัวกันเพราะการประหยัดจากขนาด สิ่งต่างๆ เหล่านี้เกิดมาตั้งแต่อดีตไม่ใช่ว่าเริ่มมีในยุคปัจจุบัน แนวความคิดเรื่องของเมืองกับชนบทที่โดดเด่นในประเทศไทย คือแนวคิดเรื่องสองนคราประชาธิปไตย ที่เชื่อกันว่า

คนชนบทเลือกรัฐบาลแต่ว่าคนเมืองล้มรัฐบาล โดยเฉพาะคนเมืองก็คือคนเมืองกรุงเทพฯ สิ่งเหล่านี้เป็นความไม่สมดุลระหว่างภาคเมืองและภาคชนบท

ทำอย่างไรจึงจะปฏิรูปเศรษฐกิจที่จะช่วยเชื่อมโยงภาคเมืองกับภาคชนบทนั้น ผมคิดว่าก่อนที่จะสรุปว่าหัวใจสำคัญของความขัดแย้ง ความแตกต่าง การมีช่องว่างจะเป็นเมืองหรือชนบทคงต้องพิจารณากันให้รอบคอบพอสมควร เพราะอาจจะมีหลายคู่ที่ซ้อนทับกัน ถ้าใช้คำศัพท์ของ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรียกว่าเป็นลักษณะเชิงซ้อนกันอยู่ บางเรื่องมีหลายสิ่งอยู่ในเวลาเดียวกัน เช่น ชนบทกับเมืองหรือเป็นเรื่องท้องถิ่นกับส่วนกลาง ซึ่งท้องถิ่นกับส่วนกลางนั้นอาจจะไม่ได้แปลว่าท้องถิ่นเป็นชนบทเสมอไป หรือส่วนกลางหมายถึงกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย และยังมีเรื่องของคนจนคนรวยที่มีความซับซ้อนมาก เรามักจะไปตีค่าเสมอว่าคนจนอยู่ในท้องถิ่นชนบท ส่วนคนรวยอยู่ในส่วนกลาง ในเมือง ถ้าไปตีความหมายอย่างนั้นเหมือนกันหมดก็มีความลึกลับอยู่พอสมควร ไม่สอดคล้องกัน ตัวอย่างง่ายๆ คือ มีคนจนในเมืองมากมาย ซึ่งจริงๆ แล้วปัญหาของช่องว่างนั้นไม่ได้เป็นช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทเสมอไป แต่เป็นช่องว่างในมุมหนึ่งด้วย เช่น ช่องว่างในเรื่องของรายได้ ช่องว่างในเรื่องของความมั่งคั่ง ซึ่งหลายเรื่องก็ไปทับซ้อนกันกับเรื่องของเมืองและชนบท

อาจจะมีการถกเถียงต่อว่า การที่มีคนจนในเมืองเกิดจากช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทแล้วก็มีคนในชนบทย้ายเข้ามาอยู่ในเมือง อาจจะมองแบบนั้นก็ได้อีก แต่ว่าจริงๆ แล้วผมคิดว่าโจทย์สำคัญในการจะปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้นหัวใจอยู่ที่ในเมืองกับชนบทจริงหรือไม่ หรืออยู่ที่เรื่องของคนจน คนรวย ถ้ายังมามองในมุมของความสุขมวลรวมประชาชาติ ผมคิดว่าหัวใจหนึ่งซึ่งเป็นข้อค้นพบทางวิชาการในด้านนี้ คือ เศรษฐศาสตร์ของความสุข (Happiness Economic) พบสิ่งสำคัญข้อหนึ่งคือ การที่บางคนมีความสุขหรือไม่มีความสุขนั้น ปัจจัยสำคัญไม่ใช่รายได้ที่เป็นรายได้สัมบูรณ์ กล่าวคือ ระดับรายได้ของตัวเองว่าสูงหรือต่ำ แต่ยังเป็นเรื่องรายได้สัมพัทธ์ คือสัมพัทธ์กับคนรอบข้างด้วยว่ามีความแตกต่างกันมากขนาดไหน

มีการทดลองโดยใช้วิธี Experimental โดยให้คนเลือกระหว่างการที่ตัวเองมีรายได้ไม่ค่อยสูงมาก แต่ว่าอื่นก็ไม่สูงมากด้วย สูงกว่าตัวเองนิดหน่อย กับที่ตัวเองมีรายได้สูงขึ้นมาอีก แต่ว่าคนที่สูงกว่าตัวเองยิ่งสูงขึ้นไปอีก คนเลือกวิธีแรกมากกว่า ซึ่งผลการศึกษานี้สนับสนุนแนวความคิดว่าคนที่มีความสุขในสังคมที่มีความเท่าเทียมกันมากกว่าสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ ถ้ามองในมุมอย่างนี้ ผมเองค่อนข้างโน้มเอียงว่าถ้าจะตีโจทย์ในเรื่องของความสุขมวลรวมประชาชาติ คู่ขัดแย้งหรือช่องว่างที่เกิดขึ้นอาจจะไม่ใช่เรื่องของเมืองกับชนบท แต่อาจจะเป็นเรื่องของช่องว่างทางรายได้ของคน คนรวยก็ได้ การตีความ 2 แบบนี้ หรืออีกคู่หนึ่งก็คือเรื่องของท้องถิ่นกับส่วนกลาง อะไรเป็นเรื่องที่ถูกอะไรเป็น

เรื่องที่ผิด ผมคิดว่าต้องการหลักฐานเชิงประจักษ์ ซึ่งอีกไม่นานเราคงได้ข้อมูลอีกหลายตัวจะบ่งชี้ออกมา

มีการสำรวจครั้งใหญ่ๆ 2-3 ครั้ง การสำรวจในเรื่องแรกคือ การสำรวจที่เรียกว่า World Value Survey¹

ซึ่งริเริ่มขึ้นโดยมหาวิทยาลัยมิชิแกน เป็นการสำรวจที่ได้ทำกันหลายๆ ประเทศทั่วโลก ประเทศไทยก็ได้เริ่มสำรวจเป็นครั้งแรกแล้วข้อมูลยังไม่ได้ออกมา สถาบันที่ร่วมศึกษาถ้าเข้าใจไม่ผิดคือ สถาบันพระปกเกล้าร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูลชุดนี้บ่งชี้ถึงค่านิยม ความรู้สึกนึกคิดของคนในแต่ละประเทศ สามารถเปรียบเทียบกันได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สุขภาพ เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้ในเชิงข้อมูลจุลภาคจะเปรียบเทียบได้ระหว่างเมืองกับชนบทว่า คนในเมืองคิดอย่างไรต่อระบบอุปถัมภ์ คนชนบทคิดอย่างไรกับระบบตลาด บทบาทของรัฐและบทบาทของชุมชน ข้อมูลอีกแหล่งหนึ่งที่อาจจะตรงกับแนวคิดเรื่องความสุขมวลประชาชาติคือ การสำรวจโพลที่จะถามเรื่องความสุขของคนไทย ที่เพิ่งเริ่มทำกันมาเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งถ้าหากได้มีการวิเคราะห์ในเชิงจุลภาคเปรียบเทียบระหว่างคนในภาคส่วนต่างๆ แยกตามรายได้ เมือง ชนบท ท้องถิ่นกับส่วนกลาง เราจะเห็นว่าจริงๆ แล้ว คนไทยจะเกิดช่องว่าง หรือเกิดความไม่สมานฉันท์กันในรูปแบบนี้ ดังนั้นประเด็นเรื่องความเหลื่อมล้ำผมคิดว่าเป็นประเด็นคงต้องดูกันด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์

การแปลความเรื่องเมืองกับชนบท หรือคนจนคนรวย หลายๆ เรื่องก็อาจจะมีข้อสรุปหรือข้อมูลเชิงนโยบายไม่ค่อยแตกต่างกันเท่าไร คือถ้าจะทำให้มีความเชื่อมโยงระหว่างเมืองกับชนบทคนจนคนรวยหรือท้องถิ่นกับส่วนกลางที่ดี ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือ เรื่องของการกระจายอำนาจในการปกครองตนเอง ซึ่งไม่ว่าจะแปลความแบบไหนคงจะต้องสรุปกันว่าต้องกระจายอำนาจการปกครองตนเอง การจัดการตนเองทั้งเรื่องของการเมืองและเศรษฐกิจ

ดังนั้นหัวใจการปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อสร้างความเชื่อมโยงนี้ เกี่ยวข้องกับเรื่องของการตัดสินใจในเชิงของเศรษฐกิจ ดังนี้

1. การกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ ได้แก่

- การคลังท้องถิ่น คือท้องถิ่นหรือส่วนย่อยต่างๆ มีความสามารถในการหารายได้ของตัวเองมากขึ้น มีความสามารถในการตัดสินใจใช้จ่ายมากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ได้เริ่มทำกันมา

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน www.worldvaluessurvey.org

บ้างในประเทศไทย โดยการออกกฎหมายที่ให้ส่วนกลางจัดสรรรายได้ท้องถิ่น แต่ว่ารายได้ของท้องถิ่นยังเป็นฐานที่ไม่ใหญ่พอ และยังไม่มีส่วนที่ท้องถิ่นเป็นคนจัดเก็บด้วยความสามารถของตนเอง การคลังท้องถิ่นจะสร้างความเชื่อมโยงของการปกครองตนเองส่วนท้องถิ่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นโยงเข้ากับประชาชนในท้องถิ่น อันจะนำไปสู่ประชาธิปไตยในท้องถิ่น นโยบายของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งแถลงมา ที่บอกว่ามีนโยบายจัดเก็บภาษีมรดก ภาษีที่ดินและที่สำคัญก็คือจะมอบให้ท้องถิ่นเป็นผู้มีสิทธิ มีอำนาจในการจัดเก็บ ถ้าทำได้ก็ถือว่าเป็นก้าวสำคัญในเรื่องของการคลังท้องถิ่น

- การกระจายอำนาจการจัดสรรทรัพยากร ในเรื่องของสิทธิในการใช้ทรัพยากร
- การบริหารจัดการทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น เช่น ท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบไหนในท้องถิ่น ไม่ใช่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลางทั้งหมด

2. การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวด ซึ่งเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นชนบท เพราะว่าเมื่อมีการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือด้านอุตสาหกรรมไปสู่ท้องถิ่นและชนบทก็ไปสร้างมลพิษขึ้นมา มลพิษที่ถูกสร้างขึ้นมีผลทำให้เกิดปัญหากับคนที่อาศัยอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ไม่สามารถดำรงชีพได้อย่างที่เคยเป็น รวมทั้งการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวดจำเป็นต้องอาศัยหลักนิติรัฐที่ประเทศไทยมีความบกพร่องอยู่มาก

ผมคิดว่าเราน่าจะเห็นตรงกัน ไม่ว่าคุณจะแปลคำถามของความไม่เชื่อมโยงหรือช่องว่างประเทศไทยระหว่างชนบทกับเมือง หรือคนจนคนรวย อย่างไรก็ตามคงได้ข้อสรุปคล้ายๆ กัน แต่จะมีบางเรื่องซึ่งผมคิดว่าไม่ใช่เป็นมิติของพื้นที่เพียงอย่างเดียว มันเป็นมิติของความแตกต่างของรายได้ และผมค่อนข้างมีความโน้มเอียงที่จะเชื่อว่าเป็นเพราะความแตกต่างของรายได้ หรือเป็นปัญหาช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนในสังคมไทยมากกว่าเรื่องของเมืองกับชนบทโดยลำพัง

นอกจากนี้ข้อเสนอดังกล่าวหากจะปฏิรูปการเมืองแล้ว ต้องมีชุดของการปฏิรูปเศรษฐกิจเกี่ยวข้องด้วย และการปฏิรูปเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องนั้นจะต้องจัดการดังต่อไปนี้

1. การปฏิรูปที่ดิน ด้วยการจัดเก็บภาษีมรดก ผมคิดว่าข้อเสนอพวกนี้เป็นข้อเสนอที่รับฟังได้ แต่ถ้าถามว่าเป็นข้อเสนอซึ่งเรียกได้ว่าถึงเวลาต้องทำหรือเปล่า ผมคิดว่าถ้าจะตอบว่าจะต้องปฏิรูปที่ดินขอให้พิจารณาวิธีการซึ่งมีลักษณะที่มีความขัดแย้งชนชั้นไม่มาก เปรียบเทียบกับคนเป็นหวัดจะรักษาโรคก็ให้ใช้ยาอ่อนก่อน ใช้ยาอ่อนไม่ได้ผลจึงเปลี่ยนไปใช้ยาแรง แต่ว่าอย่าพึ่งกระโดดมาใช้ยาแรงเลยเพราะว่ายาแรงมีผลข้างเคียงสูง

ถ้ากลับมารณมีคือถ้าจะปฏิรูปที่ดินอย่างทีหลายประเทศทำไปยึดที่ดินมาจากคนกลุ่มหนึ่งไปจัดสรรให้คนอีกกลุ่มหนึ่งจะก่อให้เกิดความขัดแย้งใหม่ได้ในสังคมไทย ประเทศที่ปฏิรูปที่ดินที่เคยทำกันมาอย่างกรณีญี่ปุ่นมันเกิดขึ้นในสถานการณ์พิเศษ เช่น ญี่ปุ่นแพ้สงครามและถูกฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าไปจัดการสลายกฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นในสภาวะปกติ

จากมุมมองที่ว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างเมืองกับชนบทกลุ่มใหม่ แต่เป็นความขัดแย้งในเรื่องของระดับรายได้ของประชาชนที่มันมีช่องว่างที่มันห่างมากขึ้น มองในมุมมองของถ้าจะทำให้คนมีความสุข ช่องว่างของคนในสังคมต้องไม่ใหญ่เกินไป ดังนั้นผมได้ข้อสรุปว่า

1. การจัดการกับส่วนเกินทางเศรษฐกิจ หมายถึงผลตอบแทนที่ได้จากการทำอะไรแล้วออกเงยหรือได้กำไรเกินปกติ เช่น คุณลงทุนทำธุรกิจทั่วไปที่มีการแข่งขัน คุณได้ผลตอบแทนในระดับหนึ่ง แต่ถ้าเกิดคุณมีการผูกขาดธุรกิจ คุณก็ได้ผลตอบแทนสูงเกินไป ทำให้เกิดความมั่งคั่งของคนบางกลุ่มในประเทศไทย ผมคิดว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาเร่งด่วนในการที่ต้องกำจัด ด้วยการที่จะต้องทำให้คนรวยไม่ได้รายได้ที่ไม่ควรได้มา ไม่ได้ความมั่งคั่งที่ไม่เป็นธรรม ต้องขจัดลาภที่ไม่ควรได้ออกจากคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี

ซึ่งในขณะนี้สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยกำลังศึกษา แผนที่ส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (Rent Mapping) ในแต่ละเรื่อง ได้แก่ การผูกขาดทางเศรษฐกิจ การที่รัฐใช้นโยบายเข้าไปแทรกแซงตลาดต่างๆ เช่น การประกันราคาสินค้าเกษตรบางตัว ไปยกเว้นภาษีให้กับธุรกิจบางราย เช่น กรณีของ BOI การจัดซื้อจัดจ้างของรัฐที่ไม่โปร่งใส สัญญาสัมปทานที่ไม่เป็นธรรม การให้อภิสิทธิ์กับคนบางกลุ่ม การเข้าถึงทรัพยากรและการปันหุ้นในตลาดหลักทรัพย์โดยใช้ข้อมูลวงใน เราคิดว่าโจทย์สำคัญของคนไทยในการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจก็คือ การจัดการลาภที่ไม่ควรได้เหล่านี้

ในขณะเดียวกันต้องยกให้คนที่อยู่ในสถานะเศรษฐกิจที่เป็นคนยากจนได้มีการคุ้มครองทางเศรษฐกิจในเรื่องของมาตรการเรื่องของการเป็นรัฐสวัสดิการรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

2. มาตรการการคลัง ทั้งมาตรการในเรื่องของภาษีและมาตรการในเรื่องของการใช้จ่ายภาครัฐ สิ่งที่เราจะศึกษาก็คือ การเก็บภาษีของรัฐมีการกระจายตัวอย่างไรตามระดับรายได้ของคน มีความเป็นธรรม มีความก้าวหน้า มีความถอยหลังอย่างไร ในเวลาเดียวกันภาครัฐก็มีโครงการต่างๆ เช่น โครงการการศึกษา โครงการสาธารณสุข มีการกระจายของผลประโยชน์อย่างไร

3. การคุ้มครองคนจนหรือคนทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับสวัสดิการพื้นฐานของสังคม

การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

จากที่ ดร.อานันท์ เสนอว่า แนวความคิดเรื่องพื้นที่ความรู้ว่าด้วยระบบกรรมสิทธิ์ของคนส่วนใหญ่เป็นแนวคิดเชิงวิวัฒนาการ เป็นแนวความคิดแบบกระแสหลัก เป็นความคิดเชิงเดี่ยว

ซึ่งถ้ามองจากกระแสหลักแล้ว ข้อแรกกระแสหลักบอกว่าเรื่องของกรรมสิทธิ์ต้องมีความชัดเจน และกรรมสิทธิ์มันต้องไม่ทับซ้อนกัน ดังนั้นแนวความคิดที่ ดร.อานันท์ เสนอเป็นความท้าทายในประเด็นตรงนี้ ข้อถกเถียง (Argument) ของกระแสหลัก คือ ถ้าสิทธิไม่ชัดเจนจะไม่มีใครลงทุนในการดูแลรักษาทรัพยากรนั้น เช่น ถ้ามีทุ่งหญ้าของคนๆ หนึ่งอยู่ แล้วก็เจ้าของเลี้ยงวัวมากินหญ้า ในขณะที่เพื่อนบ้านจะสามารถปล่อยวัวกินหญ้าได้ด้วย สิทธิตรงนี้ไม่ชัดเจน จะไม่มีใครรักษา ปลูกหญ้าให้วัว ควายมากิน เพราะว่าปลูกไปแล้วคนอื่นก็ได้ประโยชน์ไป

ข้อสองคือ สิทธิต้องไม่ซ้อนทับกัน ยกตัวอย่างเช่น ที่นา นอกจากจะปลูกข้าวแล้ว ยังสามารถจับปู ปลา กบกินได้ หรือต้นมะม่วง นอกจากมะม่วงเป็นทรัพยากรแล้วมีไข่มดแดงอีก คำถามของผมคือ ในกรณีที่สิทธิทับซ้อนกันเป็นลักษณะเชิงซ้อนแบบนี้ ถ้าสมมุติว่าเจ้าของสิทธิ เช่น เจ้าของที่นาขายที่นาไปทำรีสอร์ท คนที่เคยจับปู ปลา กบ ก็จะขัดแย้งเสียผลประโยชน์ไป หรือเจ้าของบ้านที่มีต้นมะม่วง พันต้นมะม่วงทิ้ง ด้วยที่เหตว่าตัวเองอยากจะปลูกต้นไม้อื่น คนที่ได้ไข่มดแดงก็หายไป ในระบบสิทธิเชิงซ้อนของที่ ดร.อานันท์ เสนอ ตอบโจทย์ 2 ข้อนี้อย่างไร เรื่องของสิทธิที่ไม่ชัดเจนและทำให้คนไม่ลงทุนรักษาทรัพยากรสินนั้น และเรื่องที่สองสิทธิทับซ้อนกัน จะแก้ไขความขัดแย้งนั้นได้อย่างไร

ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

สิ่งที่ผมเสนอเป็นเรื่องของกลไกเชิงสถาบัน และสิ่งที่ ดร.สมเกียรติเสนอเรื่องการปฏิรูป ต่างก็เป็นเรื่องของกลไกเชิงสถาบัน เพราะว่ากลไกเชิงสถาบันที่ผมพูดเป็นคำรวมๆ จริงๆ แล้วประกอบด้วยลักษณะโครงสร้างหลายอย่าง เช่น โครงสร้างภาษี ระบบสิทธิ กรรมสิทธิ์ต่างๆ เป็นกลไกเชิงสถาบันชนิดหนึ่ง ระบบสวัสดิการก็เป็นกลไกเชิงซ้อนชนิดหนึ่ง ทั้งหมดนี้เป็นกลไกเชิงสถาบันทั้งสิ้น แต่กลไกเชิงสถาบันทั้งหลายที่เราพูดถึงทุกวันนี้ เราเอาตลาดมาขับเคลื่อน เรียกว่า Market-Driven Mechanism ทั้งสิ้น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหา เพราะปล่อยให้ตลาดเป็นตัวขับเคลื่อนและกลไกเชิงสถาบันแต่เพียงกลไกเดียว ผมไม่ได้หมายความว่าให้ตัดตลาดทิ้งไป แต่หมายความว่าตลาดเหล่านี้ก็เหมือนกับเลือด และไม่เข้าใครออกใคร แต่ส่วนใหญ่จะไปเข้ากับคนที่มีความมั่งคั่งมากกว่า

การที่ผมพูดว่ากลไกเชิงซ้อนเหล่านี้ จริงๆ แล้วเป็นกลไกเชิงสถาบันที่หมายความว่า ไม่ปล่อยให้ตลาดทำงานแต่เพียงผู้เดียว แต่พยายามดึงให้ส่วนอื่นของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกำกับและดูแลตลาดด้วย ดังที่ ดร.สมเกียรติ เสนอว่าเราต้องเอาส่วนเกินออก จะเอาส่วนเกินออกมาจะทำอย่างไร ในหลักการเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ แต่พอถึงมาตรการจะกลายเป็นว่าต้องมีภาษีที่ดิน ภาษีอัตราก้าวหน้า หรือภาษีทรัพย์สิน นี่คือการตัดส่วนเกินชนิดหนึ่ง อีกมาตรการหนึ่งทางเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่นว่า Capital Gain Tax ภาษีประเภทนี้จะไปดึงส่วนเกินในเรื่องของสิทธิในการซื้อที่ดินต่าง ๆ

การจัดการของกลไกเหล่านี้ เราจะมีมอบให้รัฐหรือมอบไว้ให้กับตลาดเท่านั้นไม่ได้ แต่จะต้องให้ภาคประชาสังคม หรือภาคสังคมอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การเก็บภาษีที่ดินบำรุงท้องถิ่น แสดงว่าเราไม่ได้ฝากไว้กับกลไกตลาดไว้เพียงอย่างเดียว นี่ก็คือการซ้อนกัน ซึ่งทำได้หลายอย่าง แต่หลักการสำคัญก็คือ ไม่ปล่อยให้กลไกใดกลไกหนึ่งทำงานเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้นเอง

ข้อถกเถียงที่ว่าสิทธิไม่ชัดเจนหรือซ้อนทับ ทำให้คนไม่กล้าลงทุน จริงๆ แล้วไม่ใช่ คนไม่กล้าลงทุนทุกวันนี้ไม่ใช่สิทธิไม่ชัดเจน แต่ที่คนไม่กล้าลงทุนทุกวันนี้เป็นเพราะ คุณลงทุนไปแล้ว อาจจะไม่ได้รับประโยชน์จากการลงทุนนั้นมากกว่า ดังนั้นต้องมีคนกลุ่มอื่นในสังคมมาตรวจสอบดูแลว่าการลงทุนเหล่านั้นเป็นประโยชน์แต่เพียงผู้ลงทุนเพียงผู้เดียว หรือว่าการลงทุนนั้นเผยแพร่ผลประโยชน์ไปสู่สังคมอื่นได้ด้วย เพราะการลงทุนทุกอย่างไม่ใช่จะเกิดผลดีเสมอไป บางสิ่งเป็นเพียงประโยชน์เฉพาะตัว แต่การลงทุนหลายๆ อย่างเกิดประโยชน์ทั้งผู้ลงทุนและต่อสังคมโดยรวม ซึ่งตรงนี้ต้องการกลไกอื่นนอกจากกลไกตลาดมาช่วยในการกำกับดูแล เพื่อให้การขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ เป็นไปลักษณะที่จะนำไปสู่การกระจายความมั่งคั่งมากขึ้นกว่าการกระจุกตัวของรายได้ดังที่เป็นอยู่

สิทธิเชิงซ้อนจะทำให้เกิดการจัดการเชิงซ้อน และทำให้ผลประโยชน์ไม่ตกอยู่กับส่วนตัวแต่เพียงผู้เดียว โดยอาศัยประโยชน์จากกลไกตลาด แต่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วม และทำให้การลงทุนเหล่านั้นเกิดการกระจายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น ก่อให้เกิดมลภาวะ และเราก็ออกกฎหมาย โดยให้รัฐเข้าไปดูแล เช่น ภาษีมลพิษ (Pollution Tax) ให้รัฐหรือให้ตลาดเข้ามามีส่วนกำกับดูแล ถ้าหากตลาดไม่ดี ก็ไม่มีใครลงทุนเช่นกัน

จริงๆ แล้ว การจัดการเชิงซ้อนนั้น จะปล่อยให้รัฐและตลาดกำกับอย่างเดียวไม่พอ ยังจะต้องให้ชุมชนสังคมหรือกลไกอื่นมีส่วนร่วมด้วย เช่นว่า ถ้าหากว่าเกิดมลภาวะมากขึ้น คนไทยจะมีการเคลื่อนไหว เช่น จะสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหิน แต่คนในชุมชนออกมาเคลื่อนไหวไม่เอา การลงทุนก็ทำไม่ได้เหมือนกัน ถ้าหากให้มีกลไกเชิงซ้อนเกิดขึ้น เช่นว่า แทนที่ชุมชนจะต้องออกมาเคลื่อนไหว เพื่อไม่เอาโรงไฟฟ้าถ่านหินอย่างเช่นทุกวันนี้ หากเราให้สิทธิชุมชนที่ไม่ใช่สิทธิในเชิงเดี่ยว แต่เป็นสิทธิที่ให้ชุมชน

มีสิทธิเป็นผู้เสียหายได้ การลงทุนใดๆ ต้องขอการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อไปกำกับดูแล ให้การลงทุนนั้นทำอย่างไร เพื่อไม่ให้มีผลกระทบภายนอกเหล่านี้ ก็จะทำให้ตลาดทำงานดีกว่า

คนทั่วไปคิดว่าตลาดทำงานได้ทางเดียวก็เพียงพอแล้ว แต่ผมคิดว่าตลาดจะทำงานได้ดีกว่าถ้ามีการจัดการเชิงซ้อนหรือให้มีการมีส่วนร่วมภาคอื่นๆ มากกว่าเพียงตลาด และรัฐทำงานเพียงผู้เดียว

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

ในมุมหนึ่ง ดร.อานันท์ เสนอว่าไม่ควรยกบทบาททุกอย่างให้ตลาดในการจัดการเศรษฐกิจ คือให้รัฐให้ชุมชนมีบทบาทร่วมด้วยนี้ ผมเห็นตรงกันในประเด็นนี้

ประเด็นที่ผมคิดว่าอาจจะมีข้อแตกต่าง คือ ผมคิดว่าเรื่องกรรมสิทธิ์สำคัญเป็นฐานในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ยกตัวอย่าง กรณีการปฏิรูปที่ดิน ในประเทศไทยเสนอถึงการปฏิรูปที่ดินในเชิงที่นำไปยึดที่ดินของคนที่มีที่ดินมาก เอาไปแจกให้คนที่ไม่มีที่ดิน เพื่อให้มีการทำกินนั้น ผมคิดว่าไม่ใช่วิธีที่จะปฏิรูปเศรษฐกิจแล้วประสบความสำเร็จ เพราะจะก่อให้เกิดความขัดแย้งสูงมาก และมีวิธีอื่นที่ดีกว่านี้ เช่น ภาษีที่ดิน ดังนั้นการปฏิรูปที่ดินที่ถกเถียงกันในเมืองไทยที่มีหลายความหมายนี้ ผมคิดว่าอยากให้ช่วยกันคิดและตั้งธงให้ถูกต้อง

อีกประการหนึ่ง คือ ต้องมีฐานของความชอบธรรมบางอย่าง เพราะฉะนั้นก่อนที่จะไปถึงเรื่องภาษี ผมจึงคิดว่าเอาเวลาที่สมควรได้มาก่อน สิ่งที่ยังคงเห็นว่าเป็นพิษเป็นภัย สิ่งที่ยังคงเห็นร่วมกันว่าการได้รายได้ด้วยความมั่งคั่งแบบนี้มาไม่ชอบธรรม เช่น ไปทุจริต คอร์รัปชัน บั่นหุ้นผูกขาด เอาสิ่งที่สังคมยอมรับได้ยากก่อน ยึดพวกนี้มาก่อน ก่อนที่จะเข้าไปยึดสิ่งที่ถกเถียงกันสูง เช่น ไปยึดกรรมสิทธิ์

สิ่งที่ผมขอเปิดประเด็นถกเถียง ผมคิดว่าเรื่องของกรรมสิทธิ์มีความสำคัญ แล้วเรื่องที่ตัวอย่างใกล้ๆ ตัวที่ผมได้ศึกษามา เช่น เรื่องโทรคมนาคม ซึ่งท่านอาจจะมองว่าเกี่ยวกับเรื่องกรรมสิทธิ์อย่างไร เรื่องการใช้โทรศัพท์มือถือทุกวันนี้เป็นระบบสัมปทาน สัมปทานที่ดีมีส่วนหนึ่งที่คล้ายกับที่ ดร.อานันท์ได้พูดไว้คือ เป็นสิทธิในเชิงซ้อน คนที่เป็นเจ้าของโครงข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่ตามกฎหมาย คือ องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทยและการทางแห่งประเทศไทย แต่คนที่มีสิทธิในการใช้คือเอกชน จะคล้ายกับสิ่งที่ ดร.อานันท์ เสนอว่า คนหนึ่งมีสิทธิเป็นเจ้าของที่นา แต่คนหนึ่งมีสิทธิในการจับปู ปลา สิ่งปรากฏขึ้นแล้วจะเกิดขึ้นในเร็วๆ นี้ คือ สัญญาสัมปทานโทรคมนาคมกำลังจะหมดอายุไป เช่น

โทรศัพท์มือถือ อีกภายใน 5 - 10 ปี จะหมดอายุไป คนที่เป็นเจ้าของโครงข่าย ในทางปฏิบัตินั้นคือ เอกชนจะไม่ยอมลงทุนในโครงข่ายอีกต่อไปแล้ว เพราะรู้ว่าลงทุนต่อไปรัฐจะได้ประโยชน์ เอกชนลงทุนก็เสียประโยชน์ เหล่านี้คือปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ซึ่งผมคิดว่าเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจตลาด ซึ่งไม่ได้แปลว่าระบบเศรษฐกิจตลาดต้องถูกต้องหมด แต่หมายความว่า การที่จะหักล้างกับกระแสหลักนั้น ต้องให้คำตอบกลับกระแสหลักด้วยว่ามีทางออกอย่างไร

ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ปฏิรูปที่ดินไม่ได้แปลว่าปฏิรูปเฉพาะระบบสิทธิ จริงๆ แล้วสิ่งที่ผมพูดในเรื่องของการปฏิรูปที่ดินคือ การปฏิรูปการใช้ที่ดิน (Land Use Reform) ซึ่งผมคิดว่าสำคัญกว่าในอนาคต เพราะว่าถึงแม้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง แต่ถ้าหากเราไม่ยอมให้ใช้ตามกรรมสิทธิ์ที่มีอยู่ ก็ต้องมีการออกกฎหมาย และออกกฎเกณฑ์มาบังคับกรรมสิทธิ์นั้นอีกทีหนึ่ง เพื่อยกเว้นไม่ให้ผู้ถือสิทธิสามารถใช้กรรมสิทธิ์ได้ในกรณีที่กรรมสิทธิ์ของเขาไปสร้างผลกระทบกับคนอื่น เช่น กฎหมายผังเมือง เป็นการใช้สิทธิเชิงซ้อนอยู่แล้ว เพราะว่าอย่างคุณอยู่ในเมือง เขามีกฎหมายออกมาว่า ห้ามเผาขยะ แม้ที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของคุณ แต่คุณใช้สิทธิในการเผาขยะในที่ดินคุณไม่ได้ เพราะอาจเกิดไฟไหม้บ้านคนอื่น กฎหมายเช่นนี้ออกมานานแล้ว

ในประเทศอเมริกาก็มีกฎหมาย Public Accommodation Law เช่น เมื่อก่อนอเมริกายังไม่มีประธานาธิบดีผิวสีอย่างนี้ คนผิวสีจะไปพัก บางทีโรงแรมจะไม่ให้พัก Public Accommodation Law จะออกมาว่า คุณเป็นเจ้าของโรงแรมจริง แต่คุณห้ามปฏิเสธแขก หมายความว่า คุณเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จริง แต่คุณไม่สามารถบังคับสิทธิสมบูรณ์แบบ แต่สังคมต้องบังคับสิทธิซ้อนไปกว่านั้นได้

ตัวอย่างในประเทศไทย เช่น เรื่องการให้ประโยชน์ในการใช้ให้สัมปทาน แต่เราไม่มีสังคมเข้ามากำกับดูแล ก็เลยเกิดผลประโยชน์ทับซ้อน เพราะไม่มีการกำกับเชิงซ้อนเข้าไป ตรงนี้จึงเป็นปัญหา คือซ้อน แต่ต้องซ้อนหลายชั้น ไม่ใช่ซ้อนกันแค่ 2-3 คน

นัยที่ผมพูดก็คือว่า กลไกเชิงสถาบันต้องคิดในหลายมิติ เวลาออกนโยบายอย่างหนึ่งต้องออกเป็นชุด ไม่ใช่หน่วยงานเราออกส่วนเดียว แต่ส่วนอื่นไม่ได้ดู ก็จะไปเปิดช่องว่างให้คนสามารถใช้ประโยชน์จากนโยบายนั้นได้เสมอ กลไกเชิงสถาบันจึงต้องเน้นในจุดที่ว่า ทำอย่างไรก็แล้วแต่จะต้องให้ภาคสังคมเข้ามามีส่วนในการตรวจสอบการจัดการนั้นด้วย ตรงนี้ยังเป็นปัญหาเพราะสังคมไทยยังไม่เปิดรับ วิธีการจัดการเชิงโครงสร้างที่เน้นการมีส่วนร่วมระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเพียงพอ เพราะประเทศไทยเน้นการจัดการเชิงเดี่ยว ประเด็นนี้ถือเป็นหลักการ ส่วนจะมีมาตรการ หรือ

มีการขับเคลื่อนไปเป็นการจัดการจริงๆ อย่างไรบ้าง จะต้องคิดกันต่อไป ผ่านการวิจัยศึกษาอย่างถ่องแท้ ผมฝากไว้เป็นแต่เพียงหลักคิดเท่านั้น

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

เรื่องกรรมสิทธิ์นั้นไม่ประเทศไหนที่มีความสมบูรณ์ เป็นเรื่องทั่วไปไม่ใช่เรื่องอะไรแปลกใหม่ กรรมสิทธิ์แต่เดิมถูกคุ้มครองโดยกฎหมายแพ่งพาณิชย์ สิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน สิทธิของบุคคลในการทำสัญญา แต่ไม่ว่าสิทธิในทรัพย์สิน หรือการทำสัญญา ล้วนมีกฎหมายอื่นมาหักล้างทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าตอนหลังจะยกไปถึงระดับรัฐธรรมนูญก็ตาม ถ้ามีเรื่องประโยชน์สาธารณะเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เรื่องของผังเมือง สิ่งแวดล้อม เหล่านี้เป็นสิ่งที่ทับซ้อนลงไปบนกฎหมายแพ่งพาณิชย์ ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญของภาคเอกชน เพราะฉะนั้นเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ไม่เคยเด็ดขาดนั้น หรือแม้กระทั่งกิจการทำสัญญาก็ไม่เด็ดขาด ถ้าทำสัญญากันบอกว่าจะไปปล้นก็ไม่ได้ขัดกับกฎหมาย ขัดกับสังคม ในประเด็นนี้ผมรู้สึกว่ายังไม่ได้มีอะไรใหม่เพราะไม่มีประเทศใดที่เคยมีกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์ แต่ที่รู้สึกว่าจะมีอะไรใหม่คือ ประเทศไทยและอีกหลายประเทศชักชวนคนให้มาคิดในเรื่องของสิทธิชุมชน การตรวจสอบในชุมชน ซึ่งต่างประเทศก็เป็นเรื่องปกติคือไม่มีใครไว้ใจรัฐโดยสิ้นเชิงอยู่แล้วและไม่มีใครไว้ใจธุรกิจโดยสิ้นเชิงอยู่แล้ว แต่สิ่งที่แปลกและผมก็คิดว่าเป็นมิติที่ใหม่ แต่ยังหาคำตอบที่เป็นรูปธรรมชัดเจนไม่ได้ คือการบริหารกรรมสิทธิ์โดยชุมชน ซึ่งผมคิดว่าต้องอาศัยการค้นคว้า การวิเคราะห์ วิจัย การอธิบายกันพอสมควร

ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ปัญหาของคนส่วนใหญ่เกิดมาจากการที่เราชอบคำตอบสำเร็จรูป แล้วเราชอบยึดติดกับความรู้ที่มักตายตัว อันที่จริงไม่มีความรู้ไหนที่ตายตัวจึงเกิดปัญหา ซึ่งทั้งหมดนั้น คนเราจะต้องร่วมกันเคลื่อนไหวหรือแลกเปลี่ยน สิ่งที่สำคัญที่เราควรจะต้องคิดถึงก็คือว่า เราจะทำอย่างไร เพื่อให้เกิดความช่วยเหลือหรือร่วมมือกัน

ผมคิดว่า เราคงต้องเริ่มจากการตั้งประเด็น เมื่อตั้งประเด็นร่วมกันแล้ว การขับเคลื่อนในประเด็นเหล่านั้นจึงจะเกิดปัญญา และเกิดความรู้ ที่จะนำเอามาใช้ในการอยู่ร่วมกันได้ เพราะไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่ในประเทศไทยเรายังไม่เปิดพื้นที่ ให้คนได้ปฏิบัติการร่วมกันในเรื่องเหล่านี้

พื้นที่ความรู้เรื่องป่าชุมชน ไม่ได้แปลว่าเป็นความรู้ที่สำเร็จรูป แต่เป็นพื้นที่ที่คนจะเข้าไปสร้างความรู้ สร้างกติกา เพื่อเปิดพื้นที่ เวลานี้เมื่อมีคนเปิดพื้นที่เพื่อตั้งประเด็น มีคนบางกลุ่มพยายามจะไปปิดประเด็น จึงเกิดปัญหาเกิดความขัดแย้ง อันที่จริงแล้วความขัดแย้งไม่ใช่ปัญหา เรา

อย่ามองความขัดแย้งในแง่ลบ การไม่มีความขัดแย้งต่างหากที่เป็นปัญหา เพราะแสดงว่ามีการครอบงำ การมีความขัดแย้งกันมากก็หมายความว่าคนกำลังหาทางออก แต่สังคมไทยไม่มีทางออกเลยเกิดความขัดแย้งสูง เพราะเราไม่พยายามแก้ปัญหา ที่เขาดั้งประเด็นขึ้นมา แต่กลับ ปล่อยให้ช่องว่างในสังคมมากเกินไป

ดังนั้นเราควรจะศึกษาเรื่องการเปิดพื้นที่ให้มากขึ้น เพื่อให้คนได้มาร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้และสร้างปัญญาขึ้นมาแก้ปัญหาของตนเองให้ได้ แต่สังคมไทยก็ยังคงติดกับความต้องหาคำตอบ ซึ่งทำไม่ได้ แต่เราก็กังดันทุรังทำอยู่ เราต้องตั้งประเด็นคำถามให้มากขึ้น และให้คนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกเรื่อง เราต้องร่วมกันเข้าไปเพื่อออกแบบให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เพราะว่าเราไม่ออกแบบคนอื่นเลยมาออกแบบให้ พอออกแบบให้ เราก็ไม่พอใจอีก จึงเกิดปัญหา แล้วทำไมเราจึงไม่ออกแบบเสียเองซะไหม มาร่วมกันผลักดันสร้างพื้นที่ความรู้ เพื่อให้เราออกแบบเอง ถ้าเราไม่ออกแบบแล้วยึดถือแต่คำตอบสำเร็จรูป การคิดเช่นนี้จึงเป็นปัญหา

ผมเองก็ให้คำตอบที่สำเร็จรูปไม่ได้ พื้นที่ความรู้ก็ไม่ใช่คำตอบ หากแต่มีลักษณะคล้ายๆ กับความเคลื่อนไหว เราคงจะต้องเคลื่อนไหว จึงจะเกิดความรู้ที่นำไปสู่การผลักดันการเปลี่ยนแปลงให้เกิดการสร้างกลไกเชิงสถาบันใหม่ๆ ได้จริง

วิถีเมืองที่เกื้อกูลชนบท

อ.ดร.เดชารัต สุขกำเนิด

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

tonklagroup@yahoo.com

เมืองและชนบทเป็นสภาพสังคมที่ดำรงอยู่มาเนิ่นนานนับเป็นร้อยๆ ปีในสังคมไทย แต่ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทก็แตกต่างกันไปตามยุคสมัย ตลอดช่วงระยะเวลา 5 ทศวรรษที่ผ่านมาในสังคมไทย การขยายตัวของเมืองกำลังส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมชนบท ทั้งในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมชนบท การเปลี่ยนแปลงแบบแผนทางวัฒนธรรม และล่าสุดคือ การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน น้ำ และการผลิตพลังงาน เพื่อตอบสนองการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเมือง

คำถามถึงความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างเมืองกับชนบทจึงกลับมาเป็นโจทย์ที่สำคัญของสังคมไทย โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่เมืองยังขยายตัวอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนชนบทก็พยายามรักษารูขี้นกที่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม และทางทรัพยากรของตนไว้ บทความนี้จึงเป็นความพยายามเล็กๆ ในการทบทวนดูปัญหาและสาเหตุของปัญหาของความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลระหว่างเมืองกับชนบท รวมถึงรูปแบบทางออกที่อาจจะเป็นไปได้สำหรับสังคมไทย

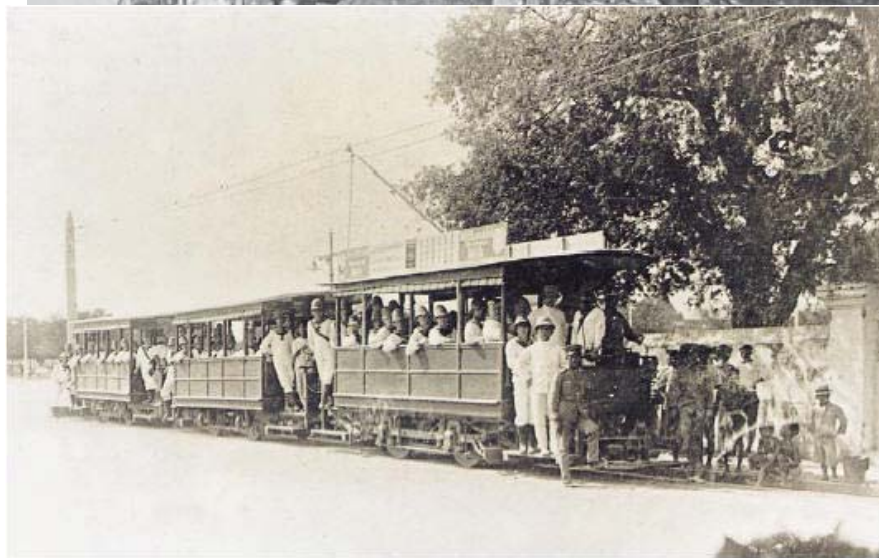
1. เมืองในฐานะพัฒนาการของสังคมมนุษย์

หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์อารยธรรมของสังคมมนุษย์ เมืองถือเป็นประดิษฐ์กรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ เมืองเป็นพัฒนาการที่ต่อยอดมาจากการตั้งหลักแหล่ง การทำการเกษตร และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนของมนุษย์ เมืองถูกทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรม ต่อมาเมืองค่อยๆ กลายเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร เมืองในพัฒนาการของสังคมมนุษย์จึงมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการด้วยกัน

- **เมืองเป็นศูนย์กลางการค้าและการแลกเปลี่ยน** เนื่องจากเมืองที่เป็นชุมชนของผู้คนจากต่างอาชีพ ต่างชุมชน หรือต่างชาติพันธุ์ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เมืองจึงกลายเป็นตลาดหรือสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของผู้คนต่างอาชีพ ต่างชุมชน หรือต่างชาติพันธุ์ ภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงความคึกคักของเมืองเชียงใหม่ในอดีต ซึ่งมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 1 ความคึกคักของตลาดท่าแพ กลางเมืองเชียงใหม่ในอดีต

ที่มา: ภาพจาก Sirindhorn Learning Resources Center

ภาพที่ 2 การใช้รถรางในพระนคร ถือเป็นมหานครแห่งแรกที่มีรถรางในทวีปเอเชีย

ภาพจาก http://www.212cafe.com/freewebboard/user_board/suthicafe/picture/00045_0.jpg

- **เมืองเป็นศูนย์กลางแห่งนวัตกรรม** ด้วยเหตุที่เมืองมีผู้คนมาอยู่รวมกันจำนวนมาก ทั้งยังมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันอยู่เสมอ เมืองจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีการทดลองพัฒนา และประยุกต์ใช้นวัตกรรมใหม่ๆ อยู่เสมอ ก่อนที่จะแพร่ไปยังส่วนอื่นๆ ของสังคมไทยต่อไป ภาพที่ 2 เป็นตัวอย่างของการนำเอาโครงร่างเข้ามาใช้ในพระนคร ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองยังทำหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางแห่งนวัตกรรมต่อเนื่องจวบจนกระทั่งปัจจุบัน **เมืองเป็นแหล่งพลวัตทางวัฒนธรรม** และด้วยความที่เมืองเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าและนวัตกรรม รวมถึงเมืองก็เป็นศูนย์กลางในการปกครอง เมืองจึงมักจะเป็นจุดกำเนิดของความเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตทางวัฒนธรรมในสังคมไทยมาโดยตลอด เมืองจึงเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดการดัดแปลงหรือนำแบบแผนทางวัฒนธรรมใหม่ในสังคมไทยมาโดยตลอด ดังภาพที่ 3 แสดงให้เห็นถึง การร่ววงมาตรฐานในนครลำปางในอดีต ซึ่งประติมากรรมทางวัฒนธรรมที่ริเริ่มขึ้นมาในยุคจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายหลังจากนั้น เมืองยังทำหน้าที่พลวัตทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จวบจนกระทั่งยุคอินเตอร์เน็ตในปัจจุบัน

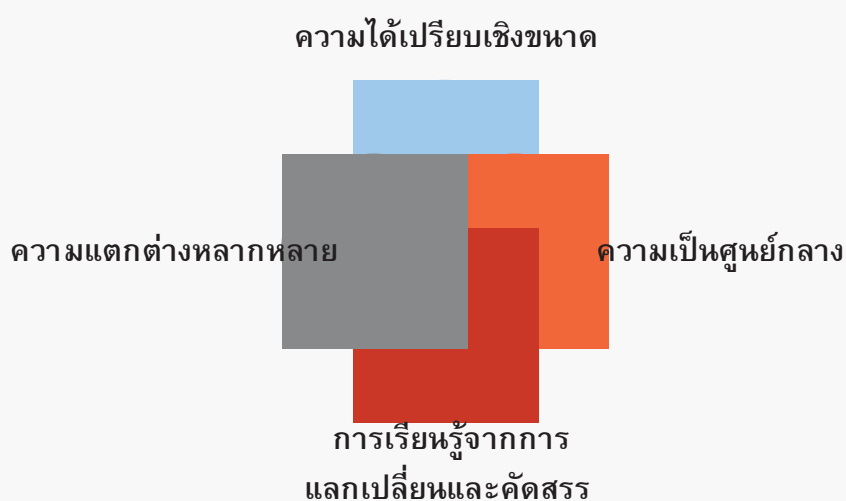
ภาพที่ 3 การร่ววงมาตรฐานในนครลำปางในอดีต

ที่มา: <http://olparticle.blogspot.com/2006/12/2.html>

หากพิจารณาจากแง่มุมทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว การกำเนิดและเติบโตขึ้นของเมืองเกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยที่สำคัญอย่างน้อย 4 ประการ (ภาพที่ 4) กล่าวคือ

- **ความได้เปรียบเชิงขนาด** การที่มีผู้คนมาอยู่รวมกันจำนวนมาก ทำให้เมือง (และผู้ที่อยู่ในเมือง) มีแรงดึงดูดใจสำหรับการคิดค้น ทดลอง พัฒนา และลงทุน ในประดิษฐ์กรรมใหม่ๆ ได้ง่ายกว่าในสังคมชนบท
- **ความแตกต่างหลากหลาย** ความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในเมือง ทั้งในเชิงอาชีพและชาติพันธุ์ ทำให้เอื้อต่อการเรียนรู้และการคิดค้น พัฒนา และน้อมนำสิ่งใหม่ๆ มาปรับใช้ในสังคมเมือง และแพร่ขยายสู่สังคมชนบท
- **การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนคัดสรร** แน่นอนว่า ความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในเมืองจะไม่เป็นประโยชน์ใดๆ เลย หากไร้ซึ่งจิตวิญญาณของการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และคัดสรร ซึ่งมักจะมียู่มากในสังคมเมืองทั่วไป
- **ความเป็นศูนย์กลาง** ปฏิเสธไม่ได้ว่าสังคมเมืองได้ใช้ประโยชน์จากความเป็นศูนย์กลางของระบบเศรษฐกิจ การปกครอง และวัฒนธรรม ในการซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาและการขยายตัวเพิ่มเติมของเมือง จนทำให้เมืองสามารถลงทุนเพื่อการเติบโตของเมืองได้อย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 4 ความสำคัญของความเป็นเมือง

2. การขยายตัวของเมืองและปัญหาที่ตามมา

แม้ว่าตั้งแต่อดีตกาลที่ผ่านมา เมืองต่างๆ ในสังคมไทยจะมีการเติบโตและขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แต่การขยายตัวของเมืองก็มักจะเป็นไปตามสถานการณ์ในทางการเมืองการปกครอง ที่มักจะมีการสู้รบ หรือแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างเมืองหรืออาณาจักรใกล้เคียงอยู่เสมอ นอกจากนั้น การขยายตัวของเมืองในอดีตมักจะถูกอยู่ในขอบเขตของการใช้ทรัพยากรเท่าที่มีอยู่ในพื้นที่รอบๆ เมือง (ยกเว้นการนำเข้าวัสดุก่อสร้างหรืองานศิลปะบางประเภทจากภายนอก) การขยายตัวของเมืองจึงมิได้รวดเร็วมากนัก โดยเฉพาะหากจะพิจารณาจากขนาดทางเศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรที่ดินในการรองรับความเป็นเมือง

การขยายตัวของเมืองเริ่มมีแบบแผนที่ชัดเจนขึ้น เมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปีพ.ศ. 2504 เนื่องจากแผนพัฒนาฯ ในยุคแรกได้นำเอาทฤษฎีการพัฒนาที่เรียกว่า “ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย” (Modernization Theory) เข้ามาใช้ โดยในทฤษฎีดังกล่าวเชื่อว่า การผลิตในภาคการเกษตรและภาคชนบทเป็นภาคการผลิตที่ล้าหลัง ซึ่งทำให้เกิดการว่างงานแบบแฝงมากมายในสังคมชนบท ดังนั้น รัฐบาลจึงจำเป็นต้องถ่ายโอนเอาทรัพยากรทั้งทรัพยากรการเงิน และแรงงานจากภาคการผลิตที่ล้าหลัง มาสู่การลงทุนในภาคการผลิตสมัยใหม่คือภาคอุตสาหกรรมและภาคเมือง ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวเชื่อว่าจะให้ผลตอบแทนที่สูงกว่า และหากรัฐบาลมีการดึงเอาทรัพยากรจากสังคมชนบทและสังคมการเกษตรออกอย่างต่อเนื่อง ในที่สุดปัญหาความยากจนจะหมดไปจากสังคมไทย เหมือนที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตก ดังจะเห็นได้จากการปาฐกถาของอดีตนายกรัฐมนตรีของไทยท่านหนึ่งที่ระบุว่า “ปัญหาความยากจนจะหมดไปจากประเทศไทย หากเราลดสัดส่วนประชากรในภาคเกษตรลงให้เหลือประมาณร้อยละ 5 ”

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ประเทศไทย (และประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากที่คล้ายตามทฤษฎีการพัฒนาดังกล่าว) จึงกล่าวเข้าสู่ยุคการขยายตัวของเมือง บนพื้นฐานของยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล โดย (ก) การเก็บภาษีส่งออกสินค้าเกษตร ซึ่งกลายเป็นภาระสำหรับเกษตรกร เพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานสำหรับเมือง (ข) การรักษาระดับราคาสินค้าอาหาร เพื่อรองรับแรงงานที่จะย้ายเข้ามาทำงานในเมือง (และไม่ผลิตอาหารด้วยตนเองอีกต่อไป) และ (ค) การกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศที่สูงเกินความจริง เพื่อเชื้อต่อการนำเข้าสินค้าทุนจากต่างประเทศ สำหรับการขยายตัวของเมือง

แม้ว่า การขยายตัวของเมืองจะเป็นไปในนามของ “การวางแผนและพัฒนา” แต่ในเวลาไม่นานนัก เราก็พบว่า การวางแผนเมืองดังกล่าวขาดมุมมองที่ครบถ้วนรอบด้าน การเร่งการขยายตัวของ

เมืองทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ทั้งจราจรติดขัดและน้ำเสียดังตัวอย่างในภาพที่ 5 และภาพที่ 6

ภาพที่ 5 การจราจรที่คับคั่งและติดขัดคือปัญหาที่ตามมาจากการขยายตัวของเมือง

ภาพที่ 6 น้ำเสียคืออีกหนึ่งปัญหาที่ตามมาจากการขยายตัวของเมือง

ต่อมาไม่นาน ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุลของประเทศไทย ก็ได้ถูกวิเคราะห์และวิพากษ์ โดยเทียบเคียงกับแนวคิดของทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) ที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา และระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท ซึ่งจะกลายเป็นกลไกที่ทำให้เกิดภาวะประเทศกำลังพัฒนาและสังคมชนบท ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และยิ่งต้องพึ่งพิงประเทศพัฒนาแล้วและสังคมเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ และถูกเอารัดเอาเปรียบมากขึ้นจากกลไกการค้าและการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม หรือเท่ากับเป็นการก้าวเข้าสู่ภาวะ “ยิ่งพัฒนา ยิ่งด้อยพัฒนา” (The development of Underdevelopment)

ตัวอย่างของการวิเคราะห์ตามแนวคิดของทฤษฎีการพึ่งพาที่เห็นได้ชัดเจนคือ งานเรื่องพุทธเกษตรกรรม ของนพ. ประเวศ วะสี (2531) ที่นำเสนอด้วยภาพวาดประกอบ (ภาพที่ 7) โดยนายชัย ราชวัตร ภาพดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบท อันเนื่องมาจากการที่ชนบทต้องพึ่งพาสังคมเมืองในเรื่องตลาดผลผลิต ตลาดแรงงาน ปัจจัยการผลิตที่มีราคาแพง และการพึ่งพิงทางวัฒนธรรม ผู้เขียนได้สรุปถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นธรรมดังกล่าวว่าเป็น “ต้นเหตุแห่งความยากจนขั้นแค้นของคนส่วนใหญ่”

ภาพที่ 7 เมืองในฐานะของต้นเหตุส่วนหนึ่งแห่งความยากจนขั้นแค้นของคนส่วนใหญ่ ที่มา: นพ. ประเวศ วะสี, 2531

จากจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ความไม่เป็นธรรมของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจผ่านกลไกการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันต่างๆ ตามทฤษฎีการพึ่งพา ต่อมาในราวทศวรรษที่ 2530 เมื่อเมืองยังมีการขยายตัวของอย่างต่อเนื่อง ภาวะความไม่เป็นธรรมระหว่างเมืองกับชนบทได้ก้าวเข้ามาสู่การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างเมืองกับชนบทโดยตรง

รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนมากคือ การคัดค้านโครงการเขื่อนและโรงไฟฟ้าพลังน้ำต่างๆ เช่น โครงการโรงไฟฟ้าเขื่อนปากมูล ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน้ำในมณฑลล่าง เพื่อผลิตไฟฟ้าสำหรับรองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งแม้ว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะชี้แจงว่า โครงการดังกล่าวเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ แต่ข้อเท็จจริงกลับพบว่า การใช้ไฟฟ้าส่วนใหญ่เกิดขึ้นในภาคอุตสาหกรรมและเขตเมือง ดังภาพที่ 8 ที่ชี้ให้เห็นว่า ปริมาณการใช้ไฟฟ้าของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ 3 แห่งใจกลางกรุงเทพมหานครรวมกันถึง 278 ล้านหน่วยต่อปี ซึ่งมากกว่าปริมาณการใช้ไฟฟ้าต่อปีของจังหวัดหลายจังหวัดเช่น น่าน หรืออำนาจเจริญ หรือสมุทรสงคราม หรือระนองเสียอีก

และหากเปรียบเทียบปริมาณการใช้ไฟฟ้าของ 3 ห้างดังกล่าวกับปริมาณการผลิตไฟฟ้าจากเขื่อนผลิตไฟฟ้าพลังน้ำพบว่า ปริมาณการใช้ไฟฟ้าของห้างสรรพสินค้า 3 ห้างดังกล่าวมีมากกว่าปริมาณการผลิตไฟฟ้าทั้งปีของ 3 เขื่อนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ได้แก่ เขื่อนปากมูล เขื่อนสิรินธร และเขื่อนอุบลรัตน์) เสียอีก (ภาพที่ 9) ดังนั้น จึงชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การขยายตัวของเมืองได้นำสู่แรงกดดันในการนำทรัพยากรในชนบทมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเมืองกับชนบท ดังจะเห็นได้จากการคัดค้านโครงการโรงไฟฟ้าต่างๆ

3. ทำไมเมืองจึงเปลี่ยนไป

สิ่งที่น่าสนใจคือ อะไรทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จนกลายเป็นแรงกดดันและความตึงเครียดมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะผลการวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยทำให้เข้าใจในแนวทางการสร้างวิถีเมืองเพื่อเกื้อกูลชนบทต่อไป

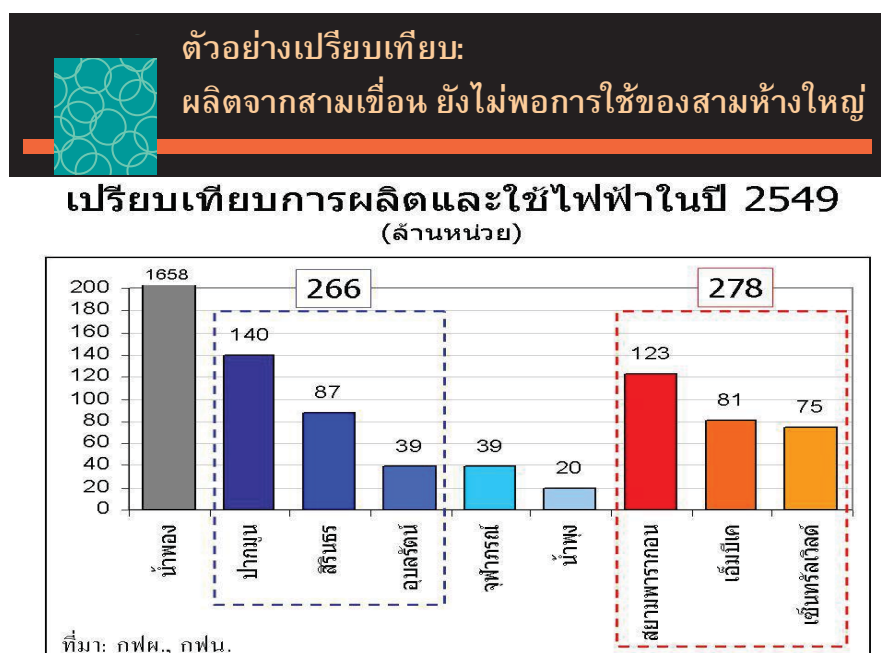
จากการวิเคราะห์ของผู้เขียนพบว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้เมืองเปลี่ยนไป มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการคือ

ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ใช้ไฟฟ้ามากกว่าผู้คนที่จังหวัดรวมกัน

ภาพที่ 8 การเปรียบเทียบระหว่างความต้องการใช้ไฟฟ้าในสามห้างใหญ่กับจังหวัดที่ใช้ไฟฟ้าน้อย

ที่มา: ชื่นชม สง่าราศรี กริเซน

ภาพที่ 9 การเปรียบเทียบระหว่างความต้องการใช้ไฟฟ้าของสามห้างใหญ่กับการผลิตไฟฟ้าจาก 3

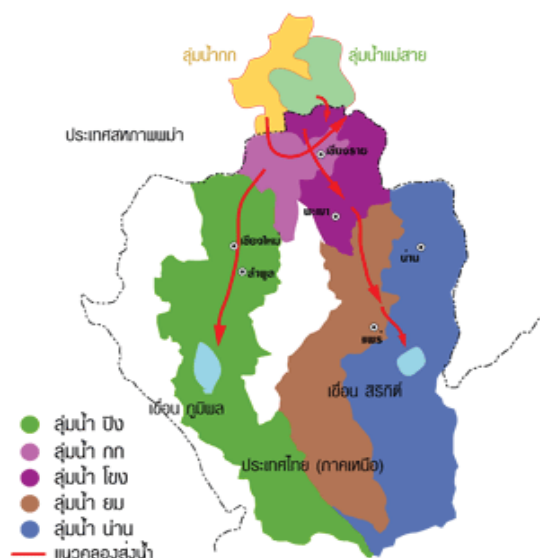
เขื่อนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มา: ชื่นชม สง่าราศรี กริเซน

3.1 การขยายตัวของความต้องการแบบไม่สิ้นสุด

แรงกดดันที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ระหว่างเมืองกับชนบทเกิดขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของเมือง ในปัจจุบันได้ก้าวข้ามจากพื้นฐานของทรัพยากรที่มีอยู่เดิมของเมือง เมืองต้องการใช้พลังงานมากขึ้น โดยที่ส่วนใหญ่ตนเองไม่มีแหล่งพลังงานของตนเอง และไม่ต้องการให้มีแหล่งผลิตไฟฟ้าที่ก่อให้เกิดมลพิษมาตั้งอยู่ในพื้นที่ของตนเอง เมืองจึงต้องการใช้พลังงานที่ผลิตจากแหล่งอื่น จนกลายเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ในปัจจุบัน

ยิ่งไปกว่านั้น เมืองมหานครขนาดใหญ่เช่น กรุงเทพมหานครยังต้องการใช้ทรัพยากรน้ำมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในแง่ปริมาณการใช้น้ำโดยรวม และปริมาณการใช้น้ำต่อหัวประชากร จนเกินศักยภาพที่มีอยู่ทั้งๆ ที่แบบแผนการสร้างเมืองของไทยก็มักจะสร้างในพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำหรือแม่น้ำขนาดใหญ่อยู่แล้ว แต่เนื่องจากการขยายตัวที่ไม่มีขีดจำกัด ทำให้ปัจจุบันกรุงเทพมหานครต้องผันน้ำจากแม่น้ำแม่กลองผ่านคลองประปาความยาวประมาณ 100 กม. มาใช้ในการผลิตน้ำประปา และยังมีแนวคิดในการผันน้ำจากแม่น้ำกกและแม่น้ำอิงในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดพะเยา ซึ่งอยู่ห่างออกไปกว่า 700 กม. มาลงแม่น้ำน่านและแม่น้ำปิง (ตามภาพที่ 10) เพื่อนำมาใช้ในการกรุงเทพมหานคร

แน่นอนว่า หากเมืองยังคงขยายตัวในลักษณะดังกล่าว แรงกดดันและความขัดแย้งระหว่างเมืองและชนบทย่อมขยายตัวมากขึ้นในอนาคต

ภาพที่ 10 แนวคิดของโครงการผันน้ำจากลุ่มน้ำกกและลุ่มน้ำอิงเพื่อเพิ่มปริมาณน้ำกักเก็บในเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ และนำมาใช้ในภาคกลางและกรุงเทพมหานคร

ที่มา: http://www.prachatai.com/05web/upload/HilighNews/library/200807/04_181859_73.JPG

3.2 การสร้างกติกาใหม่ที่ไม่ใช่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เมืองไม่ได้เอื้อโอกาสให้กับประชาชนทุกภาคส่วนอย่างใกล้เคียงกันเหมือนเช่นเดิม แม้ว่าเมืองจะยังคงเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า บริการ และ วัฒนธรรม และยังคงเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเหมือนเช่นเดิม แต่รูปแบบของการค้าขาย แลกเปลี่ยนในพื้นที่เมืองนั้นกลับแตกต่างไปจากเดิมมาก

แม้ว่าในภาพที่ 11 จะแสดงให้เห็นว่าเมืองยังคงเป็นตลาดขนาดใหญ่สำหรับผู้บริโภคในเมือง ที่มีสินค้าให้ผู้บริโภคเลือกซื้อมากมาย แต่เบื้องหลังในการเข้าถึงพื้นที่ค้าขายดังกล่าวกลับปรากฏว่ามี กติกาการค้าและการตลาดมากมายที่กลายเป็นอุปสรรคสำหรับผู้ผลิตขนาดเล็ก โดยเฉพาะผู้ผลิตใน ชนบท ในการเข้าถึงแหล่งตลาดโดยตรง แต่กลับต้องพึ่งพาคนกลางหรือบริษัทขนาดใหญ่ในการเข้าถึง แหล่งตลาดหรือการเข้าถึงผู้บริโภค และกลายเป็นจุดอ่อนที่ทำให้ชนบทถูกเอารัดเอาเปรียบในการขายค้า แลกเปลี่ยนได้โดยง่าย

ความแตกต่างของรูปแบบของกติกาแบบใหม่ (ในภาพที่ 11) กับการเข้าถึงตลาดในรูปแบบ เดิม แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในภาพที่ 12 ซึ่งแม้ว่ารูปแบบการจัดวางร้านค้าหรือสินค้าในภาพที่ 12 จะไม่ดึงดูดใจและสร้างความสะดวกให้ผู้บริโภคเท่ากับภาพที่ 11 แต่พื้นที่ในลำคลองดังกล่าวก็เปิด กว้างสำหรับทุกคน

3.3 การแยกส่วนเพื่อตอบสนองการขยายตัวทางธุรกิจ โดยไม่สนใจฐานทางนิเวศ วัฒนธรรม

ปัญหาประการสุดท้ายของความสัมพันธ์ของเมืองที่เปลี่ยนไปจากเดิมคือ การลดทอนและแยก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ในเมืองกับกลุ่มคนอื่น ๆ จากเดิมซึ่งผู้ซื้อและผู้ขายต่างมี ความสัมพันธ์กันทั้งทางเศรษฐกิจและทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจในระบบนิเวศ วัฒนธรรมของผู้ซึ่งตนคบค้าสมาคมด้วย อันเป็นฐานสำคัญสำหรับการผลิตสินค้าและบริการของผู้คน ในเขตเมือง ความรู้ความเข้าใจในระบบนิเวศวัฒนธรรมนอกจากจะนำมาซึ่งความสัมพันธ์อันดีระหว่าง ผู้คนในสังคมแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการช่วยกันรักษารูขี้อย่างหนึ่งของระบบนิเวศวัฒนธรรมนั้นไว้ด้วย

แต่เมื่อเมืองลดทอนและแยกส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคน ให้เหลือเพียงโจทย์ในทางธุรกิจที่ สามารถทำกำไรได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ไปเกือบสิ้นเชิง ผู้บริโภคในเมืองต้องการเพียงสินค้าและบริการ จนไม่เห็นความสำคัญของระบบนิเวศ วัฒนธรรมของผู้คน และการรักษาระบบนิเวศวัฒนธรรมในสังคมนั้นไว้

ภาพที่ 11 ตลาดขนาดใหญ่สำหรับผู้บริโภคในเมือง ซึ่งแม้จะมีขนาดใหญ่แต่ก็มีกติกามากมายที่ทำให้ผู้ผลิตจำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ผลิตในชนบทไม่สามารถเข้าถึงแหล่งตลาดได้

ที่มา: <http://thesituationist.files.wordpress.com/2007/08/too-many-options.jpg>

ภาพที่ 12 ภาพเปรียบเทียบของตลาดในกรุงเทพมหานครในอดีต ซึ่งเป็นตลาดที่ผู้ผลิตและผู้ค้าสามารถเข้าถึงได้ง่ายกว่า

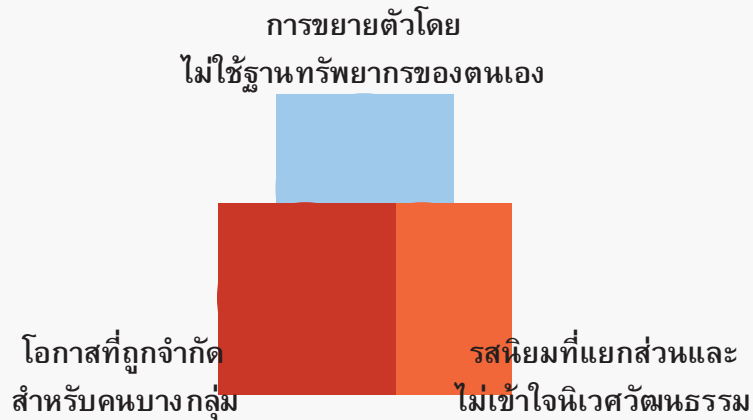
ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาดังกล่าวได้ชัดเจนคือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยในจังหวัดสมุทรสงคราม เพราะผู้บริโภคซึ่งส่วนใหญ่มาจากกรุงเทพมหานคร ต้องการชมเพียงหิ่งห้อย (ที่หมดไปจากกรุงเทพมหานครมาแล้ว) ในเวลาอันรวดเร็ว โดยไม่สนใจถึงระบบนิเวศวัฒนธรรมอันเป็นฐานสำคัญในการดำรงอยู่ของหิ่งห้อย นักท่องเที่ยวเหล่านี้จึงเลือกใช้บริการเรือหางยาวในการเที่ยวชมหิ่งห้อย โดยไม่ทราบหรือไม่สนใจว่า กระแสน้ำ คลื่น และเสียงจากเรือจะทำลายถิ่นที่อยู่และวงจรชีวิตของหิ่งห้อย จนทำให้ปริมาณหิ่งห้อยในพื้นที่ลดลงจนน่าเป็นห่วง

ภาพที่ 13 ปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวแบบแยกส่วน โดยไม่สนใจในระบบนิเวศวัฒนธรรมของสิ่งที่ตนจะไปเยี่ยมชม

ที่มา: http://ads.dailynews.co.th/column/images/2008/politic/7/10/59950_55727.jpg และ http://lh6.ggpht.com/kohphoto/RjPF8bChTpi/AAAAAAAAARI/K7MA7C0LdJg/s800/IMG_3175x.jpg

ภาพที่ 14 ทำไมเมืองจึงมิได้เกื้อกูลคนทุกคนอีกต่อไป

4. ทางออกสู่เมืองที่เกื้อกูล ระบบเศรษฐกิจที่มีความหลากหลาย

- เพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพ เจกเช่นเดียวกับป่าไม้ที่มีไม้หลายระดับ ซึ่งต้องการความเข้มของแสงและแร่ธาตุในระดับที่ต่างกัน ขณะเดียวกัน ความหลากหลายเช่นนี้ก็ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกัน และกระจายความเสี่ยงในระบบเศรษฐกิจระบบเศรษฐกิจที่มีการเกื้อกูลกัน เช่นเดียวกับธรรมชาติที่มีสิ่งมีชีวิตหลายชนิดทำหน้าที่ต่างกันในระบบนิเวศ แต่มีความสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องและสมดุลในหลายลักษณะ ทำให้เกิดเป็นวงจรของการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพระบบเศรษฐกิจที่หมุนเวียนใช้ของเสียมาเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จากความสัมพันธ์ที่สอดคล้องและสมดุลกันในระบบนิเวศ ทำให้ธรรมชาติสามารถหมุนเวียนใช้ของเสียมาเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด จนแทบจะไม่มีของเสียออกมาในระบบนิเวศเลย ต่างจากระบบเมืองในปัจจุบัน ซึ่งผลผลิตของเสียและมลพิษที่ไม่สามารถจัดการได้จำนวนมากและมักจะก่อให้เกิดผลกระทบทางลบกับประชาชนที่อยู่ภายนอกเมืองระบบเศรษฐกิจที่มีกลไกการปรับปรุงการจัดการจากข้อมูลสะท้อนกลับ ทั้ง positive และ negative feed-back mechanism โดยระบบธรรมชาติจะควบคุมการเติบโตเฉพาะภายใต้บริบทที่เหมาะสมเท่านั้น โดยหากข้อมูลสะท้อนกลับชี้ให้เห็นบริบทที่ไม่เหมาะสม (เช่น ฝนแล้ง) ระบบนิเวศจะพยายามปรับตัวทันที (เช่น การผลัดใบ) แทนที่จะมุ่งกระตุ้นให้เกิดการเติบโตอย่างไม่มีขอบเขต ซึ่งมักจะต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกและก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมและความขัดแย้งตามมา

ภาพที่ 15 วิถีสู่วิถีเมืองที่เกื้อกูล

การแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม

ความเข้าใจใน
นิเวศวัฒนธรรม

โอกาสที่เข้าถึงได้

นวัตกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง
และลดโลกร้อน

<http://www.change-action.com/connect/images/20090224235939.jpg>

<http://www.rangsit.org/worm1.php> ที่มา: http://www.sabyehome.com/mea/kak9143_04.jpg

ภาพที่ 21 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม
คือ ความจำเป็นสำหรับคนเมืองรุ่นใหม่

http://travel.sanook.com/story_picture/m/09889_004.jpg และ

http://www.prachatai.com/05web/upload/HilighNews/library/200807/28_155021_87.jpg

ชีวิตโลกวิฤติเพราะดัชนีชี้วัดมีจุดบอดด้านคุณค่า :
การทบทวนเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าของสังคมในโลกที่ไม่แน่นอน¹

สุริชัย หวันแก้ว

1. ความนำ

วิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบันสะท้อนถึงรากเหง้าของปัญหาบางด้านจากโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย แรงขับเคลื่อนจากวิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจ ที่ภาคการเงินอิงอยู่กับการเก็งกำไรจนเสียดุล จนมีนักวิชาการที่ชี้ว่า โลกาภิวัตน์กระแสนี้ทำให้โลกกลายเป็น “บ่อนขนาดใหญ่”² ที่สักวันหนึ่งจะต้องพ่ายแพ้ต่อความสำเร็จของตนเอง นักคิดบางคนชี้ว่าวิกฤตหรือมหาวิกฤตครั้งนี้เป็นอาการของความปั่นป่วนสับสนอันมีแบบแผน และแบบแผนที่ว่าเป็นผลมาจาก**ความโลภ**ที่ไม่มีการกำกับทั้งจากภายในหรือภายนอกระบบเศรษฐกิจ ข้อที่น่าสังเกตคือ ไม่ปรากฏว่ามีตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและการพัฒนาใดที่ช่วยเตือนภัยแก่โลกในเรื่องนี้ ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกที่มีนักเศรษฐศาสตร์จำนวนน้อยมากที่ได้ชี้ถึงภาวะความเสี่ยงภัยของระบบเศรษฐกิจโลกไว้อย่างเป็นจริงเป็นจัง ในระดับโลกมีเพียงคนอย่างโจเซฟ สติกลิตซ์ (โนเบล 2001) พอล ครูกแมน (โนเบล 2008) เท่านั้น ที่คาดการณ์เรื่องวิกฤตเช่นนี้ไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจน ขณะที่ อัลัน กรีนสแปน อดีตประธานธนาคารกลางแห่งสหรัฐอเมริกาได้ประกาศยอมรับความผิดพลาดของตนเองภายหลังวิกฤตได้ปรากฏตัวขึ้นแล้ว³

¹ เสนอต่อเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านแนวคิดคุณภาพสังคม “มิติใหม่ของการชี้วัด” ณ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ วันที่ 27 สิงหาคม 2552

² Susan Strange, *Casino Economy*, Polity Press, 1998

³ Alan Greenspan ประธาน US Federal Reserve มานานถึง 18 ปี ได้ยอมรับความผิดพลาดของคนที่ตั้งอยู่บนความสำเร็จมาตลอด 40 ปี ของทฤษฎีตลาดเสรีอย่างชัดเจนยิ่งในการตอบคำถามต่อ ส.ส. Waxman ขณะให้การแก่สภาผู้แทนราษฎรสหรัฐอเมริกา Waxman: “You, mean that your view of the world, your ideology, was not right, it was not working?”

Greenspan: “Absolutely, precisely. You know that’s precisely the reason I was shocked, because I have been going for 40 years or more with the very considerable evidence that it was working exceptionally well”

ภาวะของเศรษฐกิจโลกขณะนี้ยังไม่มีแนวโน้มว่าพลวัตของวิกฤตได้ก้าวมาถึงจุดต่ำสุดแล้วแต่อย่างใด ขณะเดียวกันความเกี่ยวพันเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจไทยกับโลกทำให้การคาดการณ์ในขนาดขนาดความแน่นอน แม้ว่ายังไม่มีองค์ความรู้ ที่หนักแน่นพอ(แม้แต่ในวงเศรษฐศาสตร์เอง) ที่จะเขียนภาพที่ชัดเจนและแน่นอนก็ตาม ขณะที่ปัญหาต่อเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งชุมชนทุกระดับมีอายุอยู่เฉยๆ ปัญหาที่เผชิญภาวะความไม่มั่นคงปรากฏตัวในทุกระดับของชีวิต(Human Insecurities) ทุกฝ่ายจึงต้องดำเนินการในทางที่เห็นควรอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

2. เครื่องชี้วัดใดจะช่วยความเข้าใจและการปรับตัวเพื่ออนาคต

ท่าทีของฝ่ายต่างๆต่อพลวัตของวิกฤตนี้จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง น่าสังเกตว่าตอนแรกในหลายประเทศรวมทั้งไทยมีหลายฝ่ายเห็นว่าวิกฤตครั้งนี้จะเกิดเฉพาะภาคเก็งกำไรและการเงิน แต่ในระยะ 3 เดือนหลังนี้เปลี่ยนความคิดมาสู่เศรษฐกิจ ขณะที่บางฝ่ายยังมองว่าประเทศอื่นๆโดนผลกระทบแย่กว่าไทย เช่นสิงคโปร์ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ เราจึงไม่ควรห่วงใยมากเกินไปจนเกินเหตุ บางฝ่ายจึงได้ถือโอกาสสร้างกระแสทางการเมืองเชิงรุกว่ารัฐบาลนี้ล้มเหลว โดยแสดงตัวเลขพยากรณ์ให้แย้งว่าหรือบางคนในรัฐบาลบางคนก็ถือเป็นเรื่องต้องแก้เกมภาพลักษณ์ แต่ที่จริงประเด็นปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตอนนี้ก็มีอยู่ว่า พลวัตวิกฤตยังไม่นิ่งพอที่เทวดาหน้าไหนจะพยากรณ์ด้วยความมั่นใจได้ สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ชี้ว่าเศรษฐกิจไทยหดตัวลง 4.9% ในไตรมาสที่สอง ส่งผลให้ครึ่งปีแรกติดลบ 6% การที่เศรษฐกิจโลกฟื้นตัวช้ากว่าที่คาดการณ์จะทำให้เศรษฐกิจไทยสิ้นปี 2552 ติดลบราว 3.5%⁴ ต่อมาธนาคารแห่งประเทศไทยก็ได้ออกมาชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มที่เศรษฐกิจติดลบหลายไตรมาสติดต่อกันด้วย

อย่างไรก็ดี มีข้อคิดที่น่ารับฟังอย่างยิ่งว่าการที่เศรษฐกิจหดตัวลง กลับเป็นโอกาสแก่ธรรมชาติที่จะได้ว่างเว้นจากการถูกใช้ประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัวและเป็นโอกาสแก่ระบบนิเวศในการฟื้นตัวขึ้นมาได้ ขณะเดียวกัน ในอีกระดับหนึ่งก็น่าจะถือเป็นโอกาสเชื่อมโยงการแก้วิกฤตเข้ากับข้อเสนอทางเลือกใหม่แห่งเศรษฐกิจคุณธรรมคือเป็นทุนนิยมที่มีจริยธรรมและมุ่งสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่มุ่งด้านใช้เทคโนโลยีสะอาดและประหยัด ขณะเดียวกันก็ต้องไม่เป็นภาระต่อสิ่งแวดล้อมหรือเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ซึ่งก็เชื่อมโยงกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

Greenspan's Mea Culpa, International Herald Tribune 24 October 2008

⁴ กรุงเทพธุรกิจ. วันที่ 25 สิงหาคม 2552

ด้วย และดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุข (GNH) ฯลฯ รวมทั้งการเคลื่อนไหวแสวงหาเครื่องชี้วัดสังคมคุณภาพ (Social Quality)

โจเซฟ สติกลิตส์ ได้เสนออย่างชัดเจนในการปาฐกถาที่กรุงเทพฯ เร็วๆ นี้ เน้นการปรับทิศทางการพัฒนา เช่น เลิกพึ่งพาดตลาดขนาดใหญ่ภายนอก เช่น สหรัฐอเมริกา และเลิกแบบแผนการพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย เช่น ของมหาอำนาจ รวมทั้งการพิจารณาทบทวนความเหมาะสมของ GDP ในฐานะตัวชี้วัดการพัฒนา และเน้นความจำเป็นในการสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจใหม่ที่เน้นความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) และความยั่งยืน (sustainability) ของการพัฒนา⁵

3. จุดบอดด้านคุณค่าในการพัฒนา: ความเสี่ยงอันตรายจากการคิดแต่ “มูลค่า”

การถูกวิกฤตโดยเน้นแต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือเฉพาะเรื่องอย่างเดียวย่อมมีโอกาสจะสร้างความเสี่ยงต่ออนาคตได้ เพราะการขาดการพิจารณาบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป และละเลยความรู้ใหม่ในการจัดการทางสังคม โดยเฉพาะการมองข้ามมิติ **คุณค่า-คุณธรรม** ในเศรษฐกิจทุนนิยม แต่มุ่งใช้โอกาสและใช้ทรัพยากรด้วยเป้าประสงค์เพียงประโยชน์เฉพาะหน้า ย่อมนำไปให้หลงทิศผิดทางได้โดยไม่ทันรู้ตัวได้อีก ทั้งนี้เพราะท่าทีการมองโลกแต่ในแง่การมุ่งใช้ประโยชน์อย่างไม่บันยะบันยังนี้ไม่ใช่หรือที่ทำให้วิกฤตสิ่งแวดล้อมและวิกฤตพลังงานตลอดจนภูมิอากาศวิปริตจนไม่มีทางเยียวยาได้

ถ้าเพียงว่าเศรษฐกิจวิกฤตแต่วิธีคิด – จิตปัญญาไม่วิกฤตก็ย่อมจะแก้ปัญหาได้ง่ายกว่านี้ แต่สถานการณ์ของวิกฤตขณะนี้บ่งชี้ว่าเรากำลังตกอยู่ใน **ภาวะวิกฤตสองชั้น** คือ มีทั้งปัญหาความเดือดร้อนและแค้นตาในการมองปัญหานั้นด้วย ยิ่งถ้าเรารวมถึงดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ทำให้เรามีติดบอดด้วยแล้ว ก็จะเห็นว่าเป็น **ภาวะวิกฤตเชิงซ้อน** ที่มีปัญหายุ่งยากหลายชั้น ด้วยเหตุนี้เอง ถ้าไม่ตั้งสติแยกแยะให้ออก การกระทำใดๆ ของเราเอง แม้จะด้วยเจตนาดีงาม อาจจะกลายเป็นการผลักดันให้สังคมตกอยู่ในวังวนที่มีทิศทางที่ดิ่งลงๆ เราจึงหลีกเลี่ยงไม่พิจารณาปัญหาของวิธีคิด-จิตปัญญาไปด้วยไม่ได้ เพราะ **จุดต้นตอ** ของวิกฤตแท้จริงนั้น คือ **การคิดเชิงคุณค่าแบบด้านเดียว** และเป็นเชิงเดียวที่หมุนตามกระแสหลักของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและการเงินจนขาดสติในการรองรับความเสี่ยงอันตรายที่ติดตามมานั่นเอง

แต่เท่าที่ผ่านมาการตัดสินใจในเรื่องคุณค่า-คุณธรรมมักจะถูกเสนอให้เป็นเหมือนประเด็นคู่ขัดแย้ง เช่น

⁵ ที่เดียวกัน

- 1) จะมุ่งใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม **หรือ** จะเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- 2) จะคิดถึงแต่ความสุขของรุ่นตัวเอง **หรือ** จะนึกถึงคนรุ่นลูกหลานด้วย
- 3) จะมุ่งใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่นๆ **หรือ** จะมุ่งอยู่ร่วมกับมนุษย์อื่นอย่างยั่งยืน
- 4) จะมุ่งประโยชน์แห่งชาติ (National Interests) โดยหาประโยชน์จากเพื่อนบ้าน **หรือ** จะมุ่งประโยชน์ที่สมดุลกับประโยชน์เพื่อนบ้านและประโยชน์ของมนุษยชาติ
- 5) จะประกาศเขตควบคุมมลพิษที่มาบตาพุด หรือจะเอาความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม

ใครเล่าจะกล้าบอกว่าทางเลือกเหล่านี้เป็นเรื่องง่ายๆ คือจะเลือกข้างไหนก็พังลงไปเลย ถึงอย่างไรทั้งสองข้อก็ขัดแย้งเป็น “คู่กัด” กันอยู่แล้ว มักชอบวิธีคนเก่งคิดแบบเดิม คือคิดไว ทำไว เห็นผลไว ความคิดดีๆ เรามีอยู่แล้วขอแต่มีฝีมือทำการตลาด (Marketing) ก็เพียงพอแล้ว เพราะสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้เลย คือนัยความสำคัญของการตัดสินใจด้านคุณค่า เพราะเราคงจะปล่อยให้ไปตามความเคยชินและขาดการไตร่ตรองทางเลือกเชิงคุณค่าไม่ได้ ปัญหาไม่ใช่โจทย์ชั้นเดียวที่อาศัยความกล้าบ้าบิ่นก็พอ แต่เราจำต้องแสวงหา**จุดสมดุล**ในโลกของความเป็นจริงโดยไม่ส่งเสริมการศิโรราบต่อลัทธิความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเฉพาะหน้า เพราะวิกฤติยังไม่หยุดแต่การกระทำแบบถือดีของเราอาจมีทางจะซ้ำเติมให้ความเดือดร้อนในชีวิตของผู้คนเลวร้ายเกินกว่าที่ควรจะเป็นไป

4. รากเหง้าของวิกฤต: สवालิกลงไปภายในสังคมและตัวเราเอง

คำถามคือบรรดาเรามี**อันต้องมาตกที่นั่งอันยากลำบากนี้ได้อย่างไรเล่า** ถ้าจะตอบอย่างหยาบปากคอกที่สุดก็ต้องว่า เนื่องเพราะ “พวกศัตรู” จากภายนอกประเทศเป็นแน่ รองลงมาก็ศัตรูภายในประเทศนั่นเอง บ่อยครั้งเราจะสังเกตได้ว่าปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนของเด็กและวัยรุ่นมักจะถูก “ผู้ใหญ่” กล่าวโทษไปที่ตัวเด็กหรือไม่ก็ “ศัตรู” ภายนอก เช่น “วัฒนธรรมตะวันตก” หรือ “วัฒนธรรมญี่ปุ่น” คำตอบสำเร็จรูปตามความเคยชินและมักง่ายประเภทนี้อาจช่วยให้สบายใจและปลุก “ความสามัคคี” ขึ้นได้ในระยะสั้นๆ แต่กลับยิ่งจะนำพาให้เราห่างไกลกับการที่จะช่วยให้เราหลุดพ้นจากกับดักวิกฤติการณ์ดังกล่าวได้อย่างแท้จริงมากขึ้นไปอีก เพราะต้นของปัญหาไม่ใช่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลภายนอกดังที่มักจะนิยมโจมตีกัน แต่มูลเหตุแท้จริงของปัญหา**อยู่ที่วิถีคิดและวิถีตัดสินใจร่วมกันมากกว่า** สถานการณ์ปัญหาตอนนี้จึงมีโจทย์ชั้นเดียวที่จะแก้ด้วยวิธีการแสวงหา “ผู้ร้าย”

1. สังคมเรายังมีความสับสนและหลงทางในเรื่องคุณค่าและคุณธรรม
2. นักการเมืองวางนโยบาย บุคคลในวงวิชาการ และ พวกเราประชาชนคนธรรมดา สนใจและใส่ใจแต่ความเจริญที่จับต้องและสามารถวัดได้
3. สิ่งที่วัดไม่ได้หรือสร้างมาตรวัดได้ยาก จึงเล็ดรอดไปจากการวัดความเจริญด้วยรายได้ประชาชาติ และรายได้ต่อหัว แม้แต่เครื่องชี้วัดการพัฒนาที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ โดยองค์การระหว่างประเทศ เช่น UNDP, ธนาคารโลก รวมทั้งของสหภาพน์ ฯลฯ ก็ไม่อาจเลี่ยงการใช้การวัดด้วย “เงินตรา” ได้ทั้งหมด
4. การวัดและการจัดอันดับซึ่งกลายเป็นส่วนประกอบมากับกระแสโลกาภิวัตน์แห่งการแข่งขัน เช่นการวัดความสามารถในการแข่งขันของเศรษฐกิจและการจัดอันดับในระหว่างประเทศ แม้กระทั่งมหาวิทยาลัยและโรงเรียนไม่ว่าอยู่ในนิวยอร์กในกรุงเทพ หรือในแหล่งกันดารไหนก็จะต้องถูกจัดอันดับเปรียบเทียบกับกันทั้งนั้น ทุกฝ่ายตกอยู่ในฐานะผู้บริโภคที่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมตัวชี้วัดและการจัดอันดับกันโดยไม่รู้ตัว

5. ความรับผิดชอบของชุมชนวิชาการ ต่อภาวะสับสนหลงทางด้านคุณค่า

ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงจำต้องหันกลับมาทบทวนอย่างจริงจังเราจึงถึง “จุดบอด” หรือความกลวงเปล่าทางความสำนึกตระหนักที่ ใครๆพากันเน้นแต่การทำงานที่ได้ผลผลิตอันจับต้องได้เป็นรูปธรรมมาเป็นตัววัดความสำเร็จโดยลวงเรื่องนามธรรมไว้ก่อน ภายใต้สภาพการณ์และเงื่อนไขแบบใดเล่าที่นักการเมืองและผู้วางนโยบายชั้นนำ รวมทั้งนักวิชาการทั้งระดับโลกและระดับประเทศต่างพากันมองข้ามเรื่องคุณค่า-คุณธรรมที่จับต้องไม่ได้ไปโดยสิ้นเชิง เราต่างไม่ตระหนักถึง “จุดบอด” ของการพัฒนา แม้แต่ความข้อย่อมแสดงว่าความผิดพลาดมิใช่เพียงความประมาทเลินเล่อส่วนบุคคล แต่เป็นความผิดพลาดอย่างเป็นระบบอย่างชัดเจน โดยเฉพาะสิ่งที่น่าสังเกตก็คือ การมีบรรยากาศทางนโยบายและความคิดในสังคมชักชวนให้ผู้คนทุกเพศ ทุกวัย ละเลยและทอดทิ้งเรื่องของสิ่งที่วัดได้ยาก เช่น คุณธรรม-จริยธรรมนั้นเกิดขึ้นได้โดยไม่มีการถูกคิดถึงความเสี่ยงอันตรายที่ติดตามมาเลย การติดยึดในเรื่องการจัดอันดับการลงทุนในตลาดหุ้นที่กลายเป็นตลาดเก็งกำไรที่ขาดการควบคุมนี้แหละที่เป็นต้นเหตุของวิกฤตในสหรัฐอเมริกาและในระดับโลกปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็มองข้ามคุณค่าของการสร้างสรรค์ชีวิตชุมชนที่น่าอยู่ร่วมกันไป พวกเราตกอยู่ในสภาพ “ความรัก (ลุ่มหลงในการวัดได้) ทำให้ (เหมือนคน) ตาบอด” โดยเรามีได้ตระหนักถึงผลเสียแม้แต่น้อยได้อย่างไรกัน

ในฐานะที่เราทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เราจึงไม่อาจจะพูดถึงอนาคตโดยมุ่งแต่ชวณกัน ก้าวข้ามการมีส่วนรับผิดชอบต่อภาวะสับสนหลงทางด้านคุณค่าในบางระดับไปอย่างสบายอกสบายใจ โดยละเว้นไม่ทบทวนตรวจสอบตนเองไปได้

6. เมื่อเครื่องชี้วัดให้น้ำหนักแต่สิ่งที่มีมูลค่า: ถอดรหัสโรคมืดกึ่งกันบกพร่องทางคุณค่า-คุณธรรม⁶

ขั้นแรก ได้แก่ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญมุ่งวัดสิ่งที่สามารถนำมาคิดคำนวณได้ การกระทำในเรื่องเช่นนี้ดูเหมือนจะไม่มีใครตำหนิติเตียนกันและไม่มีใครถือสว่าเป็นปัญหาที่นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญก่อ และส่งผลกระทบกระเทือนผู้อื่นให้เสียหายแต่อย่างใด

ขั้นที่สอง ได้แก่ นักวิชาการและผู้กำหนดนโยบายระดับสูงไม่ยอมรับว่าสิ่งที่ซึ่งตรงวัดไม่ได้นั้นมีอยู่จริง หรือมีเช่นนั้นพวกเขาก็จะนับค่าของสิ่งที่วัดไม่ค่อยถนัดมีอนั้นตามอำเภอใจตน โดยอาการแบบตีขลุมหรือตามจิตส่วนตัว หรือตามความนิยมของกระแสสังคมได้ การกระทำเหล่านี้ทำให้การรับรู้ของนักวิชาการเราและของสาธารณะ วิปลาสคลาดเคลื่อนไปจากสภาวะความเป็นจริงของโลกไปได้มาก

ขั้นที่สาม ได้แก่ การวินิจฉัยว่า สิ่งที่ไม่สามารถจะวัดได้นั้นย่อมจะไม่ค่อยจะมีความสำคัญอันใด การที่กักตักเอาและการตัดสินใจการกระทำให้มองข้ามเรื่องที่ว่าวัดไม่ได้ไปเลย เช่นนี้กลายเป็นการก้าวเดินสู่ความมืดบอด การยึดถือการจัดอันดับ (ranking) ตามบริษัทจัดอันดับการลงทุนในตลาดหุ้นสหรัฐทำให้เกิดผลร้ายแรงติดตามมาจนกลายเป็นวิกฤตกันทั้งโลก จึงเป็นอุทาหรณ์ล่าสุดของผลสืบเนื่องที่ไปถึงสังคมและกระทบไปทั่วโลก

ขั้นที่สี่ ได้แก่ การถือว่าสิ่งที่ไม่สามารถวัดได้นั้นมิได้ดำรงอยู่ในโลก ดังนั้นทุกคนและทุกวงการจึงนำพาให้เราสนใจและใส่ใจเฉพาะเครื่องมือสร้างความเจริญที่วัดได้ การกระทำเช่นนี้เป็นการส่งเสริมระบบ MAD (Mutually Assured Destruction) อีกนัยหนึ่งเท่ากับร่วมกันผลักดันให้ระบบสังคมเศรษฐกิจดำเนินการฆ่าตัวตายดีๆ นี่เอง ความเดือดร้อนจากวิกฤต จากความขาดคุณธรรมการอยู่ร่วมกัน และความสับสนทางด้านคุณค่าเช่นที่สังคมเรากำลังประสบอยู่ขณะนี้มาจากความหลงทางด้านคุณค่าและคุณธรรมนี้เอง

⁶ ผู้เขียนได้ขอกิจจาก Daniel Yanlekovich อ้างถึงใน Daniel Katzner, *Analysis without Measurement*, Cambridge University Press, 1985

จากขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น ย่อมเป็นที่ชัดเจนถึงบริบทสถานการณ์ของการทำงานทางวิชาการ ดังนั้นนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนผู้ตัดสินใจทางนโยบายล้วนต้องมีความรับผิดชอบต่อสาธารณะ ในช่วงนี้จึงเป็นโอกาสแห่งการทบทวนตรวจสอบในเรื่องดังกล่าวไปด้วย

7. การตื่นตัวแสวงหาดัชนีชี้วัดใหม่: มุ่งสู่ความเป็นมนุษย์ที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

แม้จะมีข้อจำกัดภายใต้ระบบเศรษฐกิจใหญ่แต่ทุกภาคส่วนในสังคมได้ปรากฏความตื่นตัวต่อประเด็นความรับผิดชอบต่อด้านจริยธรรมและด้านสังคมของธุรกิจอย่างจริงจังและกว้างขวาง ในปัจจุบันปฏิบัติการฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เป็นจริงได้เกิดขึ้นแล้วด้วยการริเริ่มและขับเคลื่อนของหลายฝ่ายในรูปแบบและลักษณะต่างๆ ในหลายสาขา ภาคส่วน และในหลายระดับ พลังตื่นตัวสร้างสรรค์ที่มีมิติใหม่ (New Social Actors) ที่ว่ากระจายกระจายเหล่านี้ จึงสามารถจะมีคุณค่าและความหมายต่อสังคมโดยส่วนรวมในบริบทแห่งการเปลี่ยนผ่านเป็นอย่างยิ่ง

ในภาคธุรกิจเกิดขบวนการความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในภาคราชการมีการตื่นตัวต่อเรื่องธรรมาภิบาลและการสร้างมาตรฐานอุตสาหกรรมที่กว้างขวางกว่าเดิม ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือการตื่นตัวของชุมชนในท้องถิ่นและขบวนการผู้บริโภคต่อสู้เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต (Human Security) สิ่งเหล่านี้แสดงออกในลักษณะของสำนึกของผู้บริโภคและสิทธิในชีวิตและสุขภาพ มีเครือข่ายครอบครัวติดตามสื่อที่ใช้เด็กและเด็กสาวเป็นจุดขาย ธุรกิจและสื่อหลายแห่งใช้ราคาจริงเป็นตัวนำในยุทธศาสตร์การขาย มีเด็กเยาวชนรวมตัวกันเป็นขบวนการตาสับปะรด ตลอดจนเครือข่ายผู้บริโภคเรียกร้องหาความรับผิดชอบต่อสุขภาพ จนสามารถทำให้ฝ่ายธุรกิจหันมายอมรับว่า จะระมัดระวังในเรื่องที่**โรคอ้วนในเด็ก**เป็นผลลัพธ์จากการตลาดที่ละเลยจริยธรรม ล่าสุดการยืนยันในการประกาศเขตควบคุมมลพิษที่มาบตาพุดเร็วขึ้นี้นี้ย่อมมีความหมายเชิงบวกต่อทุกฝ่ายรวมทั้งยกระดับมาตรฐานของอุตสาหกรรมให้มีบรรทัดฐานทางสังคมสูงขึ้นกว่าเดิม การส่งสัญญาณต่อโลกว่าประเทศไทยกำลังมุ่งสู่ยุคเศรษฐกิจที่มีจริยธรรมย่อมเป็นนิมิตหมายต่ออนาคตร่วมกันของโลกด้วย

ความไม่มั่นคงในชีวิตอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้ น่าจะเปิดมิติใหม่แก่โอกาสแห่งสติครั้งสำคัญ แก่สังคมไทย หลายฝ่ายมีความตระหนักรู้ชัดเจนว่า แม้ไม่อาจละเลยความจริงด้านเศรษฐกิจ แต่เราต้องแยกให้ออกระหว่าง**ประโยชน์ต่อตัวเอง** กับ **ประโยชน์ต่อชีวิต** (ดังพระเดชพระคุณอาจารย์พุทธทาสได้เคยกล่าวไว้หลายสิบปีมาแล้ว) ให้ได้ การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหมู่ผู้ริเริ่มและผู้สนใจพลังสร้างสรรค์ในมิติใหม่เหล่านี้ ทั้งในระดับความคิด ประสบการณ์และจินตนาการ น่าจะเป็นคุณค่าในตัวเอง การทำความรู้จักและทำความเข้าใจต่อมิติใหม่แห่งชีวิตและสุขภาพจากระดับท้องถิ่นน่าจะทำให้เราหลุดพ้นจากกับดักการเมืองแบบแยกข้าวได้บ้าง เพราะถ้าเรา

ยังเชื่อในคุณค่าแห่งชีวิตร่วมกัน เราต้องยืนอยู่บนฐานของหลักการนี้ด้วยความมั่นคงหนักแน่น ขณะเดียวกันการเรียนรู้คุณค่าของชีวิตร่วมกัน**เหนือ**ผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้ก็น่าจะเป็นการสร้างเงื่อนไขที่สำคัญอย่างยิ่ง การส่งเสริมความเคลื่อนไหวทางปัญญาในเรื่องดังกล่าวและการเปิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการในทุกระดับ จะเป็นการยกระดับพลังสร้างสรรค์ในสังคมให้มีทิศทางร่วมกันในทิศทางที่พอเพียงและยั่งยืนอย่างแน่นอน

8. กระบวนการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

8.1 ความริเริ่มอันสำคัญจากกระบวนการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้แก่ การกำหนดและพัฒนามาตรฐาน และตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ขึ้น มาตรฐานความมั่นคงมนุษย์ 10 มิติ ดังกล่าวได้แก่ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำและรายได้ ส่วนบุคคล ครอบครัว การสนับสนุนทางสังคม การเมืองและธรรมาภิบาล สิทธิและความเป็นธรรม สังคมและวัฒนธรรม

8.2 ข้อพิจารณาและวิจารณ์

- ประโยชน์และข้อจำกัด
- ความแตกต่างหลากหลาย (Diversity)
- ความซับซ้อนของปัญหา (Complexity)
- พลวัตรของบริบท(Context)
- การริเริ่มและการขับเคลื่อนจากประชาชนและผู้เสียหายผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders)

ตาราง การพัฒนาที่มุ่งสู่ความเป็นมนุษย์: สิทธิมนุษยชน (Human Rights) ความต้องการของมนุษย์ (Human Needs) การพัฒนามนุษย์ (Human Development) และความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security)⁷

ตารางที่ 1. วิวัฒนาการของแนวความคิด เรื่อง สิทธิมนุษยชน ความต้องการของมนุษย์ การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	การพัฒนา	ส่วนซ้อนทับ	ความต้องการ	ส่วนซ้อนทับ	สิทธิมนุษยชน	ส่วนซ้อนทับ	การพัฒนา
1940s-60s	การเกิดขึ้นของการวางแผนพัฒนาแห่งชาติและการร่วมมือในการพัฒนาระหว่างประเทศ		จิตวิทยาแนวมนุษยนิยม แบบแผนสวัสดิการสังคมแห่งชาติ การเติบโตของความมีมนุษยธรรมระหว่างประเทศ	สนธิสัญญาเจนีวาในการปกป้องพลเรือนในช่วงสงคราม	1948 คำประกาศสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน 1996 สนธิสัญญาสิทธิมนุษยชน		จุดกำเนิดของงานศึกษาการพัฒนา

⁷ Des Gaspar, *Human Rights, Human Needs, Human Development, Human Security*, 2007
www.garnet-eu.org/fieldmin/documents/working_papers/2007.pdf

1970s-80s	ความไว้วางใจที่เติบโตขึ้นในหลักการการตลาดของการประเมินราคาการจัดสรร	การพัฒนาทางศีลธรรม (Denis Goulet et al.) แนวทางพื้นฐานความต้องการ	Sen เกี่ยวกับความอดยาก วิเคราะห์ความขัดแย้งในความต้องการ (John Burton, Galtung et al.) แนวคิดประเภทความมั่นคงของมนุษย์	สิทธิขั้นพื้นฐาน (Henry Shue) การวิเคราะห์การให้สิทธิ (Sen)		1986 คำประกาศของ UN เกี่ยวกับสิทธิในการพัฒนา กระบวนการวิเคราะห์การให้สิทธิเป็นแบบทั่วไป	การเติบโตขึ้นของการให้ ความสนใจแก่สตรี การจ้างงาน สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม
1980s-90s	ความไว้วางใจที่เติบโตขึ้นในหลักการขององค์กรประเทศ	‘การพัฒนาเครื่องชี้วัดเกี่ยวกับมนุษย์’ (Max-Neef et al., 1987.) ‘การปรับตัวกับการเผชิญหน้าของมนุษย์’ (UNICEF 1987) การพัฒนาของมนุษย์ (UNDP, 1990)	ทฤษฎีของ Max-Neef เกี่ยวกับความต้องการ ทฤษฎีของ Braybrooke และ Doyal & Gough เกี่ยวกับความต้องการประเทศ	ความต้องการและพื้นฐานของสิทธิ: Galtung	สนธิสัญญาเกี่ยวกับผู้หญิงและเด็ก	คำประกาศเวียนนา 1993: การแบ่งแยกออกไม่ได้ของสิทธิพลเมืองและการเมือง และเศรษฐกิจ สังคม และสิทธิทางวัฒนธรรม	การอ้างสิทธิในทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้น

กลาง 90s- ปัจจุบัน	‘การพัฒนา ทางสังคม’ ความ ขัดแย้ง ความเชื่อใน การ ดำรงชีวิต(ที่ พอเพียง)	ศูนย์กลางของ สุขภาพที่ถูก แสดงสิทธิ ความมั่นคง ของมนุษย์ (HRDs 1993- 4; CHS, 2003) เป้าหมายการ พัฒนา ระหว่าง ประเทศ	การวิจัย เกี่ยวกับความ เป็นอยู่ที่ดี และความเจ็บ ไข้ได้ป่วย Ryan & Deci: ทฤษฎีการ ตัดสินใจตนเอง	Jubilee 2000: หลักการ สำหรับการ ปลดปล่อยหนี้	การให้ ความสำคัญ ในการการ ปกป้องและ สนับสนุน อีก ทั้งการไม่ ละเมิดสิทธิ มนุษยชน	สิทธิในการ พัฒนา (Sengupta) HDR 2000 แนวทางที่ตั้ง อยู่บนพื้นฐาน ของสิทธิ สาขาของ Nussbaum และการ รับรองของ Sen ตาม มุมมองสิทธิ มนุษยชน	สิทธิทางด้าน ทรัพย์สินทาง ปัญญา: TRIPS มุมมอง ทางด้าน ความสามารถ (Nussbaum)
แนวโน้ม ใน 2000s		MDGs ความมั่นคง ของมนุษย์ เชื่อมโยงกับ สิทธิ	งานเกี่ยวกับ การบริโภค อย่าง(ไม่) พอเพียง	ความยากจน ในฐานะที่เป็น การคุกคาม สิทธิมนุษยชน (Pierre Sane. Thomas Pogge)	ระเบียบโลก บนพื้นฐาน ของสิทธิ (Mary Robinson, David Held, Pogge, et al.)	มุมมองที่ตั้ง อยู่บนสิทธิ มนุษยชน สิทธิทางด้าน อาหาร น้ำ และอื่นๆ	

ตารางที่ 2. การเปรียบเทียบระหว่าง 3 แนวคิด: สิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	ข้อดี	ข้ออันตราย	ตอบสนอง?
แนวคิดทางสิทธิมนุษยชน (HSA: หัวข้อที่ 2 ข้างบน)	<p>I- การมุ่งให้ความสนใจที่ตัวบุคคลมากกว่าใน HDA</p> <p>II- การระดมกำลังของผู้ที่เข้มแข็งกว่า (สำหรับผู้ช่วยเหลือและสำหรับผู้ถูกกดขี่ข่มเหง): ถูกวางกรอบอยู่ในการรับรู้ขั้นพื้นฐาน</p> <p>III- การรับประกันที่หนักแน่นกว่า ‘หลักการห้ามทำร้าย’ ปกป้องผู้ที่อ่อนแอ</p> <p>IV- การรับประกันที่หนักแน่นกว่า คือ สิทธิที่เฉพาะและหน้าที่ที่เฉพาะ</p> <p>V - โครงสร้างพื้นฐานทางสถาบันและองค์กรที่ถูกก่อตั้งอย่างมากมาย</p> <p>VI - สามารถเปลี่ยนแนวทางการให้ความสนใจในการวิเคราะห์ทางนโยบาย (HRBA)</p>	<p>i-การครอบงำแบบเดิมๆโดยสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง</p> <p>ii-สากลนิยมแบบหยาบๆ</p> <p>iii.- การว่างโหว่จากการไม่เชื่อมกับความเป็นจริง</p> <p>iv. – ความคิดแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและการคิดว่าความคิดเห็นของตนถูกต้อง คือ ความไม่เต็มใจที่จะคิดเรื่องการยอมเสียบางอย่างไปบ้างเพื่อให้ได้บางอย่างมาอาจกลายเป็นข้อปกป้องผู้ที่มีอภิสิทธิ์</p> <p>v. – การขาดปฏิกิริยาโต้ตอบของระบบกฎหมายที่ข้อคิดพื้นฐานของความเที่ยงธรรมวางไม่อาจจะแยกจากผู้ถือทรัพย์สินในตอนนี้อยู่และซึ่งสามารถเข้าถึงได้หรือสามารถยึดกุมได้โดยผู้มีเอกสิทธิ์?</p>	<p>i. การเน้นย้ำในการแบ่งแยกออกไม่ได้ของสิทธิแต่ต้องเป็นความร่วมมือโดย HDA, HSA</p> <p>ii. ในทางปฏิบัติยืดหยุ่นได้</p> <p>iii.-ความเป็นหุ้นส่วนกับทฤษฎีความต้องการ</p> <p>iv. ถูกนำทางโดย HS ในการจัดลำดับความสำคัญ</p> <p>v. vi. HRBA สามารถหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ได้ทั้งหมดหรือเปล่า?→</p> <p>โดยการหลีกเลี่ยง ‘การสะท้อนกลับทางกฎหมาย’ โดยเป็นแนวทางในหลายระดับ</p> <p>วาทกรรมเกี่ยวกับการรับผิดชอบของมนุษย์</p>

ตารางที่ 2. การเปรียบเทียบระหว่าง 3 แนวคิด: สิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	ข้อดี	ข้ออันตราย	ตอบสนอง?
		vi. – การยึดถือตามภาษาสิทธิมนุษยชนโดยคำนึงถึงตัวเองก่อน	
แนวคิดการพัฒนา มนุษย์ (HDA; หัวข้อที่ 3 ข้างบน)	1. ขอบเขตที่กว้างกว่าของเป้าหมายที่มากไปกว่า GNP; วางอยู่บนข้อกังวลเกี่ยวกับชีวิตของปัจเจกชน 2. มุ่งเป้าไปที่เสรีภาพที่มีเหตุผล 3. ความคิดร่วมกัน (JUT) 4. ความรู้สึกร่วมกัน (JUF; สิ่งที่น่ากังวลร่วมกันของพลโลก (→ 5) 5. พื้นฐานของการจงใจถูกที่หักมาเองมากกว่าจะสร้างขึ้น	6. เป็นภาษาที่กว้างขวางๆ และตั้งอยู่บนหลักเศรษฐศาสตร์ 7. ข้อกังวลที่รุนแรงสำหรับความเสมอภาคแต่ปราศจากหลักประกันสำหรับปัจเจกชน 8. ต่อพื้นฐานทางด้านแนวคิดที่ถูกจำกัด? * ศักยภาพของผู้บริโภคนิยม * แต่รวมการพัฒนาโดยประชาชน	- เป็นหุ้นส่วนกับแนวทางความมั่นคงของมนุษย์ MDGS - เป็นหุ้นส่วนกับกับแนวทางสิทธิมนุษยชน - เป็นหุ้นส่วนกับ HAS, HRA เป็นภาพสะท้อน ‘มนุษย์’ ที่ลึกซึ้งกว่าและความเชื่อมโยงกับการวิจัยด้านสุขภาพะ - การเชื่อมโยงแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานด้านสิทธิมนุษยชน (HRBA)
แนวคิดความมั่นคง ของมนุษย์ (HDA; หัวข้อที่ 3 ข้างบน; ตัวเอียงบ่งชี้การขยายออกที่นอกเหนือไปจาก HDA)	(A) การมุ่งเป้าไปที่เสรีภาพที่มีเหตุผล (B) การมุ่งเป้าไปที่ความต้องการพื้นฐาน (C) ข้อกังวลสำหรับความมั่นคงและระดับที่หลากหลาย (D) การมุ่งเป้าหมายที่สูงขึ้นเกี่ยวกับชีวิตของปัจเจกชน	ความสัมพันธ์เป็นที่พิสูจน์ได้ อย่างเพียงพอหรือไม่ การสนทนาเกี่ยวกับความมั่นคงอย่างที่ไม่เคยย้อนแย้งจะสามารถถูกยึดกุมได้โดยความกลัวจากจิตใจของมนุษย์และวาระของคนรวย	JUT, JUF รวมถึง - งานเกี่ยวกับการทบทวนอัตลักษณ์และสุขภาพะ - ขยายการคำนึงไปถึงความไม่มั่นคงที่เป็นอัตวิสัย - การคิดหลักการและวิธีปฏิบัติของศาสตร์ต่างๆ ให้กว้างขึ้น - การลงแรงที่ไตร่ตรองอย่าง

ตารางที่ 2. การเปรียบเทียบระหว่าง 3 แนวคิด: สิทธิมนุษยชน การพัฒนามนุษย์ และความมั่นคงของมนุษย์

	ข้อดี	ข้ออันตราย	ตอบสนอง?
	<p>(E) สิทธิพื้นฐานสำหรับทุกคน</p> <p>D, B, E → พื้นฐานการ จูงใจที่หนักแน่นกว่า การ ระดมความสนใจและข้อ ตระหนัก กล่าวคือเป็นการ หล่อเลี้ยง (F) JUT: ความสัมพันธ์ระหว่าง อิสรภาพจากความต้องการ และการเสียเกียรติอีกทั้ง อิสรภาพจากความกลัว</p> <p>(G) ความรู้สึกร่วมกัน</p>	หรือ ไม่	<p>ครอบคลุมในงานที่เกี่ยวกับเขต แคนสาขาวิชา</p> <ul style="list-style-type: none"> - การกำหนดทิศทางการต่อสู้ สร้างบรรทัดฐานและเรียกร้อง สภาพตรวจสอบได้ - การเป็นหุ้นส่วนกับ HDA และ HRDA

From Wealth to Well-being and Finally Nibbana: A Transcendence from Traditional to Buddhist Economics.

by Apichai Puntasen¹

This paper traces the origin of Western economics from the time of Greek civilization. The ultimate goal of economic activities then was for spiritual well-being of “good life” or a moral life. The concept degenerated with the increase in trade activities that arose during the free-trade era of the Roman Empire. Throughout the Dark Ages and the emergence of the Holy Roman Empire until the emergence of the Nation States in Europe, the search for power was gradually accompanied by the search for wealth. Capitalism dawned in the 16th with the economic ideology of mercantilism, through the accumulation of gold and silver which were the only source of wealth. Such wealth could be created through trade monopoly facilitated by colonialism. The concept of national wealth was replaced by “aggregate production” of the nation introduced by Adam Smith in 1776 in his book the “Wealth of Nations”. This concept gradually replaced the earlier concept of wealth introduced by mercantilism. At the time of mercantilism, the concept of happiness emerged from the hedonic tradition introduced by Thomas Hobbes. Later on this concept was developed into individual utility and social or national welfare. National welfare can be gained through increasing aggregate or national production. The systematic calculation of gross national product (GNP) (more popularly used currently : GDP) by Simon Kuznets 20th century was such that the concept became increasingly popular and was used to represent the improvement of national welfare, in spite of the warning of Kuznets himself that GNP was not designed for that.

Since then, the rapid growth of GNP has become the development objective of almost all nations,. This was aimed to be achieved at any cost, resulting in rapid deterioration of natural resources and environment that has become less suitable for the flourishing of all living things, especially human beings. The alternative paradigm of sustainable development was formally proposed by the United Nations in 1987. Unfortunately, sustainable development within the framework of systems analysis, serves only as the output without a clear process and the subsequent outcome. The concept of GNH proposed by former King of Bhutan in the 1970's and made known to the world also in 1987, could be used to serve as the outcome of sustainable development. Also, among the four pillars of GNH, “good governance” in the broadest sense served as the process leading to sustainable development and its outcome, GNH. This concept serves as the bridge linking the Western concept of sustainability to the Eastern concept of “happiness” which is similar to that of “good life” or “moral life” of Aristotle during the Greek time. This concept of GNH has become increasingly popular globally within a short period of time.

In the Kingdom of Thailand in 1974, not being satisfied by the growth-led approach introduced to Thailand by the U.S. experts and the World Bank, King Bhumibol Aduyadej advanced his concept of “Sufficiency Economy” in 1974. This concept complements that of GNH well as it brings the systems analysis for sustainable development into a complete form. The concept consists of inputs, process output,

¹ Professor Apichai Puntasen was the former Dean of the Faculty of Management Science, Ubon Ratchathani University. He is currently a Director of Rural and Social Management Institute, Thailand Rural Reconstruction Movement Foundation Under Royal Patronage.

outcome and impact, also within a Buddhist tradition of happiness. However, according to the Buddhist tradition, the ultimate happiness is the state of mind when it is completely liberated or free from all defilements. This is actually the ultimate goal of Buddhist economics, which is not widely known or clearly understood in the West. Therefore, sustainable development, GNH and Sufficiency Economy serve as the bridge for the Westerners and those who claim to be Buddhists but do not clearly understand the essence of the teaching of Buddha, to gain deeper understanding of Buddhist economics that will lead the world to eternal peace. It can be the real peace on this earth by all definitions in depth.

Keywords: good life; well-being; sustainable; development; GNH; Sufficiency Economy; Buddhist economics; nibbana

Introduction

The birth of the economic subject can be traced back to Hesiod of Greek origin about 800 years B.C. He suggested that economic utopia for a human being would be like living in a heaven. Everything that one desires is available without any limit. Unfortunately, the real world is not like heaven. Its main feature is scarcity. Everyone must work hard all day long and risk his life from not breathing at night. Such conditions of scarcity can be partially settled when labor and raw materials are used in the production process in the most efficient way. Work is the most important thing for a human being. A human life is not meant to be easy like that of an angel, as work is necessary to satisfy what is needed for life. The attempt to follow the pattern of consumption of the others will stimulate competition which is a good conflict. Competition can help reduce the basic problem of scarcity (Rothbard, 1995).

Although the plentiful nature of a heaven is more desirable than the human world of scarcity, the reality is that the world of heaven has never existed on earth. The ancient economic thoughts during the time of Aristotle (384-322 B.C.) did not advocate for life with plentiful materials to meet human unlimited desire, but the flourishing life which has little more material than the necessities for survival. Yet, it is more having a "good life" that counts. Aristotle explained further that the "good life" is the moral life of virtue through which human beings attain "happiness". Therefore, the relevant economic dimension in this regard is to produce enough materials to meet the basic needs as well as to attain "happiness" or "good life". Wealth is good for people because of its use value or it is useful for people. However, there is other kind of value. It is exchange value. This value is determined in the market and originated from market demand driven by desirability. Aristotle did not advocate this value because it is neither necessary nor good for life. According to Aristotle the highest good was *eudemonia*, happiness, or having good spirit or "human flourishing" (Summer & Tribe, 2008).

Ever since the development of money in Europe three centuries before Aristotle, money was widely used already as a medium of exchange. The concept of exchange value of goods and services gained much wider acceptance than the their use value, as increasingly more of them were traded through the markets. At the same time, the concept of happiness itself had shifted gradually from that of Aristotelian eudemonic tradition of living good and virtuous life from self-actualization to the hedonic tradition of good in life, enjoyment, excitement, pleasure and prosperity. This tradition started from Thomas Hobbes (1588-1679). Hobbes explained good and bad in terms of pleasure and pain. A thing was good because it resulted in our own

pleasure, and a bad thing was the one that brought pain to us. Therefore, to live a gainful life was to seek as much pleasure as possible (Burns 1958). It was no longer a "good life" that counted but rather what was good in life. Jeremy Bentham (1784-1832), a utilitarian philosopher, translated Hobbes' pleasure into utility. From then on, the concept of "utility" has become the supreme goal in economic life. However, Bentham always advocated for greater social utility, currently known as social welfare, rather than individual utility. His follower, John Stuart Mill (1806-1873) contended that the great social enjoyment could only be achieved when individuals were allowed to seek their enjoyment freely. Government intervention into individual rights would only result in pain, hence reducing social enjoyment (Randall, 1976). It should be observed that to Mill, the word utility also means enjoyment which is close to the new meaning of the word "happiness" (Puntasen, 2007).

Such concept of "happiness" was developed in parallel to the concept of progress that implied "scientific progress" that eventually was used to represent and replace the concept of "God" itself, eventually. This idea can be traced back to St. Thomas Aquinas (1225-1274) who emphasized not faith or inspiration but human rationality. Not only has a human being been created as the image of God but also as a rational being to understand the rules that govern the operation of the universe. Human attempts to reach the apex of the rational is to move much closer to God. This teaching has led sciences to a theological tool to bring a human being to become much closer to God than anticipated by St. Thomas Aquinas (Whitehead, 1967). The concept was demonstrated by Isaac Newton (1642-1727) in the form of the Law of Gravity that controls the movement of all stars in the universe, especially for the solar system. This idea further led to the beginning of Enlightenment in the 18th century (Berlin, 1968). As scientific progress was made successful during the Age of Industrial Revolution in the 18th century in terms of more modern living. Scientific progress was equated to technological progress, and technological progress also implied more material wealth. Material wealth was further interpreted as the source of hedonic tradition of happiness. Towards, the end of the 18th century after the publication of "*An Inquiry into the Wealth of Nations*" by Adam Smith in 1776 material wealth was considered to be the only thing that a human being must seek. Since then, under the various forms of capitalism, wealth has become synonymous to happiness. This new understanding marks the end of eudemonic tradition of happiness as put forward by Aristotle.

The Search for Wealth

The search for wealth actually began a long time before the "*Wealth of Nations*" of Adam Smith in 1776. The hunt for colonies by Europeans (especially Spain and Portugal) that fully emerged between 16th and 18th under the guiding principle of mercantilism, brought with it the era of gun boat technology. The source of wealth was gold and silver. This could be accumulated through trade by buying cheap from and selling dear to the colonies. Colonies were served as the sources for cheap raw materials as well as the markets for their finished products. If necessary, silver and gold could be obtained through direct plundering from the weaker nations and indigenous people. Gold and silver would bring about prosperity and progress to the colonizer.

Adam Smith (1723-1790) did not negate the effort in accumulating wealth but pointed out that trade monopoly was not the source of wealth. Wealth came from real production, and the only way to increase production in the most efficient way was through specialization and division of labor. Specialization and division of labor

were made possible through perfect competition where many buyers and sellers were available in the markets such that none of them could dictate the market price. The price mechanism was the one that kept the economy moving, and more production implied a genuine progress for humankind. As production was only means to the end of consumption, and the purpose of consumption was to generate utility, and as Jeremy Bentham (1784-1832) advocated for greater social utility, production as the source of national wealth of Adam Smith faced no challenge. From then on wealth and progress became synonymous. The goal of economic process was to produce as much wealth as possible in order to produce the highest social utility possible.

There had been various attempts at measuring the national wealth as the indicator for national economic success. The person who was finally successful in doing so was Simon Kuznets (1901-1985), a Russian American economist. He won the 1971 Nobel Memorial Prize "for his empirically founded interpretation of economic growth which has led to new and deepened insight into the economic and social structure and the process of development" Although Kuznets is not the first one who tried to measure gross national product to represent national wealth, he was the first one who did this systematically since 1934 and calculated the U.S. GNP dated back to 1869. He broke the GNP down by industry, by final product, and checked it with the expenditure side. However, he warned that his measure of national income should not be used to imply the welfare of the nation as many kinds production could result in undesirable situations such as crime, air pollution and no health care. (http://wikipedia.org/wiki/Simon_Kuznets 8/1/2010).

In spite of his warning, however, almost everyone takes economic growth as a desirable thing and continues to use economic growth as a basis to imply welfare improvement. For most countries, economic development is considered to be good when it grows as fast as possible. In most cases, rapid growth means over utilizing of resources for not all necessary production. Apart from growth, this has been accompanied by rapid deterioration of natural resources and environment that are not conducive for human lives. The first sound of warning came as early in 1962 in the book of Rachel Carson (1962), *"Silent Spring"*.

Before too long Robert Kennedy as a candidate for the post of President of the United States of America offered the following campaign speech at the University of Kansas on March 18, 1968 before his being assassinated in California in June 1968.

"Too much and for too long, we seemed to have surrendered personal excellence and community values in the mere accumulation of material things. Our Gross National Product, now, is over \$800 billion dollars a year, but that Gross National Product – if we judge the United States of America by that – that Gross National Product counts air pollution and cigarette advertising, and ambulances to clear our highways of carnage. It counts special locks for our doors and the jails for the people who break them. It counts the destruction of the redwood and the loss of our natural wonder in chaotic sprawl. It counts napalm and counts nuclear warheads and armored cars for the police to fight the riots in our cities. It counts Whitman's rifle and Speck's knife, and the television programs which glorify violence in order to sell toys to our children. Yet the Gross National Product does not allow for the health of our children, the quality of their education or the joy of their play. It does not include the beauty of our poetry, of the strength of our marriages, the intelligence of our public debate, of the integrity of our public officials. It measures neither our wit nor our courage, neither our wisdom nor our learning, neither our compassion nor our devotion to our

country, it measures everything in short, except that which makes life worthwhile. And it can tell us everything about America except why we are proud that we are Americans ([http://en.wikipedia.org/wiki/Robert F. Kennedy](http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Kennedy) 8/1/2010.)

After that, the warning becomes much louder. In 1972, mainstream economics suffered another jolt from *"The Limit to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind"* by Meadows et al (1972). This time the shock was more real because it was followed by the first oil price spike in 1973/74 driven by the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC). The result was known among all the so-called developed nations or Organization for Economic Cooperation and Development: OECD members as "stagflation". It was stagnation with inflation, a condition that had never existed before and was not predictable from the known economic theories before that. At the same time, another little book that became famous in a short period of time was *"Small is Beautiful"* by Schumacher (1973). Although being a British Catholic, Buddhist economics was introduced in this book in Chapter IV. He reminded us that Buddhist economics could serve as example for those who regard human being more highly than money. Buddhist economics must be based on sustainability not unlimited growth (Sulak Sivaraksa, 2009 pp.30-31).

In spite of the continuous warnings of Robert Kennedy since 1968 that GDP cannot reflect wellbeing especially human dignity and the emergence of the new concept of sustainable development in 1987 by the United Nations in the form of Brundtland Report, the use of GDP as the indicator to measure national economic performance to represent the improvement of national welfare still continues. Many of those whose attempts to look for alternative indicators that can reflect national wellbeing will traditionally start from criticizing GDP. Ronald Coleman (2008) in his attempt to develop the new index called genuine progress index (GPI), began his work by saying that.

*"We are **not** seeking either to replace or modify GDP. Rather we seek to replace the widespread misuse of GDP as a measure of progress, wellbeing, and prosperity-a purpose for which it was not intended or designed. GDP will always be needed to assess the size of the market economy. But, confined to that role and put in its proper place, so to speak, it becomes far less important – and certainly not needed nearly as frequently as currently produced. Even logically, a quantitative measure of economic size cannot possibly assess quality of live. We know well what's wrong with GDP-based measures – no need to dwell further on that."*

According to Coleman, GDP is precise only for measuring the size of the market economy and should be left for that function only. The problem in calculating GDP is that it only calculates the value of product based on all the market costs of all factors of production involved. It does not take into consideration all the externalities that have actually become part of the cost of production. Neither does it consider any undesirable or harmful effect from consumption of such product. Such failure to include all other related costs in the production process and all "clean up" costs after the consumption process are the causes of the complaint of why GDP cannot be used to measure national welfare or wellbeing. These have become the reasons why the new index such as genuine progress index must be attempted.

After the so called, "hamburger crisis" that originated in the United States in 2008 and started to spread globally especially in Europe, the French President Nicolas Sarkozy who was not satisfied with GDP and its growth as indicators for economic

success appointed two Nobel Laureates Prize winners, Joseph Stiglitz and Amartya Sen to be members of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress in February 2009. The two produced the final report in early 2010. Like Coleman, Stiglitz began by explaining why GDP was not a good measurement of wellbeing.

"There's no single number that can capture anything as complex as our society. So what we argue for is the need for an array of carefully-chosen numbers, with a better understanding of the role of each of those numbers"

"GDP could be misleading as a quality of life index. An increase in fuel consumption would boost growth figures even if it only reflected more unproductive traffic jams and pollution"

"The run up to last year's credit crunch (was due in part to), many world policy makers had sought to follow the American growth model because it had produced impressive GDP increases for the United States"

Stiglitz in his report suggested the alternative, *"If countries had focused instead on plans to increase the median income of households, they might have protected themselves better from the crisis and improved the general well-being of their population, the new systems (should) take into account environmental health, safety and education-what Bhutan already calls it Gross National Happiness"*.

"Countries should publish an annual report much like a corporation does, and the figure given should include measures of household buying power and of inequality between genders, age groups and social classes. The data should be recorded in such a way as to enable policy makers to evaluate the population's level of "well-being and make plans to increase it" (<http://www.france24.com/en/20090914-france-advocates-new-ways-measure-growth-ba-9/1/2553>).

In spite of this evidence, the use of GDP to measure welfare and wellbeing still continues. Its own attraction is that it is a single indicator that has been widely used for comparison within and among countries for quite sometime. Many are still hooked on it as long as they are not convinced by the equally handy alternative. The possible scenario would be for the world to continue to be misled by the said indicator until there are enough casualties. . By that time it may be too late for most of those who believe in GDP as their only social welfare indicator. Another possible reason is also that most people consider wealth as the means to achieve happiness without realizing that wealth is only able to bring more comfort. Unfortunately, it is incapable of bringing about happiness to that person, as happiness is more from the training and the development of one's mind. It has nothing to do directly with the ownership of outer material wealth. At the same time comfortability can actually lead to carelessness from any attempt to develop one's mind, that may eventually lead to unhappy life. In this case, wealth can be more harmful for a person, instead of being useful.

Sustainability as a Middle Path Philosophy

Towards the end of 20th century, it became obvious that pursuing material wealth had its own physical limits. The most obvious limits are environmental and ecological. Also the belief that economic growth can eradicate poverty definitely has become increasingly questionable as the problem of modern poverty is not the

absolute one, but more of a relative poverty caused by increasing income gap. It becomes obvious that material growth alone cannot contribute to reducing, not to mention eradicating the income gap. Clearly material growth can never serve as a tool to reduce the problem of poverty. On the other hand, social problems seem to be on the increasing trend globally, in spite of continuing material growth. Such situations have been casting more doubt on the emphasis of material growth only. Both environmental and social problems have been increasing at such rapid rates to the point that they represent threats to the material growth itself. As such, the call for sustainable development has become much louder. However, those who advocate for sustainability must start from the point of human need and not human greed, the way Gandhi once said that *"the world has enough for everyone's need but not everyone's greed"*. In this case "human need" is the prerequisite before one starts talking about sustainability.

Those who advocate for sustainability also follow this tradition. In 1987, the United Nations released the Brundtland Report, which defines sustainable development as *"development which meets the need of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their own needs."*

It has now been recognized that without environmental sustainability, and sociopolitical sustainability, it will not be likely for the economy alone to be sustainable. The well accepted definition for sustainable development nowadays is the creation of environment, social and economic balance. However, among various international forums, a fourth pillar for sustainability, namely that of culture has been added. The Universal Declaration on Cultural Diversity (UNESCO, 2001) further elaborates the concept by stating that cultural diversity is necessary for human kind as biodiversity is for nature; it becomes one of the roots of development understood not simply in term of economic growth, but also as a means to achieve a more satisfactory intellectual, emotional, moral and spiritual existence.

The key word of current concept of sustainable development is the balance among these four pillars, environment, society, economy and culture. As the word balance is used, it resonates with the word 'moderate' and 'middle path' of the *Buddha Dhamma*, otherwise known as the teaching of Buddha where the middle path or the middle way plays a core role in all aspects of a human life. The *middle way* or *majjhima patipada* in *Buddha Dhamma* is not the middle position between the two extremes as it is commonly understood. In his own words, the Buddha explained the following to monks that followed him (Puntasen, 2008).

*"Dear monks, these two extremes are the ones that those who seek purification must avoid. One is indulgence in **kamasukha** or **sukkha** from acquisition and sensual pleasure. This is the common and low level of **sukha**. It is for common people and not for **ariya** or a noble one. It does not result in any useful thing."*

*The other is to live in hardship or live a very difficult life, or to live in **dukkha**. It is not the way for a noble one either. It does not result in any useful thing.*

***Tathagata** or the Accomplished One has already achieved enlightenment. It is the middle way that does not involve the two extremes. It is the way to create the "eye" to see, to create **pañña** to know. It is the way for peace, for ultimate knowledge, for enlightenment and for **nibbana**.*

*What is the middle way? It is the way for a noble one consisting of the whole eight parts. They are **sammaditthi** or right understanding, **sammasankappa** or right mental attitude, **samavaca** or right speech, **sammakammata** or right conduct, **sammaajiva** or right livelihood or right means of living, **samavayama** or right effort, **sammasati** or mindfulness, and **sammasamadhi** or right concentration.*

The middle way is not the way in the middle, but it is the way that does not involve the two extremes. Again, it is not the middle between the two extremes.

The two extremes are

1. **Kamasukkhallikanuyoga**, the extreme of sensual indulgence or extreme hedonism.
2. **Attakilamathanuyoga**, the extreme of self-mortification or extreme asceticism.

Like sustainable development, the middle way or middle path serves only as a tool but it has a definite goal. That is the eradication of *dukkha* which leads to the attainment of the conditions of emancipation or freedom from all defilements of the mind. Thus the conditions required for the mind to reach the stage of *nibbana* is the complete eradication of *dukkha*. Unfortunately, the concept of sustainable development as introduced in the West is restricted to the output of the development process, without any final goal or outcome. Most of the time sustainable development has been considered as a goal in itself, with the implicit goal for human race to survive "happily" as long as the solar system is still functioning properly. As it is restricted merely to a goal in itself, it does not bear in mind the relationship between sustainability and happiness.

Unlike sustainable development as conceptualised in the west, the middle path explains further that *dukkha* is mainly caused by *avijja* or ignorance of things, or to be more specific, ignorance about what is *dukkha* itself, ignorance about the causes of *dukkha*, ignorance about the cessation of *dukkha*, and ignorance about the *magga* or the way to end *dukkha*. The tool to combat *avijja* or ignorance is *vijja* or better known as *pañña*, the ability to understand everything in its own nature. *Pañña* can only be acquired through the continuous training of the mind known as *sikkattya* or the three fold training, *adhisilasikkha* (training in high morality), *adhicittasikkha* (training in higher mentality or mental discipline) and *adhipaññasikkha* (training higher level of *pañña*). This three fold training serves also as *magga* or the path to end *dukkha*. Thus, the middle path in Buddhist Economics contains also a relationship between the mind, happiness, and material production.

The middle path was strongly recommended by Buddha because without the middle path, *pañña* cannot be generated. Both extremes of sensual indulgence or extreme hedonism and extreme of self mortification or extreme asceticism only result in ignorance, especially with extreme hedonism, while extreme asceticism will result in perpetual pain where *pañña* cannot be generated either. This is why the middle path or moderation has become a necessary condition for the generation of *pañña* which is considered to be the most important tool to end *dukkha* caused by ignorance.

It can be clearly seen that sustainable development conceptualised as balanced development among the four pillars, namely, environment, society, economy and culture for sustainable living of a human being can be considered to be heading in the same general direction as the middle path philosophy. It can be concluded at this

point that the concept of sustainable development that moves away from the extreme concept of material growth orientation is moving towards the middle path philosophy available in *Buddha Dhamma*, or the teaching of Buddha.

Unfortunately, in the world where most decision makers all over the world believe that scientists' measurement is the only way to value the application of a policy, there are problems in finding such measurements for sustainable development. So far, there has been no widely accepted indicators to measure the level or even the direction of sustainable development. Various attempts have been made in this direction. Among the most recent one is by Jon Hall (2009) the Director of the Global Project on Measuring the Progress of Societies, supported by OECD who also planned the World Forum on "Charting Progress, Building Visions, Improving Life" in Busan, Korea during 27-30 October, 2009 last year. What is explained below was his view given to the audience in Thailand on July 2009 at Sasin International Business College, Chulalongkorn University. Instead of defining progress, he questioned what should be defined as progress. One suggestion among many others was the balance development of the three components, namely, economy, environment and society which is the same as sustainable development. In the end he suggested that the measure should include the interdependence between the two systems, namely, the human system and ecosystem or condition of ecosystem. The set of measurements for ecosystem condition should include the ecosystem, health that includes the quality of air, atmosphere land, fresh water, oceans and seas, and biodiversity. For human system, it should include culture, economy and governance. The cultural aspect should comprise the creative, expressive, and symbolic aspects of way of life, including art, crafts, food, games, gardens, literatures, language, music and religions. The economy and government should include the stocks and flows of an economy (income and wealth), democratic participation, access to services, order and safety, political rights, responsiveness, and transparency. The human system must eventually lead to human wellbeing. Such measurements should include health, knowledge and understanding freedom and subjective well-being, individual and social / relational wellbeing, while the economy, governance and culture must support the said wellbeing.

This is the first time that subjective wellbeing has been mentioned for such scientific measurements. However, Jon Hall also admitted that it is difficult to measure and also very difficult to find policy relevance for measures (at least for generalized measurement of life satisfaction). Nevertheless, he indicated the evidence of a strong relationship between subjective wellbeing (happiness) and good physical health. In the end he also admitted that progress or in this case, it may be termed as sustainability, was only useful as a process. In the end he also questioned what the progress was towards. This shows the problems of how to put the good idea of sustainable development into actual practice.

The Resurgence of the Eudemonic Tradition of Happiness

In a small and remote Himalayan Kingdom of Bhutan, however, things have been developing along different lines. It is very difficult to imagine that such a small Kingdom with the population of less than one million can ever successfully compete in producing material growth compared with most material growth oriented nations. Almost at the same time as the book of Meadows in 1972 on "*Limit to Growth*" was published, in the Buddhist Kingdom of Bhutan, Jigme Singe Wangchuck ascended to the throne at the age of 16 as the King of Bhutan. He cautiously led his country to development following a new concept currently known as "Gross National

Happiness". In response to the accusation in the 1987 by a journalist from UK's *Financial Times* that the pace of (material) development in Bhutan was slow, the King said, "*Gross National Happiness is more important than Gross National Product*" (Greenwald, 2004). It should be noted here also that 1987 coincided with the year that the United Nations released the Brundtland Report on sustainable development. Such activity may have helped increase the confidence of the King in saying so. It should be observed also that the King stood firmly on the issues that Jon Hall mentioned but did not want to take a strong stand because of the problem of measurability, subjective well-being of happiness in a eudemonic tradition of Aristotle that he himself called "good life". In this case the King also went further in answering Jon Hall's question of progress towards what – for him, it was progress towards happiness. Since then, the study of happiness has received much greater attention from economists. Even Nobel Laureate Daniel Kahneman questioned the link between the level of income and happiness (Kahneman, 2000). Richard Layard (2003) the well known British economist took it further in writing his book on "Economics of Happiness". In his work, Layard concluded, "happiness depends on your inner life as much as on your outer circumstance". Like Schumacher, Layard looked at Buddhism for an inspiration for an alternative path, and from this used the insights that people are adaptable; that they need to cultivate trust, compassion, and positive thinking to overcome envy; and the society needs to concentrate more on "education of the spirit" (UNDP 2007). No doubt that the work of both Stiglitz and Sen discussed earlier was also inspired by the GNH arguments as well. The most difficult part of this concept is still the question of how to measure it after the agreement of the term, since this is largely a subjective concept with highly complex characteristics.

However, after he introduced the concept, the now former King of Bhutan also provided the guidelines to achieve that in the name of the four pillars. Being a dominant Buddhist country, the focus is based on the conviction that is bound by nature to search for happiness, and that is the single most desire for every citizen (Thinley, 2007). The four pillars are, sustainable and equitable socio-economic development, conservation of the environment, prevention and promotion of culture, and good governance. Furthermore, GNH is also a balanced approach to development. From the carefully identified four key pillars, the insensible pursuit of economic growth can be balanced out with the goal of preserving environment and culture (Thinley, 2004). So he attempted to come up with a set of indicators that could measure progress on all the four pillars that Jon Hall tried to develop, and in addition he also tried the addition of measuring subjective well-being which he already acknowledged that it would be difficult to do so.

So the GNH Index is actually currently being developed. While the four pillars serve more as the process, the goal of GNH is gross happiness at the national level. The engineer of this index is Karma Ura (2008) of the Centre for Bhutan Studies. The index was released on the coronation date of November 7, 2008 of the 5th King of Bhutan, His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, the son of the previous King, popularly known as King Khesar. It is the measure for collective happiness of the people of Bhutan. It goes beyond individual self-interest which is considered egocentric and unethical. It is a perception of happiness that blossoms through enhanced relationship, arising unbidden when the relationships improve. So the whole development is about progress in relationship, not of individuals.

GNH is a single number index and its component indicators provide Bhutan with three different levels and types of indicators:

- GNH status indicators. Hundreds of such indicators are calculated from the primary data
- GNH demographic indicators. They show distribution of GNH dimensions across different social, economic and demographic groups.
- GNH causal and correlation indicators.

The GNH indicators have been designed to include nine core dimensions that are regarded as components of happiness and well-being in Bhutan. They are selected on normative grounds and equally weighted as equal intrinsic important as a component of gross national happiness. Within each dimension several indicators that seem to remain informative across time, with high response rates and relatively uncorrelated are selected. The nine dimensions of GNH and their related set of indicators are shown below:

1. Psychological well-being

- General psychological distress indicators,
- Emotional balance indicators, and
- Spiritual indicators

2. Time use

An important function of trading time use is to acknowledge the value of non-work time for happiness. The time available for non-work activities such as sleeping, personal care, community participation, education and learning, religious activities, social and cultural activities, sports and leisure and travel. These diverse activities can add in rich life and contribute to levels of happiness.

3. Community vitality

- Family vitality indicator
- Safety indicator
- Reciprocity indicator
- Trust indicator
- Social support indicator
- Socialization indicator and
- Kinship density indicator

4. Cultural diversity and resilience

- Dialect use indicator
- Traditional sport indicator
- Community festival indicator
- Artisan skill indicator
- Value transmission indicator, and
- Basic precept indicator.

5. Health

- Health status indicator
- Health knowledge indicator, and
- Barriers to health indicator.

6. Education

- Education attainment indicator

- Dzongkha language indicator, and
- Folk and historical literacy indicator

7. Ecological diversity and resilience

- Ecological degradation indicator,
- Ecological knowledge indicator, and
- Afforestation indicator

8. Living Standard

- Income indicator
- Housing indicator
- Food security indicator and
- Hardship indicator

9. Good governance

- Government performance indicator
- Freedom indicator, and
- Institutional trust indicator.

In calculating GNH, a “sufficiency” cutoff point is applied to all indicators. The one that is at the sufficiency cutoff point and above is considered to be well-being. The most relevant one is the one below the cutoff point. This one is considered to be in unhappy situation. The further away from the sufficiency point indicates the increasing degree of unhappiness. The proportion that is far away from the sufficiency point will be recorded. Finally, GNH can be calculated from the following relationship

$$\text{GNH} = 1 - \text{Average square distance from the sufficiency cutoff point}$$

It currently appears that GNH is not merely a policy framework of the Bhutanese government but it also has explicit indicators to measure it that will result in the government policy to improve it from the existing situation. It is premature to argue against the validity of all these indicators since they are still in the process of development, and can be improved as things go on.

However, the Bhutan government is not content just with such an incremental approach. It is now looking for the way to instill the values of GNH in the long term in the people of Bhutan themselves. Changing the mindset of the people of Bhutan in the direction of GNH is deemed to be essential in the long term. After all, happiness is a subjective value that people can gradually orient towards. Currently, the Centre for Bhutan Studies was asked by the government to find the way to develop GNH value education in schools (Karma Ura, 2009). The work in this direction is still in progress.

From what we have discussed in this section, it is without any doubt that, like sustainable development, GNH has been developed along the same middle path philosophy in *Buddha Dhamma*. It already moves one step beyond sustainable development in that it has a much clearer vision of the goal that it wants to achieve. Namely, GNH is not meant for individuals alone, but for the collective members within the society. It is also ready to face the challenge in trying to measure the subjective happiness which is considered to be the most difficult one raised by Jon Hall. Moreover, the country also looks for a transformation into GNH value in the longer run through proper forms of education. All these activities indicate a clear

commitment to the eudemonic tradition of happiness of what Aristotle simply called "good life". A similar concepts was already available in Buddhism more than 2500 years ago.

Sufficiency is Both Necessary and Sufficient Conditions for Happiness

Unlike Bhutan where the main emphasis is on GNH, in the Kingdom of Thailand the emphasis is on identifying the process for sustainable development and eventually happiness from being usefulness for all (similar to that of GNH). In trying to measure GNH, the Centre for Bhutan Studies tried to locate the area of unhappiness and using the concept of sufficiency as a cutoff point, given the implication that any point higher than the cutoff point is already in the realm of happiness. The point or a band of sufficiency is the one that separate the region of unhappiness from that of happiness. Therefore, the concept of "sufficiency" is used as a demarcation between happiness and unhappiness in Bhutan and is used as a process to achieve happiness in Thailand. The commonality of this concept reflects the fact that both GNH of Bhutan and Sufficiency Economy of Thailand are drawn from the middle path philosophy from *Buddha Dhamma*, and the concept of sufficiency is common for both countries in this middle path philosophy.

In the Kingdom of Thailand the present King of Thailand King Bhumibol Adulyadej was born as a prince in the United States in 1927 and received the most part of his formal education from Switzerland. The young King Bhumibol Adulyady ascended to the throne in 1947 at the age of 19. After his wedding with his beautiful consort a year after, the young royal couple traveled extensively overseas mostly among developed countries to learn about the development and the state of technological progress in those countries at that time. After then, they both intentionally visited almost all difficult regions in Thailand and saw the suffering of most rural Thai people with their own eyes. In 1961 when the Thai government adopted the first economic development plan suggested by experts from the United States together with those from the World Bank, the King offered no comment but probably had his own reservations, as the focus of the plan was to stimulate material growth. After gaining additional confidence based on his own empirical evidence, in 1974, one year after the launching of Schumacher's *"Small is Beautiful"*, the King already had the following to say:

*"National development must be carried out step by step, starting with laying the foundation to ensure that the majority of the people have **enough** to live on and to live for as a basic step using economical yet theoretically sound methods and equipments. When the basics are securely established, higher levels of economic growth and development should be promoted."* (The National Research Council Committee on Economic Branch, Office of the National Research Council of Thailand, 2004)

His comment represents the fact that, the King personally advocates for the development approach based on a stable economic base first, rather than emphasizing growth itself. The word "enough" in bold letters above is the key word to understand "sufficiency" afterward. Unfortunately, the King's comment in 1974 did not sink into the ears of most policy makers in Thailand. They all continued with the business as usual scenario in pursuing basically growth only, as they has been coached by foreign experts and most Thai economists trained abroad. As the course of development did not change in the way that His Majesty wished to see it

happened, he continued to work in his royal-initiated projects with the goal of promoting sufficiency for all Thais.

Even when the Thai economy began to perform well by the growth standard in 1987, the King was not much impressed by that. Even at peak of the long period of growth in 1994, the King surprised many by announcing a scheme that seemed to contradict Thailand's formula for miraculous growth. He unveiled a model of the self-reliant family farm on which he had begun his experiments a few year earlier (UNDP, 2007). After 1994, in spite of the well performed economy judged by the measurement of GDP, the King already saw the economic catastrophe that would follow. He came out and warned the Thai people on the event of his birthday eve, December 4, every year to live their lives toward the principle of sufficiency and not to be too greedy. It was only in the economic collapse of 1997 that his advice on Sufficiency Economy was heard loud and clear. Yet again, this scenario repeated itself in 2008 when the "hamburger crisis" started in the United States, spread rapidly all over Europe and eventually hit Thailand again, in 2008. This fact indicates that, unlike Bhutan, the Thai government policy had greatly deviated from the advice of the King. The difference was that although, the King has been highly respected by most Thai people, he has to operate under the constitution from the outset and most Thai government took the route to follow economic growth rather than the King's advice on Sufficiency Economy. This fact explains why Sufficiency Economy does not make a rapid progress in the Thai soil as much as GNH for Bhutan.

Having mentioned the key factor explaining the slow progress of Sufficiency Economy in Thailand, it is still very much worth while to discuss Sufficiency Economy as the alternative development paradigm in Thailand as well as the rest of the world in the future, especially, the philosophical part of it.

Sufficiency Economy is officially defined as follows:

*"Sufficiency Economy" is a philosophy that stresses the **middle path** as an overriding principle for appropriate conduct by the populace at all levels. This applies to conduct starting from the level of the families, communities, as well as the level of national development and administration so as to accommodate change in line with globalization. "Sufficiency" means **moderation**, **reasonableness**, and the need of **self-immunity** for sufficient protection from impact arising from internal and external shocks. To achieve this, an application of **knowledge** with **due consideration** and **prudence** is essential. In particular, **great care** is needed in the utilization of theories and methodologies for planning and implementation in every step. At the same time, it is essential to strengthen the **ethical integrity** of the nation, so everyone, particularly public officials, academics, businessmen at all levels, adheres first and foremost to the principles of **honesty** and **integrity**. In addition, a way of life based on **patience**, **perseverance**, **diligence**, **wisdom** and **prudence** is indispensable to create **balance** and be able to cope appropriately with critical challenges arising from extensive and rapid **socioeconomic**, **environmental** and **cultural** changes in the world.*

The keywords in bold characters are explained in term of systems analysis in the diagram below.

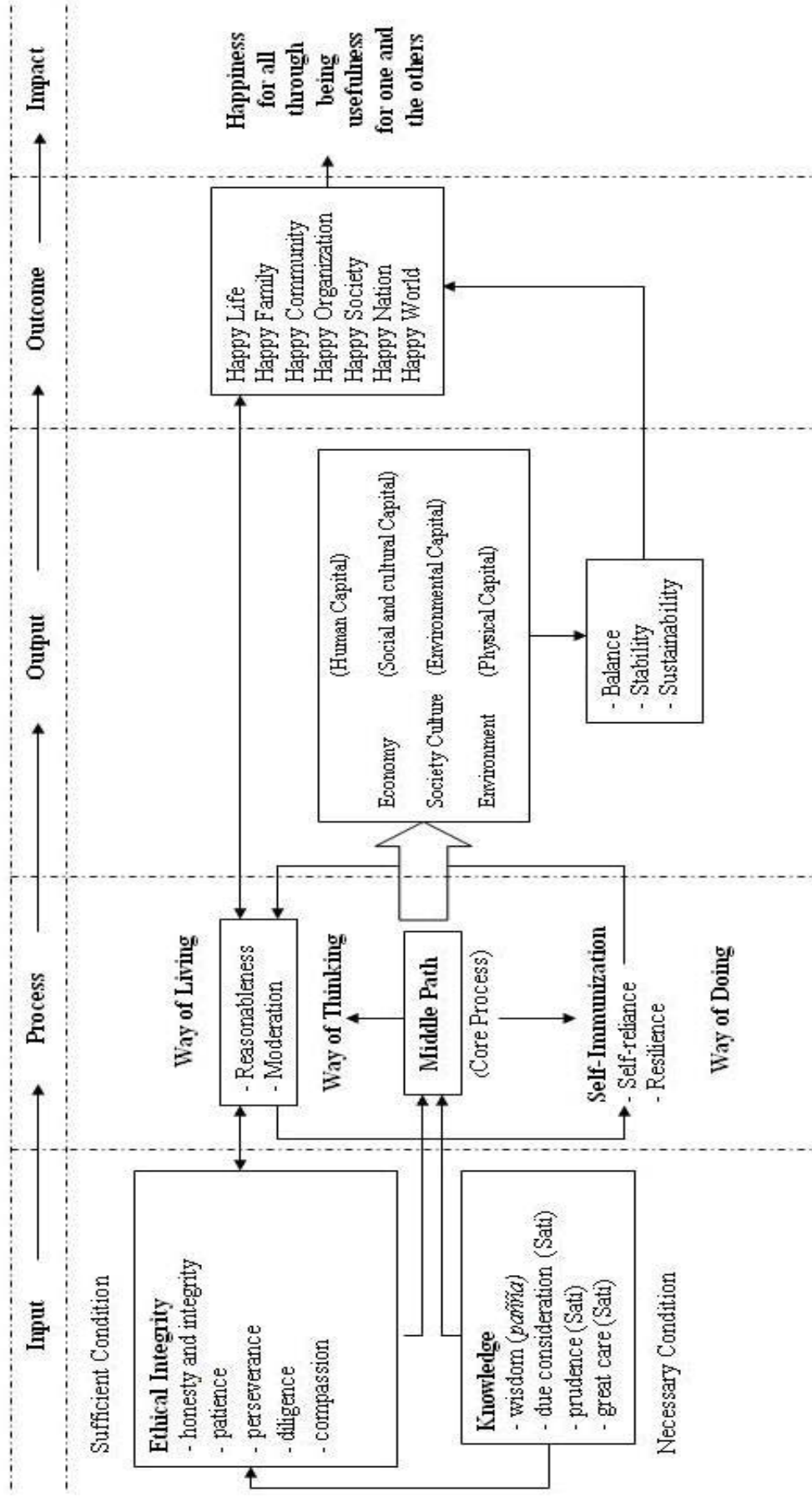

Diagram 1 : Systems Analysis of Sufficiency Economy

From the above diagram, inputs of this Sufficiency Economy process can be divided into two conditions, namely knowledge and ethical integrity. Knowledge serves as the necessary condition and consists of wisdom or *pañña* and due consideration that can be interpreted as *sati* or mindfulness, prudence that also implies *sati*, again another mindfulness and great care that also implies *sati*. This necessary condition of knowledge can be interpreted as the situation where *pañña* must work under the control of mindfulness or *sati* all the time. This condition will ensure that any knowledge or a clear understanding of anything must work under the control of mindfulness all the time in order to achieve the best possible result. Under such condition, all knowledge or clear understanding must work for positive results all the time. This is a necessary condition for having ethical integrity which will become a sufficient condition for the process of Sufficiency Economy. It is necessary because without *pañña* being controlled by *sati*, ethical integrity will make no sense for people who are greedy and want to accumulate wealth by all means. Having *pañña* controlled by *sati*, such immoral or unethical behavior can never be justified. On the other hand, ethical integrity can be classified further into honesty and integrity, patience, perseverance, diligence and compassion. These are the five qualities for a person who tries very hard to do good things not only for the benefit of that person but also for the other with compassion in an ethical and honest way.

This condition of ethical integrity is sufficient for continuing the process that can be called the middle path; the path that does not involve the two extremes that work against the development of *pañña*. It can be clearly seen at this point that Sufficiency Economy does belong to the middle path philosophy explained in *Buddha Dhamma*. Within this middle path, it can be further classified into three related sub-processes starting from the most practical and easy one, the “way of doing” or having self-immunization, The “way of thinking” or the understanding of the concept of sufficiency or moderation and the regular practicing of the concept until it will become “the way of living”, which is the component known as being “reasonableness”. In other words these three components are formed into one process known as the middle path.

Self immunization or “way of doing” is the first step to move in the direction of Sufficiency Economy. It is so because there can be various motivations in having self-immunization. The main purpose for having self-immunization is to be able to endure in the short run and flourish in the long run. The result from such endurance is a long term benefit through avoiding short term risk from short term gain. It may be called a risk aversion attitude or behavior. It is purely for self protection not for any others. There are also various methods for doing so. However, once one begins with the sub-process of self-immunization, it can be rightly considered that such person has already move in the direction of Sufficiency Economy. Hence, the practice of self-immunity alone for whatever motivation should be considered as “partial practice” of Sufficiency Economy.

The real understanding of Sufficiency Economy comes from the clear knowledge that actually sufficiency means moderation, a natural law for optimal living with regard to life itself, for all living things. Anything that is either too little or too much is not good for the life, the point of optimality must be the one that lies between the two points. For example having too little food is not good for life and too much food is not good either. The moderate amount of food is good for the body and the life involved. We can think of almost anything that can relate to life. For example too little rest and too much rest, too little exercise and too much exercise, too little clothing and too much clothing. It can go as far as too little wealth and too much wealth. The most difficult

part of this concept is that most of the time people do not know that their minds have been controlled by greed and/or ignorance. They try to accumulate more than what is optimal for their lives due to the sense of greed and/or insecurity. This way, they tend to accumulate more than what is optimal for their lives as well as for all the others. This unnecessary accumulation has become part of the global crises nowadays. It needs *pañña* being controlled by *sati* to know at what point or what level of having the thing in question is optimal for one's life. If sufficiency or moderation is understood this way, it can be considered as a "way of thinking". It can be also considered that such practice of Sufficiency Economy is at the level of "comprehension". With this understanding, the practice of self-immunization will be done through a clear understanding the concept of Sufficiency Economy. A person should be able to understand in addition that the practice of self-reliance or being resilient is the best way to achieve self-immunization.

After thorough understanding of Sufficiency Economy this way, it will be most reasonable to practice it all the time as the "way of living", which is the last sub-process of reasonableness. At this level of practice of Sufficiency Economy, it can be called "inspiration". The understanding and practicing of ethical integrity as a way of living will become one. It can be considered as the most reasonable way to live one's life.

All the said three components are part of the process of the middle path, that will lead to the output of this Sufficiency Economy process. The output is basically sustainability of the four components, namely, economy, society, culture and environment. Output of this nature is the same as sustainable development that consists of the balanced development of the four pillars, namely, economy, society, culture and environment. It is also similar to the three out of the four pillar of GNH, namely, economy and society, culture, and environment. However, the GNH considers good governance as the fourth pillar. In fact good governance can also serve as one component of the process for sustainable development that eventually lead to gross national happiness (GNH). As for Sufficiency Economy, it is the process leading to output of sustainable development in such a way that the economy, society, culture, and environment are in balance development, stability and sustainability.

This output of sustainable development can be interpreted as the process that results in at least the maintenance of all forms of capital or to result in some increase or the increase of all the following capital, namely, human capital, social capital, environmental capital and physical capital. Human capital implies increase in human knowledge, skill as well as work satisfaction that would lead to increase in productivity. Sufficiency Economy considers human capital to be the most important one among the four. After all, the happiness of a human being is the only thing that matters. Social capital is the capital resulting from human interaction in the way that capital can be generated. In this respect, culture is also considered as part of a social capital. In the West, trust is considered as the most important social capital because it will result in significant reduction of transaction costs in the market. In Thailand, apart from trust, the more important aspects of social capital are compassion, mutual help or assistance and unity or social cohesion. These various aspects of social capital will contribute to the increase in productivity of any social organization. Not like capitalism where physical capital is regarded as the only relevant form of capital, Sufficiency Economy ranks physical capital as the least important one. The priorities are given more to human capital and social capital. Environmental capital and physical capital that also include financial capital can always be regenerated, if

human capital and social capital are most efficient in the production process. Therefore, according to Sufficiency Economy, the priority list begins from human capital, social capital, environment capital and physical capital, respectively. The increase in at least one form of capital while the rest are not decreasing implies sustainable output of this system.

The anticipated outcome from such output is happiness. As Sufficiency Economy Philosophy can be adopted for practical purpose at all levels of the unit who practice this concept, starting from an individual, a family, a community, an organization, a society, a nation and the world in the end, the outcome will be all related units that practice Sufficiency Economy regularly will achieve happiness. If it is an individual, the outcome will be a happy life or "good life". If the unit is a family, the outcome will be a happy family. If community is the relevant unit, the outcome will be a happy community and so on and so forth, up to national and global levels. At the national level, the outcome will be similar to GNH. However, Sufficiency Economy stresses more on the part of inputs and process to be assured that the output of sustainable development and the outcome of happiness can be actually realized.

Sufficiency Economy does not stop at the outcome only, it also considers the impact from practicing this philosophy. The impact will be happiness for all through being useful for one and the others. The wording in Thai is "pra-yote sukha". The word "pra-yote" in Thai mean utilization or usefulness, while *sukha* actually means happiness of a eudemonic tradition, or "good life".

It can be seen clearly that not like sustainable development where only the output is emphasized without much elaboration of the process and the outcome of happiness. Sufficiency Economy starts from inputs, process, output and also the outcome that is happiness as well as its impact of achieving happiness through being usefulness for one and the others. While GNH discusses output and outcome more clearly than sustainable development, it only considers good governance in the broadest sense as the process with no clear inputs. Therefore, Sufficiency Economy can be considered as complementing GNH by providing a more complete picture of the systems analysis to the concept.

Unfortunately, in term of its actual application, GNH has been more advance than Sufficiency Economy. Apart from being the idea initiated by the revered former King of Bhutan at the time of absolute monarchy, the concept of GNH is rather simple and more straight forward that most people, even Western economists, can also understand. The Philosophy of Sufficiency Economy is much more complex especially as the concept gives more emphasis on the inputs and the process than the output, outcome and its consequential impact. It is difficult even for the Thai people who claim to be Buddhist but do not understand the essence of *Buddha Dhamma* to clearly understand this Sufficiency economy concept. This fact has become another and the most important reason why the concept has been advanced by the revered King of Thailand himself but also why it has been so slow in its actual application in comparison with that of GNH of Bhutan.

In fact King Bhumibol of Thailand proposes this philosophy for all the Thais and not only for a Buddhist Thai, even though the concept has been drawn directly from Buddhism. The common ethical ground of Sufficiency Economy available in all religions are honesty and integrity, patience, perseverance, diligence and compassion with strong emphasis on sufficiency which also implies not to be too greedy. Most Muslims and Christians and those who believe in other major religions,

all admit that they have no difficulty in following Sufficiency Economy Philosophy. In fact most devout Muslims will claim that according to Islamic, they have practiced Sufficiency Economy already in their daily lives.

Unfortunately, the most difficult part of Sufficiency Economy for most people to embrace is its nature of anti-human greed. Being against the raw nature of a human being that has been propagated even further by capitalism for more than five centuries makes it very difficult for most people to change their mindset within a short period of time. This condition also explains a very slow progress of Sufficiency Economy in Thailand and not to mention elsewhere, in spite of many favorable factor available within this country. The study of Boonyarattanasoontorn and Komoltha (2009) revealed that factors explaining the slow progress in adopting Sufficiency Economy for practical purpose have been national and local government in Thailand. This is because most political parties that compete in political arena to form the government, all subscribes to business politics dominated by the ideology of capitalism. As Sufficiency Economy tends to work in the opposite direction to business interest in politics, politicians are only good at giving lip service but act in opposite direction. At the same time local politics only operate as the image of national politics, the national politicians only use local politicians as a scaffold to support the national politics.

Among the dim prospect, there has been a little light at the end of the tunnel. The private business sector and civil society are the ones who are more active in adopting the Sufficiency Economy Philosophy. They have been doing this out of their own necessities and found the concept to be quite useful for them to solve their own problems. The main problem was caused by the 1997 economic crisis in Thailand as most businesses suffered from severe loss close to the point of bankruptcy. The adopting of Sufficiency Economy to their businesses helped improve their businesses significantly. Many have followed the most successful cases. At the same time most farmers with small land holding in Thailand also suffer from the loss resulting from the practice of monoculture. Adopting a new theory of agriculture, which is the practical part of Sufficiency Economy in farming activities suggested by King Bhumibol since 1984, helped them to regain and improve their livelihood significantly. The good examples have been replicated and in many cases they have formed into a Sufficiency Economy communities. These are the two sectors that have made some advancement in the direction of Sufficiency Economy Philosophy.

Incidentally, the military coup in Thailand in September 2006 justified their course by arguing against the business politics and this was given as a reason to overthrow the elected government of Thaksin Shinawatra. The action of the coup also implied that the old Constitution of 1997 must also be abolished. Consequently, the new Constitution was to be drawn and approved as the old one was made invalid. The new Constitution of 2007, proclaimed Sufficiency Economy as a national development direction. An autonomous organization by the name of National Economic and Social Advisory Council (NESAC) has the responsibility to evaluate the incumbent government to make sure that the government acts within the objectives of the Constitution of 2007. On that basis, indicators used to evaluate the performance of the incumbent government on whether its followed the development of the country in the direction of Sufficiency Economy have already been developed in Thailand. Such set of indicators was completed in 2007 (Working Group on Academic Affairs, NESAC, 2007). Unfortunately, such indicators have not been used for the intended evaluation, so far.

In the area of education, Dr. Priyanut Piboonsravut, Director of Sufficiency Economy Research Project Unit, Bureau of the Crown Property under the guidance and support of H.E. Dr. Chirayu Israngkun Na Ayathaya, Director General of the Bureau of the Crown Property and the cooperation from Ministry of Education, curricular of basic education for schools in Thailand to operate under the direction of Sufficiency Economy have been formally designed for all levels (12 years) since 2007. Presently (January 25, 2010), there are altogether 114 schools all over Thailand that have successfully adopted Sufficiency Economy curricular for their schools. (http://www.sufficiencyeconomy.org/info.School_Search.php 25/1/2010). This number is still less than 5 percent of schools at the level of basic education in Thailand. However, it already indicates considerable progress within the period of 3 years. Not much progress can be said in others direction of Sufficiency Economy in Thailand than what has been indicated above.

Unlike the GNH movement in Bhutan, that already has GNH index and all related indicators as well as a long term plan to instill GNH value into education there, the Sufficiency Economy in Thailand has made less progress. However, the macro indicators to evaluate the government performance in the direction of Sufficiency Economy are also available. There is already some progress in the curricular of Sufficiency Economy for basic education in Thailand with 114 schools are now using them. The main obstacle for the Sufficiency Economy movement in Thailand is politicians in Thailand who run the Thai government, at the moment. Nevertheless, both GNH of Bhutan and Sufficiency Economy of Thailand have already laid some firm foundation for further development in the direction of Buddhist economics.,.

Buddhist Economics can save this Catastrophic World Plagued by Consumerism¹.

Buddhist Economics is the fusion of two words, "Buddhist" and "Economics". It is generally defined as *"the subject that is derived from the lessons of the Buddha's discoveries on his path to enlightenment to explain economic activities with the aim for both individuals and society to achieve peace and tranquility under resource constraints"*. (Puntasen, 2005)

The difference between Buddhist Economics and mainstream economics reflects different paradigms of human nature. Under scientific materialist paradigm, mainstream economics observes that each human being normally follows his/her self-interest. Therefore, following self-interest of any individual is a "rational" behavior. Economics also adopts the Darwinian Theory of "the survival of the fittest" to imply that competition leads to progress. Hence, the core values of mainstream economics (more popularly known as "capitalism") are "self-interest" and "competition". Because of such development of thought, mainstream economics defines pursuing of self-interest as a rational behavior as well as competition as factors contributes to more generation of utility. The thought behind Buddhist economics is Buddhism, with the clear understanding that for all living things, once their lives exist they can never be without *dukkha* or suffering or pain. Such suffering or pain is basically caused by change into older age, illness and death eventually. For

¹ This section is drawn mostly from Puntasen, Apichai, *"Buddhist Economics : Evolution, Theories and Its Application to Various Economic Subjects"* **The Chulalongkorn Journal of Buddhist Studies** : Special Issue one, Center for Buddhist Studies, Chulalongkorn University, 2008.

animals with the highest level of development of their minds like human beings additional *dukkha* or suffering can also be from their mind being controlled by all defilements such as *kilesa* or stimulation caused by greed and *avijja* or ignorance. Those who have *vijja* or *pañña* will understand that, it does not make any sense to inflict more pain to the others, since inflicting more pain to the others does not guarantee that the one who cause the pain to the other will be happy. Most of the time they will also end up also in pain or unhappiness. On the other hand, helping the others to reduce their pain can definitely result to better feeling or happiness for those who can do so. On the said basis, Buddhist economics advocates for **non-self** (since everything is changing all the time including the concept of "self" itself) **compassion** and **cooperation** while, the emphasis in the mainstream economics is self-interest as a rational behavior and competition.

In a system of capitalism together industrialism and consumerism, one can visualize growth without end. Nevertheless, the increase of economic growth is limited by the amount of non-renewable resources available and the carrying capacity of the globe for waste from production and consumption. In reality pushing for more production all the time will turn to be an unsustainable downward-spiral resulting in more waste generation and resource depletion causing environmental degradation and eventually: human self-destruction.

As such, because of the said nature of capitalism through industrialism and consumerism, consumption-efficiency becomes the key for the survival of humanity in a foreseeable future – yet, this cannot be discussed in a meaningful way in the mainstream economics. Only Buddhist Economics can deal with this key concept in a meaningful way; it can actually save this world from the end of humanity in much more meaningful ways.

Efficiency of Consumption

Without worrying about gaining more pleasure from more acquisition, it can be easily understood that efficiency of consumption is similar to that of production, as a consumption process can be analyzed in the same way as the production process. Consumption and production can be viewed to be the same as they are both economic processes. As soon as the efficiency of production is understood, efficiency of consumption can also be easily understood in the same way. The fact that mainstream economics cannot explain efficiency of consumption as clearly as that of production is because the goal of consumption has already been set to maximize pleasure or utility rather than optimize consumption efficiency.

A further question to be raised is how to consume without having anything to do with pleasure. At this point Buddhist Economics can provide the answer by looking at the meanings of the two words, "needs" and "wants". It can be traced back to the explanation of Abraham Maslow where needs are classified into three levels, physiological needs, social needs and moral needs. In *Buddha Dhamma*, there is only one form or one level of needs; that is physiological needs. The other levels in Maslow's hierarchy are not needed. They all can be accounted for through understanding the concept of *pañña*.

To summarize, according to *Buddha Dhamma*, consumption is needed to relieve the pain from physiological needs and sufficient resources needed for the development of mind and is to be distinguished from the consumption for desires and wants (*kammasukha*). If a person has sufficient *pañña* to understand that *kamasukha* is in

fact *dukkha*, that person will understand that consumption for *kamasukha* is not really needed. Consumption, informed by needs, can be considered the most efficient as it is the only consumption **needed** and minimizes resource consumption.

The ultimate goal of most human beings is to be completely free from *dukkha* or to reach the stage of *nibbana*. The most direct way to *nibbana* is through the middle path or middle way. Consumption to satisfy desire or craving is not conducive to the development of mind. It only relieves craving temporarily, but stimulates craving to a higher level in the next round. It also promotes excessive utilization of limited natural resources. Thus, it is not a way to bring about true *sukha*. Such consumption is clearly inefficient. At the same time consumption that is inadequate to maintain a healthy body and a healthy mind cannot be considered as efficient consumption² either since it does not optimize the output of *sukha*.

Therefore, efficient consumption is consumption according to the principle of the middle path or *majhima patipada*. This consumption cannot be analyzed by mainstream economics. That is because there is no analytical tool available. Without such a tool, one can be misled, resulting in a wrong or incorrect theory. The end result will be human catastrophe that becomes increasingly evident as time goes by. It should be observed that a certain level of *pañña* is a necessary condition to being able to consume by the principle of the middle path. As a result, *pañña* is a crucial factor for the most efficient consumption: that is, the least utilization of resources given the goal of being free from *dukkha*. The mainstream economic term that is closest to the concept of efficient consumption is cost effectiveness. It shares a meaning similar to efficiency of production but looks from a different angle.

Combined Production and Consumption for Sustainable Development and Increased Well-being

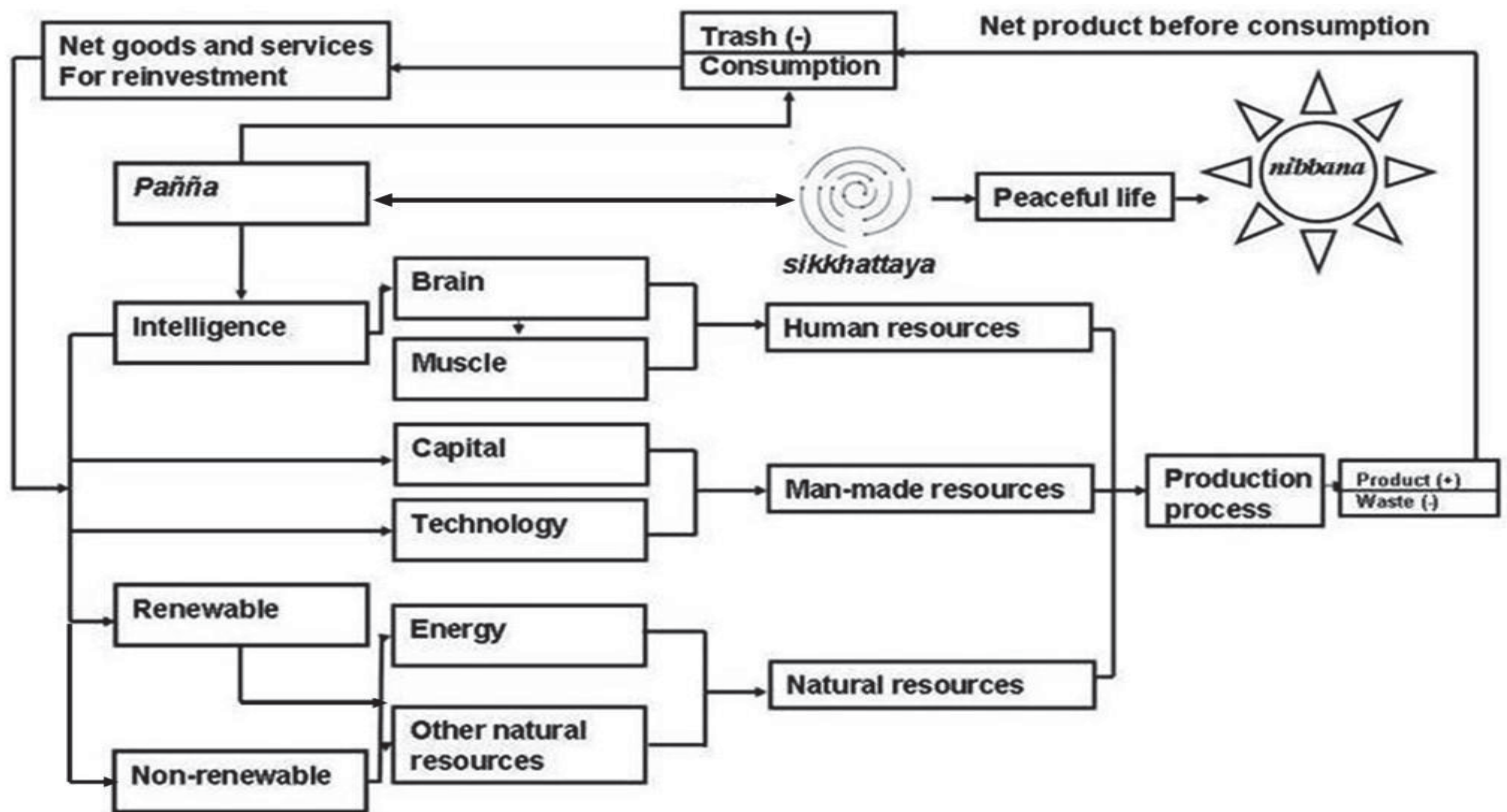
After looking at efficiency consumption that is similar to production efficiency from the point of view of Buddhist Economics, one can link efficient production and consumption together. This linkage will demonstrate the conditions for sustainable development as well as improvement of well-being in a society. It should now be evident that well-being or *sukha* does not come from consumption. Consumption only serves as a process to provide for the basic necessities and the elimination of the pain due to their absence. Without this level of consumption (sufficiency), there would be a negative impact on the further development of *samādhī* and *pañña*. Consumption beyond sufficiency will stimulate *tanhā* (craving or more desire). Apart from being the cause for *dukkha* or suffering or pain, excessive consumption will also lead to the wasteful use of resources, or inefficient consumption. Consumption only serves as a necessary condition that enables us to live in the way of *majhima patipada* or the middle path. The true well-being or *sukha* can only result from the development of *pañña* through the rigorous training of *sikkhattaya*.

Having gained a clear understanding of these related components in Buddhist Economics (production, consumption and well-being or *sukha*), Diagram 2 can be used to see the way that one can achieve the conditions for sustainable development

² It may also be called "sufficient consumption" as sufficiency also means moderation. Moderation is a natural law that governs all forms of life. Where anything that is too little or too much is not optimal for life, the point of moderation is the optimal point for life in that specified time and circumstance. Hence consumption efficiency is the same as sufficient consumption.

and the improvement of well-being through the development of mind to the point of *nibbana*.

Diagram 2: Consumption and Production Theories of Buddhist Economics.
The system of production and consumption providing the conditions for sustainable development and promotion of a peaceful life.

When net goods and services produced are more than enough to maintain the existing system of production, sustainable development and the reduction of conflict of contradiction yielding a more peaceful body and mind as a result. Excess production can be used to reduce the pain and suffering of those who need it. With the help of technology, production efficiency can be improved.

The above diagram demonstrates the interaction of production and consumption in Buddhist Economics that can eventually lead to a peaceful life and eventually *nibbana* the state of mind that is free from all defilements and sustainable development on the production side. *Pañña* is the mode of production in the sense that it controls all input factors ranging from human resources to man-made resources and natural resources. All these resources can be further divided into brain and muscle power for human resources, and energy and other natural resources for natural resources. Man-made resources are the product of human intelligence and energy and other resources that can be either renewable or non-renewable. *Pañña* will in turn control human intelligence in a way that man-made resources are produced only in a creative and positive way and natural resources should be used in such a way that non-renewable resources are used minimally. All these are aimed at producing products most needed for production for sustaining lives with minimum amount of harmful waste. Production in this way is considered to be the most efficient or sufficiency production in Buddhist Economics.

It can be seen from this diagram that the consumption process, the first part yields net products to be used in consumption through the assumption that part of the products can be used to clean up waste from the production process. The second part is waste resulting from the consumption process itself. Consumption in Buddhist Economics is not to gain "satisfaction" as explained by mainstream economics but rather for the maintenance of the physical needs of human beings as well as the physical production process to continue on its own course. The goal of the whole production process is actually to produce well-being that eventually leads to the state of *nibbana*. The main emphasis in this diagram is a circular flow of goods and services for the maintenance of the whole production process. The nature of this flow will indicate whether the system is sustainable or not.

The real wellness of human beings only depends on *sikkhattaya*, which is a separate process but directly related to *pañña*. *Pañña* also controls production and consumption processes in this diagram as already discussed. Please observe the two-way arrow-head between *sikkhattaya* and *pañña*. It demonstrates the dynamism between the two concepts. The two represent the possibility to solve the current crises that is causing great damage of resources and the environment on earth by both the production and consumption processes.

Not like, GNH and Sufficiency Economy, the ultimate goal of Buddhist Economics does not stop at happiness or well-being that has already been advanced into a spiritual realm beyond the worldly pleasure. It is aiming at the state of *nibbana* whereby the mind will be completely liberated and being free from all defilements. It is not an easy process that every human being can achieve in his/her existing life without many supportive pre-conditions. Yet, each one can make an attempt at approaching it. It is the stage for the ultimate stage of spiritual well-being. Like Sufficiency Economy, Buddhist Economics puts more emphasis on the process that will lead finally to spiritual well-being. The process can be classified into three sub-processes already discussed above.

The first sub-process, production efficiency has been designed to lay a firm foundation for other sub-processes to build on it. Having *pañña* as the mode of production not capital in the mainstream economics, efficiency in this case goes much beyond the concept of minimizing inputs for maximum output. It must be global efficiency in the sense that external diseconomy cannot be allowed. If external

diseconomy cannot be avoided, it must be kept at minimum, or alternatively such process should be terminated before starting it. What is meant by global efficiency is that the process must generate all four capital, human, social, environment and physical capital at the same time especially human and/or social capital while at least being able to preserve environment and/or physical capital. The next and the crucial sub-process which is the key to and rather unique for Buddhist Economics only is consumption efficiency or sufficiency consumption. The consumption of output at this level must be a little more than the level of survival for life that actually meet the four basic need, namely, food, clothing, housing and medication. It must cover the cost of the process to facilitate the training of human mind for further development (Phra Brahma-Gunabhorn-P.A. Payutto, 2008). This level of sufficiency consumption is similar to that of "good life" of Aristotle. The next and the most important sub-process is the process of the training of the mind itself, Through *sikkhattaya*, the three fold training of *pañña*, *sila* and *smadhi*. This nature of training is only available in Buddhism. It is the last sub-process that will help to purify the mind that will lead to calm mind and concentrate mind to the point that the clear mind will be the end result in each round of the training. Under the condition of the purified, calm and concentrated and clear mind, all the three quality of the mind existing at the same time, it is the situation that the mind already at the state of *nibbana*. At this stage the mind will be free from all defilements, the ultimate goal of Buddhist Economics. Without any attempt at improving the existing situation dominated by consumerism under the ideology of capitalism the whole system can easily be degenerated in the direction of self-destruction. The only way out of this undesirable situation is to develop "global *pañña*" existed in Buddhist Economics as rapidly as possible, through sustainable development, GNH and Sufficiency Economy serving as the bridge leading to this new development direction.

Conclusion

This paper begins by pointing out that spiritual well-being or "good life" as the goal of the economic activities at the dawn of the economic subject during the Greek civilization led by Hesiod (800 B.C.). The concept was advanced further by Aristotle (384-322 B.C.). He elaborated this concept of "good life" to be a flourishing life with a little more materials than necessities for survival. "Good life" for Aristotle is a moral life of virtue through which human beings attain happiness. Therefore, the relevant economic dimension in this regard is to produce enough materials to meet the basic human needs as well as to attain happiness or "good life". It can be clearly seen that Aristotle understood fully well that happiness was a stage of mind rather than pleasure or comfortable from having more materials.

The world has only acknowledged the alternative paradigm of sustainable development since 1987, followed by the announcement of GNH of Bhutan to the world co-incidentally on the same year of 1987. Sufficiency Economy in Thailand contributes more in this direction by incorporating necessary and sufficient conditions of inputs and more elaborate process. The two will eventually serve as a solid foundation for the West to understand Buddhist Economics for the eventual concrete path to *nibbana*. Under the present deteriorating resources and environment of the existing globalized world, such understanding of human life is quite crucial to the survival of humanity itself. The race in the direction to destruction and to revival from the existing situation is still going on. It is the same race for more advanced *pañña* or *vijja* against increasing *avijja* or ignorance caused by increasing materialism partially supported by increasingly rapid rate of technological progress. The survival of humanity in the long run is still at risk.

References

In English

- Bentham, Jeremy. (1935) : *An introduction to the principles of morals and legislation*. Edited by Philip Wheelwright. Garden City, N.Y. : Doubleday, Doran & Company.
- Berlin, Isaiah. (1962) : "The age of enlightenment: the eighteen century philosophers". In *Great ages in eastern philosophy* (p.19) Boston : Houghton Mifflin.
- Burns, Edward McNall. (1958) : *Western Civilizations: their history and their culture*. 5th ed. New York : W.W. Norton.
- Carson, R. L. (1962) : *Silent Spring*. Colborn, Zed Books in association with PAN UK, London, 2003.
- Coleman, Ronald. (2008) : "Measuring Progress towards GNH-From GNH Indicators to GNH National Account? : The Nova Scotia GPI Experience" to the Fourth International Conference on Gross National Happiness, Thimpu, Bhutan, November. GPI Atlantic.
- Greenwald, J. (2004) : Happy Land. *Yoga Journal*, 2004/July-August.
- Kahneman, D. (2000) : "Experienced Utility and Objective Happiness: A Moment-based Approach". In : Kahneman, D.-Tversky, A.(eds): *Choices, Values, and Frames*. New York: Cambridge University Press, 673-692.
- Layard, R. (2003) : *Happiness: Has Social Service a Clue?* Lionel Robbins Memorial Lectures 2002/3 Delivered on 3, 4, 5 March 2003 at the London School of Economics.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. and Behrens, W.W. (1972) : *The limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. New York : Earth Island, Universe Book.
- Mill, John Stuart. (1899) : *Principles of political economy*. New York : Colonial Press.
- Puntasen, A. (2007) : "Buddhist economics as a new paradigm towards happiness". *Society and Economy*, 29 (2), 181-200.
- _____. (2008) : "Buddhist Economics : Evolution Theories, and Its Application to Various Economic Subjects". *The Chulalongkorn Journal of Buddhist Studies* : Special Issue One.
- Randall Jr., Herman. (1976) : *The making of the modern mind*. New York : Columbia University Press.
- Rothbard, Murray N. (1996): *Economic thought before Adam Smith*. Brookfield, Vir : Edward Elgar Publishing Ltd.
- Schumacher, E.F. (1973) : *Small is Beautiful: Economics as if People Mattered*. New York, Harper & Row Publishers.
- Sivaraksa, Sulak. (2009) : *The Wisdom of Sustainability : Buddhist Economics, For the 21st Century* Kihei, Hawaii, Koa Boods.
- Smith, Adam. (1937) : *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. New York : The Modern Library.
- _____. (1982) : *The theory of moral sentiments*. Indianapolis, Ind. : Liberty Press.
- Summer, A., & Tribe, M. (2008) : *International Development Studies*. London: Sage Publication.
- Sustainable Development Commission. (2007). *Scope of work package one : Visions of Prosperity*. London : Sustainable Development Commission.
- The National Research Council Committee on Economic Branch, The Office of the National Research Council of Thailand (2004) : *The King's Sufficiency*

- Economy and the Analyses of Meanings Economists*. Bangkok : Parbpim Limited partnership.
- The Working Group on Academic Affairs, National Economic and Social Advisory Council (NESAC) (2007) : *Formulation and Evaluation of Sufficiency Economy Indicators and the Economic and Social Report on the National Performance in the Direction of Sufficiency Economy*, Ubon Rajathanee University.
- Thinley, L.J. (2007) : "What is Gross National happiness" in T.C. Studies, *Rethinking Development* : Proceeding of Second International Conference on Gross National Happiness. Thimpu, Bhutan, Centre for Bhutan Studies.
- UN (1987) : *Our Common Survival*, the Brunland's Report.
- UNDP (2007) : Thailand Human Development Report 2007, "Sufficiency Economy and Human development". Bangkok: United National Development Programme.
- UNESCO (2001) : *The Universal Declaration On Cultural Diversity*.
- Ura, Karma. (2008) : *GNH Index*, centre for Bhutan Studies, Thimpu, Bhutan.
- _____. (2008) : *A Proposal for GNH Value Education in School* centre for Bhutan Studies, Thimpu, Bhutan.
- Whitehead, Alfred N. 1967. *Science and the modern world*. New York : Free Press.

In Thai

- Boonyarattanasoontorn, Jaturong and Komolta, Manas. (2009) : *Analyses of State Policies at Various Level including Private Business Sector and Civil Society from Sufficiency Economy Philosophy (2540-2549 B.E.)*, Volume I, Bangkok, Thailand Research Fund.
- Puntasen A. (2005) : *Buddhist Economics Evolution, Theories and Its Application to Various Economic Subjects*. Bangkok, Amarin Publishing Group.
- Thinley, L.J. (2004) : "System of Values and Development : Gross National Happiness", in *Gross national Happiness : Toward the New Paradigm of Development*. Bangkok. Suan Nguen Mee Ma.

Website (In English)

- http://wikipedia.org/wiki/Simon_Kuznets 8/1/2010.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Kennedy 8/1/2010.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Sustainable_Development 8/1/2010
- <http://www.france24.com/en/20090914-france-advocates-new-ways-measure-growth-ba-9/1/2553>.
- http://www.yogajournal.com/views/1332_1.cfm. Retrieved: 24 June 2007.

Website (In Thai)

- http://www.sufficiencyeconomy.org/info.School_Search.php 25/1/2010.

Keynote Speech

- Venerable Phra Brama Gunabhom (P.A. Payutto) (2009) : "*Buddhist Economics in the Globalized World*" given at the 2nd Buddhist Economic Research Platform Ubon Rajathanee University, Thailand April 5.

Speech

Hall Jon. (2009) : "*The Global Project on Measuring the Progress of Societies*" Sasin International Business College, Chulalongkorn University, July.

GNH INDEX

Karma Ura, the Centre for Bhutan Studies.¹
Email: Dasho.k.ura@gmail.com

Coinciding with the coronation of the 5th King of Bhutan, His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, in November 2008, the Royal Government of Bhutan has adopted the GNH index. The index was inaugurated and launched by HM/PM of Bhutan on 24. 11. 2008. The purpose of the GNH index is to reflect GNH values, set benchmarks, and track policies and performances of the country. The GNH index was developed by the Centre for Bhutan Studies, a non-aligned and non-profit research institution based in Thimphu, Bhutan.

2. GNH Origin

The 5th King of Bhutan, His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, popularly known as King Khesar, proclaimed that fulfilling the vision of GNH will be one of the four main responsibilities of his reign in his Royal Address of 17 December 2006. His Majesty King Khesar underlined that the ultimate goal for social, economic, political changes in Bhutan is fulfillment of GNH. His Majesty the King has said that a GNH society means the creation of an enlightened society in which happiness and well-being of all people and sentient beings is the ultimate purpose of governance. He reemphasized that again in his Coronation Address on 7th November 2008.

¹ The staff of the CBS have enjoyed the gracious patronage of His Majesty King Khesar in the development of the GNH index and its institutionalization. All of us have felt the inspiration radiated by His Majesty King Khesar. His speeches to the people in general have been beacons to us. We would also like to thank the Prime Minister, Jigmi Y. Thinley for his far reaching support to GNH and for launching the cbs web <http://www.GrossNationalHappiness.com>.

I would like to acknowledge my gratitude to many individuals who have helped me and the staff of the centre for Bhutan Studies in the many years I have been at the CBS working on GNH. From abroad, I would like to thank Nicholas Rosellini, Renata Lok Dessallin, Sabina Alkire, Emma Maria Santos, Ron Colman, Michael Pennock, and Peter Hershock. Ron Colman helped me extensively during the inception of survey instruments for GNH. But I wish to pay special gratitude to Sabina Alkire for her visit to Bhutan, which lead to substitution of the methodology for construction of GNH index I adopted earlier by her innovative aggregation method. I thank her for the input I received in explaining the new aggregation method in this article. I would like also to acknowledge the inspiration and support CBS received from Hans and Wallapa in sustaining the work on GNH. Each research staff of the CBS have played indispensable roles in the preparation of the questionnaire, data entry and processing and analysis with respect to the domains of GNH they were assigned. Kuenzang Lhadon coped admirably with the strenuous processing of the huge data besides her other duties. Likewise Tshoki Zangmo took on the crucial task of analyzing data. I would like to acknowledge the contributions made by all the researchers of the Centre for Bhutan Studies: Karma Galay, Tashi Choden, Phuntsho Raptan, Dorji Penjore, Karma Wangdi, Tshering Phuntsho, Sangay Chopel. They have carried our extensive work on individual domains of GNH which are found in web: <http://www.GrossNationalHappiness.com>

The 4th King of Bhutan, HM Jigme Singye Wangchuck, promulgated GNH since the beginning of his reign in 1972. Happiness of the people was made the guiding goal of development. The exact phrase "Gross National Happiness is more important than Gross Domestic Product" was coined by His Majesty the 4th King of Bhutan, who is the author of GNH. The fact that he said GDP needed to be channeled towards happiness in 1970s and 1980s was quite new. Since then, GNH has attracted attention, and opinion around the world has started to converge on happiness as a collective goal.

In the reign of the 4th King, the actual road map for good development in terms of laws and policies consistent with GNH were developed. He believed that happiness is an indicator of good development and good society. He also believed in the legitimacy of public deliberation, public discussion, and public opinion in defining any goal, including GNH, through democracy and enlightened citizenship. Hence, full parliamentary democracy was introduced in 2008 with the declaration of the Constitution of the Kingdom of Bhutan, although decentralization policies prepared the people for parliamentary democracy from 1970s onwards.

3. Need for GNH index

Across the world, indicators focus largely on market transactions, covering trade, monetary exchange rates, stockmarket, growth, etc. These dominant, conventional indicators, generally related to Gross Domestic Product (GDP) reflect quantity of physical output of a society. GDP, along with a host of supporting indicators, is the most widely used indicator. Yet GDP is heavily biased towards increased production and consumption, regardless of the necessity or desirability of such outputs, at the expense of other more holistic criterion. It is biased against conservation since it does not register conservation or stocks.

Indicators determine policies. The almost universal use of GDP-based indicators to measure progress has helped justify policies around the world that are based on rapid material progress at the expense of environmental preservation, cultures, and community cohesion.

Indicators embody values. In general, policy makers tend to implement policies or programmes based on current international development trends, without taking into consideration the values that lie behind such trends. One way to overcome this tendency is by recognizing the fact that between values and policy implementation stand indicators. Values, policies and programmes are mediated by indicators.

Indicators capture the imagination and help convince lay people about the direction of the country's goals and development objectives, but it is not always easy for the people to discern that indicators are not value neutral, and that values and principles underlie and determine programmes and policies.

Indicators actually drive society in certain directions and even determine the policy agendas of governments. Not only decision makers, but ordinary citizens, tend to take social or economic programmes at face-value, and accept proposed policy implementation without examining the ultimate values underlying those programmes. But indicators can help bridge that gap.

As many contemporary indicators of progress and development do not reflect GNH adequately, the Royal Government of Bhutan directed the Centre for Bhutan Studies

(CBS) to develop GNH index, which will provide appropriate indicators for Bhutanese development.

The Centre for Bhutan Studies constructed a single number index for Gross National Happiness that can be broken down into individual component indicators that are useful for different sectors for planning and technical purposes at the ministerial and departmental levels.

Although GNH is a complex concept and ideal, for practical application, GNH philosophy had to be translated into a metric system. The government expressed the need for GNH indicators because without some kind of measurement system, GNH cannot guide practical policies and programmes. Left at the level of inspirational discourse, imprecision will allow many conventional indicators to play unwitting roles in a GNH society.

GNH indicators are also needed to foster vision and a sense of common purpose. Left at the plane of vision, GNH cannot specify the practical programmes and resources needed to attain those visions in quantitative terms. In this respect, screening tools for projects and policies developed by the Centre for Bhutan are expected to be used for selection of policies and programmes, which are aligned with GNH. People clarify their vision by specifying targets and indicators that serve to point to areas of weakness and strength. Indicators serve as convenient instruments and yardsticks of evaluation over time.

GNH indicators can become tools of accountability. The sense of common purpose embodied in a coherent set of indicators enables ordinary men and women to more readily judge, hold accountable their leaders, by checking whether these the targets are being fulfilled. Without a common vision concretized through indicators, each individual merely looks to his or her own ends, even though welfare is a shared pursuit. Not only do GNH indicators assist in building vision, they are instrumental to that vision being held in common by all citizens, building a notion of greater interdependence across time and over space.

Once people are familiar with GNH indicators, they can have a practical effect on consumer and citizens' behaviour. The behaviour changing function can emerge in significant ways when there are appropriate indicators that direct attention towards both the causes of problems and the manner in which behaviour and decisions can prevent and solve those problems. This potential behaviour changing function of GNH indicators can be valuable. For example, certain indicators for GNH gauge the prevalence rates of negative and positive emotions, from compassion to anger. The level of trust, volunteerism and safety can also be tracked. Information on their prevalence rates will influence peoples' behaviour as they begin to gauge their own traits against the national trends.

To qualify as a valid indicator of GNH, an indicator with respect to any variable has to have either a positive or a negative influence on well-being and happiness. The direction of causality on happiness and well-being must be clear. For examples, less crime, illness, and air pollution have a more positive influence on happiness than more crime, illness, and pollution.

GNH indicators include both objective and subjective dimensions of life. The construction of an index should give equal weight to both the functional aspects of human society as well as the emotive side of human experience. To give just one

example, people's perceptions of their own safety and security are as important in determining happiness as objective crime statistics. That balance allows good representation of information between the objective and the subjective.

When measuring objective conditions such as educational and medical facilities, or room ratios etc., measure of the psychological or subjective experience that accompanies this condition is important. For example, a student attends a school that scores highly in the conventional educational statistics, but he/she subjectively views the educational experience as entirely deficient—the teachers might be oppressive, or the classroom tense. In other words, the process of obtaining the education, including the classroom experience, does not promote a sense of well-being in the student, despite the school's apparent high objective performance. Self reporting of experiences along with objective statistics therefore provides a more accurate picture of well-being than the objective statistics alone.

As indicators reflect values, and shape programmes, they become a vital link in providing feed-back on the effectiveness of existing policies and programmes and 'feed-forward' into programme implementation, thereby allowing the values they embody to be infused into policies and programmes in a broad based manner. Thus, in the case of using GNH indicators as evaluative tools, they can be used not only to check whether programmes are consistent with GNH indicators but also to create conditions for a coherent, organic relationship between professed values on the one hand and actual policies, programmes and projects on the other. The ramification of pursuing such an organic relationship should be recognized for the polity of Bhutan as a whole: if it is done successfully, it means that the country's economic, political, social, environmental, cultural and technological environments will be penetrated by GNH values, and that there will be a natural coherence to the country's policies that reflect its cherished values.

At the same time, from a Bhutanese cultural perspective, it must be understood that the subjective versus objective distinction is merely a heuristic device that does not in any fundamental sense represent what is basic to the nature of reality. The interdependence of all things, and the non-abiding self of everything, is a key concept. The conventional subjective versus objective division is an abstraction from what is actually inter-relational. For GNH indicators, this cultural concept means that seeing everything as relational is more useful than seeing them as separate categories. In fact, happiness itself dwells in the experience of quality of relationship. Thus, the various domains are not simply separate conditions of happiness in and of themselves. Rather, it is the intimate inter-relationship among these domains that is significant.

The GNH index construction aimed at a deeper representation of well-being than conventional indicators. The distinction between subjective and objective is but an abstraction from reality, given that from a Buddhist view, they do not exist. What exists in a fundamental way is relationality (as opposed to subject and object) at all levels, which can only be assessed by a broad range of social, economic, cultural, and environmental indicators. Seen in this way, happiness and well-being is ultimately a way of being that is affected by and affects relational quality, which changes in meaning over time with deepening sensitivities to the world around us and with our understanding of what is important or valuable for us and for all sentient beings.

4. GNH as Goal

Happiness is a subjectively felt public good. Happiness is a public good, as all human beings value it. Hence, the government of Bhutan takes the view that it cannot be left exclusively to private individual devices and strivings. If a government's policy framework, and thus a nation's macro-conditions, is adverse to happiness, happiness will fail as a collective goal. Any government concerned with happiness must create conducive conditions for happiness in which individual strivings can succeed.

In this context, public policies are needed to educate citizens about collective happiness. People can make wrong choices that lead them away from happiness. Right policy frameworks can address and reduce such problems from recurring on a large scale.

There are many entities, such as the corporations and other organizations, above the individual level that make choices and decisions that impact collective happiness. Individuals are relatively less powerful to redress decisions of big organizations if they are contrary to the goal of collective happiness.

During the consumption of goods and services, the measure of what gives the people happiness will be relative, either to what others are consuming or to what one had the year before. This fact implies that there are negative externalities to happiness associated with consumption that needs to be curbed. Public policy instruments have to correct externalities when they are present in a large scale. At the same time, to cultivate a positive psychology which does not work always on invidious comparison is important for personal development.

Our understanding of how the mind achieves happiness affects our experience of happiness by influencing the means we choose in striving towards it. In some branches of the behavioral sciences, the mind is conceived of as an input-output device responding to external stimuli. One consequence of this model is that happy and pleasurable feelings are seen as dependent solely upon external stimuli. Happiness is perceived as a direct consequence of sensory pleasures. With such an overemphasis on external stimuli as the source for happiness, it isn't surprising that individuals are led to believe that being materialistic will increase their happiness.

But there is a contrary tradition to the external stimuli based happiness that point to a different source of happiness, showing that pleasurable feelings will be generated by shutting down sensory inputs and the related mental chatter. This involves secular meditation whereby the individual experiences the subject itself, as opposed

to the subject perceiving external stimuli. There is much less external input to happiness through contemplative method. Long enough meditation may lead the brain structure (neural pathways) to be changed such that calmness and contentment will be a personality trait. In other words, the mental faculties can be trained towards happiness. From a contemplative perspective, extreme reliance on externally derived pleasure distracts the individual from inner sources of happiness, elevating the latter.

When this cultural view is applied, stable and sustainable economies can be termed successful. An economy that is continually growing at an unsustainable rate may be seen as a failure due to its inability to promote detachment from the proliferation of wants. Sustainable and stationary economy may signal that stability in wants and psychological stability have been achieved among the consumers.

GNH encourages individuals to see all things as interdependent with all other things. In order to achieve collective happiness, the principle of interdependence needs to be taken on by everyone. Members of a GNH society would cultivate a third eye, which can elevate our vision beyond individual self-interest to address the happiness of all, as a collective goal. The third eye metaphorically represents our potential to see all things as interdependent across time and space. Equity is central to GNH. The perception of happiness that doesn't take into account the needs of others' happiness is irresponsible and egocentric, and the pursuit of such happiness is likely to be unethical. Happiness blossoms through enhanced relationships, arising unbidden when relationships improve. In this sense, the whole of development is a progress in relationships, not of individuals.

5. Institutions Implementing GNH

The constitution of Bhutan describes the state and the government as having responsibilities to pursue GNH. GNH should become a serious arbitrator of public policies and plans. Correspondingly, there are institutions to apply GNH to policy and programme formulation.

His Majesty Jigme Khesar Namgyel Wangchuck established a new institutional structure of GNH in January 2008 when the GNH Commission was founded in order to function as the apex strategic body for planning national development. The decision to open GNH committees at the ministerial, dzongkhag (district) and gewog (block) levels was also announced by the Prime Minister at that time. These changes more clearly define the structures and processes of decision making unique to a GNH state. These institutions and processes will forge stronger and clearer links between concepts of GNH and their application to policy and programme. Because of these initiatives, GNH will increasingly shape the nature of Bhutan's political economy, legal foundation, health and education systems much more distinctively in the course of time.

The ruling party, Druk Phuensum Tshogpa, have committed itself to pursuing GNH. The government is therefore fine tuning their policies and plans according to the development philosophy of GNH.

6. Survey for Developing GNH Indicators

The Good Governance Exercise carried out by the Royal Government in 2005 mandated the Centre for Bhutan Studies to develop indicators for Gross National

Happiness (GNH). Financial support was obtained from the Royal Government of Bhutan and United Nations Development Programme, Thimphu, for both a pilot and the final survey. Between September 2006 and January 2007, the pilot survey was administered on randomly chosen 350 respondents aged 15 and above to test the feasibility and robustness of GNH pilot questionnaire. The districts surveyed were Paro, Chukha, Punakha, Trongsa, Bumthang, Mongar, Lhuentse, Sarpang and Thimphu. Initially, it took 7-8 hours to interview one respondent. The places surveyed ranged from remote, to semi-urban, to urban populations of Bhutan. It took three months to complete the pilot survey.

The pilot survey questionnaire, which was found to be too lengthy, was pared down to a questionnaire that took half a day to interview in the final survey carried out from December 2007 to March 2008. The survey was carried out in 12 of the 20 districts: Dagana, Tsirang, Wangdiphodrang, Samtse, Zhemgang, Pemagatshel, Samdrupjongkhar, Tashigang, Tashiyangtse, Gasa, Haa and Thimphu. Unfortunately, resources were insufficient to carry out surveys in the remaining eight districts. A total of 950 respondents were interviewed in the 12 districts. The questionnaire covered the key areas affecting the values and principles of GNH, roughly divided into the domains of psychological well-being, health, time use, education, culture, good governance, ecology, community vitality and living standards. The survey questionnaire included one hundred and eighty eight questions. The questionnaire consisted of a mixture of objective, subjective, and open-ended questions. The subjective voice that has been relatively neglected in social sciences as a whole and in indicators in particular has been restored in GNH indicators to produce a balanced representation of information between the objective and the subjective. The indicators of GNH were estimated from the primary data generated from the survey carried out from December 2007 to March 2008.

7. Dimensions and Indicators of GNH

The efforts towards developing a GNH index was undertaken to provide Bhutan with a valuable set of indicators that can be utilized in making its development efforts more holistic and harmonious in its goals and means.

The single number GNH index and its component indicators provide Bhutan with three different levels and types of indicators:

- GNH status indicators. Hundreds of such indicators have already been calculated from the primary data.
- GNH demographic indicators. These indicators show distribution of GNH dimensions across different social, economic and demographic groups.
- GNH causal and correlation indicators.

The GNH index been designed to fulfill various criteria which are needed for periodic national measure of happiness that is also relevant to national and district policy.

A measure of Gross National Happiness might be presumed to comprise a single psychological question on happiness such as "Taking all things together, would you say you are: Very happy, Rather happy, Not very happy, or Not at all happy." Another measure is the subjective well being measure generated from a question such as "On the scale of one to ten, how would you rate yourself?" One is not a happy person and 10 is a very happy person. However, neither of these indicators are good multi-dimensional measures of happiness. The objectives of the kingdom of Bhutan, and the Bhutanese understandings of happiness, are much broader than

those that are referred to as 'happiness' in the Western literature. Under the title of happiness, we include range of dimensions of human well-being. Some of these are quite traditional areas of social concern such as living standard, health, and education. Some are less traditional, such as time use, emotional well-being, culture, community vitality, or environmental diversity.

The Gross National Happiness index is generated to reflect the happiness and general well-being of the Bhutanese population more accurately and profoundly than a monetary measure. The measure will both inform Bhutanese people and the wider world about the current levels of human fulfillment in Bhutan and how these vary across districts and across time, and will also inform government policy.

The GNH indicators have been designed to include nine core *dimensions* that are regarded as components of happiness and well-being in Bhutan, and are constructed of *indicators* which are robust and informative with respect to each of the dimensions. The nine dimensions were selected on *normative* grounds, and are equally *weighted*, because each dimension is considered to be relatively equal in terms of equal intrinsic importance as a component of gross national happiness. Within each dimension, several *indicators* were selected that seemed likely to remain informative across time, had high response rates, and were relatively uncorrelated. The nine dimensions are:

1. *Psychological Well-being*
2. *Time Use*
3. *Community Vitality*
4. *Culture*
5. *Health*
6. *Education*
7. *Environmental Diversity*
8. *Living Standard*
9. *Governance*

In this perspective 'happiness' comprises having sufficient achievements in each of the nine dimensions.

i. Psychological

The domain of psychological well-being as an end includes satisfaction with all elements of life, life enjoyment, and subjective well-being. As collective happiness is the main goal in a GNH society, psychological well-being is of primary importance in gauging the success of the state in providing appropriate policies and services. Among component indicators of the psychological well-being domain, general psychological distress rate, prevalence rates of both negative emotions (jealousy, frustration, selfishness) and positive emotions (generosity, compassion, calmness), spiritual activities like meditation and prayers, and consideration of karmic effects in daily life were calculated.

The psychological well-being index covered three areas:

- General psychological distress indicators,
- Emotional balance indicators, and
- Spirituality indicators.

ii. Time Use

The domain of time use is one of the most effective windows on quality of life, as it analyzes the nature of time spent within a 24-hour period, as well as activities that occupy longer periods of time. An important function of tracking time use is to acknowledge the value of non-work time for happiness. The time available for non-work activities such as sleeping, personal care, community participation, education and learning, religious activities, social and cultural activities, sports and leisure and travel can directly indicate diversity of activities that add to rich life and contribute to levels of happiness. Measurement of time, devoted unpaid work activities like care of children and sick members of household, and maintenance of household, can provide a proxy measure of contribution made by unpaid activities to welfare though the value of such activities are completely underestimated in national accounts. In the GNH index, time use component was divided into benchmark indicators of sleeping hours and of total working hours.

iii. Community Vitality

The domain of community vitality focuses on the strengths and weaknesses of relationships and interactions within communities. It examines the nature of trust, belongingness, vitality of caring relationships, safety in home and community, and giving and volunteering. These indicators can track changes in adverse affects on community vitality. The community vitality indicators consist of:

- Family vitality indicator,
- Safety indicator,
- Reciprocity indicator,
- Trust indicator,
- Social support indicator,
- Socialization indicator, and
- Kinship density indicator.

iv. Cultural Diversity and Resilience

Maintenance of cultural traditions has been one of Bhutan's primary policy goals, as traditions and cultural diversity contributes to identity, values, and creativity. The domain of culture focuses on the diversity and strength of cultural traditions. The domain takes into account the nature and number of cultural facilities, language use patterns and diversity, and participation in community festivities and traditional recreations. The indicators estimate core values, and perception of changes in values and traditions.

The indicators of cultural diversity and resilience consist of:

- Dialect use indicator,
- Traditional sports indicator,
- Community festival indicator,
- Artisan skill indicator,
- Value transmission indicator, and
- Basic precept indicator.

v. Health

The health indicators assess the health status of the population, the determinants of health and the health system. Health status indicators show information on self-rated health, disabilities, body mass index, number of healthy days per month. Health indicators also cover the prevalence of knowledge about HIV transmission and breast feeding practices. Lastly, barrier to health services are assessed in terms of walking distance to the nearest health facility, which includes both western and indigenous systems. Thus the health index consists of:

- Health status indicator,
- Health knowledge indicator, and
- Barrier to health indicator.

vi. Education

Education contributes to the knowledge, values, creativity, skills, and civic sensibility of citizens. A domain such as education is not intended merely to measure the success of education in and of itself, but rather to assess the effectiveness of education in working towards the goal of collective well-being. The domain of education looks at a number of factors: participation, skills, among others. However, in the education index, a limited number of variables could be included. The education index consists of:

- Education attainment indicator,
- Dzongkha language indicator, and
- Folk and historical literacy indicator.

vii. Ecological Diversity and Resilience

By examining the state of Bhutan's natural resources, the pressures on ecosystems, and different management responses, the domain of ecological diversity and resilience is intended to describe the impact of domestic supply and demand on Bhutan's ecosystems. However, since most of the objective measurements of ecological diversity and resilience are surveyed by other agencies, GNH survey gathered information on perceptual data on ecology. The ecological diversity and resilience indicators consist of:

- Ecological degradation indicator,
- Ecological knowledge indicator, and
- Afforestation indicator.

viii. Living Standard

The domain of living standards covers the basic economic status of the people. The indicators assess the levels of income at the individual and household levels, sense of financial security, room ratio, food security, house ownership. The indicators were also constructed for economic hardships as shown by inability to repairs houses, inability to contribute to community festivities, and purchase of second hand clothes. Thus the living standard indicators consist of:

- Income indicator,
- Housing indicator,
- Food security indicator, and
- Hardship indicator.

ix. Good Governance

The domain of good governance evaluates how people perceive various government functions in terms of their efficacy, honesty, and quality. The themes of indicators include human rights, leadership at various levels of government, performance of government in delivering services and controlling inequality and corruption, people's trust in media, judiciary, and police. Therefore, the indicators of good governance consist of:

- Government performance indicator,
- Freedom indicator, and
- Institutional trust indicator.

x. Method for GNH Index Construction

The Gross National Happiness Index (GNH) is constructed in 2 steps, one of which pertains to identification and one to aggregation.² The mechanism for breaking the index down to report dimensional achievements for each district or group is also described.

Identification

The *first* step is to define whether each household has attained sufficiency in each of the nine dimensions. This is done by applying a sufficiency cutoff to each dimension. As this is an innovative methodology, and is not familiar to most readers, it needs to be explained.

In poverty measurement, it is quite common to apply a poverty line, which distinguishes people who do not have enough money from those who are non-poor. Of course income poverty lines are very imperfect, but the concept of being able to distinguish people who are poor is well-understood. It is possible to distinguish, additionally, between those people who have attained 'sufficient' level of achievement and those whose attainments fall short of sufficiency.

Sufficiency Cut-off

The first part of the Gross National Happiness measure applies a 'sufficiency' cutoff to each indicator. The sufficiency cutoff is set, naturally, at a higher level than a poverty line. In some indicators it is set at the top level of achievement for that indicator. In other indicators it is set at a level that is deemed 'sufficient' for most people. A person is identified as having a *sufficient* quality of life if his or her achievements in that indicator meet or exceed the cutoff. If the achievements do meet or exceed the cutoff, the person's actual achievements are replaced by the 'sufficiency' level. For example, if actual income were 1,000 and sufficiency cut-off were 150, then the person would be treated as if they earned 150. Thus achievements *above* the sufficiency cutoff do not further *increase* someone's quality of life score. The level at which the sufficiency cutoff is set is a value judgment, which can be a topic for public discussion, but the fact that it may be difficult to set an exact cutoff should not obscure the reasonableness of setting *some* sufficiency cutoff.

² For a detailed justification of this methodology please see Alkire, Sabina and James Foster. 2007. Counting and Multidimensional Poverty. *OPHI Working Paper 7*. www.ophi.org.uk

To give a simple example, suppose some might think 9 years of education to be sufficient. Others think that 16 years of education – a University degree – is sufficient. But consider a person who has been in graduate school for 10 years but has still not finished a doctorate, that is, who has been studying for 27 years. Do these many years of schooling really contribute a great deal more to the person's happiness than the first 12 or 16 years of education? Is the long-time student better off than a genius who finished her doctorate in merely 3 years? The answer to this question varies by person. For some scholars it might be deeply meaningful. For others education might have been alienating. They will never finish the degree and later regard these years as 'wasted'. In this example, more years of education are not necessarily better. Still, it may be possible to identify some *sufficient* level of education, the attainment of which would correspond to increased well-being for most people in the population.

The Gross National Happiness Index takes the position that beyond a certain point, there is no need to keep adding in higher achievements to the quality of life mechanically; thus we should confine our attention somewhat to a middle band of achievements that contribute significantly to human well-being for most people.

The sufficiency cutoffs are applied as follows: The value of each indicator in which a household attains sufficiency or above sufficiency is given a 0. Subsequently all achievements that are less than sufficient are replaced by the distances from the cut-offs. It is calculated by subtracting the actual achievement from the sufficiency cutoffs, and that difference is divided by the sufficiency cutoff itself. This way, the depth (distances from the cutoffs) will rise if any poor person drops further away from the sufficiency cutoff. For example, if the poverty line is 8 and the achievement is 6, the gap is $(8-6)/8$, or 0.25. Further, in order to take account of the severity of the insufficiency levels, the distances from the cutoffs are squared. This reflects the *inequality* of achievements among the persons below the cutoffs, thereby placing a greater penalty to low achievements.

Now how do we identify who is happy? The GNH takes what is known as the 'union' approach to identification in the literature on multidimensional measurement. That is, any shortfall from sufficiency that any household experiences in any indicator within any dimension is considered to depress Gross National Happiness. A person who has achieved sufficiency in all 9 dimensions is considered happy.

Aggregation

The *second* step is to aggregate the data of the population a decomposable measure that is sensitive to the 'depth' as well as 'severity' of achievements. That is, first we identify the shortfalls from gross national happiness and calculate the squared distances from the cutoffs. The resulting measure is the GNH.

$$\text{GNH} = 1 - \text{Average squared distance from cutoff}$$

Break Down by Dimension

Having calculated the Gross National Happiness index, it is very easy to break down the index to identify how achievements in each dimension extend or dampen Gross National Happiness. The number of indicators in each of the nine domains is different and so, in order to avoid biasness the domains are attached with equal weights. For instance, psychological wellbeing consists of 11 indicators. Each of the 11 indicators

would be assigned a weight of $1/11$. The domain index would then be 1- Average squared distance from cutoff for 11 indicators.

In sum:

We calculate the GNH. It will merely be one number. How can we make sense of the measure?

First, we compare the GNH in different districts surveyed, to see which districts have higher GNH scores.

Second, we can compare the GNH across time to see if GNH is decreasing or increasing after we conduct future surveys.

Third, we *decompose* the GNH by dimension (or indicator), by district, by gender, by occupation, by age group etc. In this way we can see how *shortfalls* in GNH vary across disaggregated levels. This information reveals immediately in what dimensions of life *shortfalls* from sufficiency are most acute.

Fourth, we track the decomposition of GNH across time, to see in which dimensions sufficiency is increasing, and also to track whether or not it is decreasing in any dimensions.

Fifth, we study the average severity of deprivations, to identify whether the *gap* below the sufficiency cutoff is deepening or narrowing across time.

In these ways, the GNH can be used as an instrument of policy, and can capture a great deal of interconnected information that can not otherwise be presented so succinctly.

xi. Example of construction of the GNH – Technical Note

Step 1. Apply sufficiency cutoff to obtain insufficiency headcounts

Matrix A:

$$\begin{bmatrix} 1 & 3 & 30 & 4 & 3 & 4 & 3 & 1 & 2 \\ 1 & 2 & 30 & 3 & 3 & 10 & 2 & 2 & 2 \\ 1 & 2 & 24 & 3 & 3 & 50 & 2 & 2 & 1 \\ 1 & 3 & 30 & 4 & 3 & 10 & 2 & 2 & 2 \end{bmatrix}$$

Sufficiency cutoff

$$\begin{bmatrix} 3 & 3 & 26 & 3 & 3 & 11 & 3 & 2 & 2 \end{bmatrix}$$

A person is insufficient if in a given indicator, the achievement is less than the respective cutoff. Whether the data are cardinal or ordinal, we construct the matrix A, by recoding the entries into either 1 i.e. if they fall below the sufficiency cutoffs and into 0 if they have achieved equal or above the cutoffs. For the above example, the matrix A would give the following B matrix.

Matrix B:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Step 2. Calculation of distance from cutoff

The distances from cutoffs are calculated for the entries of persons who are insufficient (denoted by 1) by using the following formula:

For variables where minimum are zeros such as voluntary days and amount donated, distance from cutoff is calculated by (sufficiency cutoff- actual) / (sufficiency cutoff).

For variables where minimum is one, distance from cutoff is calculated by (sufficiency cutoff- actual) / (sufficiency cutoff) - (one).

After calculation of distances from the cutoffs, Matrix B would generate Matrix C:

Matrix C:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0.64 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & .50 & 0 & 0 & 0 & 0.09 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & .50 & 0.08 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0.09 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Step 3. Squaring distance from the cutoff

In order to give a greater weight to low achievements, and place a stronger value on equality, the distances from the cutoffs of each indicator may also be squared prior to aggregation to emphasize the severity of insufficiency.

Matrix D:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .40 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & .25 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & .25 & .01 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Step 4. Compute the GNH Index.

Step 4a. GNH Index = 1- Squared Distance from Cutoff

Matrix E:

$$\begin{bmatrix} 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & .60 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & .75 & 1 & 1 & 1 & .99 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & .75 & .99 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & .99 & 1 & 1 & 1 \end{bmatrix}$$

Step 4b. GNH Index = Average(1- squared distance from cutoff) or 1- Average squared distance from cutoff

Hence in this case GNH Index is:

$$= (1 + 0.75 + 0.75 + 1 + 1 + 1 + 0.99 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 0.60 + 0.99 + 1 + 0.99 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1) / 36 = 0.808$$

Break Down by Dimension

Matrix D:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .40 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & .25 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & .25 & .01 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & .01 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Matrix D comprises of the squared distances from cutoffs. Let's say the first four indicators corresponding to first four columns belong to psychological wellbeing dimension and the next five to culture. In order to give equal weights to each dimension, each of the four indicators in psychological wellbeing is assigned a weight of 0.25 and similarly, each of the five indicators in culture is assigned 0.2. Then the weighted Matrix D is as follows:

$$\begin{bmatrix} .25 & 0 & 0 & 0 & 0 & .08 & 0 & .2 & 0 \\ .25 & .0625 & 0 & 0 & 0 & .002 & 0 & 0 & 0 \\ .25 & .0625 & .0025 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & .2 \\ .25 & 0 & 0 & 0 & 0 & .002 & 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Next, the average squared distance from cutoff is calculated for each indicator in each dimension.

[.25 .03125 .000625 0 0 .021 0 .05 .05]

So, GNH Index for psychological wellbeing is $1 - \text{Sum of squared distances from cutoffs for four psychological wellbeing indicators}$. Here, instead of average the sum of squared distances from cutoffs is calculated because the weights add up to 1 in each dimension.

$$= 1 - (.25 + .03125 + .000625 + 0)$$

$$= 1 - .281875$$

$$= .718$$

Likewise, for culture:

$$= 1 - (0 + .021 + 0 + .05 + .05)$$

$$= 1 - .121$$

$$= .879$$

To calculate the percentage contribution by each dimension to the final GNH index, one sums the squared distances from cutoff in each dimension and divides this sum by the total squared distances from cutoff experienced in the population.

The new methodology for Gross National Happiness Index consist of

- (i) a cutoff identification method that identifies sufficiency both in terms of achievements in each dimension, and achievements across a range of dimensions and
- (ii) an aggregation methodology that satisfies a range of desirable properties including decomposability.

The 'sufficiency' cutoffs are set so that any person who had achieved full sufficiency in every dimension would be regarded as fully 'happy'. The measure seems to be *understandable and easy to describe*, because it relies on a cutoff approach which is widely used in policy already. It can reflect "*common sense*" *notions of happiness* in that the dimensions and indicators directly were chosen because of their relevance in the Bhutanese context. Furthermore this measure is specifically geared not just to notice incremental changes over time, but also to *target, track changes, and guide policy*. This is because the measure is actually developed by considering the sector of the population who does *not* enjoy a sufficient quality of life at present, and scrutinizing the dimensions in which they fall short. The measure *can be decomposed* by variables such as district or language group, and the quality of life can then be broken down by dimension to *identify which dimensions show the highest shortfalls* in different regions or groups. This last characteristic makes it a good tool for tracking changes across time, or for guiding policies to address specific needs of different groups efficiently. It is *technically solid*, enjoying properties of dimensional monotonicity and decomposability.

GPIAtlantic

MEASURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

APPLICATION OF THE GENUINE PROGRESS INDEX TO NOVA SCOTIA

**Measuring Progress towards GNH: — From GNH Indicators to GNH
National Accounts?**

The Nova Scotia GPI Experience

Ronald Colman, Ph.D

GPIAtlantic

**Measuring Progress towards GNH — From GNH Indicators to GNH
National Accounts?
The Nova Scotia GPI Experience**

***Fourth International Conference on Gross National Happiness
Thimpu, Bhutan, November, 2008***

Heartiest congratulations and warmest good wishes to His Majesty the King and to the People of the Royal Kingdom of Bhutan on the joyous and profound occasion of His Majesty's coronation.

It is deeply moving to be back in the Royal Kingdom of Bhutan—the birthplace of Gross National Happiness, and the seat of the First International Conference on Gross National Happiness in February, 2004. That event triggered worldwide interest in Bhutan's unique development policy that seeks to integrate and harmonize social, economic, cultural, and environmental objectives with a view to enhancing wellbeing in the largest sense. The view and practice of Gross National Happiness is a genuine gift to the world—a gift that the world needs now more than ever.

Yet to ensure that the integrity of the view and its true essence are maintained, it is essential for these discussions always to return at regular intervals to their home base. And so—after participating in the first three GNH conferences and having had the honour of hosting the second in Canada—it is with a real sense of homecoming and indeed relief to come back to the point of origin. Thank you so much to our wonderful and gracious hosts—His Majesty, the Royal Kingdom of Bhutan, and the Centre for Bhutan Studies—not only for bringing us home again, but for your inspiration and example, and for stirring the imagination of the world in the most profound and important way.

I also want to give particular thanks to Gisele Morin-Labatut and the International Development Research Centre whose kind support made it possible for me to attend the First International Conference on Gross National Happiness nearly five years ago and to be here again today, and who have provided steadfast and ongoing support for GPI Atlantic's work with the Centre for Bhutan Studies over the years. In particular, IDRC, with Gisele as project officer, was the major funder for the Second International Conference on Gross National Happiness, which we were honoured to host in Nova Scotia, Canada. In short, Gisele and IDRC have developed their own profound and long-term karmic connection with the Royal Kingdom of Bhutan based on their deep understanding and appreciation of Gross National Happiness and its potential contribution to the world. I am so grateful to them.

1. Why go beyond indicators?

Since the First International GNH Conference nearly five years ago, major progress has been made in the Kingdom on developing indicators to measure progress towards GNH. Heartiest congratulations to the Centre for Bhutan Studies under its brilliant and inspired leader, Dasho Karma Ura, and its splendid team of researchers—Karma Galay, Phuntsho Raptan, and many others—for their outstanding work in developing the Kingdom's first ever GNH survey, pilot testing it, then administering the survey to a nationally representative sample, and analysing results—all in the most rigorous and careful way.

The emerging indicators are an absolutely essential first step in operationalizing GNH and measuring progress towards GNH, and in ensuring that the enduring values of Gross National Happiness guide the Kingdom steadily through the unpredictable vagaries of party politics. People sometimes ask—what is the relationship between measurement and policy? The two are intimately and naturally connected in several ways:

- Good evidence is essential for informed decision-making. Without such measures, policy making would be blind, and have no understanding where the greatest needs are, and which population groups need to be targeted with which programs. They can also send early warning signals to policy makers if key indicators begin to trend downward, and they thus allow and encourage timely remedial action.
- The new GNH measures spanning nine different domains (health, education, living standards, time use, environmental quality, culture, community vitality, governance, and psychological wellbeing) enable policy makers and the general public to be aware of the practical trade-offs involved in each decision. If we make progress in one area, is it at the expense of another, or can we advance all domains of GNH harmoniously?
- The indicators can help set specific goals and targets and mobilize the population behind a common vision. This is not theoretical or conceptual but very practical. For example, if we know what the crime rate or poverty rate in a certain area is, we could set the goal of halving those rates by a certain year, and measure our progress in getting there.
- The new measures can help evaluate which programs are working and which are not, according to whether or not they are achieving the GNH goals and targets established through the indicators. Ineffective programs can be scrapped and better ones put in their place.
- The indicators enable Bhutanese to hold their government accountable. At election time, for example, the people can assess the degree to which their elected representatives made progress towards the GNH goals and targets established through the indicators, and they can cast their votes accordingly.

GPIAtlantic

They can also assess their own personal commitment and that of their community in making progress towards those goals.

- The new measures can ensure that—whichever political party gains power—all elected representatives are held to a set of common principles and consensus goals, and they will all be judged by the same standard.

In all these ways and more, the indicators can be very practical policy-relevant tools that are now ready for application. So we should not underestimate the remarkable achievements of the Centre for Bhutan Studies in the last four years in creating these new GNH measures and producing the first ever baseline data that henceforth will provide the ground for measuring progress. This is an historical achievement.

But are these new indicators all that is needed to embed GNH firmly in the institutional structure of the Kingdom for the long haul? I don't think so, and I want to be bold enough to suggest a second key measurement step—perhaps for the next five years. Resting on the firm foundation of the indicators, I believe—based on our Nova Scotia experience—that the next essential step is the development of a set of GNH National Accounts.

Lest anyone think for even a moment that I am preaching about what the Royal Kingdom of Bhutan “should” do—that is not for any visitor to do—let me make clear from the start that these remarks apply to any jurisdiction seeking to pursue the values and goals inherent in Gross National Happiness—whatever name they happen to give it. In Nova Scotia, we happen to call our work “Measuring Genuine Progress”—but I have never seen even the slightest difference from the underlying goals and intent of GNH. In fact, that shared view and understanding is what enables us to dialogue so beautifully at these international GNH gatherings, and to work together so productively, and it's why our Bhutanese guests became such magnets of attention at the last two gatherings in Canada and Thailand.

So why go beyond indicators? Why a set of National Accounts? And what does that mean? The best place to begin is to recollect the ground-breaking words of His Majesty the Fourth King, who started the whole thing by declaring: “Gross National Happiness is more important than Gross National Product.” It is no coincidence that the birth of the term GNH took place by way of explicit contrast with GNP (or GDP as currently used, which measures the total quantity of goods and services produced and sold in the domestic market economy)—a totally materialist measure.

But GDP is not an indicator; it is an accounting system. So if the power—I would say close to “stranglehold”—of GDP as a measurement system is to be broken or at least weakened, that will not happen through indicators alone. And if the Fourth King's aspiration is to be realized—literally to make GNH “***more important***” than GNP or GDP—then we eventually need to take aim at our materialist GDP-based accounting system and to reshape that accounting system entirely to reflect the constituents and components of GNH. Make no mistake about it—we are now entering into much sensitive (and perhaps even dangerous) territory. Indicators—while an absolutely essential first step from which to proceed—and while they provide the physical measures on which the new accounting system will be based—

are system that define our present economic paradigm.

Sometimes, with our indicator work, I feel like we are working so hard to pave the side streets. Not that the side streets are unimportant, mind you. That's where the people live! But somehow, the GDP streamroller still rumbles down the main highway, flattening everything in its path, and entirely oblivious to all our assiduous side street paving. We haven't yet ventured onto that scary highway and we haven't even drawn the monster's attention.

Why not? I think the answer is obvious. Nothing changes people's behaviour like price signals. All the preaching about greenhouse gas emissions and energy conservation and all the good energy efficiency and climate change indicators in the world didn't tempt North Americans to switch away from their gas-guzzling SUVs. But a doubling of oil prices very quickly stopped the SUV lust in its tracks and created an overnight demand for small fuel-efficient cars that the market could not meet. Then it took the economic bubble to burst to dampen the auto craze altogether.

In fact, all our growing global environmental awareness and activism of the last two decades have not stopped growing global consumption that depletes our natural wealth and resources, and dumps wastes and poisons into our atmosphere at ever more dizzying rates. Sad to say, and despite the pain it will cause, nothing will be better for our natural world than the current economic downturn—and the deeper the recession, the better chance our natural world will have to provide some support for future generations. ***The economy***—nothing else, not our environmental movement, our sustainability charters, our Rio and Johannesburg and Bali conferences, and our best indicators—will stop people and businesses and governments from spending and consuming at rates far beyond the capacity of the Earth to support.

And this is equally true for social and cultural realities. In 2000, Nova Scotia, where I am from, had the highest smoking rates in all of Canada, and all the anti-smoking messages in the world didn't seem to make a difference. But when the government massively increased tobacco taxes, consumption fell like a rock. Within a few years, the rate of teenage smoking dropped from one in three teenagers (33%) to one in five (20%). A simple price signal has saved hundreds of lives and sharply diminished a huge burden of needless suffering.

In short, we won't begin to send price signals that are in accord with GNH principles until we change the present produce-and-spend economic accounting system to reflect the true social, cultural, and environmental costs and benefits of economic activity. And yet.... If we do not dare to take that scary next step onto the main highway of the economy, we face the real danger that GNH will become a wonderfully inspiring set of principles, reflecting people's deepest aspirations—the fodder for countless brilliant speeches—but it will become ever more divorced from behaviour and action.

Now here's the good news. We *can* rebuild that economic accounting highway, and we have the tools to do so. We *can* face down the GDP accounting monster head-on

and create a sane accounting system that not only fully reflects our GNH values but also protects against the kind of insane boom and bust cycles that our present economic system and its growth-based accounting system inevitably produce. Most importantly—unlike our present winner-take-all-and-future-generations be-damned accounting system—such a new GNH accounting system can actually shape an economic infrastructure capable of supporting future

generations and of ensuring long-term sustainable prosperity in harmony with the natural world and with our longstanding cultural traditions.

And here's the even better news. It wouldn't take much to start the ball rolling in a new direction. That GDP steamroller is so monstrously unwieldy and primitive that it will quickly stumble and be derailed by a few well-placed accounting tricks. Think of this as guerrilla warfare. This paper will be about venturing from our indicator side-streets where the people actually live onto the economic accounting highway that seems to govern their behaviour regardless of their deeper aspirations, and it will be about creating just enough creative GNH-inspired curves and twists to deconstruct that GDP steamroller.

No government in the world has yet taken this step. And the government that first does so will truly earn the world's first "good governance" award, and be deeply thanked by future generations of humanity. But this shift in the economic accounts has to happen quickly for the world and future generations to stand a chance against the juggernaut of endless and excessive consumption. A small Kingdom in the Himalayas might just be uniquely placed to set the example the world needs and is waiting for.

Let's start at the beginning. What are indicators and what are economic accounts, and what is the difference?

2. Indicators and Accounts: What is the Difference?

Indicators assess progress and are based on physical measures (e.g. employment, crime, poverty, and illness rates, levels of educational attainment, greenhouse gas and air pollutant emissions, etc.) The units of measurement are unique to each indicator, with rates generally measured in per capita terms (e.g. number of jobs, crimes, smokers, graduates per 100,000 or as percentage of total population, or in tonnes per capita for pollutant emissions). Indicators tell us if things are getting better or worse. And they perform vitally important policy functions, sending early warning signals to policy makers, and assessing which programs are working and which are not in attaining agreed targets.

Accounts assess value, with units of measurement expressed in common monetary terms (ngultrum) to the degree possible, and with evidence describing and pointing to economic value when monetization is not possible. Accounts form the basis of government financial incentives and penalties—including taxes, subsidies, and investments in particular sectors of the economy. And those financial incentives and

penalties in turn affect price—which, as we saw, is the most immediate, powerful, and effective determinant of behavioural change.

Here are some examples of the difference between indicators and accounts:

- Crime rates (an indicator) tell us—in criminal incidents per 100,000 population—whether crime is going up or down, with lower rates signifying **progress**. Accounts tell us the **cost of crime** to society—how much we spend in ngultrum on courts, prisons, burglar alarms, security guards, hospital costs due to assault, replacing victim losses, etc. This can be expressed as the amount we would **save** and have available for more productive investments in

wellbeing if there were no crime. We found that crime costs Nova Scotia more than \$700 million a year.

- Trends in volunteer work can be a good indicator of generosity and community strength, and tell us—in hours—whether volunteerism is increasing or declining. Accounts tell us the **economic value of volunteer work**—by assessing what it would cost to replace for pay the services presently provided free by volunteers. If volunteerism declines, as it has in Canada, accounts tell us the lost economic value of those missing volunteer hours. We found that voluntary work contributes the equivalent of \$1.8 billion a year in services to the Nova Scotia economy. (Of course this figure is invisible in the GDP statistics and conventional economic accounts, which ignore the value of unpaid work and only measure paid work.)
- Smoking rates (an indicator) tell us—in number of smokers as a percentage of total population—whether we are making progress in avoiding the high rates of premature death and illness attributable to smoking. Accounts tell us the cost of smoking to society which, in Nova Scotia, we found was \$171 million a year in direct health care costs and about \$700 million more in lost productivity.

Of course, there is a good news side to all these stories. The sharp decline in smoking rates translates into a long-term saving of hundreds of millions of dollars. We calculated that if Nova Scotians didn't smoke, had healthy weights, and exercised regularly, the Province would save half a billion dollars in years in avoided excess health care costs.

Needless to say, all these examples make very clear the **relationship** between indicators and accounts, and why the latter depend on the data and evidence provided by the former. It is the change in the **rates** of smoking, crime, volunteer work, etc, that allow the calculation of the related economic costs and the savings (in ngultrum) that will accrue from an improvement in the indicator.

Fortunately, smoking is one indicator that Bhutan doesn't have to worry too much about, being the first country in the world to ban the sale of tobacco. And, since Bhutan had no problem being a world leader in this field and in many others related to the GNH view, it is likely the world's best candidate to be the first to adopt and implement the new GNH economic accounting framework.

- One more example of the relationship between indicators and accounts. A climate change **indicator** tells us—in CO₂ equivalent kilotonnes—whether greenhouse gas emissions are increasing or not and therefore whether we are making **progress** in combating climate change. **Accounts** tell us the economic costs of climate change damages and the costs of controlling and reducing greenhouse gas emissions by a certain amount. By comparing those damage costs with those control costs, accounts enable us to assess the cost-effectiveness of particular measures to reduce emissions.

Just that kind of accounting was undertaken recently in the United Kingdom by Lord Nicholas Stern (former chief economist at the World Bank), leading him to conclude: "The benefits of strong, early action on climate change

outweigh the costs."¹ Stern found, through actual economic accounting mechanisms, that reducing greenhouse gas emissions sufficiently to stabilise atmospheric GHG concentrations will cost a lot—about 1% of global GDP per year. But he also found that doing nothing will cost the world very much more—the loss of at least 5% of GDP per year "now and forever" according to the best case scenario of climate change damages. Accounting for all risk factors raised the figure to as high as 20% of GDP.² He wrote: "The costs of stabilising the climate are significant but manageable; delay would be dangerous and much more costly."

I wonder what will be the first government in the world actually to include the costs of its greenhouse gas emissions in its national accounts and its annual budgets.

I think those few examples illustrate the difference between indicators, which measure **progress** in physical units of measurement (crime incidents, smoking rates, greenhouse gas emissions, etc.), and accounts which assess **value** in economic terms. An effective set of GNH measures requires both, with the former providing the basis of the latter. Now that the Centre for Bhutan Studies has done such excellent work in the last few years in developing GNH indicators, it may be time to consider the next step—which for the first time can confront GDP directly and truly turn the world on its head in the best possible way. And in doing so, I do believe we can begin to realize the profound aspiration of His Majesty the Fourth King when he declared: "Gross National Happiness is more important than Gross National Product."

¹ Government of the United Kingdom, HM Treasury. *Stern Review: The Economics of Climate Change: Executive Summary*. Available at: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/Executive_Summary.pdf. Full report available at: <http://www.hm-treasury.gov.uk/6520.htm>. Accessed 24 October, 2008.

² Atkisson, Alan. Stern Review: How Climate Change is Revolutionizing Economics. *World Changing*. 31 October, 2006. Available at: <http://www.worldchanging.com/archives/005210.html>. Accessed 24 October, 2008.

3. Fundamentals of the New Accounting System—Stocks and Flows

Two types of accounts or systems of economic valuation are always needed—stock accounts and flow accounts. The former consist of national balance sheets that assess a nation's assets, liabilities, and wealth (which is defined as assets minus liabilities). These stocks—also sometimes called capital accounts—represent value that has accumulated over time, and which can also depreciate over time. Flow accounts, by contrast, assess what we earn and spend, and represent a current snapshot. A house, for example, is a stock or capital asset, while monthly rent or mortgage payments represent a flow.

Unfortunately, our present conventional stock and flow accounts account for only a fraction of our true wealth and spending, and are therefore remarkably narrow and distorted—not surprisingly sending highly misleading signals to policy makers:

- Our conventional national balance sheets (our present stock accounts) count only the value of our manufactured, built, and financial capital, and entirely ignore the value of our natural, human, social, and cultural capital—though the latter are just as subject to depreciation and in need of re-investment as manufactured capital. If a forest is cut down or degraded, that is a depreciation of natural capital as surely as machines in disrepair or an unsafe bridge reflect a depreciation of manufactured and built capital. Similarly, a sick and uneducated populace reflects a depreciation of human capital; higher crime rates reflect a depreciation of social capital; and a loss of native language speakers, traditional wisdom, or knowledge of traditional arts and crafts reflects a depreciation of cultural capital.

Similarly, environmental protection and restoration, health promotion efforts, skills training, promoting use of Dzongkha and other indigenous languages, training young Bhutanese in traditional crafts, and wearing the gho and kira to work can rightly be seen as investments in the natural, human, and cultural capital that constitute essential components of the nation's wealth. In short, we need to expand our present narrowly based balance sheets or stock accounts, which ignore and therefore devalue our true wealth, into a full capital accounting system that properly accounts for the value of all our assets.

- Likewise, our present flow accounts—namely GDP—count only the value of market production (goods and services produced for pay), and take no account at all of the value of unpaid work or of the un-priced services to society provided by nature, culture, social networks, or knowledge— though these underpin the market economy itself. So we presently count what we earn and spend, but we take no account of the demands that our consumption and human activities place on nature and on our communities. Ironically, when those un-priced services become depleted or degraded and have to be replaced for pay, we mistakenly count that replacement as growth and a contribution to prosperity. So if the water coming from our streams and

taps is no longer safe to drink, we count what we pay for water in plastic bottles as a contribution to GDP. And when we have to pay for child care once provided for free, the economy grows again.

In fact, our current accounting system has a convenient term for everything it excludes—it calls them “externalities,” which is a handy way of ignoring the true costs of resource depletion, greenhouse and pollutant emissions, smoking, crime, cultural breakdown and more. The more trees we cut down, the more the economy will grow, because GDP counts only what we extract from our resource base and send to market and takes no account of the health of the forest we leave behind. According to GDP-based measures, we can deplete our natural wealth and count it as if it were economic gain—bad accounting and bad economics, as any factory knows if he were to sell off all his machinery and count it as profit.... And bad financial management, as we now humbly recognize after a debt-fuelled decade of spending.

One reason we are so confused about the difference between indicators and accounts is that—contrary to the admonitions of its architects—GDP *has* been wrongly turned into an indicator of wellbeing and economic prosperity. Nobel prize winner, Simon Kuznets—primary architect of national income accounting—warned 60 years ago that GDP should never be used as a measure of nation’s welfare. To measure how a country is doing, he said, you have to ask *what* is growing, not just *how much* is growing. After all, anything can make the economy grow—more sickness, crime, pollution, natural disasters, war, resource depletion.... So long as we are spending money, the economy will grow. And Kuznets broke from the U.S. Department of Commerce largely over its refusal to include the value of unpaid work in its calculation of GDP which, he argued, at least had to value all production.

But before saying a few words on the new accounting system, it is essential to add one key caveat: We are *not* seeking either to replace or modify GDP. Rather we seek to replace the widespread misuse of GDP as a measure of progress, wellbeing, and prosperity—a purpose for which it was not intended or designed. GDP will always be needed to assess the size of the market economy. But, confined to that role and put in its proper place, so to speak, it becomes far less important—and certainly not needed nearly as frequently as currently produced. Even logically, a quantitative measure of economic size cannot possibly assess *quality* of life. We know well what’s wrong with GDP-based measures—no need to dwell further on that.

But we cannot fix the problem or meet the challenge with indicators alone, though they are an essential *part* of the solution. An integrated, holistic set of measures like GNH or GPI requires both indicators of progress *and* a set of full cost accounts that include valuations of all key forms of capital (stock or wealth accounts) and the services they provide (flow accounts). Only such accounts can properly assess the cost-effectiveness of alternative policy options, and balance the costs and benefits of particular actions against the costs of not taking action.

In our Nova Scotia experience, it is the accounts that have had a far greater impact on policy than our indicator work. To take just a few examples: It was our GPI assessment that preventable chronic diseases cost Nova Scotia—a jurisdiction of

similar size and population to Bhutan—\$500 million in excess health care costs that led the Province to establish a new Department of Health Promotion with its own budget and its own Minister at the Cabinet table, with the specific purpose of improving the health of the population. The old Health Department has effectively become the department of sickness treatment—responsible for hospitals, physician services, and drugs. Indicators like rates of sickness or smoking and obesity could not have had this effect. But when we found that Nova Scotia could save half a billion dollars a year if Nova Scotians didn't smoke, had healthy weights, and exercised regularly, we suddenly had the attention of the Finance Minister, who had never previously seen health promotion as falling in his jurisdiction.

And when we found that volunteers contributed \$1.9 billion in services to the Nova Scotia economy annually—more than the combined value of all government services combined—volunteerism was suddenly transformed in the public mind from a fuzzy, warm-hearted, 'feel-good' thing to a powerful contribution to the economy. So when the Premier of Nova Scotia presented the annual volunteer-of-the-year awards, the community-based organizations welcomed him to the stage

with the presentation of a huge cheque made out for \$1.9 billion, announcing: "Mr. Premier. We are proud to present you with this cheque, which reflects our contribution to the Provincial economy in the past year."

There are many other examples: Our GPI full-cost accounting analysis of the costs and benefits of leading-edge solid waste management systems has been used by many jurisdictions as economic justification for introducing far-reaching recycling and composting programs. Our accounts have assessed the economic benefits of reducing the Province's greenhouse gas and pollutant emissions, the economic impacts of introducing smoke-free workplace legislation, the full costs of motorized transportation in Nova Scotia, the economic benefits of shifts from road to rail freight, the costs of obesity and physical inactivity, and more. Remarkably, over 12 years of work in this field, it has become apparent that this accounting and economic valuation work has had far greater ability to shift and influence policy than our parallel indicator work.

4. Principles and Methods of Full Cost Accounting

There are basically three key principles of full-cost accounting, which together can actually function to make the market economy much more efficient if adopted in practice.

- First—from a flow perspective—full cost accounting internalizes 'externalities' like the social and environmental impacts of economic activity, and thus assesses the true costs of production, which in turn *should* be reflected in market prices. If, for example, the full costs of pollution and greenhouse gas emissions were included in the cost of production (and thus) in market prices, imported food might become considerably more expensive than locally grown produce, and driving an SUV would cost far more than it presently does.

For those on the political right, such an accounting system should be particularly attractive, as government will no longer need to step in with heavy-handed regulatory mechanisms and expensive taxpayer funded environmental clean-up costs to compensate for the consequences of market failures. Instead the costs of pollution or profligate fossil fuel combustion, for example, will be reflected in higher market prices once these current externalities are internalized, and such unsustainable behaviours thus discouraged at the production stage in order to keep goods competitive.

- Secondly—from a stock perspective—full-cost accounting recognizes and accounts for the economic value of non-market assets that are not traded in the market economy, but which nevertheless have real economic value. In assessing the value of a forest, for example, a full set of natural capital accounts will value not only the timber value of a forest, as in conventional balance sheets, but also the value of the forest in regulating the climate and sequestering carbon from the atmosphere, in protecting watersheds, in preventing soil erosion, in providing habitat for many species, and in providing aesthetic and recreational enjoyment. From the perspective of a full benefit-cost analysis, a 'healthy forest' is one that performs all these functions optimally. Indeed, the scientific evidence clearly shows that

when the non-market values of a forest are compromised, timber quality also declines. In that sense, full-cost accounting is far more in accord with science, the scientific method, and economic efficiency, than an accounting system that ignores the non-market values of natural, social, human, and cultural capital.

- And thirdly, a full-cost accounting system substitutes variable for fixed costs to the extent possible. To give a concrete example, fixed annual payments for car registration and insurance provide no incentives for conservation and no penalties for unsustainable behaviours. By contrast, varying such payments by type of vehicle, fuel efficiency, and number of kilometres driven annually reflects a far more accurate picture of reality and of the actual social, economic, and environmental impacts of driving. All three of these principles enhance market efficiency by pricing assets and economic activity more comprehensively and in ways that reflect actual benefits and costs to society.

One major caveat must be added here. Any system of full capital accounts and economic valuation is severely constrained by the inadequacy of money as a valuation instrument and common metric. Money was designed to facilitate market transactions and was never intended to price non-market assets and services. So 'economic value' in a full-cost accounting system must necessarily be defined far more broadly than in monetary terms alone. Monetization of non-market values and so-called 'externalities' *is* undertaken, where possible, but for strategic reasons—primarily because it creates a language and bridge to the world of conventional accounting. But it cannot and should never be taken as a literal or accurate description of reality.

And where monetization is not possible, as it often is not, economic value must be described in non-monetary terms by pointing to the social and economic functions performed by natural, human, social, and cultural capital. For example, there is no doubt that a coastal wetland is performing an economically valuable function by protecting against storm surges and coastal erosion, though it is not presently possible to monetize the value of that function with rigour or accuracy.

To illustrate the challenges inherent in the internalization of externalities and in the economic valuation of non-market assets, let us look briefly at a few of several full-cost accounting methodologies—replacement cost valuation, damage and control cost assessments, and contingent valuation.

To assess the value of volunteer work, the GPI looks at the actual work performed by volunteers and then assesses what it would cost to replace volunteer services for pay in the market economy. The City of New York purchased a standing forest that naturally filtered the City's water supply. The consequent saving to the City of hundreds of millions of dollars that would have been spent on a hugely expensive filtration plant can be taken as a proxy for the watershed protection value of that forest—demonstrating that a forest may be worth more standing than felled for timber (contrary to the message sent by GDP). These are replacement cost valuations.

It is possible to use climate change models—as former World Bank chief economist Nicholas Stern recently did in the UK—to assess in monetary terms

the potential damage costs of each tonne of greenhouse gas emissions. In that case, the valuations are complicated by the wide range of assumptions underlying different climate change models—leading GPI Atlantic in its accounting work to provide ranges of estimates from low-end, highly conservative valuations to higher-end ones that account for positive feedback loops and potentially catastrophic consequences. This example also illustrates the close linkage between stock and flow accounts. Every tonne of carbon emitted (a flow) has an atmospheric life of at least a hundred years, and thus contributes to the stock of greenhouse gases in the atmosphere. In short, that tonne of carbon emitted in 2008 will continue to contribute to climate change and to its damages and costs into the next century. Those potential damage costs can then be compared to the costs of controlling emissions to assess the cost-effectiveness of different greenhouse gas reduction strategies.

Contingent valuations are often considered more 'dodgy' and suspect, yet there is a strong argument that even indirect ways of assessing value are more accurate than assigning an arbitrary value of zero to non-market assets and services, as GDP does, and as would continue to happen if we did not at least attempt such valuations. In this method, behaviours are examined and surveys conducted to assess people's 'willingness to pay' for such non-market assets and services. What, for example, is the value of aesthetic enjoyment? Clearly money is a

hugely inadequate tool to answer such questions. And yet, it is clear that a nice view **does** have real economic value, as evidenced by people's willingness to pay a higher rent for an apartment overlooking a beautiful and scenic park than for one overlooking a dump or scarred landscape.

The problem—if we don't at least attempt such economic valuations, however indirect and inadequate—is that the conservation and protection of our natural, cultural, human, and social assets will get inadequate attention and funding in the policy arena. This has never been clearer than at present, where all the talk of staving off recession, stimulating the global economy, and fiscal stimulus to spur consumer and corporate spending, virtually never references environmental concerns. And in Canada, a 12.3% decline in volunteer work was not a blip on the radar screens of policy makers because the value of unpaid work is ignored in conventional accounts, while a milder decline in the auto sector spurred immediate demands for a multi-billion dollar bailout. For strategic reasons alone, therefore, there is an absolute necessity to include human, social, cultural, and natural capital values in our new GNH accounting system.

Perhaps most importantly, the services provided by nature apparently for 'free,' are so taken for granted that their loss is barely noticed until it is too late. Hurricane Katrina that destroyed New Orleans provided a dramatic case study of the cost of ignoring and giving no value to the loss of non-market assets. Quite aside from the potential links to climate change, the loss of wetlands to development had removed a natural buffer to such severe storms and the surges they engender.

Properly valued, wetlands would be recognized fully for the vital economic functions they perform, including:

- Flood prevention
- shoreline protection and erosion prevention
- storm control
- water purification
- storage and recycling of human waste
- spawning and nursery habitat for fish and shellfish
- carbon sequestration and storage
- sanctuary, breeding grounds, and nursery habitat for terrestrial, near-shore, and migratory birds
- feeding habitat for terrestrial wildlife
- nutrient recycling, production, and storage
- recreation, education, and science
- waste treatment
- food production

Again, a 'healthy' wetland can be defined as one that performs all these functions optimally. If wetlands are to be properly recognized for the vital economic and social values inherent in these functions—and thus conserved and protected in order to preserve those values—some system of valuation is essential.

Despite the enormous challenges inherent in valuing natural, human, social, and cultural capital, and in pricing non-market assets and services, the good news is that the methods and data sources available to do so have vastly improved and expanded in recent years—making a full set of GNH National Accounts more feasible than ever. Thirty years ago, we had no reliable measures of greenhouse gas emissions, few comprehensive forest inventories, almost no scientific monitoring of soil, water, and air quality, virtually no diversion of solid waste from dumps, almost no systematic monitoring of health risks like obesity and physical inactivity, no comparable international literacy assessments, and no time use surveys assessing time spent on unpaid work and free time. We now know how to measure these and other non-market values, and we have burgeoning databases and time series in these and other areas. Statistics Canada now regularly asks survey questions on social supports, and it recently conducted its first full-fledged national social capital survey.

The splendid advantage that a country like the Royal Kingdom of Bhutan has in entering this field in the 21st century is that it can reap the direct benefit of the last three decades of developmental work in this field in other places and begin with the latest and best methods available from elsewhere in the world—leapfrogging over earlier, clumsier, and more primitive valuation attempts, and not bound to previous, less effective systems. Discussions with Statistics Canada have led me to believe that the diversion of only a fraction of the resources currently devoted to collecting the regular GDP statistics would suffice to make considerable headway in developing usable and workable natural, social, human, and cultural capital accounts.

About seven years ago, Statistics Canada actually recommended the development of such expanded capital accounts in Canada, but our Government has yet to take the plunge:—We are considerably more constrained by our conventional GDP-based habits than a Himalayan Kingdom whose monarch boldly publicly declared Gross National Happiness to be more important than Gross National Product. I once asked the Assistant Chief Statistician in Canada why we needed to devote tremendous resources to producing the Canadian GDP statistics on a monthly basis and whether there was any good macro-economic reason for doing so.... Whether, in fact, the markets might be more stable if GDP statistics were

produced less frequently, since even seasonal fluctuations and special events like 9-11 and the SARS epidemic can create bumps that send an adrenaline rush down the veins of brokers and policy analysts but do not necessarily reflect underlying economic trends. He could think of no good macro-economic reason for needing the GDP statistics so regularly and so often, except that we had 'always' done it this way and that the Americans produced their GDP numbers monthly. Bhutan does not face such constraints in putting GDP in its proper (and much less important) place.

In terms of feasibility, we often hear that economic valuations of human activity—even if not currently valued in conventional accounting systems—make more sense than valuations of natural capital and ecological services that are generally not replaceable or substitutable by other forms of capital and that are therefore literally 'price-less.' Thus, the use of market replacement values to assess the value of unpaid voluntary or household work makes intuitive sense to users, since similar

work can be performed for pay. And monetizing the cost of crime is relatively straightforward since most costs are market-based—including direct victim losses, spending on police, courts, lawyers, prisons, security guards, and burglar alarms, hospitalization costs due to assault, retail losses due to shoplifting and employee theft, higher premiums due to insurance fraud, and productivity losses to the economy due to homicide or assault. Illness costs attributable to risk factors like smoking, physical inactivity, and obesity are also market-based—either directly through taxpayer funded or private health care costs and economic productivity losses due to premature death and disability.

But how do we assign an economic value to natural capital like forests, agricultural soils, fisheries, water, and clean air? And how do we assess the costs of their depreciation and the returns on investment in natural capital. While valuations of natural capital and environmental services certainly pose particular challenges, and while money is a particularly inadequate valuation tool in this area, the attempt to undertake such economic valuation is essential to prevent the under-valuation of natural wealth and to bring the necessity for adequate conservation and protection properly into the policy arena. To illustrate the challenges and the methods used in GPI natural capital and environmental valuation, six brief examples are provided here.

5. Six Examples of Resource and Environmental Accounting Results

Please see the accompanying PowerPoint slides illustrating how results from the GPI 'full-cost' transportation, solid waste, greenhouse gas, air, and forest accounts look in practice. The following six case studies are chosen here because they reflect different key points of interest in implementing full-cost accounting methods.

5.1. Transportation Accounts — What are the true costs of driving?

The GPI private passenger transportation costs are divided into three categories:

- **Internal variable costs:** — These are direct costs borne by the driver, which vary according to conditions, vehicle type, and how much a person drives. Examples are vehicle operating costs (like petrol and repairs) and travel time.
- **Internal fixed costs:** — These are direct costs borne by the driver, which do not really change when driving habits and conditions change. These generally include vehicle ownership costs (car payments), registration, insurance, and parking fees.
- **External costs:** — These are costs imposed by drivers on others, such as climate change, air pollution, congestion, and taxpayer-funded accident and traffic policing expenditures.

Alternatively, costs may be classified as either **direct** or **indirect**, based on either objective criteria or subjective experience. If, for example, an employer subsidizes parking for employees or customers, are those additional employer-borne costs passed on to all customers, and do they favour drivers over non-drivers?

The GPI Transportation Accounts examine the per capita and total estimates for private road passenger transportation. The power and policy relevance of these cost estimates can be seen when looking closely at each cost, since each has the potential to lead to financial incentives and penalties rewarding sustainable behaviour and penalizing unsustainable behaviour. In fact, we have found that each cost is a potential headliner. For example, our estimate that traffic congestion costs Nova Scotia \$12 million a year scored a lead front-page story in our daily newspaper. Indeed, congestion costs have now been translated into policy in cities like London, England, where a significant congestion tax has kept cars out of central London and markedly improved both air quality and traffic flow—a perfect example of the use of pricing mechanisms to change behaviour.

Of course, each cost has its own assumptions, with the accounts almost naturally producing highly conservative estimates, since they generally only count what can be quantified and thus omit a range of less measurable costs. For example, our congestion cost estimate counted only lost time, excess gas burned, and excess greenhouse gases generated. We were unable, for example, to assess the health costs of breathing in the fumes of idling cars stuck in traffic jams. As well, we counted only recurrent congestion occurring during the morning and evening rush hours between 7am and 9am and between 4pm and 6pm—not at any other time of day or attributable to any other cause (snowstorms, road works, accidents etc.). We only looked at passenger transportation costs, not costs to business attributable to freight delays, and we only counted congestion on the major arterials, not on any side-streets. As well, we defined congestion as conditions in which traffic moves at less than half the posted speed limit, so we excluded consideration of time lost if traffic slowed say to 27km an hour in a 50km/hour zone, and so on.

The example is given just to illustrate the assumptions and exclusions built into each cost calculation, and to indicate our propensity always to err on the side of conservatism—which I think is essential in introducing such new accounting systems, in order not to discredit them through possible exaggeration. As seen in the accompanying PowerPoint slide, congestion constitutes only a very small portion of total driving costs. As indicated in the slides, average car costs (per vehicle-km) are then ranked by magnitude to indicate the aggregate distribution of costs for an average car.

What do the full-cost accounting results show? Overall, the full cost of road transportation in Nova Scotia in 2002 was between \$6.4 billion and \$13.3 billion, with the gap between the low and high cost estimates influenced largely by the use of different climate change models. At the low end, the true cost of driving is seen to be about \$7,598 per capita per year, of which \$4,562 are “invisible” costs of which the driver is largely unaware. This is because fixed and external costs account for over two-thirds of the total cost of driving.

These results indicate an inefficient, unsustainable transportation system where externalities conceal the full costs of private automobile use to society. Even the best indicators are not able to reach such a definitive conclusion based on economic

analysis. More importantly, the results provide the basis for potential road pricing policies that hopefully will eventually ensure that driving pays its true costs.

5.2. Solid Waste Accounts

Lest anyone think that the internalization of externalities leads only to gloomy scenarios and penalties, here is a good news story showing that a full-cost accounting system that includes social and environmental benefits and costs can point to strengths and advantages that are entirely unacknowledged in conventional accounting mechanisms. (Similarly, such accounts would also highlight key strengths of the Royal Kingdom of Bhutan that are invisible in conventional GDP-based measures.) The following example also illustrates how different and even contrary the messages are that are communicated by the two different accounting systems.

In 1997, Nova Scotia implemented a leading-edge solid waste-resource strategy that included very high rates of composting and recycling. In less than five years, Nova Scotia went from almost zero diversion of waste from landfills to about 50% diversion—the highest rate of any state or province in North America.

From a conventional accounting perspective, however, the new system looked costly, with operating and amortized costs increasing from \$48.6 million (\$53/capita) in 1997 to \$72.5 million (\$77/capita) in 2001—an **increased cost** of \$24 million or \$25/capita for implementing changes that included kerbside pick up and sorting of recyclables and organics, and provision of compost bins for all households. The conventional accounts stop there, after tabulating these costs.

From a full-cost accounting perspective, however, the new Nova Scotia solid waste-resource system in 2001 produced **net savings** of at least \$31.2 million, compared to the old 1996 solid waste-resource system. This translates into savings of \$33 a year for each Nova Scotian, as opposed to a cost of \$25 as indicated in a conventional comparison of the operating and amortized capital costs of the two systems. Let's look at why:

The total benefits of the 2001 system were found to range from \$79 million (low end) to \$221 million (high end), or between \$84 and \$236 per person, with the breadth of the range determined mostly by the assumptions built into different climate change and air pollution damage cost estimates. The benefits included:

- \$3.3 - \$84.3 million in avoided climate change damages due to greenhouse gas emission reductions;
- \$9 - \$67 million in avoided health and environmental damages due to air pollutant reductions
- \$18.8 million in extended landfill life due to high rates of diversion
- \$28.6 million in energy savings from recycling compared to costs of production from virgin materials
- \$6.5 - \$8.9 million in employment benefits through new jobs created
- \$1.2 - \$1.9 million in avoided liability costs
- \$1.1 - \$1.7 million in export revenue of goods and services

- \$187,000 in additional tourism revenues from delegations from around the world coming to Nova Scotia to study the new solid waste system.

Again, to break down just one of these costs—energy savings—the evidence indicates a saving of 2.4 million Btu for every tonne of glass recycled compared to production of glass from virgin materials, a saving of 8.5 million Btu for every tonne of paper recycled, a saving of 20.1 million Btu for every tonne of plastic recycled, and a saving of 166.9 million Btu for every tonne of aluminium cans recycled.

Compared to such benefits, the total costs of the 2001 solid waste-resource system were \$96.6-102.7 million:

- \$72.4 million in operating and amortized capital costs
- \$14.3 million for the beverage container recycling program
- \$2.7 million for the used tire management program
- \$1.6 million in Resource Recovery Fund Board operating and administrative costs (the non-profit agency created to run and oversee the new system)
- \$5 - \$9.5 million to increase citizen participation in composting and recycling through education and other programs
- \$220,000 - \$1.8 million in nuisance costs (including the extra time required by households to sort their garbage).

When the costs and benefits were carefully compared and any potential double-counting eliminated, the new Nova Scotia Solid Waste-Resource Strategy was found to produce a considerable net benefit, both in monetary and non-monetary terms. Despite increased operating and amortized capital costs, the new system provided a net savings of between \$31 million and \$167.7 million compared to the operating and amortized capital costs of the old system

Again, to illustrate the relationship between indicators and accounts, the GPI analysis also reached conclusions on the indicator front—namely that Nova Scotia had become a leader both internationally and nationally in solid waste diversion based on a wide range of international comparisons, and that the accessibility, comprehensiveness, and levels of waste being composted and recycled had all vastly improved since the introduction of the new Solid Waste-Resource Strategy. Following are examples of indicator results that were deemed to show “genuine progress” in this area:

- Diversion of waste from landfills increased from less than 5% before implementation of the strategy to 50% within less than five years.
- Access to kerbside recycling in Nova Scotia jumped from less than 5% in 1989 to 99% today
- 76% of Nova Scotia residents now have access to kerbside organics pickup
- These rates of access are by far the highest in the country.

This, we can confidently say, is “genuine progress.”

5.3. Greenhouse Gas Accounts

Please see the accompanying PowerPoint slides on the GPI Greenhouse Gas Accounts indicating the policy-relevant use of the accounting methods to demonstrate the cost-effectiveness of investments in greenhouse gas reductions when compared to the climate change damage costs predicted to ensue from "business as usual" scenarios. Conventional accounting mechanisms count only the control costs (often as a percentage of or dollar decline in GDP), without consideration of either avoided damage costs or the costs of doing nothing. Please see also the earlier notes above on comparison of control and damage cost valuations and on the rigorous use of these economic valuations in the recent seminal Stern Report in the U.K.

5.4. Air Quality Accounts

Based on per tonne damage cost estimates from the literature, the GPI Air Quality Accounts conservatively estimated the health and environmental damage costs attributable to Nova Scotia's emission of five criteria air contaminants as \$529 million per year or \$560 per Nova Scotian—costs that are entirely hidden in conventional accounting mechanisms. These accounts illustrate the utility of breaking down results by category and sector for policy purposes.

Broken down by air pollutant, therefore, the most costly pollutant emissions in Nova Scotia were found to be sulphur oxide emissions—accounting for 40% of total pollutant emission costs—largely due to the Province's overwhelming reliance on coal to generate electricity. Broken down by sector, electric power generation, not surprisingly, was found to account for 39% of total air pollution emission costs, followed by transportation (17%), industrial sources (16%), and fuel wood combustion (8%). To reduce air pollutant emission costs, therefore, the most cost-effective policy strategy is clearly revealed to be conversion of electricity generation to wind and other renewable sources—a strategy that will also reduce greenhouse gas emission costs and other pollutant emissions like mercury.

5.5. Forest Accounts

The GPI Forest Accounts illustrate the close links and interdependence of indicators and accounts. In our GPI work, the connection is actually sequential. In assessing the health of a natural resource, for example, we begin by identifying the key functions performed by that resource, as defined in the scientific literature—as illustrated in the examples of forests and wetlands described earlier. The health of that resource is then assessed according to its capacity to perform those multiple functions optimally. Any diminution of that capacity—through depletion, conversion (for development purposes for example), or unsustainable harvest practices—is described as a depreciation of natural capital and a diminution of its asset value.

Having defined these key functions, according to the scientific literature, our next step is to identify appropriate indicators—with particular emphasis on those key indicators that may denote capacity to perform multiple functions. In the case of

forests, we found that age and species structure constituted such key indicators, so we examined historical forest inventories in order to assess the extent to which the age and species diversity of Nova Scotia's forests were being maintained, enhanced, or diminished over time. The reason we focussed on these indicators is that the science indicated that older forests with diverse age structure were more effective than younger forests in preventing soil erosion, protecting watersheds, storing more carbon, providing habitat for a wide range of species, and producing more valuable wide diameter, clear lumber that fetched higher prices on the market than the knotty, small diameter timber produced by younger forests. For example, the rich canopy provided by diverse older forests intercepts precipitation and thus stops it hitting the ground with force, while clear-cutting harvest practices provide no such protection and therefore accelerate erosion of forest soils, which in turn compromises future timber productivity.

Similarly, we found that species diversity is also an indicator of multiple vital forest functions and enhanced forest resilience. During a major spruce budworm infestation in Nova Scotia in the 1970s, for example, mixed hardwood-softwood forests had far lower rates of spruce defoliation than single species softwood plantations, largely because the hardwoods harboured and provided habitat for bird species that were natural predators of the budworm—indicating that we interfere with nature's intricate balance to our peril.

Only after tracking trends in these and other key physical indicators of forest function—with units of measurement in the physical terms appropriate to each indicator—do we proceed to the economic valuation step. Indeed, the economic valuations in the GPI accounts are always secondary—derived from and ultimately pointing towards the more primary physical indicators of function. In this way, we use the economic valuations for strategic purposes—simply because they are essential to garner policy attention and to challenge the dominance of the GDP-based measures that count the depletion of our natural wealth as economic gain. In the end, of course, it would be much more desirable if the physical indicators themselves were used for policy purposes, since they are far more direct measures than the secondary add-on economic valuations. But we are not there yet in a world still utterly dominated by economic and material priorities. So we use the language of economic valuation for communication purposes.

The intimate relationship between the indicators and accounts is illustrated in the results. The indicators revealed a sharp decline in both the age and species structure and diversity of Nova Scotia's forests over time. The original forests of the Province were virtually all old-growth forests. But they were heavily logged over two centuries, so by the time of Nova Scotia's first systematic forest inventory in 1958, the provincial forests were by no means pristine, having already been systematically degraded through unsustainable practices like high-grading. However, even within the 50-year period for which systematic forest inventory data are available, we found a sharp decline in valuable species such as white pine, eastern hemlock, yellow birch, and oak. Since 1958, forests more than 80 years old declined from 25% of all provincial forests to just over 1%. True old-growth forests (more than 100 years old) have virtually disappeared, having been largely replaced by very young forests.

The next step then is economic valuation. One forest function that can now be monetized is carbon storage capacity, since prices have now been placed on carbon emissions in accord both with climate change models forecasting long-term damages, and with carbon trading prices. The indicators and the scientific evidence tell us that Nova Scotia's forests presently store an estimated 107 million tonnes of carbon, and the economic valuations tell us that this carbon storage avoids \$2.2 billion in climate change damage costs. Based on the 1958 Nova Scotia forest inventory (the first available), however, and using conservative climate change models, it was estimated that the carbon stored in provincial forests 50 years ago would have been worth \$3.5 billion. But increased cutting and the loss of old growth and mature forests since 1958 drastically reduced Nova Scotia's carbon storage capacity by 38%, costing an estimated \$1.3 billion in lost value. Sadly, when considered as a flow related to harvesting, actual carbon loss in Nova Scotia's forests is now contributing to global climate change.

Unlike the good news on solid waste management, the conclusion of our forest accounts was rather grim, and was phrased first in indicator terms and then in accounting language. The two-volume, 450-page report found that excess clear-cutting, and the loss of natural age and species diversity in Nova Scotia's forests have resulted in:

- the loss of valuable species
- loss of wide diameter and clear lumber that fetch premium market prices
- a decline in resilience and resistance to insect infestation
- diminution of wildlife habitat, accompanied by bird population declines
- a decline in forest recreation values, which in turn has diminished the potential for nature tourism
- a decline in forested watershed protection, contributing to a 50% drop in shade-dependent brook trout
- soil degradation and leaching of nutrients that can affect future timber productivity
- a substantial decline in carbon storage capacity and an increase in biomass carbon loss
- a decline in essential forest ecosystem services

In accounting language, the GPI report concluded that these losses represent a substantial depreciation of a valuable natural capital asset. It is important to note that the depreciation of a capital asset can occur as a result of both depletion (as in loss of equipment or machinery in a factory or over-harvesting in a forest) or degradation (as in a machine in disrepair or loss of age and species diversity in a forest). While not all aspects of depreciation can be measured in monetary terms, the results above indicate that value can be described and assessed in non-monetary terms when monetization is not possible.

When presenting grim statistics like these, we have found it particularly important to emphasize the positive opportunities and policy options that arise from an honest appraisal and analysis of results. Indeed, full-accounting can be effectively used to identify economic opportunities and cost-effective action. We are always fond of

saying that in reality, there is no “bad news” in the GPI. The only bad news is when important information remains hidden and invisible, thereby denying policy makers access to the data they need to craft informed policy. As soon as the spotlight is shone on this hidden information—regardless of whether

the results are ‘good’ or ‘bad’, policy options and solutions naturally present themselves.

To that end, the second volume of our GPI Forest Accounts highlighted case studies of the most sustainable forestry practices both in Nova Scotia and elsewhere. The analysis demonstrated that selection harvesting and uneven-aged forest management could increase forest values *and* provide more jobs than the dominant clear-cutting methods used in 95% of present forest harvesting in the Province. The study also found that a shift to greater value-added production could create far more jobs per unit of biomass harvested and four times the value per cubic metre harvested than the current emphasis on pulp and paper production. The analysis also found restoration forestry practices to constitute a sound investment in natural capital value, and it examined the potential of incentives like restructured silviculture credits to encourage such sustainable practices. In sum, the point of all this number-crunching is not to engage in a mere academic exercise, but rather to provide relevant and useful evidence for informed policy making.

5.6. Ecological Footprint

In some cases, as noted, monetization is simply not the appropriate tool to assess economic value. In such cases, the GPI does not hesitate to use other methods. This is particularly the case in assessing human demands on natural capital—i.e. the flow accounts that are the necessary corollary to the natural capital stock accounts. Despite the vital importance of rigorous natural resource accounts, they are not enough to assess sustainability, and may even—by themselves—send a one-sided message to policy makers and the general public by unwittingly letting the vast majority of the populace off the hook in terms of responsibility for sustainable practices.

By themselves, natural resource accounts implicitly put the responsibility for sustainability on the shoulders of producers, because they are essentially ‘supply’ accounts that assess the potential adequacy of the resource and, therefore, the sustainability of current harvest and production methods. By contrast, flow accounts include the essential ‘demand’ side of the sustainability equation, and allow reporting to the population on the environmental impacts of their daily behaviour.

This perspective is particularly important because it naturally and inevitably links social and environmental considerations and highlights the equity dimension of sustainability. This is because all humans and all countries do not place equal demands on the environment, with 30% of the world’s population consuming 70% of its resources and producing 70% of its wastes and greenhouse gas emissions. In the case of forests, for example, the richest 20% of the world’s people consume 84% of its paper, while the poorest 20% consume just 1%. So forest depletion and

degradation, like climate change and other environmental impacts, are not the equal responsibility of all, but more particularly the responsibility of those who consume the most resources and produce the most waste.

Understanding the direct relationship between income, consumption, and environmental impact is vital for policy formulation, as effective policy must necessarily target those sectors most responsible for actual impacts. In particular, examining human demands on the natural world cuts through the illusion that we can improve the living standards of the poor without also examining the consumption patterns of the rich, and it underscores the ecological reality that we cannot maintain current excesses if we also intend to alleviate hunger and poverty.

By far the most comprehensive and effective measurement tool for such a consumption or demand-based analysis of sustainability is the Ecological Footprint, which has now been developed by the Oakland-based Global Footprint Network into a set of National Footprint Accounts for most nations of the world. While these Footprint Accounts use a land-based rather than monetized measure—assessing how much bioproductive land and ocean a society requires to sustain its current consumption habits and absorb its wastes (particularly its greenhouse gas emissions)—we have no hesitation in using the Ecological Footprint as one of the 20 core component accounts of the Nova Scotia Genuine Progress Index. Since our GPI accounts do not attempt to aggregate all GPI components into a single number, there is no obstacle to using other methods of valuation where monetization is not possible or desirable for methodological or data reasons.

Because Ecological Footprint estimates include trade flow measures—adding imports to the domestic production statistics and subtracting exports—they effectively examine the global consequences of local consumption patterns. Thus local consumption may involve natural resource depletion far away. In Canada, for example we indulge unsustainably high levels of consumption not only by depleting local resources but also by “appropriating the carrying capacity” of other countries through trade (to use Footprint language).

While methods are still being refined and improved, the Ecological Footprint is, in my humble opinion, one of the most important measurement tools of the century, and without a doubt one of the most powerful communication tools for practical behaviour change. Those here who attended the Second International Conference on Gross National Happiness in Canada in 2005 were able to meet and hear Dr. Mathis Wackernagel—co-inventor of the Ecological Footprint and now Director of the Global Footprint Network.

6. Policy Applications of GNH Indicators and Accounts

I think our prior discussion has already demonstrated the policy utility and relevance of both GNH indicators and potential GNH accounts in several ways, and I noted earlier that our accounting work and economic valuations have actually penetrated the policy arena far more effectively than our indicators. Please see Section 1, page 4 above, for a summary of the potential policy applications of indicators, and Section

3, pages 11-12 above, for examples of the policy utility of the new accounts. So here I will add only a few remarks on possible future directions in applying these measures to the policy arena.

6.1 The expanded capital model increasingly recognized.

First, I am delighted to report that in 2006 the Nova Scotia Government officially adopted a five capital approach to its development, undertaking to value its natural capital, human capital, and social capital in addition to its built and financial capital.

While Nova Scotia has now embraced a five capital model, I am sure that the Royal Kingdom of Bhutan will want to adopt a six capital model that includes cultural capital. That recommendation actually comes from New Zealand, where the preservation of Maori culture has become a high national priority. The remarkable resurgence of Maori language in the last 25 years, after teetering on the brink of extinction, is a powerful testimonial that dedicated investment in cultural capital can yield a high return (to use accounting language), and that cultural assets can not only be preserved but strengthened in the most creative ways. The Maori instituted "language nests" in which toddlers were immersed in Maori language from a very young age. Not surprisingly, since language carries knowledge, Maori cultural institutions, practices, traditions, and even political assertiveness have also seen a most inspiring revival in the last two decades. To its credit, and in recognition of this new reality, Statistics New Zealand has now recommended consideration of a six capital model that includes cultural capital.

In my experience to date, I have to say honestly that the Nova Scotia Government so far has no real idea what the implications of its undertaking are or what it has really committed to do by adopting the expanded capital model. It has actually made an enormously far-reaching and radical commitment that should eventually produce a new form of budget estimates and a new set of economic accounts. However, I don't think this awareness has yet penetrated policy circles in the Province. But the fact that the commitment is on the official provincial books even as words is still highly significant, and can frequently be cited by folk like us to remind the Government that it shares our aspirations. It certainly indicates a new openness to integrating social, economic, and environmental objectives in the Province's development, and it forms an excellent basis for forward movement.

6.2 Consensus goals and political debate

One of the most interesting and important aspects of this commitment—which *has* manifested in Nova Scotia, and which I venture to say is equally true in the Royal Kingdom of Bhutan—is that these new measurement tools have proved to be a remarkably unifying force that has the power to transcend partisan politics. While Nova Scotia politics—like most party political systems—is characterized by endless and endemic bickering, attack, and name-calling, the new measures, accompanied by specific targets designed "to make Nova Scotia one of the cleanest and most sustainable environments in the world by the year 2020," have received unanimous all-party support. Indeed, a 2007 Environmental Goals and Sustainable Prosperity

Act setting out these targets was passed by the Nova Scotia legislature without a dissenting vote. Likewise in Bhutan, GNH is a powerfully unifying force that expresses underlying national values.

I believe that the measures of progress themselves contribute greatly to this unifying role, since they necessarily reflect deeply held underlying values and express agreed goals. Indeed, any measure of progress is normative by definition, since—by definition—it must ask the question: “progress towards what?” Answering that question in turn requires some vision of the kind of society we want to see five, ten, or fifty years from now. In identifying our genuine progress indicators for Nova Scotia, we therefore took particular care to ensure that each indicator reflected consensus values. Thus, no political party of left or right will argue that more crime is better than less crime, that a sicker population is better than a healthy one, that higher rates of poverty are better than lower rates, that an ignorant populace is better than an educated one, that a polluted and degraded environment is better than a clean and healthy environment, or that social exclusion and alienation are better than inclusion in strong and safe communities. So long as our indicators and measures reflect such consensus values, they can effectively help to mobilize and unify a society behind common goals and targets in a way that transcends partisan politics.

Of course, this does not eliminate the need for debate. While consensus goals, shared vision, and non-partisan measurement can help unify a society and provide a strong basis for evidence-based decision making and informed debate, politics is about *how* to get there. Indeed, the appropriate role of democratic politics is to debate the best way to achieve GNH goals, even while there is a consensus on what those goals are and on the agreed ways of measuring progress towards those goals. To take some practical examples, there can be complete consensus on the need to reduce poverty and greenhouse gas emissions and even agreement on specific targets, and at the same time vigorous debate on how best to achieve those goals. In other words, there should be consensus on goals—the realm of measurement, and debate on strategy—the realm of politics.

As well, to add fuel to the political fire, the new measures can and should be used both to hold governments accountable according to their success or failure in attaining or moving towards the agreed goals, and to evaluate the effectiveness of programs designed to achieve those goals. The political arena is the place to debate those programs and possible alternatives to them. But the benchmark of those debates and the reference point of all political parties will remain the consensus goals and the measures that assess progress towards them.

6.3 Urgency and predictive power

I mentioned early on that we have found—in our Nova Scotia experience with this work—that the accounts and economic valuations have had a much more direct and powerful impact on policy than the indicators, and they also grab media attention far more readily than reports on trends and rates. That said, however, I want to

emphasize that we have only begun to scratch the surface of the longer-term potential impact of this economic valuation and accounting work.

In fact, I see us to date as having taken only the first step in a four-step process (described in the next sub-section below), the final fruition of which I fervently hope (but am not sure) I will see in my lifetime. Recall that GDP-based accounting has held sway for more than half a century, still rules the minds of policy makers, economists, financial analysts, and journalists worldwide. As the current obsessive focus on stimulating spending and economic growth to stave off recession clearly shows, this GDP-based economic paradigm is not close to being dislodged. How long will it take for the new expanded capital accounting system to take hold and supersede the existing narrow one as the primary method of economic valuation?

The reason I say I fervently hope to see that happen in my lifetime is not particularly for any personal satisfaction, but rather because—having done little else but crunch numbers and observe trends for the last 12 years—I am quite firmly convinced that the window of opportunity is very narrow indeed. If I had to guess-timate a number, I would say we have about 15 years to turn things around in a major way before certain destructive trends become irreversible—which means we have to begin to count things right now.

If we continue to assign an arbitrary value of zero to our natural, human, and social wealth; if we continue to ignore the costs of their depreciation; if we continue to treat the services these capitals provide as so-called 'externalities'; and if the true costs of economic activity remain hidden, then I fear that the world we leave our children and grandchildren will be so depleted and uncertain that it may no longer be possible to salvage key components of our true wealth. Most dangerously, a domino effect will become apparent, where the collapse of one resource will trigger the diminution and eventual exhaustion of another, in a feedback loop that will become unstoppable. These present times, my friends, are "the good old days," and they will increasingly be looked back upon with nostalgia mixed with astonishment that our generation could have been so wilfully ignorant.

Saddest of all is that—since we are not properly counting and measuring the depreciation of natural, human, social, and cultural—many of these "collapses" will occur with a whimper rather than a bang, since we are simply not keep track of their demise nor heeding early warning signals. We will gradually become accustomed to a degraded world. When Nova Scotians drive down the highway today and look out their SUV windows, they think that what they see is a natural forest. Since they have never seen or walked in an old-growth forest, they do not miss it or have any idea of what this landscape was. Not accustomed to the sound of old-growth dependent song-birds, they think the silence of the forest is its natural state. They will not miss cod or tuna once they have disappeared. And so long as the store shelves are stocked with produce from California and Florida, they will never know that there were once local farms providing fresh-picked seasonal fruits and vegetables.

And the same is true in the social and cultural sphere. I don't think any politician in Canada is aware that voluntary work has declined by 12.3% in the last decade,

because unpaid work is not measured in our national accounts or measures of progress, and therefore does not get proper reporting or attention. And because the politicians don't know the numbers, the issue never surfaces for debate in any legislature in the country, even while they pass multimillion dollar bailout packages for the automobile industry. So communities gradually weaken as the fabric of volunteer participation unravels, while those in need gradually get used to a diminution of voluntary services and to relying ever more on their own private resources—all unnoticed, gradual, beneath the surface, away from the spotlight of regular measurement, monitoring, reporting, and debate.

And how many North Americans miss the fact that most Aboriginal languages on the continent have become extinct, with the remainder in rapid decline—though the loss carries with it a tremendous store of Indigenous knowledge that the world needs more than ever for the lessons it carries about living in harmony with Nature? In the GPI, we document this depreciation of cultural capital and the loss of Indigenous languages and knowledge as one of our key education indicators. But the loss is invisible in the conventional accounts, and so there is little dedicated policy attention or educational reform designed to preserve remaining Indigenous languages, and virtually no public awareness of the issue, despite ample early warning signals of their imminent demise.

And we won't even begin to talk about the mother of all dangers—climate change—where our conventional GDP-based accounts, and the indicators based on them, still count more fossil fuel combustion as a contributor to economic growth and progress. And when I say 15 years, I mean 15 years actually to turn things around, not 15 years before we start counting things right. In fact, if we keep counting natural resource depletion and fossil fuel combustion as gains to the economy and contributions to prosperity for the next 15 years, and thereby justify the continuation of our current growth patterns as if there were no tomorrow, then it will almost certainly be too late. Irreversible changes will have been set in motion that generate their own feedback loops, until it is quickly beyond the capacity of governments to manage change, cope with shortages, and handle the ensuing chaos and flood of environmental refugees. So counting things right has to start without delay, so that at least the framework and paradigm for change are put quickly in place.

This is *not* fear-mongering, my friends—I don't believe in that at all—but a simple analysis of current trends based on the best available statistics and evidence. One thing we have found over the last 12 years of work in this area is that the GPI has remarkable predictive power. In 1998 we released our first report on the economic value of civic and voluntary work, in which we warned of certain trends that threatened the viability of the voluntary sector. Ten years later the numbers pointed to a massive decline in voluntary work, belatedly proving the earlier warning correct.

In 2000, our analysis of the agriculture sector pointed to a serious long-term decline in the economic viability of farming in Nova Scotia, based on five key indicators—net farm income, expense to income ratio, debt to income ratio, return on investment, and solvency ratio. We warned that if existing trends continued unabated, farmers would be forced off the land because they could no longer afford to farm. This year

we updated that report and found that in four of the last six years, net farm income had actually dropped below zero. Put simply, it was costing farmers more to farm than they were earning. When we issued the warning eight years ago, net farm income was not yet below zero, but it was headed in that direction. For many farmers, it's now too late!

By contrast, Gross Domestic Product (GDP) sends no such warning signals, and in fact sends perverse and entirely misleading signals to policy makers. While all five of our GPI *net* farm viability indicators were trending seriously downward over a 36-year period from the early 1970s to the present, *gross* farm cash receipts (which are the primary input to agriculture GDP) have trended upward and show no problem at all.

Similarly, fishery GDP remained at record high levels and with the fisheries regarded as a 'boom' industry right up to the moment that the Atlantic groundfish stocks collapsed in 1992. As noted earlier, GDP is a gross rather than net approach that only counts what we extract from our natural resource base and takes no account of the health of the resource—in this case the fish stocks in the oceans—we leave behind. Reliance on GDP statistics actually encouraged over-fishing and natural resource depletion simply because it tracked only the nominator (fish landings) and not the denominator (fish stocks). This, quite frankly, is primitive and poor accounting practice.

Again, this is not rocket science, and is entirely in line with simple household budgeting practice, in which we count not only our gross income, but rather keep track of our expenses *in relation to* our income. Any *net* approach will have the predictive power described here and the capacity to send early warning signals that allow timely remedial action. That, in a nutshell, is one of the key purposes and practical functions of a set of GNH Accounts.

One final example of the predictive power of the new accounts and perhaps most poignant of all given the current economic circumstances: GPI Atlantic released a report on debt and financial security just a month before the current economic collapse, warning of unsustainable trends in the economy—like the fact that debt growth during the so-called economic boom period of the last decade had massively outpaced income growth for 80% of Canadian households, thus threatening the ability of many households to manage and service their debt. Only among the wealthiest 20% of Canadians did we find the rate of income growth exceeding the rate of debt growth—far too narrow a base for a healthy economy. We noted that more than 77,000 Atlantic Canadian households, in our small corner of Canada, had become so deeply indebted that they could not get out of debt even if they sold everything they owned, including their homes—not a good feeling with which to go to bed or wake up in the morning to say the least! That depth of financial insecurity can hardly be considered an ingredient in wellbeing.

We asked one of the top executives of Canada's most important bank, and a respected financial analyst, to review our report and provide comments prior to its release. He took issue with our conclusions (though interestingly not with our

statistics), saying (according to the conventional wisdom of the time) that Canadian household finances had never been healthier, and that Canadian households were more financially secure than ever. When the crash came a few weeks later, we at GPI Atlantic were not surprised—not even slightly. Part of me does want to go back to this ‘expert’ now and ask “never healthier”? “More financially secure than ever...?” “Would you like to reconsider...?”

But—and this is a very big but—the purpose of the GPI or of GNH indicators and accounts is not to shake our heads in despair months or years later, or to say “I told you so!” The purpose is precisely to identify our strengths so that we can build on them and protect them rather than take them for granted while they weaken behind our backs, and it is precisely to identify our weaknesses so that we can work to overcome them as soon as we detect early warning signals. The good news is that we have not yet crossed the threshold of irreversibility or passed the point of no return, even though we are getting close. We do still have a chance to turn things around, so long as we don’t hesitate but act decisively while the narrow window of opportunity remains.

And there may never be a better opportunity than the present, where the conventional system is in crisis and where the so-called experts are wringing their hands in despair and disbelief that they could have been so wrong. Alan Greenspan’s chest-beating confession before Congress—the King of Economics utterly humbled—symbolizes a golden opportunity to present a new and saner economic paradigm that accounts properly for true benefits and costs.

That moment of opportunity is probably not while the fire brigades are totally engaged at the scene of the fire and while so much adrenaline is pumping through the system with desperate trillion dollar fiscal stimulus packages and cash injections to re-stimulate spending and growth. But perhaps six months or a year from now, when the stimulus has not only failed to stimulate, but when governments find themselves with their backs truly up against a wall, having racked up massive deficits and accumulated monstrous debts through their so-called fiscal stimulus and bailout packages. Sad that it always seems to take a catastrophe before eyes and ears open (— ‘Catastrophe’ only from our human perspective, needless to say. For the natural world, the more the stimulus fails to stimulate, the deeper the recession or depression, the greater the crisis in so-called ‘consumer confidence’, and the less spending and consumption that happen, the better its chances for recovery.)

But in the meantime, we can prepare the ground, and when the moment comes, simply quietly demonstrate through practice and action that a sane alternative is not only possible but exists. How remarkable and inspiring it would be for folk in the depths of a global depression to notice that some jurisdiction (like a small Himalayan Kingdom for example) was cheerfully prospering. Then, they might ask themselves with genuine curiosity—how did they manage that? And how did that jurisdiction escape the clutches of depression gripping the world?

6.4 A four-step process

These are the four steps I see in changing our systems of accounting and economic valuation:

- 1) We have begun to build the new accounting system by valuing natural, social, and human capital properly. Much more work is needed, including improvements in data sources and methodologies. But tremendous strides have been made globally in the last three decades in both data collection and measurement methods, so that it is now truly possible to identify, and in many cases to quantify, the true value of natural, economic, social, and cultural assets, and the full benefits and costs of economic activity. This is very good news. What was once just a concept and an aspiration is now feasible and measurable, and there is no barrier for jurisdictions like Bhutan and Nova Scotia to construct, adopt, and implement the new indicator and accounting tools as guides to policy. That measurement work is so well under way that there is already no obstacle to step 2.
- 2) Some jurisdiction now has to adopt the new indicators and accounts fully and properly, and to take them as its core measures of progress and valuation, in order to demonstrate their feasibility, utility, and policy relevance. This is a matter of political will. Not to put any pressure on anyone, but I don't happen to know of any sovereign nation anywhere in the world, other than

a particular small Himalayan mountain kingdom, where that political will is riper and more developed and more ready to take that leap. There is no other country where the Prime Minister will publicly ask how to implement an approach like GNH in practice. I don't say this lightly or glibly, and will explain why.

In the last 12 years of work in this field, I have actually seen organizations and jurisdictions adopt the new measures in some partial way, often for 'political' reasons or in such a way as to eviscerate them. This is probably the biggest danger of all—to seem to be saying the right words and having the right intentions, but implementing them half-heartedly or in ways that sacrifice integrity and meaning to convenience and form.

We've seen this happen so much with terms like "sustainability," but the danger is no less with the new indicators and measures. We have a large forest company in Atlantic Canada that has now adopted as its new logo "The Sustainable Forest Company." It continues to clear-cut regional forests with abandon, but has conveniently defined sustainability as replacing the fibre it removes with at least an equal amount of fibre. From our expanded capital accounting perspective, however, we know that capital depreciation can be the result of resource degradation as surely as of resource depletion. While this company is not quantitatively depleting timber, its definition of sustainability conveniently allows it to replace a diverse, rich, old-growth forest with a young single-species plantation.

And the well-meaning measurement folk buy right into that charade whenever they adopt indicators like “forest cover” as their primary measure of forest resource sustainability. Tempting to do of course, as forest cover statistics are far simpler, more straightforward, and more easily accessible and available than qualitative data on age and species structure. This is serious business that can seriously set back the new measures by allowing people to carry on business as usual under the cover of what is now often called ‘green-washing’ and cosmetic changes that adopt the language and form of the new system without its meaning and substance. I’ve seen this happen often enough now in our measurement world—where the guts are removed while the form and language maintain all the right appearances—that I have to say it out loud, even at the risk of causing offence.

Whenever I see new measurement systems begin from the premise that our conventional economic statistics are not enough and that we have to “add” a raft of new social and environmental measures, I begin to worry and hear alarm bells ring. This “add-on” mindset fundamentally accepts the validity of the conventional economic measures, but pats itself on the back for being broad-minded enough to add a bunch of social and environmental statistics *on the side—always*, mind you, on the side. Rarely are the new statistics allowed to **challenge** the messages being sent by the conventional measures and through the existing economic paradigm.

And so we come back to the main highway / side street metaphor at the start of this paper. Indeed, I would go so far as to say that confining our measurement work to indicators alone without challenging the dominant GDP-based accounting system carries the danger of appearing to adopt something new and innovative while business as usual continues unabated. GNH is not an exotic distraction, diversion, or cultural phenomenon. It is—in the words of His Majesty the Fourth King—**“more important than”** Gross National Product. Perhaps we need to go right back to that original pronouncement in 1972 and study every word carefully so that “more important than” becomes our operative mandate. Until GNH actually becomes **more important than** GDP, we are not there yet. And until that happens, every new and alternative measure must constitute, not an “add-on”, but a running **critique** of our flawed existing measures that demonstrates and highlights their defects and failings.

In other words, “co-existence” in the sense of having the best of both worlds is not an option! We cannot sing the GNH language without simultaneously challenging a materialist philosophy based on ever expanding consumption. And we cannot simply add on a bunch of new indicators to ones that are fundamentally flawed and that send highly misleading signals to policy makers. We run the danger of exacerbating rather than ameliorating confusion. I believe this is why—in the Buddhist philosophy—“renunciation” is described as the “foot of meditation.” And I believe it’s why Chogyam Trungpa Rinpoche’s Taksang generated Sadhana of Mahamudra right here in Bhutan, and indeed his first years in the west right after that, took direct aim at what he called “spiritual

materialism." We run that danger in our indicator and measurement world, however well-intentioned we may be.

Again I need to repeat the obvious, though I said it at the beginning. In all this, I am definitely not coming to the Royal Kingdom of Bhutan with any "should's." It is not up to any foreigner to tell anyone here what to do or even to create an unrealistic sense of pressure. I am using GNH universally here, and any admonition is directed to all of us—in Nova Scotia, Brazil, Thailand, the OECD or wherever we may be. I cite a particular small Himalayan Kingdom from time to time only out of utmost respect, because the political will to move genuinely in the new direction we are talking of is more profound and developed here than in any other sovereign nation on earth. So naturally—and this is true since the first international GNH conference held here nearly five years ago—all us foreigners do have some special sense of hope in the example this small country can potentially provide the world. The remarkable interest that the world has shown in Bhutan in the last five years is testimony to the widespread yearning that exists throughout the globe for a sane path into the future. That's all. But as far as Bhutan is actually concerned in practice, the jury is still out as to whether Step 2 will happen. All that the rest of us can do in the meantime is watch with tremendous interest and bated breath!

In short, Step 2 in this process is the genuine political will to adopt the new measures fully, properly, and with integrity—to implement the new indicator and accounting systems in practice, and to use them actively as the country's core measures of progress and valuation, and as the evidence base for new policy.

Despite 12 years of work in Nova Scotia, we're certainly not at Stage 2 yet where I am from, though I am heartened that Nova Scotia civil servants have requested briefings and have established an inter-departmental task force to study our Nova Scotia GPI over the winter months. After more than a decade in which we produced more than 100 indicator, accounting, and measurement reports assessing different aspects of wellbeing, progress, and wealth, we finally completed the research and development work for the Nova Scotia GPI last month and published a final summary report that at least some civil servants have promised to study closely. So the jury is still out in Nova Scotia too, and we'll see what happens.

But you'll forgive me when I get a little carried away coming here, where you have an actual officially named "GNH Commission" planning the country's future, and a Government in power that openly carries GNH as its logo. We're not there yet in Nova Scotia by any name, and we still have to justify our endeavour in far more conventional terms in order to create a base for communication and acceptance. I know from experience that you are all very self-critical here, but for us, the level of at least officially expressed commitment to a balanced and integrated GNH development path is inspiring, and it does indicate that the political will for step 2 is more developed here than anywhere else I know.

- 3) Not much point in talking in great detail of Steps 3 and 4 when we are only at Step 2. So a few words will suffice. Once the new accounting system has been adopted by government, it provides the basis for a system of financial incentives and penalties designed to encourage sustainable behaviours that contribute to wellbeing and GNH and to discourage unsustainable behaviours that undermine wellbeing and detract from GNH. This includes very practical actions like shifting taxes from low-income households to carbon and pollutant emissions; subsidizing renewable energy development, public transit, organic farming, and uneven-aged forest management while increasing taxes and fees on gas-guzzling Prados, synthetic fertilizers, and clear-cutting, for example. The underlying *accounts* provide an objective basis for determining the ngultrum amounts of such incentives and penalties, since the accounts assess the true and actual benefits and costs of economic activity to society.
- 4) And those incentives and penalties in turn will naturally affect consumer prices, thereby changing behaviour. It is absurd, at present, that organically grown local food is more expensive than chemically grown food imported from 2,000 miles away—a perversity only made possible by ignoring the true costs of soil degradation, transportation, greenhouse gas and pollutant emissions, and other actual costs of production, and ignoring the true value of enhanced nutrition, freshness, health, and resource conservation. Once goods are properly and accurately priced according to their true costs of production, not only will consumer behaviour change, but the market economy itself will become far more efficient—with profligate and wasteful energy use penalized for example, and rewards for energy conservation built into the price structure. We're a long way still from that kind of pricing system, but, as I said, I fervently hope to see it in my lifetime, as it the surest guarantee of widespread behaviour change.

7. Is such complication really needed, and if so, why now?

We have to be honest enough to acknowledge that all these complicated indicators, accounts, economic valuations, and measurement systems are entirely unnecessary if the underlying GNH values truly pervade and penetrate both the society and the political arena in a profound way. Particularly in an absolute, benevolent monarchy, good and wise policy that judiciously balances social, environmental, cultural, and economic objectives does not need to be justified with such measurement and accounting complexities. And especially when a country is relatively isolated from the world, no particular justification for its unique traditions is needed and no comparative indicators of progress are necessary.

Indeed, economic valuations would never be needed if the full social and environmental consequences of all policy actions were considered in every decision. In any case, we have already noted that such economic valuations are at best only a strategy designed for a materialist world and intended to point towards an underlying physical reality. Even indicators are only a “second best” tool that imperfectly describes reality. As the old saying goes, the finger pointing towards the moon is not

the moon. And so indicators can only point in the general direction of a social reality and can never pretend to describe it fully and accurately.

Thus, the Fourth King of Bhutan did not need a complicated battery of charts, tables, and spreadsheets to pronounce that Gross National Happiness is more important than Gross National Product, and yet his meaning was crystal clear. And in some of our native American traditions, there is a custom in which one tribal elder is required—in every major Council decision—to represent the interests of the seventh generation hence. How will this decision affect future generations? When decisions are made in that way, or with the wisdom of a wise and benevolent monarch, we do not need complicated spreadsheets or accounting mechanisms.

But I see three important reasons for adopting the new measures now with all their complications: First, they are a powerful insurance policy in a party-based democracy that holds no long-term guarantee that GNH values will always pervade the decision-making arena regardless of the vagaries of elections and who holds power. Because they transcend partisan politics and represent consensus values, the new measures can serve as a highly effective touchstone of fundamental underlying principles—a standard against which actions can be judged, policies and programs evaluated, and governments held accountable.

Secondly, when Bhutan is increasingly joined to the larger world by internet, television, roads, trade, tourism, and membership in international organizations, the new measures are ever more urgently needed to maintain what is unique and vital to the country's identity and wellbeing, and to prevent it being swamped by the dominant global materialism. Unless its own ways of measuring progress and valuing its wealth are firmly entrenched and well understood, its progress and wealth will be measured for it according to alien standards and outside forces that do not appreciate what is of value here. If Bhutan were to join something like the World Trade Organization—which has its own standards, measures, and ideas of progress that have little to do with GNH—and were to do so without its own clearly enunciated and officially entrenched measures of progress and accounting system firmly in place, then it will be held entirely accountable to standards and rules not of its own making. Let the WTO rather challenge an official accounting system that does include the full costs of production and that values all forms of capital properly and comprehensively. In short, the new measures and accounts are needed in order for Bhutan to protect its interests and represent itself accurately and with integrity in the international arena, and to avoid being classified, judged, ranked, and manipulated according to alien standards and measures that have no respect for what matters to this country.

And thirdly, the new indicators and accounts are needed *if* the Royal Kingdom of Bhutan wants to help the world and set an example of a sane way forward.... *If*, in other words, the Mahayana Buddhist foundation of the Kingdom truly extends to all beings. That is a decision only the Bhutanese can make. But if they choose to set such an example and work to create an enlightened society that can show humankind a way out of its materialist Dark Age, then it can only do so by communicating and engaging the world in a language the world can understand.

Lofty words, principles and ideals will be less effective in getting others to watch, listen, and pay attention than the language of measurement, economics, budgets, and production costs. The new indicator and accounting systems—because they speak in a familiar and universal language—will allow the world to recognize the flaws in its own measurement and accounting systems, and in its consumption and growth-based economic paradigm, and will demonstrate its own potential to shift its view and approach.

From a 'bodhisattva' perspective, therefore, the new measures—both indicators and accounts—constitute a tremendously useful communication tool that creates a bridge to the rest of the world and that starts the dialogue from where others currently are. In all this, it must be emphasized that the Royal Kingdom of Bhutan does not need to "sell" either itself or GNH or the new measures. So long as Bhutan genuinely puts GNH into practice at home and uses the new measures to guide and explain its own policy, it will naturally be performing an enormously useful and valuable function for the world that cannot help but set an example for a global system in confusion, disarray, and despair. But practice is everything. Talking or reading about an apple is not the same as eating it, and nothing will help the world more than a living, breathing example of GNH in practice.

And if this third reason is operative, then there is absolutely no time like the present to adopt the new measures, since the current global economic downturn represents a unique historical opportunity to make the changes that are needed on a larger scale. I'd like to end this paper with just a few comments on this present historical moment, and its enormous potential to bring GNH to the larger world.

8. The current economic downturn and its opportunities

8.1 The language

The degree to which economic growth has become identified with wellbeing through habitual reliance on GDP-based measures, has never been clearer than in the health and sickness language used to describe the current economic collapse. Any day's newspaper is now full of references to the "sick" and "ailing" economy and the need to "inject" billions of dollars of fiscal stimulus into the sick patient in order to spur a "recovery." The 'sickness', of course, is synonymous with a shrinking economy and decline in consumer spending, and the 'recovery' with renewed spending and economic growth. By contrast, the economic boom period of the previous decade and a half was characterized by a "robust" and "healthy" economy—terms unthinkingly equated with simple quantitative growth, regardless of whether that growth was fuelled by debt, resource depletion, and other liabilities.

Other favourite descriptors of our current economic downturn that now fill the commentaries include 'gloom', 'fear', 'panic', 'disaster', 'dire straits', 'dismal statistics', and economic sectors "under threat," with "disheartened" consumers plagued by 'resignation' and 'despair', as a "frightened population locks up its wallets" and "people hunker down for a period of austerity." These phrases are all culled from a single day's London newspaper.

Recall that when North Americans stayed home after the attacks of September 11, 2001, one of the first messages from the U.S. President and the Canadian Prime Minister was to go out and spend money—as if the biggest ultimate threat was an economic slowdown. I still recall the front page newspaper headline two days after 9-11: “Shopping is patriotic, leaders say.” As the current rapid mobilization of national and international efforts and money show, economic growth has been so equated with societal wellbeing that it supersedes all other priorities.

Equally revealing is the language used to describe the “recovery” measures now being proposed and undertaken to “jump start” the ailing economy. Here again are samples from the same London newspaper:

- Following a fall in U.S. retail sales, measures are being considered to “keep U.S. consumers shopping.”
- “Fiscal stimulus” is the basis of a “recovery” plan with the goal of “handing out enough money to get consumers buying and companies investing.”
- Among the G-20 nations, there is now “a consensus about what is needed to put the global economy and financial markets back on track...[to] restore credit markets, keep slashing interest rates to stimulate growth and pour much more government money into fiscal stimulus packages.”
- The long-term goal is to “reduce the likelihood that the global financial system will fall prey to another once in a lifetime catastrophe.”
- Interest rates are being cut so that households and corporations will “borrow, spend and rejuvenate the economy.”
- The goal of all this is to get the “economy booming, consumers spending [and the] stock market performing.”
- The G-20 discussed “coordinated cash injections and tax cuts in order to kick start economic growth” and supported “using fiscal measures to stimulate domestic demand to rapid effect.”
- IMF Managing Director, Dominique Strauss-Kahn, summarized the simple-minded view succinctly (Times of London, 17 November, 2008), when he called on nations to pump 2% of their GDP into “raising domestic output growth” in order to stave off a severe global recession. He said: “I welcome the emphasis on fiscal stimulus which I believe is now essential to restore global growth.”

Personally I find the word “inject” (as in “inject billions of pounds into the economy”) of particular interest, as it really does conjure up the image of a sick patient desperately in need of a life-giving medicinal infusion. As this paper goes to print, the United States has just decided to ‘inject’ another \$800 billion into the ailing economy, on top of the \$700 billion financial bailout package approved last month—massive, indeed astonishing, expenditures approved with little debate and with an urgency and rapidity not seen in any other sphere—and expenditures that will plunge the U.S. government into ever deeper debt. For those who ever doubted the extent to which GDP growth has become equated in the public, policy, expert, and journalistic mind with societal health and wellbeing, the language of these recent weeks, along with the almost blind and entirely non-partisan adherence to the limitless economic growth doctrine, should dispel all doubts.

What is also interesting is the extent to which environmental issues have fallen completely off the policy agenda. In all the hand-wringing about "plummeting car sales" and the "stricken car industry," I have yet to see one mainstream commentary acknowledge that a few less cars on the roads in an era of global warming might actually reduce greenhouse gas emissions and be helpful to the planet. Instead President-elect Obama is proposing a \$50 billion bailout plan to the automobile industry to avert its collapse, which, he says, would be a "disaster." And I have yet to find one mainstream commentary that questions whether "restoring global growth" might be problematic from the perspective of the Earth's natural carrying capacity, and the fact that the global Ecological Footprint already exceeds the bioproductive capacity of the planet.

Of further interest is the way partisan politics suddenly dissipated as Democrats and Republicans joined together to "combat recession" with a massive \$700 billion bailout package for the financial industry, and now a new, additional \$800 billion stimulus package. The GDP / economic growth dogma is clearly revealed as the ultimate unifying bond of modern society, overcoming party and national politics to bring almost immediate consensus on required action, with virtually no limits to available funding. The language above also reveals the extent to which GDP has morphed from an accounting mechanism to its total misuse as the ultimate indicator of wellbeing.

8.2 The timing

What is perhaps of greatest interest at this historical moment is the air of desperation that pervades this crisis moment. The so-called experts and bank chief economists, with all their intimate knowledge of the financial system, utterly failed to predict the sudden economic collapse, the failure of major banks, and the rapidity of the macro-economic decline. In all their statements up to just a couple of months ago, they truly seemed to believe the 15-year 'boom' period would last forever. Almost nothing reveals the bankruptcy of the current economic paradigm as graphically as the fact that these same bewildered and floundering "experts" (along with CEOs who had pocketed tens of millions of dollars in annual bonuses) are still being interviewed daily as they struggle to explain why their world is falling apart. They have no idea! At least Alan Greenspan, former head of the U.S. Federal Reserve, economic guru, and chief of all bankers, had the courage to admit before Congress that he'd been fatally wrong in his prescriptions for the economy and financial sector, even if he still cannot explain the chaos around him or offer hope for the future.

At the same time, it would be a bad mistake for critics like us to underestimate the strength and power of the conventional system when it is vulnerable, threatened, and under siege as at present. Like a wounded wild animal that doubles its fury, the natural reaction when weakness is exposed is to close ranks and hold on even tighter for dear life. No wonder we see an almost universal consensus among the powers that be to re-stimulate growth literally at all costs. Metaphors in the press include

"life-saving," "emergency measures," "rescue packages," and bringing in the "fire brigade." The words are revealing.

In such a "life and death" struggle, what suddenly happened to all our wellbeing and sustainability indicators and measures so painstakingly developed over so many years? Suddenly they are a dilettante luxury no longer even on the horizon. Where is the difference between Democrats and Republicans, between Bush and Obama, between the American approach and the European approach, between the Chinese solution and that of the west? Beyond subtle differences of detail, the unifying consensus is that a fiscal stimulus injection is needed to restore growth—the only way that the sick economy can recover.

It is well documented that a sick patient in a doctor's clinic is more open to suggestion and more likely to listen when he is desperate to recover from his illness than in so-called 'normal' times—more likely to restrict his fat intake and begin exercising if he has just had a mild heart attack, for example, than when he is **apparently** healthy prior to the attack. The operative word, of course, is "apparently." As we know, watching from our GNH sidelines, that so-called health was an utter illusion all along—conditional and dependent as it was on continuous injections of more spending, shopping, and goodies. It's not as if the moment of the heart attack was the onset of illness. We were watching the disease develop for a long time during the 15 so-called "boom years" of unprecedented (and seemingly endless) economic growth. So how could we be surprised by the heart attack?

But for the patient gorging himself during the glut, the shock of collapse may create a tremendous and unprecedented moment of openness that allows more sane alternatives (like not going back to a glut and bust lifestyle) to enter the human and social consciousness. It's actually an important historical moment for us—a once-in-a-lifetime opportunity to present a more profound and far-reaching rescue package to a much, much wider audience—an approach to recovery that does not rely just on a one-time drug injection like the present fiscal stimulus package, but that actually creates a long-term sane path forward in a new direction. That package, wrapped in rice paper and neatly tied with a maroon and gold bow, could actually be unwrapped, examined, and scrutinized by a doubting and curious patient if it is being practised in reality by the people of a small, Himalayan mountain kingdom willing to share their treasure with a larger world in desperate need of help. This is a potentially important global moment for GNH—a moment when it is needed and can truly help the world—if the political will to act locally is there.

Actually, the best moment to communicate the GNH approach to that larger audience is probably not right now while the fire brigade is in the street, drugs are flowing through the IV, and the patient is on resuscitation in the emergency ward. As we noted above, the GDP ranks are closed now as never before, as all measures are tried to save the bankrupt system. Though the patient might indeed be more open to this new approach at this moment of crisis, every conventional doctor he has visited has hitherto recommended a 'life-saving' fiscal stimulus emergency operation. But the right moment for communication will come perhaps in 6-12 months from now, when all cash infusions have failed to resuscitate the patient, with the "stimulus

spent and not stimulating” as one more far-sighted Times commentator predicts, and when the so-called “solutions” and emergency operations have actually made matters much worse by massively deepening government debt—leaving no further rescue and recovery options.

Indeed, fiscal stimulus cannot possibly work in the long term, simply because the sickness is so much deeper and more fundamental than currently acknowledged, and because it is simply fighting fire with fire—combating excess debt-fuelled growth with an attempt to stimulate more debt-fuelled growth. As we here know from a saner GNH perspective, the sickness has nothing to do with a shrinking GDP and a decline in spending (as conventionally assumed and at which the current emergency operation is aimed), and has everything to do with having gorged ourselves on the basis of racking up debt—conventional consumer debt and mortgage debt, as well as ecological debt (as demonstrated in Ecological Footprint analysis), societal and cultural debt (as our community bonds shrink), and psychological debt (as witnessed by rising rates of stress and depression). Excuse me for reverting to accounting language, but it is applicable here.

But I see three really good pieces of news in the midst of this current crisis, and a tremendous opportunity for the world if the timing is right. News that is so good in fact that we can very quickly and quite easily switch channels from the “gloom, panic, and despair” channel that currently dominates the airwaves to a channel that is truly warm, wise, gentle, encouraging, and full of life, vim, and vigour:

- First, the moment that the patient finally accepts the bad news of the failed operation and the reality that he is really, really (and profoundly) sick, will likely produce far greater openness than during the emergency operation itself in the midst of which we currently find ourselves. There is an opportunity for real communication here that has not existed in the smug and complacent world of the last 15 years. Since that moment is several months down the road at least, we have a bit of time to prepare.
- Second, despite the depth of the patient’s malaise and sickness, it is suddenly revealed as totally baseless, and amenable to transformation on the spot, just by shifting the flawed underlying assumption. We can actually proclaim: “OK, there is actually no need to grow!” How incredibly liberating. No need for more trillion dollar emergency stimulus and bailout packages, cash infusions and injections. In sharp contrast to the panicky
- alarm bells of the politicians and bankers and auto industry executives and IMF chiefs, we could then tell the patient, “You can just relax now. Everything is going to be okay.”

Sure, we’ll get some quizzical looks. “Really?” the patient will ask, having been brainwashed into the adrenaline pumping fire brigade and rescue mode. So we may need to explain and elaborate just a bit (see below). But the underlying message remains delightfully and refreshingly simple actually: “Instead of pushing ourselves to keep growing and growing, let’s all just

shrink creatively together, and create a better, happier world in the process." What is required has far more to do with creative redistribution of the richness we already have than with adding ever more stuff.

At that moment, we could even introduce the environment and the natural world (off the agenda during the firefight and operation) back into the equation. "Maybe" we might venture to suggest, "the human economic enterprise has actually grown way too much, way too fast, for way too long, at the cost of the planet and future generations. We've over-fished our oceans, cut down our forests, seen species go extinct at a thousand times the natural rate, depleted our resources, changed our climate, and dumped wastes into the atmosphere, oceans, and land at such an alarming rate that we are leaving a massively depleted legacy for our children.

"What a splendid moment and opportunity to reduce our human footprint on the earth and to allow our natural world a little time and space to regenerate. In short, instead of emergency rescue and bailout packages that haven't worked anyway, let's send home the fire brigade, and let's begin to ask ourselves the simple question: What do we actually need to live a decent life as human beings on this planet, and let's start from ground zero to create that life together." When all else has failed, and when our politicians, experts and so-called leaders have followed Mr. Greenspan's lead and beaten their breasts in despair and confession, I think our patient might possibly listen to this little voice of reason, even if it first appears to come from far out in left field.

- There is a third piece of potentially really good news in the midst of all this. At such an historical moment, a little kingdom in the Himalayas that happily rode out the storm, might actually present a living, breathing example and model of a new way forward—not particularly by making any great effort to extend itself, but simply by living and practising GNH fully and properly itself, and by being willing to share its experience with those who are curious.

Of course, this whole line of reasoning will not go down well in the midst of the fire brigade trying to put out the fire. That is probably not the best moment to suggest: "Okay. Just relax. Let it burn." The rescuers are too pumped up and adrenaline-crazy to listen at that moment, and the patients—under the illusion that their most precious possessions are being consumed by the fire—too desperate to hold on to their burning mansions and SUVs. They might even get mad at the suggestion to relax, let it burn, and shrink their lifestyles. But when all efforts to save the burning house have failed and some real exhaustion sets in, a sane alternative and way forward could have tremendous power and appeal. Let's flesh out that alternative with just a few concrete details by way of example, to show that we are not preaching from on high, but suggesting some eminently reasonable and feasible steps that make practical and earthy sense.

8.3 A “balanced,” multi-dimensional approach

I once heard David Suzuki, brilliant scientist and defender of the environment, argue that the only biological organism he could think of, which shared our economic dogma of limitless growth, was the cancer cell—which also thrives on unlimited growth till it destroys its host. I suppose we could add some other examples—like weeds or algal blooms that suffocate plants and water bodies. Suzuki's point is simple: In nature, limitless growth is inherently destructive. By contrast, he points out, nature always thrives on **balance**. Plants, for example, do best when they have not too much water and not too little, not too much sunlight and not too little.

Indeed, I have often thought that if I had to choose just one single word to describe and characterize GNH or the GPI, it would be “**balanced**”—in sharp contrast to the “extreme” view of GDP-based measures. What is GNH if not a judicious balance between environmental, economic, social, and cultural objectives? And what is the meaning of “good governance” if it does not effectively balance those priorities?

In the accompanying PowerPoint presentation, I flashed up some slides that well illustrate the balance in the GPI accounts. For example, while GDP, in its extreme mode, only counts gross cash farm receipts (that have barely changed over time), the GPI balances those receipts against changes in the cost and expenses of farming and against farm debt. Unlike our **Gross** Domestic Product accounting mechanisms (the name speaks for itself), the GPI is simply a net accounting system that balances the outcomes of economic activity against its full range of benefits and costs—economic, social, and environmental. If an economic activity like coal-fired electricity generation produces costs in the form of greenhouse gas, sulphur oxide, and mercury emissions, then the inclusion of those costs in the accounts constitutes a net approach. (GDP of course only counts the benefits of electricity production while considering none of its costs).

And this balanced approach is why we at GPI Atlantic were not even slightly surprised at the economic collapse of last month. Instead of reporting only consumption, output, and income growth, as the GDP does, we showed that the economic boom was largely debt-fuelled, and that debt growth had far outpaced income growth in the past decade, raising serious questions about growing incapacity to service and manage debt. As noted earlier, this is not rocket science or even more complicated than managing a simple household budget—we simply balanced income growth against debt growth and did the ratios.

And as we saw, this balanced approach is reflected in our entire approach to natural resource accounting. As we saw, GDP measures showed the fishing industry “booming” in the 1980s and early 1990s, and fishery GDP in Nova Scotia never looked better than on the verge of the collapse of the Atlantic groundfish stocks, simply because it only counted what we extracted from the oceans and failed to account for what we left behind. In sharp contrast, the GPI **balances**

what we extract from our natural capital base with the health of our natural resource base—accounting as fully as possible for our natural wealth in forests, soils, marine life, water, and other resources. We even balance our approach to sustainability accounting altogether by balancing supply-side natural resource accounts with demand-side or consumption based Ecological Footprint analysis and accounting of human demands on the environment. We try to balance our stock accounts against our flow accounts to the extent possible, and our indicator work with our accounting work.

In fact, I would be so bold as to say we don't have to "sell" GNH or GPI any other way than simply to point out that these are **balanced** or 'middle way' approaches that look at both sides of any equation, and which thereby provide far more accurate signals to policy makers than an extreme doctrine like limitless growth.

In applying the new multi-dimensional GNH measures spanning nine different domains, critics often balk at their complexity, which they find daunting and challenging to interpret compared to the simplicity of the one-dimensional single number GDP / economic growth statistics. I think we should never apologize for this complexity. Would we prefer an airplane pilot to have only one gauge (say altitude) when piloting our plane? The pilot might have quite a difficult time taking off, landing, checking safety features, or ensuring that we have enough fuel to get us to our destination with such limited information. Would we not feel far safer and more secure if the airline pilot had a complex, multi-dimensional set of gauges on his dashboard providing him with all the varied information required to get us safely to our destination?

Piloting the ship of state is no less challenging or complex and requires at least the same multi-dimensional range of information as we would expect of our airline pilot. The very narrow fiscal stimulus fire-fighting currently under way to deal with the present economic downturn well demonstrates the limited tools available to policy makers who operate from within a GDP / economic growth framework alone. Let's see how the options naturally expand when we broaden our approach and embrace the complexity.

8.4 Example of a GNH-type solution to the current economic downturn

It is currently uncritically assumed that layoffs and rising unemployment rates are one of the key consequences of a recession. Indeed, layoffs are generally the knee-jerk response of employers to shrinking consumer demand and production slow-downs. However, a GNH or GPI analysis clearly points to alternatives.

First, because we link livelihood security to other domains like health and community safety, we have a far clearer understanding of the negative social consequences of layoffs and unemployment than do conventional economic analyses that often barely acknowledge the societal consequences of unemployment. In our GPI work, we tracked unemployment and crime rates over nearly half a century and found a direct correlation between the two. Whenever unemployment rates went up, so did crime rates, and whenever unemployment went down, so did crime. We found that two-

thirds of the prisoners in Nova Scotia prisons were unemployed at time of admission to custody. In a “business as usual” scenario, assuming that this recession (like those of the past) leads to massive layoffs, we can confidently predict that crime will rise in the months and years ahead. We don’t see this prediction in current narrowly economic-based analyses and commentaries, though a wider societal-based analysis shows the historical links and trends to be very clear. In our GPI accounts, we also track and can predict the social and economic costs of these changes in crime rates (in increased spending on prisons, courts, security systems, victim losses, hospitalization rates, shoplifting, and more).

The same is true for illness. The evidence indicates that the unemployed suffer higher rates of a wide range of physical and mental ills than those with jobs. According to the literature, the mental and physical health of the unemployed is generally considerably worse than that of the employed population on a wide range of health indicators. For example, studies have found that unemployment can lead to severe chronic stress and cardiovascular disease.³ The unemployed also tend to be less satisfied with their mental and physical wellbeing; they report more long and short-term disabilities; they are sick almost twice as often as the employed; and they visit physicians more frequently than those with jobs. A seminal Canadian study also found that the unemployed are 20% to 25% more at risk for heart disease, chest pain, high blood pressure, and joint pain than the general employed population.⁴

GPI Atlantic estimated the potential economic burden of unemployment-attributable illness in Nova Scotia associated with the 2006 official unemployment rate of 7.9% to be \$162.2 million—down from \$202 million in 2001 when the jobless rate was 1.8 percentage points higher. When we included a portion of the hidden unemployed—including discouraged workers and those underemployed—we found the economic burden of illness associated with the 2006 comprehensive unemployment rate of 11.9% to be an estimated \$241 million—down from \$285 million in 2001 when the comprehensive unemployment rate was 2.1 percentage points higher.⁵

However, crime and illness are only two of a wide range of social and economic costs associated with unemployment. The available evidence indicates that loss of a job can have devastating social and psychological consequences for most people. Paid work fulfills crucial social functions for people, even beyond the main role of providing sustenance. According to one seminal analysis, work literally “shapes the

³ Canadian Public Health Association (1996), p. 4. Cited in Pannozzo, Linda and Ronald Colman. 2004. *Working Time and the Future of Work in Canada*. A Nova Scotia GPI Case Study. GPI Atlantic. Halifax. Available from <http://www.gpiatlantic.org>, p. 309.

⁴ D’Arcy and Siddique. 1985. Unemployment and Health: An Analysis of the Canada Health Survey. *International Journal of Health Services*. 15(4): 609-635. Cited in Pannozzo and Colman (2004), pp. 309-310.

⁵ All estimates are in 2006 constant dollars unless otherwise stated.

experience of the employed," by imposing a time structure; it enlarges the circle of the individual beyond his or her family; it allows the worker to participate in a collective purpose or effort; and at some level it also assigns the individual with a status or identity. According to Jahoda, the absence of these functions due to job loss can have highly "destructive" social and psychological consequences.⁶

Long-term unemployment has been particularly associated with livelihood insecurity, poverty, stress, poor health, and a range of social problems. According to Williams and Windebank: "Long average spells of unemployment tend to imply greater economic costs and social costs than shorter spells." These costs include the depreciation of skills, and loss of confidence, leading to the eventual withdrawal and "exclusion" from the labour force.⁷ Studies have also indicated that those who experience longer spells of unemployment are at greater risk of illness and even death.⁸

In the early 1980s, University of Toronto economist Frank Reid estimated that each percentage point increase in Canada's unemployment rate had an overall social cost of \$270 million.⁹ A 1993 Ontario Medical Association report estimated that unemployment cost the Canadian health care system \$1.1 billion that year.¹⁰ GPI Atlantic's 2004 *Work Hours* study conservatively estimated that illness associated with unemployment cost the Nova Scotia economy \$202 million in 2001 (\$2006). When a wider range of social and economic costs was added, including particularly the value of lost productivity and output and the fiscal costs associated with employment insurance and social welfare benefits, unemployment in Nova Scotia was estimated to cost the provincial and national economies at least \$4.4 billion in 2001 (\$2006).¹¹

In short, a broader GPI-type analysis of the relationship between employment and social factors, and particularly an assessment of the true costs of unemployment, including the costs of lost production, employment insurance, social welfare, illness,

⁶ Jahoda, M. 1982. *Employment and Unemployment: A Social-Psychological Analysis*. Cambridge University Press. London. Cited in Pannozzo and Colman (2004), pp. 298-299.

⁷ Williams, Colin C. and Jan Windebank. 1998. "The Unemployed and Paid Informal Sector in Europe's Cities and Regions." In *Unemployment and Social Exclusion. Landscapes of Labour Inequality*. Paul Lawless, Ron Martin, and Sally Hardy (eds). Jessica Kingsley Publishers. London. p. 38.

⁸ Pannozzo and Colman (2004), p. 209, and chapter 9 on "Costs of Unemployment."

⁹ Frank Reid study cited in Sykes, Barbara, Peter Faid, and Henry Dembicki. 1985. *Counting Costs. A Literature Review of the Social and Psychological costs of unemployment*. Edmonton Social Planning Council. Edmonton. Reid and Sykes et al. cited in Pannozzo and Colman (2004), p. 301.

¹⁰ Ontario Medical Association study cited by Canadian Public Health Association. 1996. *Discussion Paper. The Health Impact of Unemployment*. CPHA. Ottawa. Cited in Pannozzo and Colman (2004), p. 301.

¹¹ Pannozzo, Linda and Ronald Colman. 2004. *Working Time and the Future of Work in Canada. A Nova Scotia GPI Case Study*. GPI Atlantic. Halifax. Available from <http://www.gpiatlantic.org>. Cost estimate based on the official Nova Scotia unemployment rate in 2001 of 9.7% (which does not include discouraged workers or the underemployed) and a hypothetical 3.5% unemployment base rate used by the Canadian Centre for Policy Alternatives, which assumes that even in a situation of "full employment" there will always be some people between jobs who are on the unemployment rolls. The \$4.4 billion figure includes lost output and fiscal costs such as direct payments to the unemployed and lost tax revenue.

crime, family breakdown, and other consequences of unemployment, reveal that layoffs are hugely expensive and socially costly, and should be far from a knee-jerk reaction to reduced production and consumer spending.

On the other side of the equation, GPI time use analysis also reveals that there have been significant costs associated with the increase in work hours during the economic boom period of the last 15 years—including higher rates of time stress, particularly among women, and increased difficulties juggling the competing demands of paid and unpaid household work. Voluntary work has been squeezed out by longer paid work hours—with volunteer hours dropping by 21% in Nova Scotia between 1998 and 2005—while Nova Scotians lost 186 hours a year of free time (the equivalent of more than a month's full time work). A Statistics Canada study found that women moving to longer work hours had higher rates of smoking, physical inactivity, unhealthy weight gain, and depression than those working shorter hours.

When all this evidence and more is considered together in all its variegated and multi-dimensional complexity—just like the multiple gauges on the airplane pilot's dashboard—simple and straightforward solutions to the current economic downturn, which can easily avoid costly layoffs, present themselves. Why not simply shorten and redistribute work hours among a much larger portion of the workforce rather than lay off one portion of that workforce? This would spread the pain of reduced income among the work force at large (causing all to take a small income cut in exchange for reduced work hours) rather than placing the entire burden of the downturn on the much smaller segment of the populace being laid off. In our present GDP-fired economic climate, such solutions are not even on the agenda, with layoffs simply assumed to be an inevitable consequence of the recession.

Shorter work time solutions would also allow more time for voluntary and community work, reduce time stress, and expand free time, thereby improving quality of life. There is no evidence to suggest that shorter work hours carry the kinds of costs that have been well documented and proven for unemployment. On the contrary, there is abundant evidence that shorter work hours lead to improved labour productivity, reduced absenteeism, improved worker morale, better health, and enhanced quality of life. In the Netherlands, part-time workers generally receive equal hourly pay to full-time workers, pro-rated benefits, and equal opportunities for career advancement, rendering part-time much more attractive than in North America, where it is generally associated with poorer pay, lack of benefits, and much greater job insecurity. As a result, the Dutch today have the highest rate of part-time work among all OECD countries, the shortest work hours, and the highest labour productivity. In the 1980s, the Dutch reduced their unemployment rate from 12.2% to 2.7% largely through a voluntary redistribution of work hours, and improvements in the quality of part-time work.

A shorter work time solution to the present economic downturn can not only avoid layoffs but also conserve resources and give the natural environment a chance to rest and recover by reducing production, consumption, and waste production. We would creatively shrink our lifestyles and consumption habits

without compromising (and likely enhancing) the quality of our lives. Cooperative solutions might well reduce individual needs through a greater sharing of resources, thus also enhancing and strengthening community. In short, a broader analysis that joins social, economic, and environmental objectives can present a far wider range of options and potential solutions to the current economic downturn—solutions that can quickly move us from the “gloom” “fear” “panic” and “sick economy” metaphors we noted above to the language of potential and opportunity. In other words, the current recession, which will undoubtedly get deeper in the coming months, does not have to be associated with pain and despair, but is more than amenable to creative GNH solutions that simultaneously address social, economic, and environmental realities in a highly positive way.

This is just one example of the practical applicability of a GNH approach to current global conditions and circumstances. There are many others. For example, a reduction in global trade can be very good news if it creates new opportunities for enhanced self-reliance and local production. That in turn can lead to a significant reduction in the greenhouse gas and pollutant emissions associated with long-distance transportation, and lengthy refrigeration and warehousing. If we in Canada were willing to sacrifice our desires just a little—for example forsaking our tropical mango in February—and eating more local in-season produce, we would not only support local farming and enhance the viability of rural economies and communities, but would do the natural world and environment a big favour in the process.

It is ironic that while the recent financial collapse has prompted a major re-consideration of the hitherto acceptance wisdom of leaving financial markets almost entirely unregulated, there has so far been no parallel re-consideration of the increasingly unregulated and unrestricted world of international trade. A trade slow-down might provide a splendid opportunity to favour a shift towards a “fair trade” regime that gives preference to goods produced in an environmentally sound way according to high labour standards and paying fair wages to producers. Again, we come back to the issue of balance. Rather than the simplistic, uni-dimensional criterion of “the lowest price” that is currently virtually the sole consideration in ever-expanding globalized trade relations, a more balanced GNH/GPI approach also accounts for the social and environmental costs of trade, and balances price against a broader range of social, environmental, and cultural considerations.

To begin this kind of dialogue, which can generate a range of creative and positive solutions to the current economic downturn, we must first allow the absurdity of fighting fire with fire to abate. At present, and as noted above, the current problems that stem from a hell-bent, debt-fuelled obsession with growth and consumption are being fought by efforts to stimulate more growth and more consumption through fiscal stimulus packages that are plunging governments ever more deeply into debt. This cannot help but fan rather than douse the flames—as is already evident as the so-called experts continue to wring their hands in despair and to revise their economic predictions ever further downward even in the midst of all the ‘stimulus’. Our initial GNH response can only be “First, please put down the matches—then we can talk.” And if that plea remains unheeded, as is likely in the midst of the panic-stricken current spending fervour,

then the dialogue can at least begin when the conventional house is burned down, and there is no option but to rebuild in an entirely new way.

8.5 Agents of change

It is noteworthy that the economic boom period that lasted from the mid-1990s to September, 2008, did not benefit large segments of youth. In Canada at least, we found growing rates of low-wage labour and indebtedness among young Canadians during this period, and a growing wealth gap between older and younger households. Thus, the median net worth of households with income earners 65 years of age and older increased by 27% between 1999 and 2005, while households with income-earners younger than 35 years of age actually saw their median net worth decline by 8% from nearly \$20,500 in 1999 to just \$18,800 in 2005. Overall, therefore, younger Canadians are losing ground to older Canadians in terms of wealth, financial security, and prosperity. Indeed, the magnitude of debt owed by younger Canadians is unprecedented and increasing, particularly due to rising levels of student debt and credit card debt.

Nearly one-fifth of Canadian households with one or more income earners under 35 years of age now has zero or negative net worth (debts exceeding assets).¹² This means that they could not get out of debt even if they sold off everything they owned, including their homes, cars, and all their assets. For young Canadians with massive accumulated student debt, the prospect of paying off large debt loads make it difficult for them to gain a solid financial footing and may adversely affect their wellbeing and quality of life for many years to come. Not surprisingly, these data on declining financial security among many young Canadians are matched by declining levels of self-rated health and higher rates of depression among the young—pointing to a potential decline in overall wellbeing among young Canadians.

Since the conventional economic system does not seem to have served large numbers of youth, even during an economic boom period, they may well be key agents of change, since their stake in the existing order is frequently marginal. Declining rates of voting and political knowledge among the young—documented in GPI reports—also demonstrate what may be a growing alienation from the established order. As well, the threats of climate change and natural resource depletion have left an uncertain and degraded natural world and environment for future generations to inherit. The Ecological Footprint of the older generation has been so massive that younger people will carry the consequent ecological debt for generations to come.

On the GNH front, by contrast, one of the most encouraging developments has been the enthusiastic participation of many youth. Beginning at the Second International Conference on Gross National Happiness, and blossoming at the Third International Conference on Gross National Happiness held in Thailand in 2007, young people participated actively in the main conference discussions and held their own

¹² Statistics Canada, Pensions and Wealth Survey Sections. *The Wealth of Canadians: An Overview of the Results of the 2005 Survey of Financial Security*. (Ottawa: Minister of Industry, catalogue # 13F0026MIE, December 2006), Table 11, page 19.

deliberations on the side as well. In Thailand, 120 youth leaders from nine countries gathered for an additional week of discussions and activities prior to the main GNH conference, and vowed to create an international GNH youth movement. Youth participants were fired by the GNH vision, and saw it as reflecting their own aspirations for the future.

In sum, the GNH approach and practice not only offer highly positive potential solutions to the current global economic crisis, but its most effective agents and standard bearers are likely to be the younger generation whose stake in a sane, secure, sustainable, and balanced world is probably the greatest of any demographic group. Including GNH principles, practices, and examples in educational curricula, training our youth in the GNH measurement methods, and generally nurturing their participation in GNH deliberations and in a wider GNH movement may well be the most effective and productive possible investment in moving towards the realization of GNH in practice.

**Gross National Happiness in Bhutan: A Living Example
of an Alternative Approach to Progress**

Alejandro Adler Braun

Advised by Dr. Waheed Hussain

Wharton International Research Experience

September 24, 2009

"GDP has increasingly become used as a measure of societal well-being, and changes in the structure of the economy and our society have made it an increasingly poor one. It is time for our statistics system to put more emphasis on measuring the well-being of the population than on economic production."

- Joseph Stiglitz, 2001 Nobel Laureate in Economics¹

"Economic resources are not all that matter in people's lives. We need better measures of people's expectations and levels of satisfaction, of how they spend their time, of their relations with other people in their community."

-Angel Gurría, Secretary General, OECD²

"For years statistics have registered an increasingly strong economic growth as a victory over shortage until it emerged that this growth was destroying more than it was creating. The crisis doesn't only make us free to imagine other models, another future, another world. It obliges us to do so."

-Nicolas Sarkozy, President, France³

"Gross National Happiness is more important than Gross National Product."

- Jigme Singye Wangchuck, the 4th King of Bhutan, 1986 Interview with Financial Times⁴

¹ Interview, Bloomberg Press, 14 Sept 2009

<<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601109&sid=aSblT8GZjdKl>>.

² Workshop on the Findings of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 14 Sept 2009

<http://www.oecd.org/document/11/0,3343,en_2649_201185_43684683_1_1_1_1,00.html>.

³ Endorsing the recommendations of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 14 Sept 2009 < <http://www.guardian.co.uk/business/2009/sep/14/sarkozy-attacks-gdp-focus>>.

⁴ Laurence J. Brahm, *The Anti-Globalization Breakfast Club: Manifesto for a Peaceful Revolution*, Singapore: John Wiley & Sons, 2009.

Abstract

As a society we care about what we measure, we use what we measure, and what we measure drives policies and society in a particular direction. We therefore need to measure progress correctly. If societies blindly accept GDP as their measure of progress, they might be trying to maximize the wrong indicator for society. In this paper I present Bhutan as a living example of a society that has opened a national dialogue about what progress means, and they have created the Gross National Happiness (GNH) index to reflect their understanding of progress. Furthermore, the political and economic architecture of Bhutan is structured around maximizing GNH rather than GDP. Institutions in Bhutan use the GNH index and a series of instruments of policy to construct policies that promote GNH. We can draw a number of lessons from the Bhutanese experiment, namely that each individual society should strive to answer the following three questions:

- What does progress mean?
- How do we develop indicators that measure progress?
- How do we use indicators to shape policies and institutions?

All societies seek to create wellbeing for individuals. The question is not whether societies desire welfare or not. The fundamental questions are: what does wellbeing mean? How do we measure it? And how do we use indicators to organize society and its institutions so as to maximize wellbeing?

Answering these complex questions is a challenging endeavor, especially given the diversity of values and worldviews around the globe. However, at the center of the essential questions of development and progress lie the indicators we use as a society to measure wellbeing and develop policies. As Hazel Henderson said, "Statistical indicators are the structural DNA codes of nations. They reflect a society's values and goals and become the key drivers of economic and technological choices."⁵

Indicators Matter

Indicators reveal particular information about society. They thus embody values that people care about, or at least they should if indicators are to drive policies and thus society in a genuine direction of progress. As a society we value what we measure and we use what we measure to make decisions that impact people's lives. "Why are indicators important? Policymakers increasingly look at data like GDP to make decisions about what are good policies."⁶ Therefore, if indicators don't measure what people care about and a country's economic and political architecture is designed to maximize the value of those indicators, the indicators might increase but society might not be enhanced.

⁵Mike Salvaris, *Democracy, Happiness and Progress Measurement*, OECD Global Conference on 'Measuring and Defining the Progress of Societies', Istanbul, June 2007.

⁶ Joseph Stiglitz, *Globalizing the GDP Debate*, Conference on 'Thailand's Future Beyond the Global Crisis: A Regional Platform Towards the Wellbeing Society?', Bangkok, 22 August 2009. This conference shall hereafter be referred to as Stiglitz's Conference

Most countries utilize indicators in a similar fashion. Given a particular country at a specific time, an indicator measures a set of definite characteristics about that country. This indicator provides limited information about the country depending on what it measures. The indicator is then analyzed and used by policymakers to develop policies that seek to maximize the wellbeing of society. Since the indicator is assumed to measure wellbeing to a certain extent, it is used as a proxy for wellbeing and the objective of policies and institutions becomes to maximize the value of the indicator. These policies impact society, and then at a future time the indicator is generated again to assess the success of those policies. If the value of the indicator has grown, it is a success story. If the value has declined, then the policy is deemed faulty and it is rejected or revised until it impacts the indicator positively.

Although this is a simplified version of the way institutions use indicators to develop policies, it does illuminate the primary role that indicators play in shaping decisions and society. With such a central role in driving society in a particular direction, indicators should adequately measure wellbeing and progress. "We look at numbers that tell us what we are doing. If those numbers don't reflect what we care about, we make decisions that actually make us worst off."⁷

GDP and Its Discontents

Gross Domestic Product (GDP) was developed in the U.S. to manage the Great Depression and then the war time economy. "GDP is the total market value of the goods and services produced by a nation's economy during a specific period of time."⁸ It is simply a measure of how much money is exchanging hands, a measure of a country's output in a given year. It was never developed as a measure of social wellbeing or progress. "Somehow, over the last 30-40 years, GDP has been seen as a measure of progress although it was never developed for that purpose... If GDP was going up, then everything was fine in our society. GDP has been guiding institutions and politics. We need to say, 'No, GDP is not a measure of progress.' It is one measure of progress perhaps, but there's many other things to think about."⁹

GDP is an addition of all the goods and services produced in an economy, that's it. "How can we summarize something as complex as the progress and wellbeing of society in one single number like GDP? GDP fails to capture many of the components of a true wellbeing society."¹⁰

GDP is an average. So even if most people in a country are worse off from one year to the next, GDP may increase if a few people are doing very well. In fact, "even though GDP rose steadily from 1999 to 2007 in the U.S., most Americans were worst off in 2007 than in 1999. There has been a general decline in standards of living for most Americans even if GDP had been steadily rising."¹¹ GDP fails to

⁷ Stiglitz's Conference

⁸ "Gross Domestic Product." *Encyclopædia Britannica*. 2009. Encyclopædia Britannica Online. 23 Sept. 2009 <<http://www.search.eb.com/eb/article-9389903>>.

⁹ Jon Hall, *The OECD's Global Project on Measuring the Progress of Societies*, The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009. This title shall hereafter be referred to as OECD Global Project.

¹⁰ Interview with Surat Horachaikul, Professor, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, 15 July 2009.

¹¹ Stiglitz's Conference

capture the distribution of wealth and income. It may thus fail to accurately represent the experience of most people in a country. This sheds light on the importance of having indicators that focus on the median of society and not on the average. An indicator that uses the median income of society rather than the average will more accurately represent the change in standards of living of most people in a country. "In the last century there has been a marked increase in inequality in most societies, but GDP doesn't reflect this."¹²

Secondly, GDP is derived from prices. So when prices are not based on reality, when they are distorted, then the measures derived from them are also distorted. A clear example is housing prices prior to the current global economic crisis. Housing prices had nothing to do with reality prior to the crisis, so GDP was also removed from reality. Following the fall in housing prices, some of the fall in GDP had to do with a fall in real production, but part of it was a result of the disintegration of the mirage caused by the housing bubble. Again, GDP failed to adequately portray the reality of most people in society.

Thirdly, GDP does not reflect what money is spent on in society. Simply, the more money is spent, the higher the GDP. The U.S. spends more money per capita on healthcare than any other developed country, and the quality by any measure (longevity, morbidity, etc.) is lower.¹³ The U.S. spends more on healthcare and gets less; the healthcare system is inefficient. Any good system of national accounts would reveal this inefficiency, but GDP does not because the more people spend the higher the metric. "The fact that the U.S. has an inefficient healthcare system actually contributes to its GDP, the accepted measure of progress."¹⁴ Healthcare is an issue that is central to public policy, and yet the metric that policymakers use the most does not reflect what people care about: the quality and efficiency of healthcare.

The U.S. has one of the highest percentages of its population in prison of any country in the world. This means that taxpayers pay for the construction of prisons and for sustaining prisoners in jail. In some states in the U.S., more money is being spent on building prisons than universities.¹⁵ An adequate measure of wellbeing would diagnose that there's something wrong with a society that has such a high percentage of its population in prison, but quite the contrary with GDP. The more people are put in prison and the more prisons are built, the higher the GDP. The indicator grows as long as more money is spent, no matter what the money is used for in society.

Next, GDP fails to capture the environmental and social externalities of economic growth. Even though the U.S. produces a lot, it also destroys a lot. Americans' rate of consumption is undeniably unsustainable. If every person in the world consumed at the rate of the average American, it would take 5.5 planet earths to sustain that lifestyle.¹⁶ This level of consumption is even less sustainable when people around the world are attempting to mimic American patterns of consumption.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Retrieved on 15 June 2009 from <http://www.neweconomics.org/>

Furthermore, when Multinational Corporations have entered developing countries in the past and created severe health hazards, GDP has gone up in that country even though social wellbeing has indisputably worsened.

Another issue that GDP fails to capture, especially in developing nations, is when a lot is produced in a country but most of the profits go abroad. This difference is reflected in the disparity between GNP and GDP. GNP is the sum of the income of citizens of a country, whereas GDP is the sum of the output in the country. Whether you use GNP or GDP is insignificant in a closed economy. But in open economies with significant Foreign Direct Investment (FDI), Multinationals invest heavily in small economies, pay them a small royalty, and take the profits abroad. This is a situation in which GDP can increase dramatically but GNP only increases marginally.¹⁷ Again, GDP fails to capture what happens to most people's standard of living.

Over the years the world has developed what Joseph Stiglitz calls "GDP fetishism," a dogmatic fixation on GDP as a measure of progress. As a result, institutions and policies have revolved around maximizing GDP with little regard for what that means for individuals' standard of living and for social and environmental wellbeing. If societies are to strive after genuine wellbeing and progress, more holistic and comprehensive metrics need to emerge.

Alternatives to GDP

If GDP is not an appropriate measure of wellbeing and progress, what is? Questioning GDP means asking the question, 'What do we care about as a society? What does wellbeing mean for us?' "We need to open a national dialogue that sheds light on what values are important to society, and then create metrics that reflect this and are used by decision-makers."¹⁸ This dialogue is not an easy one to have, but it is definitely a fruitful one.

If more holistic, comprehensive, and sustainable indicators are to emerge, what variables should be used? Who decides what these variables are? How is the information that the indicator reveals used by decision-makers? Economists and statisticians often like GDP because it is relatively objective and easy to measure. Other measures in this objective arena are longevity, income, education, among others. A new area of scientific research that has emerged in recent years is the development of subjective measures of fear, trust, happiness, emotional resilience, and others. Subjective experiences cannot directly be measured using an instrument. Rather, these metrics rely on people's self-reports and that's why statisticians and economists are often averse to them.¹⁹

There are, however, various subjective measures that economists and statisticians already used and find quite useful. Consumer confidence, for instance, is an excellent predictor of people's future consumption patterns. Given that consumption is about 2/3 of GDP in most developed economies, consumer confidence is an excellent predictor of GDP. Furthermore, studies have shown that people's self-assessed health status -- the communication of symptoms they feel -- is often a better diagnosis tool than medical tests that use instruments.

¹⁷Presentation by Assumption University, The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009.

¹⁸ Stiglitz's Conference

¹⁹ Hall's Presentation

Subjective indicators matter, especially for policymakers. It is difficult to prove a causal relationship between psychological wellbeing and health because of the number of confounding factors that affect both happiness and health. Danner et al., however, conducted an experiment in Milwaukee, Wisconsin in 1993 that found a strong causal relationship between happiness and health. When women became nuns in Milwaukee in the 1930's and 40's, they had to write a letter of application about why they wanted to join the convent. Danner et al. collected the applications from nuns in that convent and rated them on a scale of 1 to 3. Happy nuns were given a 1, neutral nuns were given a 2, and unhappy nuns were given a 3. Nuns were a good control group since they had similar living conditions: woke up at the same time, similar income, lived together, etc. His team followed the nuns until they died and found that happy nuns lived on average between 9-10 years longer than unhappy nuns.²⁰ Longevity is definitely a central issue in policymaking. "A 9-10 year increase in life-expectancy is equivalent to about 50 years of development in first world countries."²¹ Subjective wellbeing cannot be ignored by policymakers because it does impact objective measures that we care about, like longevity. "Subjective wellbeing is not just about smiling a lot; it's about spiritual wellbeing, about identity, about culture, about the environment."²²

Subjective measures don't just lead to changes in objective measures; they are important in themselves. Psychological studies consistently show that people's behavior is governed by how they feel. An experiment was conducted in an existing lottery system in Holland where anyone in the country can buy a ticket and then a random zip code is chosen and everyone in that zip code with a ticket wins a BMW car. They then looked at car-buying behavior in the winning zip codes. Economists would predict that car-buying would decrease in the winning zip codes because people have more cars, but car-buying consistently increased.²³ This means that people's relational position in society influences their psychological wellbeing and therefore their behavior. This speaks to the issue of equality, which is central to policymaking, and the psychological and behavioral repercussions it has. Indicators should therefore not only aim at measuring absolute wealth, but also relative wealth and the subjective wellbeing it produces. Another subjective measure that is crucial for a government to have credibility and the ability to develop and implement policies is people's confidence in the government.

Therefore, when nations decide to open the complex but essential dialogue of "What does progress mean for us?" objective and subjective measures have to be considered side by side when constructing indicators. Orthodox economists and statisticians might be skeptical about the possibility of shifting the current GDP-centered global paradigm. There is, however, a small Himalayan kingdom that has chosen to take a more holistic and sustainable approach to development and progress. Bhutan has developed the Gross National Happiness (GNH) index, and institutions and policies in the country revolve around maximizing GNH rather than

²⁰ Danner, D. D., Snowdon, D. A., & Friesen, W. V. (2001). Positive emotions in early life and longevity: Findings from the nun study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 804–813.

²¹ Hall's Presentation

²² Ibid.

²³ Kuhn, Peter J., Kooreman, Peter, Soetevent, Adriaan R. and Kapteyn, Arie, The Own and Social Effects of an Unexpected Income Shock: Evidence from the Dutch Postcode Lottery (May 2008). RAND Working Paper No. WR-574. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1139162>

GDP. Bhutan is a living example of a society that has openly engaged the issue of wellbeing and progress, and they have developed indicators, institutions, and policies to reflect this.

Gross National Happiness in Bhutan

Bhutan is a country about the size of Switzerland located on the eastern ridges of the Himalayas. Located between the Assam-Bengal Plain of India and the Plateau of Tibet of southwestern China, Bhutan has important geopolitical significance. The country has a population of approximately 682,000 and in 2008 shifted from being an absolute monarchy to a multiparty parliamentary democracy. 70% of people live in rural areas and mostly farm for a living, although like in many other countries, rural to urban migration is a growing trend in Bhutan.²⁴

The concept of Gross National Happiness (GNH) was first introduced in 1972 by the 4th King of Bhutan, H.M. Jigme Singye Wangchuck. For years following the introduction of the concept, GNH served as a guiding philosophy for the absolute monarchy based on four pillars:

- Equitable Economic Development
- Environmental Preservation
- Cultural Resilience
- Good Governance

Having absolute power, the King used the four pillars of GNH to guide the construction and implementation of policies in Bhutan. In recent years, however, with more Bhutanese students pursuing education in India, the United States, and elsewhere, and with Bhutan slowly opening up to the world, the concept of GNH has been scrutinized and sometimes criticized for not being measureable or statistically sound. GNH first came to public global attention in 1986 when Jigme Singye Wangchuck, the 4th King of Bhutan, told the Financial Times, "Gross National Happiness is more important than Gross National Product" in an interview in London.²⁵

As a response to the skepticism from both Bhutanese and foreigners, the Center for Bhutan Studies (CBS), based in the capital city of Thimphu, has developed a GNH index. The GNH index has nine domains:

- Psychological Wellbeing
- Time Use
- Community Vitality
- Cultural Diversity and Resilience
- Health
- Education
- Ecological Diversity and Resilience
- Living Standard
- Good Governance

A team of researchers was put together for each of the nine domains, and each team developed a set of statistically sound measures for each domain. For instance, a researcher with a psychology background and two researchers with a statistics

²⁴ Retrieved on 9 September 2009 from <http://www.search.eb.com/eb/article-9109743>

²⁵ Laurence J. Brahm, *The Anti-Globalization Breakfast Club: Manifesto for a Peaceful Revolution*, Singapore: John Wiley & Sons, 2009.

background developed the psychological wellbeing domain. The compilation of the nine teams' work resulted in the first GNH questionnaire in 2005.²⁶ The most recent GNH questionnaire, published in 2007, consists of 290 questions comprising 72 indicators, nine domains, and one GNH index

1. Psychological Wellbeing

"As collective happiness is the main goal of a GNH society, psychological wellbeing is of primary importance in gauging the success of the state in providing appropriate policies and services."²⁷ The psychological wellbeing domain of the GNH questionnaire covers three areas: general psychological distress indicators, emotional balance indicators, and spirituality indicators. Elements like the prevalence rates of negative emotions (jealousy, frustration, selfishness) and positive emotions (generosity, compassion, calmness), the practice of spiritual activities like meditation and prayers, and overall life enjoyment are part of this domain.

Examples of questions in this domain of the GNH questionnaire are:

Q13. On a scale of one to ten, I consider myself

Hap	Not a very happy Person									Very Happy Person
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Q16. How satisfied are you with the following aspects of your life?

		Satisfied	Fairly satisfied	Not very satisfied	Dissatisfied	Don't Know
Sat1	Your health	1	2	3	4	8
Sat2	The security of your finances/livelihood	1	2	3	4	8
	The major occupations in your daily life (could be					

²⁶ Interview with Tshoki Zangmo, Researcher, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 24 July 2009. Hereafter referred to as Interview with Zangmo.

²⁷ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Sat3	your job if formally employed, farm work, housework)	1	2	3	4	8
Sat4	The relationship you have with your immediate family members.	1	2	3	4	8

Q32. How spiritual do you consider yourself to be

	Very	Moderately	Not at All
Spirit1	1	2	3

Q38. During the past few weeks, how often have you felt the following moods/emotions?

		Often	Sometimes	Never
Emot1	Anger	1	2	3
Emot3	Guilt	1	2	3
Emot5	Selfishness	1	2	3
Emot6	Jealousy	1	2	3
Emot7	Pride	1	2	3
Emot8	Calmness	1	2	3
Emot9	Empathy/Compassion	1	2	3
Emot10	Forgiveness	1	2	3
Emot11	Contentment	1	2	3
Emot12	Generosity	1	2	3
Emot13	Disappointment	1	2	3
Emot14	Sadness	1	2	3
Emot15	Frustration	1	2	3
Other emotions which are experienced often (please Specify)				

2. Time Use

"The domain of time use is one of the most effective windows on quality of life as it analyzes the nature of time spent within a 24-hour period, as well as activities that occupy longer periods of time."²⁹ The time use domain highlights the value of non-work time for happiness and overall quality of life. The domain was constructed under the assumption that non-work activities such as "sleeping, personal care, community participation, education and learning, religious activities, social and cultural activities, sports, leisure, and travel add to a rich life and contribute to levels of happiness."³⁰ Even though the "measurement of time devoted to unpaid work activities like care of children and sick members of a household, maintenance of household, and others can provide a proxy measure of the contribution made by unpaid activities to welfare,"³¹ the value of such activities are underestimated in most national accounts.

The time use domain consists of a time diary with the following format:

Time Diary—Yesterday

Q78. We would like to know how you spent your time yesterday. Beginning with when you woke up, can you please recount various activities you performed and how long they took?

Activity	Time started	Time ended	How did you feel doing this activity? * (enter codes from below)	Who else was/were with you?

*Feelings include:

1=impatient for it to end

5=competent/capable

8=angry/hostile

2=happy

6=hassled/pushed

9=worried/anxious

3=frustrated/annoyed

Around

10=Enjoying myself

4=depressed

7=warm/friendly

11=tried³²

²⁸ *Gross National Happiness Questionnaire*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.

²⁹ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² *Gross National Happiness Questionnaire*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.

3. Community Vitality

“The domain of community vitality focuses on the strengths and weaknesses of relationships and interactions within communities. It examines the nature of trust, belongingness, vitality of caring relationships, safety in home and community, and giving and volunteering.”³³ The domain consists of seven areas: family vitality, safety, reciprocity, trust, social support, socialization, and kinship density.

Examples of questions in this domain are:

Q195. During the past 12 months, have you given people unpaid voluntary help (do not consider woola)?

Vol1	Yes	No
	1	2
If No Go To Q200		

Q204. How would you describe your sense of belonging to your local community?
Would you say it is?

Belong 1	Very Strong	Somewhat Strong	Weak	Don't Know
	1	2	3	8

Q206. How much you trust your neighbours?

Trust4	Trust most of them	Trust some of them	Trust a few of them	Trust none of them	Don't Know
	1	2	3	4	8

³³ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Family Relationships

Q213. For the following statements, please tick only one that indicates your level of agreement or disagreement.

	Disagree	Neutral	Agree
Fam1 The members of your family really care about each other.	1	2	3
Fam3 You wish you were not part of your family	3	2	1
Fam4 Members of your family argue too much	3	2	1
Fam6 You feel like a stranger in your family	3	2	1
Fam7 You have enough time to spend with your family	1	2	3
Fam8 There is a lot of understanding in your family	1	2	3
Fam10 Your family is a real source of comfort to you.	1	2	3

Q215. Have you been a victim of crime in the last twelve months?

	Yes	No
Crime1	1	2
If No Go To Q217		

Q219. How safe do you feel when walking alone in your neighbourhood or village after dark from....? Do you feel....?

	Always Safe	Usually Safe	Rarely safe
Safety1 Human harm	1	2	3
Safety2 Wild animals	1	2	3
Safety3 Ghost/Spirits	1	2	3

³⁴ *Gross National Happiness Questionnaire*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.

4. Cultural Diversity and Resilience

“Maintenance of cultural traditions has been one of Bhutan’s primary policy goals, as traditions and cultural diversity contributes to identity, values, and creativity.”³⁵ This domain considers the diversity and strength of cultural traditions through six areas: dialect use, traditional sports, community festivals, artisan skill, value transmission, and basic precept.

Examples of questions in this domain are:

Q123. What was the primary language that you first learned at home in childhood? Refer to List of Languages

PrimLa1		Please record appropriate number from below for main language	
1 = Dzongkha		12 = Monpahka	
3 = Cho-ca-nga-ca-kha (Kurichu valley)		13 = Brokpa	
4 = Tshangla (Shachop)		14 = Brokkat	
5 = Bumthangkha		15 = Lakha	
6 = Khengkha		16 = B’okha (Tibetan)	
7 = Kurtop		17 = Nepali (Lhotshamkha)	
8 = Nyenkha (Henkha or Mangdebikha)		18 = Lhopku	
9 = Dzala		19 = Gongduk	
10 = Dakpa		20 = Lepcha	
11 = Chali kha		21 = English	

Q124. How well can you understand your first language now?

PrimLa3	Very Well	Quite Well	Only a Little	Not at all
	1	2	3	8

³⁵

Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Q128. Please indicate the importance that you assign to each of the following principles in life on a scale of 1 to 10.

		Not important at all									Extremely important
Value2	Family life	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value3	Friendship	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value4	Generosity	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value5	Spiritual faith	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value6	Compassion	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value7	Self-development	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value8	Reciprocity	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value9	Responsibility	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value10	Freedom	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value11	Material	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value12	Financial Security	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value13	Career success	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Value14	Pleasure	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Q132. Do you agree with the following statements?

		Agree	Neither Agree or Disagree	Disagree	Don't Know
CValue46	Women are more suited for domestic work/ housework than men.	1	2	3	8
CValue47	Ideally, a man should earn more than his wife.	1	2	3	8

CValue49	An education is more important for a boy than a girl.	1	2	3	8
CValue50	On the whole, men make better leaders than women do. Females tend to carry <i>drip</i> , so certain customs like women &	1	2	3	8
CValue53	girls not being allowed in certain parts of <i>lhakhang</i> , or to touch the bow before a man's archery game, are valid.	1	2	3	8

Q133. Do you take part in local festivals and community events (*mongi rimdro*, *lha soe bon soe*, other types of festivals) in your village or community?

Part2	Yes	No	No such event in my village/community
	1	2	3

5. Health

"The health indicators assess the health status of the population, the determinants of health, and the health system. Health status indicators show information on self-rated health, disabilities, body-mass index, number of healthy days per month, knowledge about HIV transmission, and breast feeding practices.³⁶ Barriers to health are also assessed according to the walking distance to the nearest health facility and access to health services. The three areas in the health domain are health status, health knowledge, and barriers to health.

Examples of questions in the health domain are:

Q39. In general, would you say your health is:

Hstatus	<u>Excellent/ Very Good</u>	<u>Good</u>	<u>Fair/Poor</u>
	1	2	3

³⁶ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Disability & Activity Limitations

Q40. Do you have any long-term disabilities, health problems or mental health problems (health conditions that have lasted or are expected to last 6 months or over)?

	Yes	No
Disabilit	1	2
<i>If No Go to Q43</i>		

Q51. Does anyone in your household smoke regularly inside the house?

	Yes	No
SmkHsld	1	2

Q67. What is your height? (*Without shoes on*)

Height		Record height in cms.
---------------	--	-----------------------

Q68. What is your weight? (*Without shoes on*)

Weight		Record weight in kgs.
---------------	--	-----------------------

Suicidal thoughts and attempts

Q69. Have you ever seriously thought of committing suicide?

	Yes	No
Suic1	1	2
If No Go to Q73		

Q74. On the last occasion you went to a hospital or BHU, how satisfied were you with each of the following?

Factor		Satisfied	Neutral	Dissatisfied	Don't Know	Not Applicable
HCS1	Skill and competency of the staff	1	2	3	8	9
HCS2	Overall cleanliness of the hospital/BHU	1	2	3	8	9
HCS3	Friendliness and courtesy of the staff	1	2	3	8	9
HCS6	The treatment/medicine Prescribed for you	1	2	3	8	9

6. Education

"Education contributes to the knowledge, values, creativity, skills, and civic sensibility of citizens."³⁷ The emphasis of the education domain is on the effectiveness of contributing to collective wellbeing. The education domain consists of the following areas: educational attainment, Dzongkha language, folk, and historical literacy.

Examples of questions in the education domain are:

Q80. How would you rate your own knowledge and understanding of the local legends and folk stories?

	Good	Average	Poor
Legd	1	2	3

Q86. Are you able to sing traditional songs on your own i.e. do you know the lyrics to some of the common Bhutanese songs?

	Yes	No
Songs	1	2

³⁷ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Q90. Do you know the names of candidates from your constituency in different political parties?

	Yes	No
Candnam	1	2

Q101. Eating green vegetable is good for your health?

TspNm	Agree	Disagree	Don't know
	1	2	3

Q115. How satisfied are you with the quality of education that your children receive?

Parsat	<u>Satisfied</u>	<u>Dissatisfied</u>	<u>Don't Know</u>	<u>No children in school</u>
	1	2	8	9

7. Ecological Diversity and Resilience

"By examining the state of Bhutan's natural resources, the pressures on ecosystems, and different management responses, the domain of ecological diversity and resilience is intended to describe the impact of domestic supply and demand on Bhutan's ecosystems." ³⁸ The ecology domain mainly focuses on perceptual data on ecology, since most of the objective measurements of ecological diversity and resilience are conducted by other environmental agencies. It uses three areas: ecological degradation, ecological knowledge, and afforestation.

Examples of questions in the ecology domain are:

Q224. Are the following environmental issues of concern in your area?

	Issues	Yes	No	Don't Know
EnvilIssue1	Pollution of rivers and streams	1	2	8
EnvilIssue2	Air pollution	1	2	8
EnvilIssue3	Absence of proper waste disposal Sites	1	2	8
EnvilIssue4	Decreasing wildlife species	1	2	8

³⁸ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Envilssue5	Landslide	1	2	8
Envilssue6	Soil erosion	1	2	8
Envilssue7	Flood	1	2	8
Envilssue8	Erratic weather pattern	1	2	8

Q230. How would you rate the quality of your drinking water in terms of the following?

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
WatQua1	Turbidity	1	2	3	8

Q237. What kind of energy do you use for cooking?

		Yes	No
Energy1	Fuel wood	1	2
Energy2	Electricity	1	2
Energy3	LPG	1	2
Energy4	Kerosene	1	2
Energy5	Solar	1	2
Energy6	Others, please specify: -	1	2
		

Q240. How serious a problem do you consider the issues of climate change or global warming to be? Is it

	Very serious problem	Somewhat serious problem	Not very serious Problem	Not a serious problem at all	Don't Know
Cchange2	1	2	3	4	8

Q251. Has your household waste production increased compared to the previous year?

	Yes	No	Don't Know
Waste1	1	2	8

Q255. How would you rate the quality of your agricultural land?

	Excellent	Good	Poor	Don't Know
AgriQua	1	2	3	8

8. Living Standard

"The domain of living standard covers the basic economic status of the people. The indicators assess the levels of income at the individual and household level, sense of financial security, room ration, and house ownership."³⁹ The indicators also reflect economic hardships like inability to repair households and the purchase of second-hand clothing. The living standard domain consists of four areas: income, housing, food security, and hardship.

Examples of questions in the living standard domain are:

Q261. Approximately how much cash income did you receive during the past twelve months from each of the following sources? (**Note- Income of respondent**)

If no income is received from a source, enter 0. Only leave blank if respondent refuses to answer.

Sources of Income		Income in Nu
Income1	Wages/Salary	
Income2	Own business	
Income3	Own farm enterprise	
Income6	Remittances	

³⁹

Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Income7	Pensions	
Income8	Rental/Real Estate	
Income9	Inheritance	
Income12	Sale of land or other assets	
Income13	Other	
If "Other" please specify.....		

Q262. What was the approximate total cash income for your household during the past 12 months?

HIIncome		Record approximate income in Nu [enter 8 for Don't Know]
-----------------	--	--

Relative Income

Q263. Within your community, do you consider your family to be:

Income14	Wealthier than most families	About the same as most families	Poorer than most Families	Don't Know
	1	2	3	8

Q266. How well does your total household income meet your family's everyday needs for food, shelter and clothing?

	Not enough	Just enough	More than enough
FinSce2	1	2	3

Q272. What is your current debt?

If there is no debt from a source, enter 0. Only leave blank if respondent does not answer. Be sure to enter Total in Debt9

Debt1	Housing Loans		Please record amount in Nu
Debt2	Vehicle Loans		Please record amount in Nu
Debt3	Land purchase Loans		Please record amount in Nu
Debt4	Agricultural Loans		Please record amount in Nu
Debt5	Business Loans		Please record amount in Nu
Debt6	Educational Loans		Please record amount in Nu
Debt7	Personal Loans		Please record amount in Nu
Debt8	Other Loans		Please record amount in Nu
Debt9	Total		Please record amount in
			Nu

9. Good Governance

“The domain of good governance evaluates how people perceive various government functions in terms of their efficacy, honesty, and quality. The themes... include human rights, leadership at various levels of government, performance of government in delivering services and controlling inequality and corruption, and people trust in the media, the judiciary, and the police.”⁴⁰ The areas of the good governance domain are three: government performance, freedom, and institutional trust.

Examples of questions in the good governance domain are:

Q157. For each of the following, please rate the performances of the government in the past 12 months?

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
Centra1	Creating jobs	1	2	3	8
Centra2	Reducing gap between rich & poor	1	2	3	8
Centra3	Providing educational needs	1	2	3	8

⁴⁰ Karma Ura, *Explanation of GNH Index*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

Centra4	Improving health services	1	2	3	8
Centra6	Fighting corruption	1	2	3	8
Centra8	Protecting environment	1	2	3	8
Centra9	Providing road	1	2	3	8
Centra10	Providing electricity	1	2	3	8

Q159. In the past 12 months, how would you rate the performances of the following leaders? Thrompon must be asked only to urban residents.

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
Leader2	<i>Dzongdag</i>	1	2	3	8
Leader3	<i>Chimi</i>	1	2	3	8
Leader4	<i>Gup</i>	1	2	3	8
Leader5	<i>Tshogpa</i>	1	2	3	8
Leader6	<i>Thrompon</i>	1	2	3	8

Q164. Did you vote for *Gup*, *Chimi* or *Thromdey* representative in the last election?

	Yes	No
Elect1	1	2

Q165. On the whole, how would you rate the freeness and fairness of such election process?

	Free and fair	Not free and fair	Don't Know
Elect2	1	2	8

Q168. In your opinion, how independent is our courts from external influence and interference?

Court1	<u>Independent</u>	<u>Not Independent</u>	<u>Don't Know</u>
	1	2	8

Q169. Please rate our courts in:

		Excellent	Good	Poor	Don't Know
Court2	Providing quick justice	1	2	3	8
Court3	Providing a fair and impartial trial	1	2	3	8
Court4	Making judicial process transparent	1	2	3	8

Q173. Do you feel that you :

		Yes	No	Don't Know
Rights2	Have right to freedom of speech and opinion	1	2	8
Rights3	Have right who to vote	1	2	8
Rights4	Have right to join political party of your choice	1	2	8
Rights6	Have right to form <i>tshogpa</i> or be a member of <i>Tshogpa</i>	1	2	8
Rights7	Have right to equal access and opportunity to join public service	1	2	8
Rights8	Have right to equal pay for work of equal value	1	2	8
Rights9	Are free from discrimination based on race, sex, religion, language, politics or other status	1	2	8

In sum, the GNH Questionnaire has 290 questions divided into 72 indicators. These 72 indicators make up the nine domains of GNH. The value of these nine domains is aggregated to construct the final GNH index which has a value between 0 and 1.

Methodology for GNH Index Construction

To construct the GNH index, the first step is to determine whether each household has “attained sufficiency” in each of the nine dimensions (See Appendix 2). Just like a poverty line is used in poverty measurement to differentiate the poor from the people who have enough money, the Center for Bhutan Studies applies a “sufficiency cutoff” to each domain to assess whether households have attained sufficiency. “The sufficiency cutoff is set, naturally, at a higher level than a poverty line. The level at which the sufficiency cutoff is set is a value judgment, which can be a topic for public discussion, but the fact that it may be difficult to set an exact cutoff

should not obscure the reasonableness of setting some sufficiency cutoff.”⁴¹ A person who has achieved the sufficiency cutoff in all nine domains is considered happy by the CBS.

After applying the sufficiency cutoffs to each of the nine domains, the CBS aggregates the data from each domain using a statistically sound method (see Appendix 2) to come up with a number between 0 and 1 that is deemed the GNH index, with 1 being the highest possible value of the index. “The number of indicators in each of the nine domains is different, and so, in order to avoid biasness, the domains are attached with equal weights. For instance, the psychological wellbeing domain consists of 11 indicators. Each of the 11 indicators would be assigned a weight of 1/11.”⁴²

In order for the GNH index to be useful as an instrument of policy, both the CBS and the GNH Commission in the government use it as follows:

- First, they compare the GNH index across the districts of Bhutan to see which districts have higher scores.
- Second, they compare the value of the GNH index across time to assess if GNH is decreasing or increasing.
- Third, they decompose the GNH by domain, by indicator, by gender, by occupation, by age group, etc. to see how “shortfalls” in GNH vary at disaggregated levels. This decomposition highlights the dimensions of life where shortfalls from sufficiency are most severe.
- Fourth, they track the decomposition of GNH across time to see in which domains sufficiency is increasing or decreasing.
- Fifth, they study the average severity of deprivations to identify whether the gap below the sufficiency cutoff is increasing or decreasing over time.⁴³

Policy Making Based on GNH

The Center for Bhutan Studies (CBS) focuses on the construction of the GNH index. The Gross National Happiness Commission (GNHC) is the planning branch of the government, and they use the information that the GNH index reveals to construct policies that promote GNH. The GNHC develops most of the policies and programs in Bhutan, and they are increasingly using the information from the GNH index to channel resources to the areas and issues where they are most needed.

During an interview with the day-to-day head of the GNH Commission, Karma Tshiteem, he told me, “The Prime Minister is the chairman of the GNHC, the finance minister is the vice-chairman, and I am the secretary. The 10 ministries and the National Environment Commission are the members. Our main responsibility is to

⁴¹ Karma Ura, *Method for GNH Index Construction*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

give physical expression to ensuring that our development is on the GNH path. We partnered up with the Center for Bhutan Studies and said, 'You need to give us concrete tools that as policymakers we can use to allocate resources and expand the conventional framework for policymaking, which is traditionally the economy with a passive treatment of the environment and society. So the CBS developed the GNH survey with its nine domains and the GNH Policy Lens to help us develop pro-GNH policies and programs.'⁴⁴

The GNH index is not the only instrument of policy that the GNHC uses; the CBS has also constructed a "GNH Policy Lens" that ensures policies are promoting GNH before they are actually implemented. (See Appendix 3) "The purpose of the GNH Policy Lens is to provide a systematic appraisal of the potential effects of proposed policies and actions on the Gross National Happiness of the population, based on expected impacts on key determinants of GNH. The primary benefits of this policy lens are:

- It requires that all relevant dimensions are considered in the policy impact process and, consequently, supports a holistic approach to policy development.
- It forces an acknowledgement of areas where potential effects are not known and penalizes the policy accordingly.
- It provides a vehicle for a number of participants from a variety of backgrounds to work towards a consensus about policy impacts.'⁴⁵

Secretary Karma Tshiteem explained that "the GNH index and its indicators are used to allocate resources to the most essential issues in the most essential areas of Bhutan. The data illuminates which issues and areas are most pressing for policymakers. The numbers of the latest survey point to certain things that we have begun to address through policies we develop here. Consistently women are at a disadvantage. We have a lot of work for promoting gender equality. Also, life deprivation is most pronounced in rural areas. This is information that an index like GDP wouldn't reveal. The GNH index reduces the disconnect between what individuals consider important for wellbeing at the individual level and what the government considers important for policymaking. Screening tools like the GNH Policy Lens are then used to ensure that policies are pro-GNH. We ask, what impact will this policy have on time use? On health? On education? On culture? On the environment? And so on."⁴⁶

The GNH Policy Lens consists of a set of 23 questions that assess the impact of a policy on 23 different dimensions related to GNH. If a policy is not at least GNH-neutral (has an average score of at least 3), it is revised until it is or it is rejected. Examples of the questions in the GNH Policy Lens are:

⁴⁴ Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

⁴⁵ *Policy Selection Tools*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2009.

⁴⁶ Interview with Karma Tshiteem

1. Equity			
Will probably favour higher income groups more than lower income groups	Do not know the differential effects on income groups	Should not have any appreciable effects on income distribution	Will probably favour lower income groups more than higher income groups
1	2	3	4

2. Security			
Will probably result in a net decrease in economic security within the population	Do not know the differential effects on economic security within the population	Should not have any appreciable effects on economic security within the population	Will probably result in a net increase in economic security within the population
1	2	3	4

3. Material			
Will probably result in a net decrease in feelings of material well-being within the population	Do not know the differential effects on feelings of material well-being within the population	Should not have any appreciable effects on feelings of material well-being within the population	Will probably result in a net increase in feelings of material well-being within the population
1	2	3	4

4. Pollution			
Will probably increase the amount of pollution or degradation of the air, land or water	Do not know the effects on pollution or degradation of the air, land or water	Will probably not have any effect on pollution or degradation of the air, land or water	Will probably decrease the amount of pollution or degradation of the air, land or water
1	2	3	4

47

The CBS conducted the first pilot GNH survey in 2005 with a sample size of 350 subjects. The sample was representative of the population in that about 80% were rural, 50% women, etc. The first official GNH survey was conducted during 2007-2008 and had a sample size of 950 people, again representative of the 682,000 people of Bhutan in the domains of gender, region, age, marital status, employment status, and district (see Appendix 4). After aggregating the nine domains of the latest GNH survey, the CBS found that Bhutan has a GNH index of 0.81.

When I asked Tshoki Zangmo, a researcher at the CBS, what some of the important findings from the first official GNH survey were, she responded, "There were huge and consistent gender differences. Females in Bhutan have lower psychological wellbeing, more working hours, and overall lower life satisfaction. Another interesting finding is that even though Thimphu [the capital city of Bhutan] has the highest income of all districts, in terms of subjective perceptions of income, whether they have enough or not, they are lower than rural Bhutan. Even though they are making more money in absolute terms, urban people feel less satisfied with their income. We also found that community vitality is lower in urban areas. Although urban areas are lower in some subjective measures, they are higher in net income, health, and education. So the first priority for rural communities is basic needs and infrastructure."⁴⁸

Both the CBS and the GNHC have analyzed the index according to the five guidelines described earlier, and they have used the information to construct policies that address the most severe issues in the most affected districts of Bhutan. The GNHC has also utilized the GNH Policy Lens to ensure that policies actually promote GNH before they are implemented. Tshoki Zangmo at the CBS said, "We should increase income, but not at the expense of other GNH domains. Increase in income is definitely desirable, especially for low-income families, as long as it doesn't negatively affect other domains. Decision makers should consider this and that is why we developed the GNH Policy Lens."⁴⁹

⁴⁷ *Policy Selection Tools*, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2009.

⁴⁸ Interview with Tshoki Zangmo, Researcher, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 24 July 2009.

⁴⁹ Interview with Zangmo

The CBS is currently in the process of designing the latest version of the GNH survey and it is gathering funds to conduct a survey in 2010. They hope to reach at least 5,000 respondents, including residents of the most remote regions of the country.

GNH and Its Challenges

Bhutan is indeed a living example of a society that has actively opened a dialogue that addresses the questions of 'What is progress? What matters to us as a society? How do we measure it? How do we use statistics to shape institutions and policies?' As any other country in the South Asian region and other developing regions of the world, Bhutan faces many social, economic, and political challenges. But what does differentiate Bhutan from other nations is that it has fully embraced an alternative, more holistic, and more sustainable approach to development in using Gross National Happiness as their metric of progress and as the driver for policies in the country. However, GNH is potentially problematic on various dimensions.

Is GNH Democratic?

Given that the GNH survey inquires into people's personal lives and their attitudes, does it impose certain values through the nature of its questions? Is GNH dictating what values the Bhutanese 'should' embrace and which they should not? Does it allow for a truly open and free society? These are not easy questions to answer, but definitely fruitful ones to ask if other societies are to extract lessons from the case of GNH in Bhutan.

When I approached Secretary Karma Tshiteem at the GNH Commission and inquired about GNH's compatibility with democracy, he told me, "We have plans in the near future to make the GNH index and the 72 indicators and all the data public to democratize the GNH process. When respondents to the survey see that their participation in the survey actually influences policymaking, they will be more engaged in the whole process and improve the quality of the index. Because GNH allows for people to voice what matter to them and let that influence policymaking, it promotes democracy in a country that just last year became a democracy. GNH is a democratic tool. Happiness still remains an individual responsibility, but the State makes sure that the necessary conditions are there for people to pursue the path they choose. Everything is a means to the end of having an open and free society."⁵⁰

In another interview, Dasho Karma Ura, president of the Center for Bhutan Studies (CBS), told me that "the main objective of the CBS in 2009 has been to disseminate the findings of the GNH index to all sectors of society: civil society, the private sector, policymakers, students, and others. We take our data and then transmit it to people in a way that they can see how GNH and its domains are applicable to their everyday life."⁵¹

Gross National Happiness seems to promote democracy in that it facilitates the process of citizens voicing their opinions on various dimensions of their lives to the Bhutanese government. The GNH survey and the index that the CBS constructs from it open a channel of communication between the government and society at large. People's voices on an array of domains reflected in the GNH index are the

⁵⁰ Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

⁵¹ Interview with Dasho Karma Ura, President, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 25 July 2009.

practical guiding forces for policy making in Bhutan. GNH seems to be a democratic tool, and the recent introduction of democracy in Bhutan facilitates the dissemination of GNH and incentivizes people to participate in the survey.

GNH: Policy Driver or Policy Passenger?

Does GNH shape institutions and policies, or is the GNH index developed to justify and endorse existing institutions and policies? Ideally GNH should be a measure of social welfare, and thus it should be a policy driver. But given that the index is so recent and is continually revised, existing policies and institutions might shape the content and methodology of the survey to promote politicians' agendas. The theoretical Bhutanese model suggests that the GNH index drives policies, but theory and practice are often not aligned, especially in politics.

I asked GNHC Secretary Karma Tshiteem to provide concrete example of policies that have specifically been developed to maximize GNH. He said, "Right now, when 23% of Bhutanese live on less than a dollar a day, I don't think anything else could be more urgent than equitable economic growth. Other than that all education and healthcare in Bhutan is free, public, and universally accessible. Also, by law 70% of Bhutan is government-protected forest, which makes us a net absorber rather than emitter of greenhouse gases. To try to promote the ideal time use of the 24-hour day, eight hours for work, eight for sleep, and eight for leisure, it is illegal to work more than eight hours per day in Bhutan.

"A recent issue that has directly affected policymaking with the rural to urban migration is the question of who looks after old people. Instead of following the Western alienating model of putting them in old age homes, we have pursued an alternative that promotes psychological wellbeing, health, and community vitality. Many old people in Bhutan decide to pursue the spiritual path of meditation and other practices in their preparation for death. We are designing a project to set up dormitories, health facilities, food, and other service in temples where old people can decide to retire during their last years. This is an expression of GNH. The four initial pillars of GNH really do guide most policymakers in Bhutan. Most bureaucrats are in tune."⁵²

Policies like the designation of 70% of Bhutan's territory to government-protected forests would not positively impact traditional measures of progress like GDP, since many natural resources and potential land for construction are legally inaccessible. For a country like the US where people often work 14 or 15 hours per day, a policy making it illegal to work more than eight hours per day would sound unreasonable, as it would interfere with potential growth in output. Through Bhutan's GNH Policy Lens, however, these policy's do contribute to the GNH index, and therefore to the welfare of society.

GNH: Too Subjective?

Many outsiders have criticized the GNH index for being too subjective. As described earlier, subjective indicators affect people's behavior, and are therefore relevant to policy makers. Furthermore, there has been serious scientific research in the last few decades that has operationalized subjective measures into statistically sound metrics. A pioneer in this field is the founder of the Positive Psychology Movement, Martin Seligman of the University of Pennsylvania who has extensively

⁵² Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

studied subjects like happiness, emotional resilience, self-esteem, life satisfaction, among others.⁵³

When I approached Dasho Karma Ura at the CBS about this issue, he told me, "The GNH indicator is often criticized for being too subjective. But stock market prices are to a large extent based on expectations and confidence. So, subjective components are important in how people make decisions. Also, the consumer confidence index is quite predictive of consumer spending, which is the largest component of GDP in most countries. Both objective and subjective measures of wellbeing are important, and the GNH indicator includes both."⁵⁴

Is the GNH Index Representative of Bhutan's Population?

Even though Bhutan's population is homogenous in terms of race and religion, there is still diversity in terms of the demographic makeup of the Bhutanese. Namely, although Dzongkha is the official language in Bhutan, there are 19 different local dialects spoken in distinct regions of the country. Furthermore, there are rural communities that are difficult to reach, with some of them being at a walking distance of up to eight days from the nearest road. Both of these factors pose challenges for an index like the GNH that seeks to incorporate as much of the population into its data as possible.

Dasho Karma Ura said, "So many different dialects are spoken in Bhutan that it is difficult to translate the survey into every dialect. Furthermore, it is hard to make sure that the questions mean the same thing to the respondent in each dialect. The survey also takes a considerable amount of time to complete, so some people were not too cooperative since they didn't understand the purpose of the survey, so we are working on educating people on GNH and how they can directly influence policies in the country with their participation."⁵⁵

The GNH survey is undoubtedly far from perfect in its current form because of the challenges mentioned, and the CBS recognizes these flaws. They are working on translating the survey into the 19 local dialects and on using a larger sample size for their next GNH survey in 2010.

GNH Awareness

GNH might be a useful metric for assessing social welfare and for guiding policies to effectively increase welfare, but how aware are Bhutanese citizens of GNH and of the index that the CBS has recently constructed? If Bhutan claims to be a true democracy, then transparency is fundamental. If the GNH index is used by the government as the primary instrument of policy making, then citizens should be aware of it.

When I asked a retired government official in the capital city what he thought about GNH, he told me, "GNH started as a simple philosophy guiding policies in Bhutan and the way people lead their everyday lives and relate to others. The King introduced it in 1972 as a guiding principle for his country, and it was based on

⁵³ Positive Psychology Center, Philadelphia, USA, 23 Sept 2009 <
<http://www.ppc.sas.upenn.edu/index.html>>.

⁵⁴ Interview with Dasho Karma Ura, President, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 25 July 2009.

⁵⁵ Interview with Dasho Karma Ura

Buddhism and spirituality. Recently, as GNH has become quantified and has received so much international attention, it has been blown out of proportion and separated from its original intention: to provide a simple philosophy for living everyday life.”⁵⁶ This well-educated man is well aware of the GNH philosophy and how it has recently been quantified, but he thinks that the transition of GNH from a guiding philosophy to a concrete metric is completely unnecessary and actually distances GNH from its initial purpose.

Namkha, a Buddhist monk in a mountain monastery, said, “GNH is about using yourself and your potentials to benefit all sentient beings. Considering the individual as separate from others and his environment is a delusion and not reality. All is connected. Here at the monastery we pray for the wellbeing of not only the people of Bhutan, but for all sentient beings of the world. This is our ability and we use it for the happiness of all. This is GNH.”⁵⁷ Namkha understands GNH to be deeply rooted in the spiritual foundation of Bhutan, in Buddhism. He further explained that Buddhism is alive in the country and present in all facets of people’s everyday life. This spiritual wellbeing, Namkha said, is part of GNH and the Bhutanese way of life. Namkha is, however, completely unaware of the recent GNH index developed by the CBS.

Tup Ten, a Buddhist hermit who spent most of his time meditating in isolation next to Tiger’s Nest, Bhutan’s holiest site, told me, “GNH is a very Buddhist concept. It’s about contemplating the way you lead your life and relating to others with right values. With Bhutan opening up to the world, our culture is being challenged by values of consumption and individualism. People are looking less to internal personal growth and more to material growth. GNH is about maintaining a balance between the two. Will GNH survive? I don’t know. That is the challenge of this generation and it depends on us and how strong our culture is.”⁵⁸ Like Namkha, Tup Ten recognizes that GNH is rooted in traditional Bhutanese Buddhist culture, but he also points out the contemporary challenges to continuing the GNH way of life. Again, Tup Ten had never heard of the GNH index.

Most people I talked to in rural Bhutan had heard of GNH and knew its guiding principles, but very few knew about the recently developed GNH survey that the CBS uses to construct the GNH index. That is probably because the survey is only four years old and has only been conducted twice on relatively small scales. As both Dasho Karma Ura of the CBS and Karma Tshiteem of the GNHC said in their interviews, both institutions are working to educate all sectors of Bhutanese society about GNH, the survey, and the index to democratize the GNH process. With so little current awareness about the GNH survey and the index, the CBS and the GNHC have a challenging goal ahead of them.

Would GNH Work Outside Bhutan?

Bhutan is a small homogenous country. Virtually 100% of Bhutanese are practicing Buddhists, and there is little ethnic diversity. Is a model like GNH applicable in more diverse and more populous societies? Or does GNH work well in Bhutan because of its unique characteristics and history? If a similar model is to be implemented elsewhere, these are fundamental questions to address.

⁵⁶ Street Interview, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.

⁵⁷ Interview with Namkha, Bumthang, Bhutan, 31 July 2009.

⁵⁸ Interview with Tup Ten, Bumthang, Bhutan, 2 August 2009.

I asked Tshoki Zangmo at the CBS what she thought about the applicability of GNH outside of Bhutan. She replied, "If you don't measure what really matters, you might lose it before you realize it. The concept of GNH, of concentrating on what really matters to society, is universally applicable. All societies want wellbeing. The questions and concepts just need to be adapted to local contexts. The desire for happiness is universal, and sustainable happiness is multi-dimensional, not just dependant on money. The ultimate outcome of policies should be to increase the welfare of the people, not just economic growth. And that's what we're measuring. Countries are now replacing human development with GDP when it was never developed for that reason, so that's a big mistake. That's why the UNDP came up with the Human Development Index (HDI), but that's not sufficient according to GNH because they only measure life-expectancy and not quality of life. They also measure literacy rate, but they don't measure what the actual purpose of education is, to become a better human being. GNH is a more holistic and completely different approach. A change in the index we use is at the center of a change in society."⁵⁹

Although GNH was developed to specifically reflect Bhutanese values and culture, what GNH represents is indeed applicable outside of Bhutan. GNH represents a movement towards developing metrics that measure what people in society care about. As Tshoki Zangmo points out, all societies want welfare. The important questions are about what welfare means for that society and how they develop metrics to measure it. Bhutan has definitely answered both of these questions, questions that are undoubtedly applicable outside the Bhutanese context.

Will GNH Survive?

GNH is deeply rooted in traditional Bhutanese Buddhist culture. With Bhutan slowly opening up to the rest of the world, will GNH survive? As FDI in Bhutan increases, as the negotiations with the WTO are coming to a successful conclusion, and as Bhutan becomes more economically and politically integrated to our globalized world, will GNH remain intact?

When I asked Bhutan's leading WTO negotiator and former finance minister Lyonpo Yeshey Zimba if globalization is a challenge to GNH, he told me, "We are in the process of negotiating our membership with the WTO. From Bhutan's side there is some hesitation because people fear that obligations under the WTO might go against the objectives of GNH. Our success as a country depends on our ability to compete, and we are already open in many ways. We should open up, liberalize trade, and take advantage. I really don't think liberalization is inconsistent with GNH. One of the pillars of GNH is sustainable and equitable economic development. You can't enjoy GNH if people don't have their basic needs. We have to make sure that our culture is not diluted. The danger to our culture is not liberalization and trade, it is education. Globalization has already entered Bhutan through TV and the internet. If they have not changed our culture, nothing else will. You regulate liberalization to slowly open up and protect the culture. It is going to strengthen the economy, lead to employment, and lead to exports. As long as there are regulations, I see no problems."⁶⁰

Lyonpo Yeshey Zimba thinks that GNH can coexist in harmony with our contemporary integrated global economy if Bhutan embraces liberalization carefully

⁵⁹ Interview with Zangmo

⁶⁰ Interview with Lyonpo Yeshey Zimba

and in accordance with GNH. In fact, he fully endorses economic liberalization and deems it to contribute to GNH.

Other people in Bhutan believe economic liberalization is a great threat to GNH. Sonam Dodo, a guesthouse owner in Bhutan's rural district of Punakha said, "GNH is a great concept. Achieving it is a very different thing. If Bhutan had remained a monarchy, the King would have ensured the policies are for a GNH society. Now that we are a democracy, it is more difficult to have a GNH society. We are starting to imitate outside models and values."⁶¹ Thomas Chupein, a master's student of Public Administration and International Development at Harvard's Kennedy School, had been interning at the GNH Commission in Thimphu for two months developing instruments to assess the impact of government programs on rural communities in Bhutan when I talked to him. He thinks GNH is a wonderful concept and metric, but that its survival is in grave jeopardy because of various foreign pressures. "Located between the capitalist giants of India and China," Thomas said, "GNH in Bhutan is like a mouse struggling to stay alive in the face of two capitalist elephants."⁶² He went on to explain his worries that increased foreign direct investment (FDI) in Bhutan, the introduction of Indian banks, and most importantly Bhutan's increasingly successful negotiations to become a member of the WTO in the next couple of years, would dissolve GNH and Bhutan if the government did not handle these affairs delicately.

Lessons from GNH

Gross National Happiness is a manifestation of the unique values and worldview of the Himalayan people of Bhutan. Trying to blindly adopt this indicator in a new context, especially in Western context, would be unreasonable.

Bhutan has decided to open a national dialogue about progress and has arrived at a consensus about the meaning of wellbeing that is reflected in GNH and its corresponding indicator. Karma Tshiteem, Secretary of the GNH Commission, says "progress should mean more than economic growth. It must be about a society that is really evolved, a holistic development of the individual, including material and other needs. It's about people finding meaningful work and a purpose in life. This is what GNH seeks to achieve, an enlightened society. We have to acknowledge the great contributions of scientific and industrial progress, but not forgetting the other components of what makes us human. If we can foster external, material wellbeing and internal, spiritual wealth, we will have achieved a GNH society."⁶³

Bhutan has debated about what progress means for them and have arrived at a conclusion, they have operationalized this definition of welfare into an indicator that reflects the fruits of that dialogue, and they have created a political and economic architecture around Gross National Happiness. The lessons to learn from the pioneering Bhutanese experiment are:

- Current indicators of progress like GDP do not adequately capture welfare

⁶¹ Interview with Sonam Dodo, Punakha, Bhutan, 29 July 2009.

⁶² Interview with Thomas Chupein, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.

⁶³ Interview with Karma Tshiteem, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.

- Questioning and analyzing the classical GDP measure
- Seeking frameworks for broader measures of wellbeing
- Addressing sustainability

Thailand's government has recently partnered up with several universities to develop the National Progress Index (NPI) which seeks to integrate the 'sufficiency model,' which takes into account social, economic, and environmental wellbeing, into its metrics. The NPI will be utilized to develop more sustainable and comprehensive policies in Thailand.⁶⁸ Furthermore, Chulalongkorn, Thailand's most prestigious university has recently founded the 'School for Wellbeing Studies and Research' at its Faculty of Political Science.⁶⁹ The New Economics Foundation (nef) in the U.K. has developed the Happy Planet Index (HPI), which takes into account life expectancy, life satisfaction, and environmental footprint to quantify welfare.⁷⁰ Canada's Genuine

⁷⁰ Retrieved on 12 September 2009 from <http://www.neweconomics.org/>

Progress Index (GPI) for Atlantic Canada movement has a well developed metric that is slowly being embraced by the government.⁷¹

All these global movements that seek to promote more sustainable, equitable, and prosperous societies are reasons for optimism in the collective effort to improve measures of progress. Societies around the world should observe and learn from these movements, especially from GNH in Bhutan, in order to ask the right questions, develop the right indicators, and construct institutions and policies that foster genuine wellbeing and progress in society.

⁷¹ Retrieved on 12 September 2009 from <http://www.gpiatlantic.org/>

References

- "Bhutan." Encyclopædia Britannica. 2009. Encyclopædia Britannica Online.
12 Sept. 2009 <<http://www.search.eb.com/eb/article-9109743>>.
- Brahm, Laurence J. *The Anti-Globalization Breakfast Club: Manifesto for a Peaceful Revolution*, Singapore: John Wiley & Sons, 2009
- Chupein, Thomas, Interview, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.
- Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 18 Sept. 2009 <<http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>>.
- Danner, D. D., Snowdon, D. A., & Friesen, W. V. (2001). Positive emotions in early life and longevity: Findings from the nun study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 804–813.
- The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009.
- Genuine Progress Index for Atlantic Canada / Indice de progress veritable – Atlantique, Canada. 18 Sept. 2009 <<http://www.gpiatlantic.org/>>.
- "Gross Domestic Product." Encyclopædia Britannica. 2009. Encyclopædia Britannica Online. 23 Sept. 2009 <<http://www.search.eb.com/eb/article-9389903>>.
- Gross National Happiness Questionnaire, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, November 2007.
- Hall, Jon. The OECD's Global Project on Measuring the Progress of Societies, The First National Roundtable on 'Measuring Progress of Societies and Sustainable Development', Bangkok, 20 July 2009.
- Horachaikul, Surat. Interview, Professor, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok, 15 July 2009.
- Karma Tshiteem, Interview, Secretary, Gross National Happiness Commission, Thimphu, Bhutan, 28 July 2009.
- Karma Ura, Explanation of GNH Index, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.
- Karma Ura, Interview, President, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 25 July 2009.
- Karma Ura, Method for GNH Index Construction, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2008.
- Kuhn, Peter J., Kooreman, Peter, Soetevent, Adriaan R. and Kapteyn, Arie, *The Own and Social Effects of an Unexpected Income Shock: Evidence from the Dutch Postcode*
- Lottery (May 2008). RAND Working Paper No. WR-574.

Lyonpo Yeshey Zimba, Interview, Minister of Works and Human Settlement, Thimphu,

Bhutan, 4 August 2009.

Measuring the Progress of Societies, OECD Global Project, 12 Sept. 2009

<<http://www.oecd.org/progress/>>.

Namkha, Interview, Bumthang, Bhutan, 31 July 2009.

New Economics Foundation, London, U.K. 12 Sept. 2009

<<http://www.neweconomics.org/>>.

"OECD Welcomes Experts' Call on Need for New Measures of Social Progress." OECD,

14 Sept 2009 <http://www.oecd.org/document/11/0,3343,en_2649_201185_43684683_1_1_1_1,00.html>.

Policy Selection Tools, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 2009.

Positive Psychology Center, Philadelphia, USA, 23 Sept 2009

<<http://www.ppc.sas.upenn.edu/index.html>>.

Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social

Progress, 23 Sept 2009, < http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf >

Salvaris, Mike. Democracy, Happiness and Progress Measurement, OECD Global

Conference on 'Measuring and Defining the Progress of Societies', Istanbul, June 2007.

"Sarkozy Attacks Focus on Economic Growth" 14 Sept 2009 <

<http://www.guardian.co.uk/business/2009/sep/14/sarkozy-attacks-gdp-focus>>.

School For Wellbeing Studies and Research, Faculty of Political Science, Chulalongkorn

University, Bangkok, Thailand. 12 Sept. 2009

<<http://www.schoolforwellbeing.org/>>.

Sonam Dodo, Interview, Punakha, Bhutan, 29 July 2009.

Street Interview, Thimphu, Bhutan, 3 August 2009.

Stiglitz, Joseph. Globalizing the GDP Debate, Conference on 'Thailand's Future Beyond

the Global Crisis: A Regional Platform Towards the Wellbeing Society?' Bangkok, 22 August 2009.

"Stiglitz Says Bank Problems Bigger Than Pre-Lehman" Bloomberg Press, 14 Sept 2009

<<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601109&sid=aSbIT8GZjdKI>>

.

Tup Ten, Interview, Bumthang, Bhutan, 2 August 2009.

Zangmo, Tshoki. Interview, Researcher, The Center for Bhutan Studies, Thimphu, Bhutan, 24 July 2009.

Happiness and Transformative Learning

Nuttarote Wangwinyoo
Kwanmuang Institute
Chiangrai, Thailand
September 2008

The paper which I am presenting here is based on my experience in working in the field of transformation on personal, interpersonal, and organizational level over the past 8 years since 2000. I am going to present the context and assumptions on which my work has developed as well as the learning process used in my workshops conducted for different groups. These groups comprised of more than 9,000 participants from various organizations, governmental bodies, corporations, non-governmental organizations and civil society. Today, transformative learning takes many forms and is presented under many names and organizations. The form I'm working with is inspired and shaped by my learning experiences of success and failure with local audiences in Thailand.

Happiness and personal learning

Who are we as an organism, created by nature? Biologically, we are built to be capable of adapting to the changing environment in order to survive and as human beings. Culturally, we are nurtured to develop our relationship with others in society. Our state of being, our health and sense of happiness, is conditionally related to these two factors—survival and social acceptance. However, happiness can be the outcome of an other level that is free from the two conditions: self-actualization or self-fulfilling happiness which will be discussed later in this paper.

In a modern context, the landscape of life has become more complex. The simple view of life and how we adapt ourselves to this complex and changing world is being challenged and therefore we are required to learn and place ourselves appropriately into a workable relationship. To be able to survive, we need not only to gain access to physical basic needs such as food, medicine, shelter and clothing, but also social acceptance. However, the modern socio-economical context, people in order to make a living, rely not directly on the land, but on social institutions such as the government, corporations, and non-governmental organizations all of which expect their members to deliver performances according to their specific job-description. People get rewarded or punished depending on whether they pass or fail their tasks.

According to Maslow's Hierarchy of Needs, while the first and second level are related to the survival of physical life, the 3rd and 4th level associated with the survival of relationship with the world, and the last is self-actualization. In the modern context, people not only work hard to survive, but to live materially comfortably and at the same time they refer their sense of pride with material wealth or performance.

We can look at happiness in terms of these needs being fulfilled which cannot happen without learning.

In order to fulfill the two first levels of needs, we are required to learn to perform. But for the rest of needs to be fulfilled, we are required to learn to transform. These fulfillments can take place only when the internal experience can be independent

from the evaluation from the external social world. A child needs love, sense of belonging in order to develop an identity and self-esteem. But once a child become a grown woman or man she or he can learn to, in a Buddhist term, detach from self-identification. All of these require a great amount of learning.

Over the past 8 years I have been working with different organizations in creating possibilities of happiness, good relationship in teamwork and effective learning under a lot of pressure in the workplace. The higher the pressure to succeed, the more concentrated on individual performance it becomes, including a growing gap between people which are divided into different divisions and therefore cultivate divided views. Even though an organization has a specific common goal, most of its members do not have concerns for the well-being and performance of the whole organization but for their own success. Defensiveness to survive is prominent in the workplace along with fear, gossiping, and prejudice all of which reinforce the world of disconnection.

We are built to maintain our need for security and put all the efforts to adapt or control the environment to serve this need. The environment, organizations – either product-based or service-based – are pressured to change in order to survive. Change programs are launched but often are resisted with sarcasm, cynicism, and stubbornness. People look at the workplace where there is more pressure and less and less pleasure. More work, and less play. More time needed to get things done, and less time for creativity.

From a psychological point of view, higher performance does not guarantee our happiness as it is due to a very subjective experience. Though people are often happy when they can deliver good results. In the world of result-based relationships, the measurement of success has a lot to do with the objective tangible and measurable outcome. People's sense of pride and fulfillment therefore relies mainly on not what or how they do their work but on what outcome they produce in this chaotic world.

In the process of growing up, people go through social learning and formal schooling to be equipped with the knowledge and skills needed to survive in the result-based world. However, along with it they are also trained to carry a sense of inadequacy and a need to be approved and acknowledged by authority. They are not trained to be free or to be creative, but to be defensive in this world. In early childhood, it is

painful for a person to be rejected by teachers or parents. So as a grown-up adult, we try to avoid such experience by all means. Our fear-based reactive living is a constant automatically and unconscious process.

Transformative learning starts with acknowledging such patterns to be able to dis-identify with them so that the process of creating new possibilities of self-expression and one's relationship to the world can take place at will.

How learning is related to happiness?

First I want to make a distinction between the two. Happiness is a state of being as a result of a consciousness process taking place in a person. External conditions have influence on this state of being. However, life provides a choice to us to be in charge over our own state of being. We can continue to blame and hold responsibility to the world outside of us of how they operate or manage, but our own state of being remains our sole territory belonging only to us. In the process of transformative learning, internal conflicts, aggression, confusion and fear can become essential parts of personal exploration. Instead of resisting these conditions, one can choose to be aware by being one with them, understand their causal conditionings and eventually transform them. To be happy, is not to run away in order to be free from suffering, but to face, be one with, and transform it.

In other words, the experience of unpleasant conditions can happen, but our ability to cope with it is what determines our internal state of being. For example, a mother may work hard without any comforts, but if her work has a clear purpose to her, it can be fulfilling. She may not be happy in the process of working, but she may feel it is meaningful. Happiness depends on **the meaning we give to what happens to us**. As Mihaly Csikszentmihalyi, the well-known psychologists and the author of *Flow* wrote:

What I discover was that happiness is not something that happens. It is not the result of good fortune or random chance. It is not something that money can buy or power command. It does not depend on outside events, but, rather, on how we interpret them. Happiness, in fact, is a condition that must be prepared for, cultivated, and defended privately by each person. People who learn to control inner experience will be able to determine the quality of their lives, which is as close as any of us can come to being happyⁱ.

Secondly, learning is a process of becoming and relating. Though learning does not guarantee that our life will be free from unexpected chaos and troubles. In fact, our increased sensitivities and our complex perception open ourselves up to more suffering in the world. Transformative learning helps us to be confident in the path of the unknown and uncontrollable world in an authentic way. Chogyam Trungpa, a founder of Naropa University wrote in his well-known book, *Shambhala, the Sacred Path of the Warrior*:

The Shambhala teachings are not based on converting the world to another theory. The premise of Shambhala vision is that, in order to establish an enlightened society for others, we need to discover what inherently we have to offer the world. So, to begin with, we should make an effort to examine our own experience, in order to see what it contains that is of value in helping ourselves and others to uplift their existenceⁱⁱ.

When things fall into what we want or expect, we are satisfied; otherwise we can be unhappy. Learning can help us transform this internal affliction into appreciation of the matter. When we open ourselves up to the internal work to welcome both joy and dissatisfaction, we are called to take a full responsibility for all possibilities that come to our life.

In one workshop with the academic community in southern Thailand, a participant asked how she can open her heart to make connection to this kind of learning and what technique or tool would be available to make this process happen without taking any risk or difficulties. It is common that people keep looking for the 'right answer', tools or techniques, or theory that requires nothing from themselves to offer or take risk. We are programmed to maintain our security in a comfort zone. The attachment to personal security is suffering in itself and we are culturally well-trained to do so. The only tool is already available in everybody which is the will to open our heart and embrace the fear of insecurity. The ego always looks for a good explanation why it needs to give up itself before it actually does. This action of transformative learning does not require anything but the heart of surrendering.

The path to happiness is to live fully present to the path itself. There is no happiness or any thing in the future because it's all taking place in every present moment, here and now. The future only exists in the mind, internal conversation and in stories. If we want life, we have to surrender to our life. To liberate ourselves, the endless need for the accumulation of life security and comfort needs to be transformed.

The way we learn change, the way we live change. The *Transformative Learning Center* concludes the meaning of this process as follows:

Transformative learning involves experiencing a deep, structural shift in basic premises of thoughts, feelings and actions. It is a shift of consciousness that dramatically and permanently alters our way of being in the world. Such a shift involves our understanding of ourselves and our self-locations; our relationships with other humans and with the natural world; our understanding of relations of power interlocking structures of class, race, and gender; our body awareness; our visions of alternative approaches to living; and our sense of possibilities for social justice and peace and personal joyⁱⁱⁱ.

Such a shift in basic premises of thoughts feelings and actions can happen not by force or persuasion but through seeing in a space of awareness, contemplation and reflective conversation. It is important to note here that seeing in this sense is different from thinking, which is a product of the past experience. It involves a close non-bias observation of what is being present beyond our thoughts. In our workshop with organizations, the foundation of the process is to create a context in which awareness is present, and then the process of seeing oneself and his/her relationship to the world can naturally occur through contemplation.

Among the first universities of contemplative education, *Naropa University* points out that

The first step to understanding contemplative education is to grasp that it doesn't mean solely self reflection, and it is not the act of contemplation alone that makes it unique. Contemplative education is learning infused with the experience of awareness, insight and compassion for oneself and

others, honed through the practice of sitting meditation and other contemplative disciplines. The rigor of these disciplined practices prepares the mind to process information in new and perhaps unexpected ways. Contemplative practice unlocks the power of deep inward observation, enabling the learner to tap into a wellspring of knowledge about the nature of mind, self and other that has been largely overlooked by traditional, Western-oriented liberal education^{iv}.

By looking inward to see how one habitually sees oneself and the world, one can also see other possibilities of seeing and relating. This mental process is about transformation.

Context for transformation

Safe Space, Story Telling and Play

As human beings, we learn best in a psychologically safe relationship. Safety is foundational for creating a transformative context. People want to be accepted as who they are. It is of high priority to create a learning space in which people can feel comfortable as whom they are. However, learning takes place when people make choice from their own will to step outside of their comfort zone into a learning zone where they can experience the presence of doubt, confusion, irritation as well as realization and joy. But no one likes to be forced to step outside of their comfort boundary. There is an old verse "You may force a horse to walk to a river, but you can never make it drink the water." Life is always capable of making choices, to self-organize and if we can respect this living principle, we can build a strong foundation as a context for transformation. The evidence suggests that *Optimum Learning Relationships* begin when justifying and defending our image ends. It is really that simple. The less energy we invest in justifying and defending our self-image, the more attention and intelligence we have for learning and performance^v.

As a facilitator, I learn that safety started from my opening myself up and creating the inner space of genuineness and vulnerability. True connections happen when true stories are told and shared. We learn from who we are from our real life stories, not from books or theories. Everyone has a story to tell, though we are taught to listen to other stories and devalue our own as not important or too ordinary. When there is psychologically safe space, from small to big group, people are induced to share their own stories and listen to others as well. Story telling is a very simple ancient way in which humanity communicates the tacit knowledge of life. It happens in wherever there is safety, either in casual, informal, or friendship environments. Through the telling, stories are learned, connections are born between people, and trust grows.

Stories are reflections of who we are as human beings who are born into a world of language, words, thoughts, passion, love, imagination and stories. We love searching for meaning and stories fill up our day. We like to listen and create stories. When our stories are listened to, we feel heard and valued. In this respect, we are no different from our ancestors who loved to tell their stories. We create 'safe space' for the stories to be told and listened to so as to bring life into a learning circle.

Besides sharing our stories, the other way to create a safe space in relationship is through play. The role of play has been lost in the adult world as every adult is supposed to be serious in 'real life.' Joseph Chilton Pearce is the author of many

books, including *Crack In The Cosmic Egg*, a national best seller *Magical Child*, *Evolution's End* and most recently *The Biology of Transcendence*. He strongly suggests that human optimum learning is through bonding. "Parenting and education, in there highest forms, are expressions of true play. Play in this regard is not a game or even an activity. Play is a "state" of body and mind free from the boundaries, limitations and categories imposed by cultural conditioning^{vi}". Play helps us to leave behind our normal roles, shift our personality, and loose up our self-image to make connections to different parts of ourselves and others. And as Plato simply said "You can discover more about a person in an hour of play than in a year of conversation^{vii}."

Most adults have it back wards. They think that learning is serious and that play is unimportant, a waste of time. True play optimizes and expands leaning, performance, and wellness. Other states; concentration, competition, the pressure imposed by rewards and punishments, limit growth to predefined patterns. Learning becomes mechanical, rote, and conditioned. The intelligence of play is lost when relationships become automatic, reflexive^{viii}.

Care, Choice, Commitment, Courage and Change

At all levels from a single cell to the whole universe, life operates on the principle of self-organization which makes choices all the time according to what it sees. This is a very important issue to recognize as we have been educated under a 'schooling' approach. Subjects of learning are mostly selected and imposed upon learners. But the subject of transformative learning is the learner him/herself. Without one's own care and permission, internal observation cannot happen.

What we care is what we pay attention to and that's where the transformation can take place. The process of transformative learning is to invite people to pay attention to what or whom they care and how they relate to it. Such relationship reflects who they are. For example, many people come to many of our workshops by the assignments from their boss directed by some organizational policy which means they do not initially seek personal awareness nor transformation.

So we need to create a context in which seeing and transforming is possible by inviting people to choose to pay attention to themselves or people for whom they care. Only when the process can genuinely honor people's choice and freedom to pay attention, mutual respect and learning is possible. Choice comes with responsibility and courage to confront personal limitations. This process for different people takes different time to peel off each layer of self-deception which has long been ingrained in the unconsciousness. As long as people are still living in a script as 'I don't really care,' there is no attention toward the inner world and they will not make the choice to inquire into self-knowledge.

Reflecting on Relationship

In a safe space, free from judgment or fear, we feel more freedom to genuinely express our personal agenda. Most relationship topics are about how we can relate better to our spouses, children, parents, friends or work colleagues; and especially to ourselves. Since we have an instinct to coexist with other human beings, most of our suffering involves how we are with ourselves and others. When the world or people

around us do not change or act in the way that matches our expectation, and we realize that we cannot change them, what is possible is to create change within ourselves by starting to accept people as who they are. Once we can change our way of being, power emerges to induce others to change as well.

The *Parenting School Program* is a program created by *Kwanmuang Institute* for parents to learn, not too much on how to do to, but how to be with their children so that they are happy and have strong bonding and effective communication. Often people discover their will to transform from what they care for. When personal choices and self-awareness are clear, the power to transform is immeasurable. Our parenting style and characteristics are based on who we are as a person rather than what we know or say. Parker Palmer wrote in his outstanding book, *The Courage to Teach*, which become most referred to among the educators and reformers: Good teaching cannot be reduced to technique; good teaching comes from the identity and integrity of the teacher...Good teachers possess a capacity for connectedness^{ix}.

The word 'health' and 'whole' share a common root in definition. Sickness in our psyche and in society is based on disconnection, fragmentation, and isolation. It's been proved that there is no separation in the whole universe and everything is interconnected and all-interdependent. The process of transformation is there for to bring back wholeness which means to heal our disconnection and alienation towards ourselves and the world.

Transformative Dialogue

Since transformative learning pays attention on who we are and our relationships with the world, the content of learning can be various from issues of health, education, social or organizational development, but they all need to be internalized and connected to personal concerns. There is no split between a person and the world. The process in which this connection can be made is through various forms of contemplative arts and dialogue. During my study at *Naropa University*, the school environment was full with a sense of inquisitiveness and friendship conducive to being open and genuine to one another. When I got back to Thailand, one of my ambitions was to create a possibility of dialogue space in which Thai people can find their own inner voice and responsibility to develop their leadership. I learned about the David Bohm approach to dialogue then and was inspired to locally provide such framework in practice in Thailand.

The basic concept of Bohm's dialogue is that the whole become fragmented because people have their own limited views of reality. Once personal view is attached it takes positions, and a defensive cycle of communication starts and become endless. In Bohm's view, we defend our thoughts, opinions and beliefs as strong as we protect our lives from being harmed. This fear of losing our position or pride brings disconnection, isolation and a spirit of resistance to learning into society or family. As long as we have this fragmented view of reality, we will never find a way to deal with it properly. We need to restore our ability to deeply listen, voice out with compassion, hold back our assumptions, respect everyone as equally interdependent to us.

Dialogue is a way of observing, collectively, how hidden values and intentions can control our behavior, and how unnoticed cultural differences can clash without our realizing what is occurring. It can

therefore be seen as an arena in which collective learning takes place and out of which a sense of increased harmony, fellowship and creativity can arise.

Because the nature of Dialogue is exploratory, its meaning and its methods continue to unfold. No firm rules can be laid down for conducting a Dialogue because its essence is learning - not as the result of consuming a body of information or doctrine imparted by an authority, nor as a means of examining or criticizing a particular theory or program, but rather as part of an unfolding process of creative participation between peers^x.

The transformative learning process opens up the possibility of seeing and sensing beyond our mental preconceptions based on our past experiences. It takes our whole being to experience such new knowledge on all levels of our life, our body and mind. When the body is relaxed, the heart trustful and the mind open, we have a natural tendency to receive new information significant enough to help us change the position we stand on, challenge our long-held premises and assumptions, and allow ourselves to be moved and transformed in our consciousness. This kind of learning takes social interaction in a friendly and trustful way so that no one needs to defend their opinions or themselves. It takes collective space in which people can authentically expose who they are and share their feelings and thoughts.

"...awakening...the process of dialogue itself as a free flow of meaning among all the participants. In the beginning, people were expressing fixed positions, which they were tending to defend, but later it became clear that to maintain the feeling of friendship in the group was much more important than to hold any position. Such friendship has an impersonal quality in the sense that its establishment does not depend on a close personal relationship between participants. A new kind of mind thus beings to come into being which is based on the development of a common meaning that is constantly transforming in the process of the dialogue. People are no longer primarily in opposition, nor can they be said to be interacting, rather they are participating in this pool of common meaning which is capable of constant development and change. In this development the group has no pre-established purpose, though at each moment a purpose that is free to change may reveal itself. The group thus begins to engage in a new dynamic relationship in which no speaker is excluded, and in which no particular content is excluded. Thus far we have only begun to explore the possibilities of dialogue in the sense indicated here, but going further along these lines would open up the possibility of transforming not only the relationship between people, but even more, the very nature of consciousness in which these relationships arise^{xi}."

When there is a shift in the way we listen and hear things, our world, constantly created by conversations and meanings, begins to shift. Knowledge and the relationship to what we know is inseparable and intertwined. This may sounds philosophical but can be experienced when our observation is so close that there is no longer us as an observer. We create our relationship and the world we are experiencing. With this awareness, we can remind ourselves whenever we listen and

struggle with our own judgments and mental constructions that we can be free only when we are aware of and able to accept them.

Why is being heard so healing? I don't know the full answer to that question, but I do know it has something to do with the fact that listening creates relationship...Everybody has a story, and everybody wants to tell their story in order to connect...Listening moves us closer; it helps us become more whole, more healthy, more holy. Not listening creates fragmentation, and fragmentation is the root of all suffering^{xii}.

I have seen people become fulfilled after they have heard each other in the workshop and realize that their separated well-being is in fact interconnected and their suffering is common experience. There are always moments of joy when life is shared, stories are told, tears swelled and laughter is explosive. What prevents us from experiencing joy in life is because life is not shared and everyone feels to suffer from isolation and the thought that 'somebody is causing me this trouble and suffering and only me who get this bad' is shifted to a different conversation of self-responsibility.

Working with the Past

When we are fully present with the moment of now, we can observe how patterns of discursive thoughts of the past always present themselves in our consciousness no matter how hard we try to avoid or to be free from it. Especially with the past experience that involves pain, or feeling of being rejected, or refused by people we love, its power to dominate our life in the present moment cannot be overlooked. Like it or not, this uninvited force from the unconsciousness presents an opportunity for break through in transformative work. If we want to be in charge of our own life, we need to confront and take care of this unfinished affair with our past, simply by recognizing, accepting and forgiving those who were involved with causing such painful experience. It's seems simple but it is very challenging in practice. First we normally and automatically identify with these experiences as who we are and cannot distinguish as only a part of our consciousness. Until we can experience the wholeness of whom we are as a space of possibilities, our identification with our past remains subtly dominant in our life. Therefore we keep living our life in avoiding the experience of fear, insecurity, and being rejected, and missing a chance to live fully, creatively and compassionately.

In many transformative schools, working with who we are as a consequence of the past is key to personal transformation. In Landmark Education, a popular self-development commercial program started in the US and spread all over the world including Bangkok, emphasis is on the work of 'completing the past' in one of their sessions as critical to further development of integrity and the fuller future self. People who participated in a Landmark Forum are encouraged to be authentic about being inauthentic with people they care—parents, partners, children, friends—by expressing what they did or said in the past that had caused disconnections in relationship. Only through this courageous actions and words can the past be completed and self-esteem restored. This is based on the assumption that we need not only to survive physically, but emotionally: to be loved and acknowledged by people we love as well. This can happen through our own integrity, authenticity, and genuine action.

Transformation involves integrating all aspects of ourselves, being, thinking-saying and doing to be one. It's not just learning to memorize new information and being able to describe it, but really be and act upon the knowledge. It activates our will-power, passion and love, creativity and conversation.

The Act of Will

When people become aware of their habitual patterns and impacts on surrounding relationships, they can accept these patterns as products of the past experience, and not of who they are as a whole being. The future lies in the will to create a new mental model that creates the reality and new ways of being and relating in each moment in life. There have been many participants in my work who expressed their full confession for who they are and how they relate to people they love in such a way that it created more disconnection and conflicts. Those who were bosses of their teamwork realized how they were being dominating and suppressing the team leadership and that they did not listen enough to their subordinates due to high pressure and fear of not getting the outcome they wanted. Once they realized that there are other ways of being and getting work done without too much of psychological damage and loss of leadership, they chose to take a different approach out of will. Although the participants might feel a sense of joy from such self-awareness, after they went back to their workplace, they seemed to fall into the old habitual patterns unless they formed a group support system or a 'Sangha' to sustain their personal transformation.

One obstacle that prevents people from doing what they desire to create is their mental model. We tend to think a lot and find good reasoning for our actions or will to act. We live in a world of stories and descriptions of our actions and we can waste so much time on finding good explanations before we actually act. But the old habitual patterns also exist in the conversation. Transformation requires us to simply embrace a new self or new way of being without any consideration or reason. Only a strong intuition or self-realization provides us a vision of who we must be in order to serve the life system, not reasons. This may sound rough and unreasonable of course, but we can brake free from our pattern only when we act and experience the new way of being without fear of imperfection or failure.

Collective Transformative Learning in Organizations

We can become aware of ourselves better when we interact with the environment and receive feedback from it. We may not like every feedback we get but these are reflections of who we are in the world. In the modern world, life is institutionalized and organized together in a collective form. We constantly live and work with differences which can bring chaos, creativity, conflicts, suffering and happiness. Transformative learning can acquire self-knowledge through this complex social system. However, our psychological need for survival, comfort and security drives us to assert and maintain our identity. We are often unaware of how we protect the image of ourselves which makes it almost impossible to reach out to the inner world of other people around us.

Especially today, many organizations are facing the challenge to transform to cope with the changing environment within which they exist. Policies to change come under different names—innovation, knowledge management, learning organization, team learning, capacity building. Many of these change programs are based on a

genuine aspiration to improve the quality of life and relationship in the workplace. To make it a healthy and happy space for people to work with full engagement and loyalty which is believed to deliver high and long-term performance.

However, pressure and expectation under oppressive structures are not in support of people to change their state of beings. In most organizations the work atmosphere is occupied with rumors, separations, gossiping, dominating leadership, despair and disengagement. This organizational illness reflects in high turn-over rate, lack of transparency and communication flow, and, in some cases, decrease of performance and income. Modern people suffer so much in organizations.

There are some basic assumptions prevailing in the modern management of human resources such as that an organization is machine-like, needed to be controlled and maneuvered. People have a higher tendency to misbehave and compete for their own survival rather than contributing to the greater whole. Effective management requires command and control to achieve the set results. There may be other assumptions that prevent people to really see the other side of human potential which is caring, cooperative, and creative.

This is the era of many messes. Some of these we've created (although not intentionally) because we act on assumptions that can never engender healthy, sustainable societies and organizations. We act as if humans are motivated by selfishness, greed, and fear. That we exist as individuals, free of the obligation of interdependence. That hierarchy and bureaucracy are the best forms of organizing. That efficiency is the premier measure of value. That people work best under controls and regulations. That diversity is a problem. That unrestrained growth is good. That a healthy economy leads naturally to a healthy society. That poor people have different motivations than other people. That only a few people are creative. That only a few people care about their freedom^{xiii}.

Dee Hock, author of *Birth of the Chaoridic Age*, calls this institutional disease of our modern time starting in the industrial revolution when organizations are modeled after machines. Logic without emotions is valued in such a machine culture. It's believed to entail effectively high performance. Life in such organizations suffers from loss of self-expression and freedom to create and relate to one another as human beings. The Board 'meeting room' environment is turned into a battle ground of personal attacks and conversational defensive strategies. Trust and psychological safety are in decline, people are not inspired to connect with other people from different divisions. The workload is high, the workplace is no longer a place where human spirits can be nourished and grow. The defensive atmosphere in organizations reinforces the total defensiveness, and consequently suppresses learning and happiness.

While our society is operated under such a hierarchical structure, there is hope that transformative learning can be visualized and created under a new assumption of human nature: in a new way of being, organizing and management so that human spirits can be nourished to fully meet their potentials and make their contributions to personal and social happiness.

Suggestions for Research

Suggestions for future action-research shall involve the studies of the implementation of diverse transformative learning approaches in Thai society. Since the dominant mode of learning in the society is mostly geared toward career development and delivery of physical performances, learning to transform is clearly underdeveloped. Even the traditional religious institutes are now faced with many challenges of how to inspire interest among the modern people to undertake personal spiritual or contemplative learning as an internal work and as a way toward self-actualization. There are needs for more studies into a variety of practical transformative approaches invented and used both in the West and the East and how they can be applied into the Thai context. In a long term, all schools and universities should be able to gain access to these resources in order to develop transformative learning in schools which shall increase the possibilities for a healthier and happier society in the near future.

ⁱ Mihaly Csikszentmihalyi. *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. Harper Perennial, 1990.

ⁱⁱ Chogyam Trungpa. *Shambhala: The Sacred Path of the Warrior*. Shambhala Publishing. Boston 1984

ⁱⁱⁱ Transformative Learning Center, 2003b

^{iv} <http://www.naropa.edu/conted/index.cfm>

^v Michael Mendizza and Joseph Chilton Pearce. *Magical Parent Magical Child: The Optimum Learning Relationship*. In-Joy Publications. Special Workshop Edition. 2002.

^{vi} From Touch the Future. <http://ttfuture.org/services/play/index.htm>

^{vii} From Touch the Future. <http://ttfuture.org/services/play/index.htm>

^{viii} Michael Mendizza and Joseph Chilton Pearce. *Magical Parent Magical Child: The Optimum Learning Relationship*. In-Joy; p.42.

^{ix} Parker J. Palmer. *The Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life.*, 2007. John Wiley & Son., San Francisco.

^x From www.david-bohm.net

^{xi} From www.david-bohm.net

^{xii} *Finding Our Way: Leadership for an Uncertain Time.*, Margaret J. Wheatley, 2005; Berrett-Koehler Publishers, Inc. San Francisco

^{xiii} Margaret Wheatley, 2005. p2.

A Proposal for GNH Value Education in Schools

A Proposal for GNH Value Education in Schools

Karma Ura

A Proposal for GNH Value Education in Schools
First published 2009 by Gross National Happiness Commission
© Dasho Karma Ura

**Excerpts from the Royal Address by
His Revered Majesty, King Jigme Khesar Namgyel Wangchuck,
at the 3rd Convocation of the Royal University of Bhutan,
Paro College of Education, 17 February 2009**

"I am a firm believer that if there is one word that will stand out above all other words when we describe our country's amazing journey of modernization over the last few decades – it is Education. Our institutions, our leaders of today – all of us – including me – are the proud products of the Bhutanese Education System.

"...Our teachers will always be committed and dedicated teachers – our students will always be diligent and loyal students – but it is the duty of parents, policy makers and the government to put the right tools in their hands – the right books, the right curriculum, and the right direction.

"...Contemplate! For what a grave mistake it will be to dream with great optimism of taking our nation from this successful democratic transition into future of even greater success, without realizing that it is not us but our children who must secure the success for the nation.

"...We always repeat what HM the fourth King once said, "the future of our nation lies in the hands of our children." We must know that His Majesty, my father, meant that quality of education for our young Bhutanese is of paramount importance. And that is our duty as today's parents, leaders and citizens to provide it...

"...Parents and teachers, I want you to know that as King my passion will always be to nurture our youth, day after day, year after year – for it is their skills, their labour and commitment to the country that will build our future. There is no other path – no other tool – for Bhutan's future success.

"...Our nation's Vision can only be fulfilled if the scope of our dreams and aspirations are matched by the reality of our commitments to nurturing our future citizens."

Preface

GNH has made it into the Constitution of the Kingdom of Bhutan, where it says that “The State shall strive to promote those conditions that will enable the pursuit of Gross National Happiness.” Its pursuit is apparently not optional, but constitutional in legal speak. And GNH has occurred frequently in the Royal Addresses of His Revered Majesty. In his address to the gathering of Bhutanese graduates of 2007, His Majesty the King again sharply pointed out what the ultimate value of our country is. “Today’s world demands economic excellence and I have no doubt that during our lifetime we will be working towards building a stronger economy for Bhutan to further consolidate and secure our own future. In doing so, no matter what our immediate goals are, I am confident that the philosophy of GNH will ensure that ultimately our foremost priority will always be the happiness and the well being of our people.” On another occasion His Majesty has referred to GNH as the national conscience, underpinning our actions. As that, we need to find tools for tying all the processes of decision making and policy decisions together towards GNH.

Amongst many great initiatives of His Majesty, the reform of education he has launched through the Royal Education Council is of tremendous consequence and timeliness. Like his other speeches, the one delivered at the Convocation of the Royal University of Bhutan, Paro College of Education on 17 February 2009, quoted partly (see page iv) urge the government and the people to take the issue of qualitative improvement of education urgently. In the context of GNH, weaving of GNH values into teacher training, classroom teaching and textbooks is of no small importance.

I therefore welcome this opportunity to propose something on value education framework at the behest of Gyaltsen Penjor and Tashi Wangyal of Royal Education Council. The original impetus to explore this issue given by the two of them was bolstered by Hans van Willenswaard and Wallapa’s interest in it. This article is therefore a beginning of a new focus on the complex task ahead to re-orient education on values. I would like to thank Gyaltsen, Tashi, Hans, and Ross McDonald for their comments. Tshoki Zangmo, Karma Wangdi and Sangay Thinley have given me invaluable research support. Many others, who works I have referred, have contributed to the contents of the article.

A Proposal for GNH Value Education in Schools Karma Ura 21.5.2009

1. Introduction

For the education system to pay attention to values is central to our cultural perspective influenced by Buddhism. The educator, the teacher (*ston-pa*), is one involved completely in facilitating ethical maturity of students.

I shall not give an account of what GNH is here; that is a separate issue. It's only with regard to value education from a GNH perspective that I take up here. There is a chance for readers to expect in this article a discussion on the concept and measurement of GNH; I should say that they will not find it here. I have put together my thoughts and those that are stimulated by reading and listening to others on value education. But preceding that, I needed an empirical grip on what is happening in this particular field in our schools. That needed to be assessed. It could have been done by examining schools, which are an interacting field of three different parts: teachers, content of text books and students. I had no time to go to school class rooms to observe the situation directly with regard to how value education is taught or not at all. I followed an indirect method, i.e., I read most of the school textbooks quite rapidly. One can argue that the content of textbooks is central, indeed overwhelmingly so, in influencing both the role of teachers and students in value education, as both of them have to revolve around textbooks as pivots. Thus, we – me and researchers of the CBS – went through about 3800 pages in 27 textbooks taught all across the social science subjects to get a unified perspective on what goes on in schools. If there are some oversights or omissions in the appraisal of textbooks used in our country, I may be forgiven on account of the breadth of reading. The exercise was, however, invaluable in giving me an impression of what could be happening in all likelihood. But how the textbooks are translated into classroom teaching exactly is difficult to say; all those engaged in teaching would know better.

I need not point out the ramification of poor curriculum. Unlike the activities of public agencies affecting the people, the number of Bhutanese – students and teachers – directly affected by poor curriculum is the highest. As much as students, teachers can be negatively affected by poor textbooks because they are bound by regulation to teach them as they are.

We are not the only country grappling with value education. It seems that value education is taught in all countries but the vocabularies used to refer to it are different. It is known by different names: as moral education in Japan, Korea and European countries, and as character education in the USA. In other countries it is known as civic education, citizenship education or ethics education. Some countries seem to be bit shy of the subject while others are more explicit. Although it is known by different names the endeavour is roughly similar. Yet, globally there is a new emphasis on the importance of a shift in values as a matter of great urgency, towards a shared aspiration of humane and happy society.

The simplest idea of value education is about facilitating the emergence of a set of beliefs and attitudes as people's personality are unfolded so that their beliefs will recurrently direct their behaviors' and actions in a positive direction. But the challenge is of course how deeply beliefs and attitudes can be made to stick into people's mind, especially during teenage when things seem to be vague and subject to so much of change. In a deeper sense, there is no imposition of values from the

outside. Value education should be designed to help the students to unfold themselves ethically and realize their ethical potential, despite the distractions to the contrary in their early life in Bhutan, especially in urban Bhutan today. At another level, it is about exploring common values which will facilitate a preferable future for all by first articulating values, and then determining how to apply them to our personal and collective conduct. Value education can be made progressive according to the foundations of Piaget and Kolberg's heuristics. In Kolberg scheme, value education moves from particular to formal thinking as children grow up. In Piaget's scheme, value education can be structured from pre-conventional to conventional moral reasoning. Although without a clearer prescription in terms of children's age specification of moral development like Piaget and Kolberg, if Buddhist orienting framework is used, moral development would be a case of working on development of emotional intelligence (I am using the modern jargon to describe the oldest concern of Buddhism, i.e., overcoming negative emotions) through imagination or mental exercises. Buddhist method of moral development puts an acute emphasis on reducing negative emotions to embrace inclusiveness and relationality.

Transformation in a student's life is so huge and rapid that what he thinks as important values at age 10 may not be so at age 15. Further, by adolescence time, a value a teenager holds may again seem foggy and fuzzy. How to make values clear and progressive in children? In order to do that, not only the lessons in value education in schools, what values we as adults transmit to children must be absolutely clear through our values, emotions and behaviours. Children and teenagers assimilate from the world outside the school. Should the adults values, emotions and behavior be at variance from what they learn in school, they will find out that we ourselves are at conflict with the values that they are taught to embrace. The border between the behavior of the adults and children is porous, and adults' behaviours are bound to spill over into children. What this points to is the value education in school is only half the challenge. The other half is outside the schools.

2. Lessons from Abroad on Social Responsibility, Trust and Individualism

It is difficult to ascertain whether character education has seriously been taught in the U.S. The choice of US for reference is not systematic. It is influenced by availability of reading material on the internet on the US. It is contended that the values taught in the US in the last 50 years emphasized personal rights, de-emphasized social responsibility and produced psychological individualism. In general, according to the criticism presented above, character development in the United States has emphasized personal rights, not directly but indirectly. Because of tension between social responsibility and personal rights, it is said that social responsibility has been muted. Value education taught in the US over the last 50 years also produced psychological individualism, which militates against altruism, against community consciousness, and against social responsibility. As a consequence, trust, commitment and altruism were undermined. A severe decline in the level of trust has also been reported over the last three decades in the UK, attributed by research to the rise of excessive individualism. Children become suspicious of other as competitors.

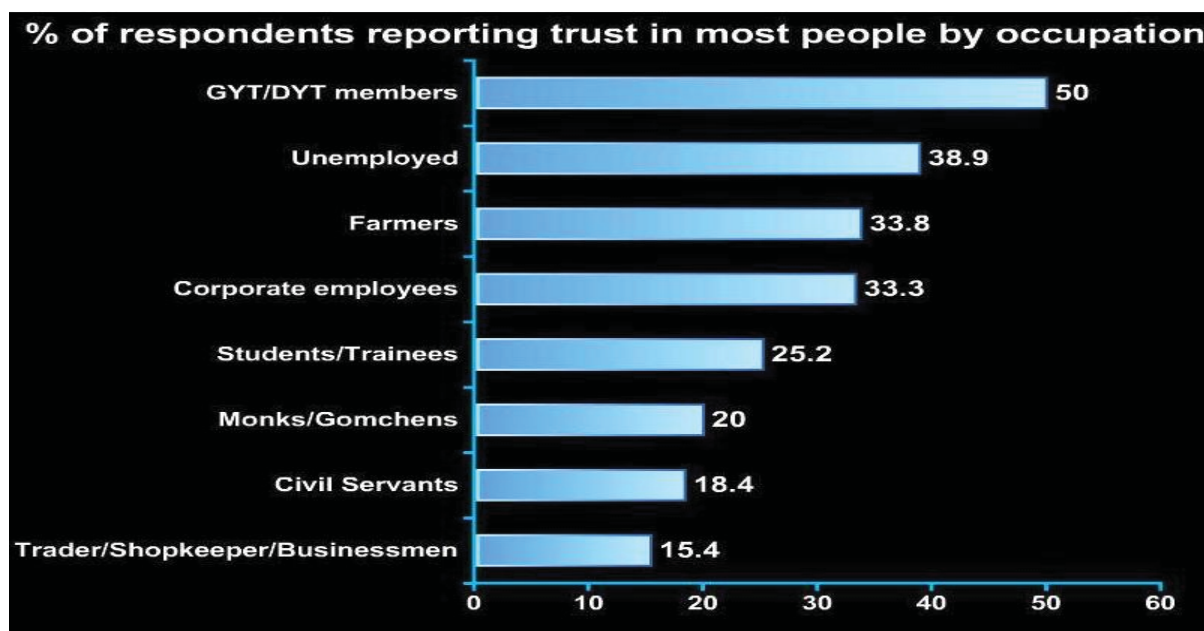
The impact of value education in Bhutan is not known clearly. If the direction is similar to that of the US, not only in the classroom teaching but outside of it in society, negative trends will impinge on the delicate minds of our young children. The tension may not be resolved in the minds of the students. The consequences of excessive emphasis on personal rights, social responsibility and psychological individualism will cause deterioration in the trust level amongst members of society.

I highlight trust because it is crucial to humanistic view of moral education. Peaceful human relations and helpfulness towards each other are central factors towards a contented society. Another value I should underline is trust because it is really important for community vitality and hence towards building a GNH society. The level of commitment is said to have declined in the US. There is commitment to jobs and professional skills development, but these do not hold society together as much as the individual who may be in conflict with the social goals. What is necessary in value education is a process of expansion of our boundaries of consideration and caring consciousness of others, beyond us, our friends and relatives.

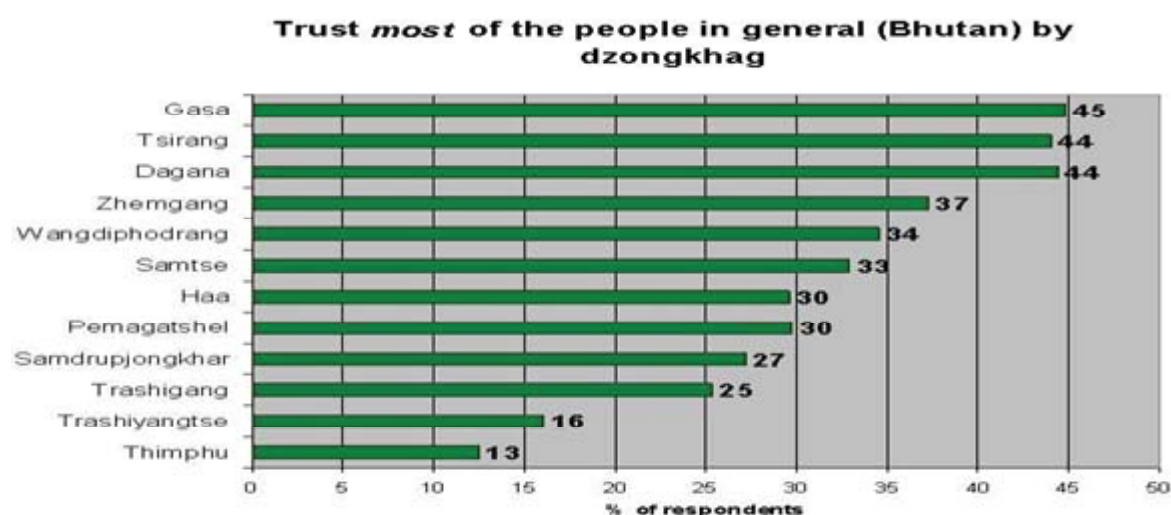
If one believes in fundamental Buddhist value orientation, commitment to values that restricts our narrow interests to a reasonable degree on the one hand, and commitment to values that affirm welfare of all on the other is important. A person's welfare is achievable not by him or her alone but by pursuing communal welfare and social goals. The foundation for a truly happy society may be eroded if communal welfare and community life that underpin our profound interdependencies disappear due to the wrong thrust of value education and other creeping forces. As Ross McDonald has remarked on an earlier draft of this paper, the early data from GNH survey indicate a certain decline in the collectively-oriented values, and 'a fairly sobering trend away from traditional aspiration and towards a problematic separation of self from an interconnected sense of mutual obligation. It is a trend of huge significance for Bhutan and its potential to achieve a genuinely harmonious happiness.'

3. Findings from GNH Survey on Trust, Principles and Emotions

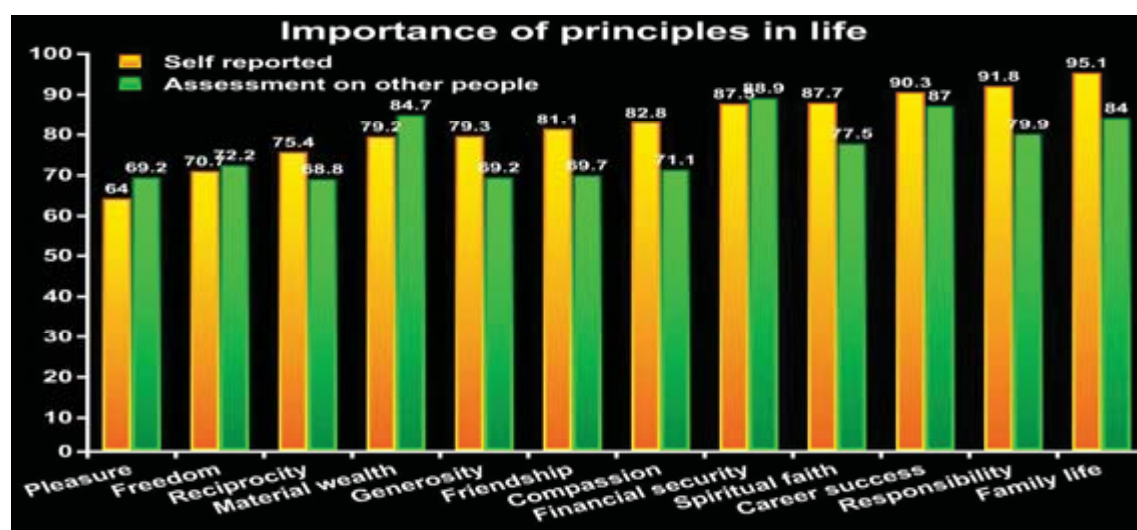
I wanted to find out if the trends in the US in anyway resonate with Bhutan. What is happening in Bhutan at this moment in terms of values? Let us look at some evidence from the GNH survey 2006-2007 carried out by the Centre for Bhutan Studies (CBS).

This evidence is not related to school children in particular, but to the country as a whole. Amongst the better off groups in our society such as civil servants, traders, shopkeepers, contractors, and businessmen the trust level is comparatively low. This raises an important issue. Why is the trust level the lowest amongst the wealthiest occupational group in our society? Can we extrapolate from this that unless we strategize a different path of development, wealth creation will erode trust level in future Bhutan? It is a very important question we have to address.

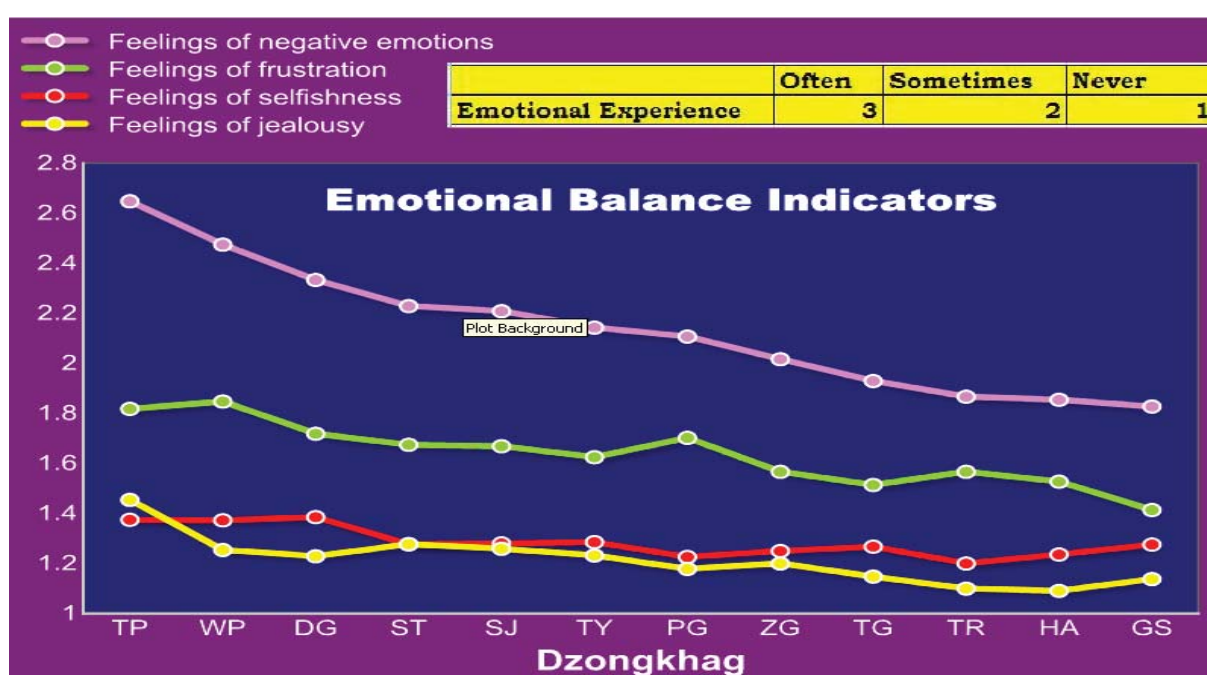
By districts (dzongkhags in national language), trust level seems to be inversely related to economic development status of a place. Trust level in Thimphu, the capital, is comparatively the lowest in the country. A large number of students stay in Thimphu: out of 160,000 students in the country, Thimphu has the maximum number of students. So if they are embedded in this particular social and cultural environment of low trust level, one can imagine what a struggle it is for the students and for their parents to convince them to hold the right values.

I have no evidence on commitment level in our country. But I can present an indirect evidence on commitment in the chart shown above. One of the numerous findings of

GNH survey of 2006-2007 was an assessment of people's values with regard to themselves and with reference to others. A comparative study of the two scores reveals that the self reported assessment for any value is much higher than the assessment of those values that a respondent perceives is held by others. One way of interpreting this data is that an individual thinks that the society is moving in a direction he or she does not want. The proportion of people who hold values such as pleasure and freedom is lowest compared to proportion of people who hold values such as family, responsibility, success, spiritual faith etc. About 80% of the people hold friendship, compassion and generosity to be important guiding principles in life. Most people perceive family and responsibility to be of high importance.

I mentioned about the suspected deterioration of trust and commitments in the US. We do not have supporting figures for Bhutan but we do have data on prevalence of negative emotions as well as positive emotions.

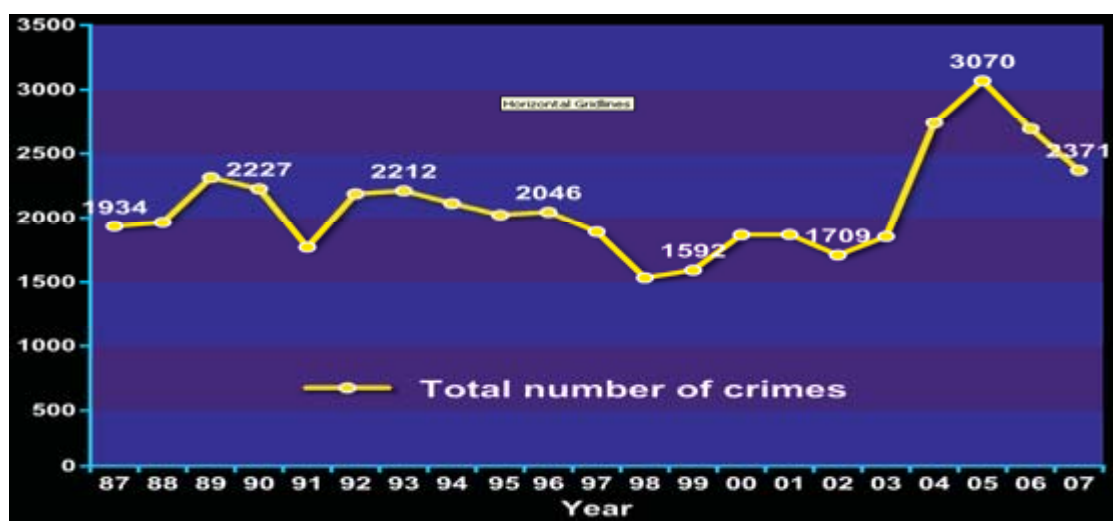

NB: TP=Thimphu, WP=Wangdi Phodrang, DG=Dagana, ST=Samtse, SJ=Samdrup Jhongkhar, TY=Tashiyangtse, PG=Pemagatshel, ZG=Zhemgang, TG=Tashigang, TR=Tongsa, HA=Haa, GS=Gasa

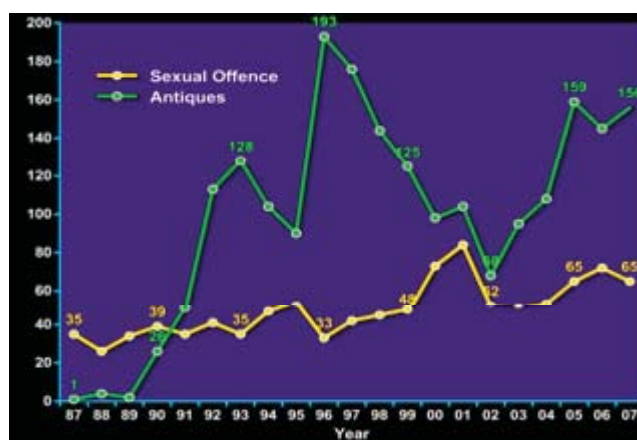
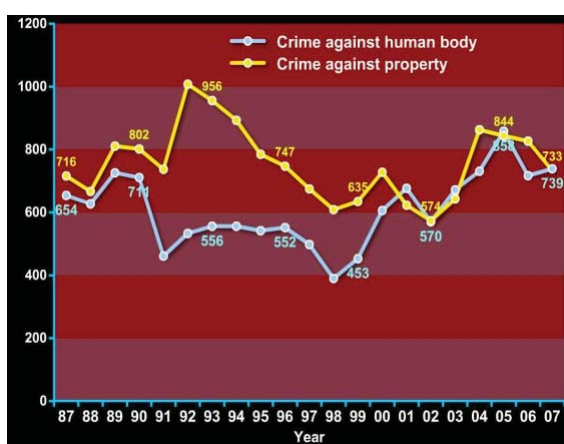
The table shows distribution of negative emotions across 12 districts. Selfishness, jealousy and frustration are defined as negative emotions, given that they represent other varieties of negative emotions well (by factor analysis). The CBS surveyed about 14 emotions – both positive and negative – in all. A notable finding here is that the prevalence of negative emotions is comparatively highest in Thimphu and Wangdi Phodrang and lowest in Gasa, Haa and Tsirang. A person cannot be altruistic and committed to the welfare of others if he is stepped in negative emotions. The slope of the curves of negative emotions is clear. This implies that if the structure of community, pattern of socialization and the nature of education are modeled on Thimphu, the other places will also most likely follow Thimphu in the prevalence of negative emotions. If Thimphu is replicated throughout this country by creation of urban planning that has been far from sophisticated, then the pattern of negative

emotions associated with Thimphu will be replicated. I show this data for the whole country because we don't have any comparable empirical findings for students.

We have crime statistics for our country, if they can be taken, even if remotely, as a sign of declining values among the citizens. One of the indirect association people make with value education or character development is that it is inversely related to juvenile crimes. The growth in juvenile crime rate and delinquencies is correlated to poor value education, it may be contended. Surprisingly, police officials turned down the CBS request to give juvenile crime data. But I have some information for crimes in general collected from various issues of Statistical Year Books as the next best source.

According to Kuensel, the national newspaper, crime level has been shooting up for the last three years. Police confirmed verbally that juvenile crime rate has gone up steeply in the last three years. Here the chart shows total number of crimes committed from 1987 onwards, derived from Statistical Year Books. The trend is not so alarming; in fact if it is standardized by the population, the crime rate would not rise. Accurate census figures became available only after 2005 census. Data before this point in time are unreliable to estimate crime rates.

In absolute terms, crimes committed against human body have been always more numerous than crimes committed against property in any given year. This again is a very interesting pattern. It prompts questions. Antique crimes have no predictable trend in this country: it may be due to their dependence on demand from Taiwan, China, Europe or the US. It may also be due to diversion of police attention to other forms of crime.

There is a mild increase in the number of sexual offence over the years. Nevertheless, that should be a cause of concern, given that victims are mostly young females. There is also an element of under estimation in this area of recording. The GNH survey confirmed that reporting of sexual victimization and domestic violence can be underestimated. The self reported confirmations of sexual victimizations and domestic violence are lower than perception of incidence of these crimes among others. In any case, there cannot be a direct correlation between these crime statistics and value education. Criminals reflected in crime statistics are usually not below the age of 18. Most of the people who have committed the crimes were above 18.

4. Observation of Value Contents in 27 Textbooks

How can value education be taught? In principle we can have teacher specialization or text book specialization. It is theoretically possible. Both teacher and text books specialization quadrant doesn't apply to Bhutan. There is teacher specialization but no textbook specialization in countries such as South Korea. South Korea has teaching method specialization, but no text book specialization. Only certified teachers are allowed to teach moral education in South Korea. I couldn't carry out further research on whether other countries are doing similar things as South Korea. In our country, there is neither teacher specialization nor textbook specialization on value education. Every teacher is broad based in a way; every teacher attempts to teach value education as long as textbook contains passages related to it. Hence, examining textbooks for their value contents becomes important.

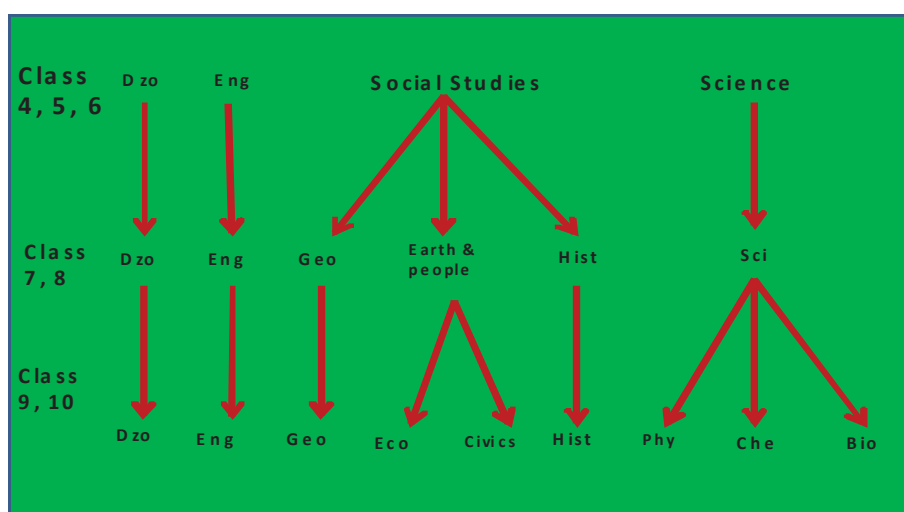
HOW DO WE TEACH VALUE EDUCATION?			
Textbook Specialization	Teacher Specialization in Value Education		
		Yes	No
	Yes	?	?
	No	South Korea	Bhutan

Whether we have value education or not, John Dewey said that education is not value neutral. There is a hidden value education, according to him; it's just a question of what kind and to what degree it exists. The hidden value curriculum, he claimed, exists in the systems of symbols, disciplinary codes, hierarchy, ceremonies, and rituals that heighten pupil's collective identities and values. The atmosphere of

any school is thus not neutral. But equally, there is a view that those who design value education also cannot be free from values themselves.

How do we teach value education in our country? As just mentioned, it is dispersed and scattered in textbooks. In order to teach value education we need to know the value contents of text books being taught in our education system. This point is no great surprise to educationists but for those outside the Bhutanese education system, I suppose the chart below presenting a matrix of classes and various textbooks that apply to each class is informative.

I looked at textbooks from classes 4 and 6. Two subjects- Dzongkha, the national language of Bhutan, and English- are present throughout the hierarchy of our education system. 'Social Studies' is a single book, though of different standards for each class, from classes 4, 5 to 6. I mention this because all of them carry lessons related to value education. As a student reaches classes 7 and 8, 'Social Studies' is split into three subjects: Geography, History, and the Earth and People. Geography and History goes on upstream from classes 7 to 10 but Earth and People divides into Economics and Civics. In Science, there is a general textbook from classes 4 to 8 but from class 8, it divides into Physics, Chemistry and Biology. In addition, Indian Economics is being taught. I am intrigued on why it is continued in our education system. It is relevant for knowledge, just as study of economics of all other SAARC region is relevant, but students have limited time, and choices have to be made as to what subject is best for Bhutanese students. The choice is whether students want to study Indian economics or whether they want to divert their time to another subject such as mathematics or science.

All of these textbooks have value education sections. These 27 textbooks were read rapidly to glean information on value education they contain. There may be other things being taught which were not reflected in textbooks but "What is not published has not happened at all," as someone said. So we need to focus on the actual evidence. Some impressionistic conclusions have been made after reading 27 textbooks. The expected things related to moral character and social character are present in our textbooks by being woven indirectly into narratives, stories and biographies. This is usual in designing value education delivery. The question is to what degree it is present.

Values such as social conformity and respect for hierarchy are emphasized. In fact, hierarchy is emphasized too much, in the sense that there seems to be an excessive detail about high post holders such as dzongda (district administrators), thrimpon (judges), ministers and their ceremonial wears like kabneys (scarves). In my opinion, the textbooks have built up the importance of to civil servants excessively in the eyes of the students. These details are not so crucial or necessary, in my view. Bureaucrats and politicians are not the only ones who are patriotic or they are not the only objects of moral learning. In fact, going by news reports as well as perception of the people captured in the GNH survey, they are not the most respected in society, in contrast to textbooks' portrayal of them. Textbooks should not be a space where they as an occupation group purchase prestige in the eyes of the students. It is unfair also to patriotic and upright people in other walks of life.

I think that in building up their image in the eyes of students, even if it is desirable, there is no reasoning given in textbooks about why we want conformity. There is nothing at all on that; it is all descriptive. This criticism on description without reasoning applies to other topics. On one hand, there is a great deal of recurrent emphasis on festivals and national holidays. On the other hand, there is no explanation on these in relation to values. With regards to tradition, traditional games and sports appear very frequently in the textbooks, dispersed in subjects such as Geography, History and Social Studies.

Personal hygiene is emphasized in the lower primary school textbooks. Although this is necessary, more complex issues could be taught as students climb up the education ladder. A simple example for instance can be the reason for the water being dirty and turbid; it is dirty and undrinkable because someone or some establishment is making it dirty upstream. That way we can get into various economic and industrial issues to understand structural issues influencing water purity. But nothing of this sort appeared in any textbooks that were reviewed. Structural issues and causal linkages were avoided in the textbooks. Similarly, while giving lessons related to the environment, say, mining as a contributory cause of river pollution is not discussed. There are some sporadic discussions on the harmful impacts of tobacco and alcohol, but again the issue fails to be embedded in some larger idea of why people become addictive. Not only individuals, but an industry of intoxication is involved. Alcohol consumption is presented as an individual problem. There are some causal agencies like distilleries and bars, which are involved in the abetting and aiding of addiction for commercial reasons. The point is that if there were no production and distribution on a commercial scale, there would be far less consumption. In all coverage of harmful substances, there is no morally engaging discussion that would bring to the surface ethical choices.

Stories based on mythologies and morals, and on Buddhist principles such as compassion and generosity are present, but textbooks do not give students any techniques or training on ways of increasing their motivations. Not even at class 10 level does this happen. As a result, the discussion on values has remained at a very unhelpful level. So it has been, in a way, just a delivery of jargons.

Mutualism, which is businesslike approach (you help me, I help you, and often you help me more than I help you), is emphasized quite a lot in textbooks of various subjects. Another area - reciprocity and exchange - is hugely emphasized in our textbooks, especially with respect to parents. With respect to monarchy, it could be advocated in a stronger and clearer way given the centrality of this institution. Parental repayment of kindness is sharply focused in many textbooks. But again it cannot grip students strongly because there is no grounding of this concept in moral argument. The delivery of the vocabularies is much stronger than conceptual

explanation. Why you have to be grateful to your parent, elders or the community at large? There is not a paragraph. So the logical reasoning part is not addressed. From the GNH point of view, gratitude, where it is deserved, is a positive sentiment to be advocated with respect to the monarchs and parents.

More complicated concepts like merit and *karma* appears in our textbooks pervasively. Rebirth is asserted in History and Social Studies textbooks, but as I mentioned before, no conceptual grounding in this idea is offered. I do admit that although it is the most complex part of Buddhist teachings and one cannot understand it easily, it is included frequently in the textbooks. It is necessary to supply better arguments, which can be rational and logical, such as those presented by Vasubhandu (Iopen Yignyen).

In providing some biographical sketch for historical figures, who are also philosophical and religious figures, there is an excessive focus on their magical aspects. But the magical aspects have to be contextualized in terms of tantric aspects of Buddhism. Otherwise, it is not understandable; it will be like a Theravadan trying to understand Vajrayana: it is not easy to grasp. Some intermediate steps are missing. Pema Lingpa, Phajo, Zhabdrung Rinpoche, and similar kinds of figures are presented in that way. This, I think, carries a great risk. Textbooks have to present them within Mahayana approach.

Tantrism focuses on direct efforts, on the whole person, on energy, on symbolism and on the idea that samsara is equivalent to nirvana. At least textbooks have to lay the context for understandings Vajrayana figures. Take one mistaken lesson in one Social Studies textbook. Students are asked to make five scenes on Tertoen Pema Lingpa's *ter* extraction in Mebartsho and act it. It is bizarre because a student cannot enter that magical world and he or she cannot be expected to simulate jumping into the river to find something. The pedagogy is wrong. That is the danger of handling such issues in a trivial way, without any deeper grounding.

It might be better to focus on philosophical and ethical ideas in simplified form at the lower levels and then advance toward the higher ground. Stories and folktales, in which individuals and animals benefit and contribute to human welfare, are included. Also clear examples associated with Ashoka and Buddha are included. If textbooks are presenting them as persons possessing ethical and spiritual qualities of Bodhisattva for today, it poses a problem of whether they can be understood especially at the lower level. At higher level, people have a more complex view of the world. Yet these are not examples of moral figures you will hardly copy today. So presenting them as moral figures will be a bit too elusive and demanding. I would not like to copy Ashoka for I have no institutional power unlike monarchs, ministers and secretaries. As for Pema Lingpa, we live in a world largely different from Pema Lingpa's. So we can't copy him either.

More pertinent issues need to be considered while portraying moral idealistic figures for students. Just as an example, who the Buddha is and what he taught are entirely two different questions; we could do more on ethical and moral relevance of his teachings in schools. In that regard, schools should be introduced to the key concepts of the teachings of Mahayana such as boddhiscita, boddhisattva path, principle of interdependencies and non-intrinsic self (emptiness), and skillful means etc.

Students, like other people, have two types of memories. One is how things work requiring development of reasoning and logic. The other type of memory is to pick up and hold names and dates. I have learnt so many things and, equally, I have forgotten so many things. I may now know only 10 percent of what I learnt. That is

declarative memory - to remember dates, people, and names of places. There is too much emphasis on acquisition of declarative memory by students. Textbooks should be designed to ask less of mechanical storage of names and dates to wean students away from rote learning. But how to reason morally or ethically is taught less at this moment. It may be fair to argue that one can't teach this to primary school children; they need to be taught in a different manner. After class 4 or 5, however, students should graduate towards moral reasoning to deal with existential problems; and on how to approach moral dilemmas. Though there is an abundance of folktales, biographic sketches and mythologies in the textbooks, they do not lucidly present moral dilemmas. Good and evil dichotomies are drawn too quickly. Textbooks have to challenge students to think how they would resolve moral dilemmas according to values. In presenting the predicaments of life, stories could be better selected. Stories jump immediately to classifying things into black and white, right and wrong.

The progressiveness of the value education over the classes is largely absent. At the lower classes, students should be learning do's and don't's, but that has to change to introduce the concept of right and wrong later. At the final stage, universal values have to be taught. All along, how values are expressed in our culture should be made clear.

Inversion of standards occurs very frequently. For instance, some complex things sometimes appear in the textbooks of lower classes whereas they should appear in upper classes. Some basic things occur in the textbooks of higher classes. This reversal of standards occurs quite frequently. This suggests that there is no central consciousness (master mind who has a complete view of all textbooks) behind the textbooks. Educationists have to assume that an individual from age 6 to age 15 is moving up over the years, and he or she must be egged on to ascend the mountain of knowledge without going over same footpath again.

Kohlberg, Piaget or Buddhist moral development theories may help in structuring progression of standards in value education. Bear in mind that if educationists apply Kohlbergian or Piagetian ideas of moral development for evaluation, individuals brought up in Buddhist moral structures could underscore in Piagetian and Kohlbergian assessment. This happens because self-esteem and competitiveness, for example, are under-emphasized for good reason in Buddhist character development.

In value education, we can't escape from the fact of Buddhist influences in Bhutan. Most of our value education will be underpinned by Buddhism. If one believes in it, one might want to structure it according to Buddhist ethical development. Buddhist concepts may be unfolded like a variegated carpet gradually as a student advances up the classes. Moreover, the key concepts of Mahayana like compassion, non-intrinsic existence, interdependencies and ethical training schemes built around ethics, meditation and wisdom are convergent with human universals.

There is an over emphasis on abiding the current law in textbooks. That is conventional and expected, but at a certain point there is a need to distinguish between law and morality. Law is not always moral or vice versa. Law is a medium, not a value in itself.

The standards of the textbooks are in a few cases haphazard. There is no progression, as mentioned earlier. The gradient in Dzongkha and English for classes 3 and 4 is too steep, seen from the next lower level. In my opinion, Dzongkha for class 9 is tougher than Dzongkha for class 10 though other's assessment might differ from mine. Its effect may be noticeable in examination results. More students may be failing in class 4 Dzongkha. We might want to test this statistically. In many Social Sciences, Economics, and Geography textbooks, there is a lack of precision of

language and of concept. These deficiencies come out as odd expressions in textbooks, of which I have made copious documentation in a separate compilation titled "Samples of typos/odd expressions, dates information, and text related to value contents in 27 textbooks".

There are too many irrelevant asides, for example in Civics and History. History of 19th and 20th century are taught in classes 9 and 10. They are loaded with details and asides which are not relevant for schools. For example, treachery of Uma Deywa, a ruler of Bhutan, mentioned in a book is not relevant to the main line of the story. It is relevant only if an individual is doing research at a certain depth and detail. To enable students to see the whole picture, textbooks should not be laden with details of such kind. They should deal with the main line of the narrative.

In general textbooks have been reprinted, since 1992, many times. Three reprints for Geography was the minimum and eleven reprints for Social Science for class 4 was the maximum. The last reprint for Social Science textbooks was done in 2007. But no major improvement has taken place since the first print. No reviewing of errors has also taken place; reprint was done in a mechanical way. In this respect School Curriculum Division of the Ministry of Education could have been a little more discerning.

The final conclusion is that replacement is needed in Social Science, Geography, History, Civics and Economics textbooks. These are areas that I have familiarity because of my background. I am not able to suggest anything new in Science textbooks other than to make one observation. In the lower classes, Social Science textbooks assume provision of laboratory equipment. In the absence of equipment, which is a well-known constraint, it provokes curiosity as to how they cope with science lessons. A lot of imagination on the part of students and teachers must be involved to compensate for the lack of equipment.

Civics understandably is now outdated. Since 2007 the system of government has changed structurally and institutionally and lead to a need to revise Civics quickly. Surprisingly, the textbooks in Economics also are obsolete. Information stops in 8th FYP in Economics textbooks. Our students are learning things about 7th and 8th Five Year Plans (FYPs). Many things have changed in 9th and 10th FYPs. School Curriculum Division has had no time to revise Civics as fast as the momentum of events, but in Economics, the amount of dated information is surprising. Most case studies in Economics are from Kuensel issues from 1995, the year the textbook was probably written. Case studies culled from Kuensel are 12 years old. For instance, Tsimalakha town depicted in Economic textbooks is as it was in 1995. The transport service characterized in textbooks is similarly dated. The job prospects and manpower situation described are likewise old, having been drawn from an old projection of manpower by Royal Civil Service Commission. If we intend to prepare the students for the world of work, serious amendments are needed in Economics, Civics and History textbooks. A lot of irrelevant data are being loaded on our students. For example, the concept of eighteen dzongkhags in our country is still present in a textbook. A great deal of rewriting work awaits School Curriculum Division, Royal Education Council and the Ministry of Education in this respect.

Finally, I have quantified mistakes found in our textbooks. The quantification is a byproduct of checking for value contents in the course of reading 148 chapters out of 176 chapters very quickly. I cannot be sure that all the mistakes were caught. Total number of pages read is 3,743. 568 errors that include typos were found in those many pages. They do make huge difference to the textbooks. Sometimes a mistake changes the meaning of the sentence completely. On an average one mistake

appears in every six pages. That comes to about 20 errors in every textbook. If we focus on the rate of typo mistakes the density of errors are more in English, Science and Social Studies textbooks.

Class	Subject	Typo/Odd or unclear expression	Value related text	Pages reviewed
4	Composition and Language (Dz.)	7	7	92
4	English	85	15	322
4	Science	28	4	194
4	Social Studies	47	42	128
5	Composition and Language (Dz.)	7	9	103
5	English	18	18	240
5	Social Studies	80	39	154
6	Composition and Language (Dz.)	3	8	118
6	English	27	25	262
6	Science	5	10	133
6	Social Studies	7	43	118
7	Composition and Language (Dz.)	6	13	192
7	English	23	57	206
7	Geography	18	5	69
7	History	18	0	16
8	Composition and Language (Dz.)	15	14	224
8	English	46	18	224
8	Geography	47	9	113
8	History	14	1	107
9	Reading and Literature (Dz.)	2	19	153
9	Language and Grammar (Dz.)	1	16	83
9	Civics	8	4	24
9	English	10	34	132
9	History	28	0	20
10	Language and Grammar (Dz.)	0	19	100
10	Reading and Literature (Dz.)	2		192
10	Economics	13	0	26
	Total	565	429	3745

There are a large number of texts related to value education: 429 episodes in 148 chapters. In terms of value content, the breath of issues or episodes covered is adequate. But it is how conceptually clearly one can deliver value education that needs improvement. If it is dispersed and vague, neither students nor teachers will be able to draw conclusions.

5. Contestation between an Emerging World View vs GNH World View

I come to the proposal part, after the empirical investigation of textbooks. The parallel between the advent of Buddhism in ancient India and today's Bhutan at the broadest level is quite interesting. We face sudden transformation and dislocation bringing value and community disintegration at this juncture in our history. Transformations in our country are notable in terms of structural change of society, people leaving relatively well-ordered and stable environment of villages to settle in

towns and undertake new occupations, the emergence of commercial corporations and entities, the expansion of bureaucracy to regulate hitherto unregulated aspects of life, the politics of institutionalized divisions like the two parties, and so forth. Accompanying all of these is a new sense of individualism. Not all people think karma and social responsibility is important. I mention these two issues in one sentence to underline the point that karma of a person can hardly improve without commitment to social responsibility. How can one stock up merit and good karma unless one earns it through contribution to society? I would think that enlightenment is collective, in the sense that a person cannot advance ethically alone without affecting others positively. Moreover, the motivation behind any social actions, if we are to take emphasize a Buddhist ethical point, has to be intrinsic, not for social prestige and other instrumental purpose.

In Buddha's time, societal transition was marked by the advent of iron age, but here we are directly moving towards the information age in our country, in which attention is the ultimate resource. Bhutan did not go from agriculture to basic chemical manufacturing stage, and from basic chemical manufacturing stage to consumer goods manufacturing stage. We also did not pass through consumer goods manufacturing stage to high tech manufacturing stage and thence to information age. We have gone from cement and ferro alloys production, and vegetable oil packaging (palmomein oil was imported from Singapore and Malaysia, repackaged and exported to India in recent years in a significant way), to information age. In an information age, attention is first to be seized and manipulated through commercials, entertainment and propaganda from both far away and near sources. And then those who wish to convince an individual as a consumer is able to do so. The skills and organizations necessary to produce new goods as opposed to individualized or household production like textiles, except agriculture commodities, have not been sufficiently rooted. However, some of the major agricultural commodities are already in decline primarily due to substitution by cheaper imported goods. Imports of rice and wheat not only can displace domestic production of these cereals but also other cereals because these imports are substitute foods for millets and maize. Thus one of major terms of change has been the transformation of Bhutanese into consumers, at the expense of their personalities as producers, in an information age.

The other feature of our age is population increase. Globally, this crowding of the earth is a very significant new phenomenon that will affect Bhutan in unexpected ways. The rise of climate change refugees, suffering from displacement and from hunger due to altered weather patterns, in the next few decades in the coastal places of South Asia near Bhutan, like Bangladesh, should be truly worrying. Bhutan's population has increased for the last four decades. The risk of climate change will be compounded by the phenomenal rise in population in South Asia. In our case, however, population will stabilize, in my opinion, contrary to official estimates, by 2018. Nevertheless, urbanization will not stabilize unless a conscious, different effort is made in our five year plans. There is no thought about it at all at the moment. There will be huge dislocation if urbanization is accepted as a fait accompli as it is now, projecting as inevitable that 70% of the Bhutanese will live in urban areas by 2050, with huge negative consequences also on farming.

Against these large scale changes taking place in our country, what happens to the emerging world view impinges on our values eventually. There is no space here to discuss the emerging worldview in any detail, but a summary is relevant. It provides the fabric to arguments; where the arguments on there are difficult to be made complete without understanding the underlying worldview. If the government, the bureaucracy and the business community, the groups who drive the direction of

society today, hold a certain world view, it will be reflected in the policies or major decisions of the country. Together, these three groups are the main sources of new directions; their world view matters immensely. How their world view can be aligned with GNH is crucial.

At an official level, GNH is about removing obstacles of public nature to collective happiness through policies, programmes and associated public expenditure. Because official actions create conditions either for or against successes of people's striving for contentment, government's decisions and public expenditure, which is at present about 25% of GDP, are overwhelmingly important in our country.

A dominant theme in emerging worldview is that free trade, foreign investment and free market, all of which lead to very open economy, is desirable and that the official policies must be aligned with this notion. As Michael Sandel has shown, the world view has ultimately its origin in the idea that the market approach is the best, and the role of the government is to address market failure, by no other than mimicking the market. On the other hand, the failure of the financial market at the heart of such a world view should cause no little doubt. At the other end, this particular world view dependent on and fed by free trade and foreign investment may make social and economic democracy difficult to attain, as Eric Hobsbawm has indicated in the context of Europe but equally extensible in a place as Bhutan. These aspects of the worldview are also expected, though it seems very ambiguously to me, to help Bhutan solve many problems including that of lack of capital, technology, know-how and unemployment. There is a tendency to think of these factors as solutions to problems, while giving up indigenous thinking on how to resolve these problems in any substantial way within our own social, political and economic context. If a government implements all these standard neo-liberal prescriptions, consequence will be that one can hardly claim identity of Bhutan and GNH while emphasizing dominant views and ideas such as free market exactly like others. This world view will gradually structure the whole environment. If one espouses standard prescriptions all the way, then the inclusion of GNH values in textbooks would be an anachronism. We should not propose value education of the type we have been attempting or reinforce it in the way I am suggesting in terms of GNH. The two approaches don't match, and the underlying tension calls for a fundamentally clear thinking and position.

6. Linking Societal Vision with GNH Values

If educationists want to have the concept of GNH society as a goal in the textbooks, we really have to clearly draw the dreamed state or the future state. People also call it vision. In the planning for the future, one must look first at how we want the world to look in terms of valued outcomes and then at how we must be and act in order to proceed towards this goal. We have to clearly outline what we want with respect to key things in society, sector by sector, dzongkhag by dzongkhag, Five Year Plan by Five Year Plan. We should not do as we have done in the textbooks now. Nor should we proceed as we have done in socio-economic planning, describing the current situations and trying to think of incremental changes. This is the way we approach in our Five Year Plans with regard to the subsequent five years. On the contrary, we have to make clear outline of our vision: that is what we mean by not moving from the present situation to the future but doing reverse engineering from our ideal dream state to the contemplation of actions at present. At the same time, this way of approaching leads us to distinction between – what value theorists like Milton Rokeach would define as instrumental and terminal values respectively, or Weber as instrumental and substantive modes of moral thinking. We have to focus on what

sort of values we must facilitate in our students to realize the vision. As a consequence, this approach will make a lot of data displayed in the current textbooks obsolete. For instance, students need not be made to understand what is going on in Tsimlakha potato marketing, Druk Air or any other sub-sector at present, which is best left to requirements of general knowledge on current affairs but which assume substantial space in current textbooks.

We must try to marry Buddhist values inherent in our society which I don't think will ever go against the values needed for the 21st century. We are getting into, if one take a global overview, into serious trouble. The current economic system might break down in 50 years due to climate change, population rise, resource scarcity, migration etc.; it cannot go on as it has been in the last 50 years. So we should take into account the predictions and theories about the future to advocate practicing GNH in order to arrive a common global future of sustainability, peace and happiness. With respect to each domain, values are outlined along with specific practices to express those values. Further, four broad methods of value education will be suggested. All of these recommendations require rewriting several textbooks.

We may prefer to amend our textbooks instead of rewriting to cut costs, but it's not impossible to rewrite at reasonable costs. For a good textbook, someone who is really committed and devoted could do it in half a year or less. And then, the textbooks must undergo trial in the classrooms before being certified.

Usually one finds a cluster of phrases with regards to universal values such as the ones shown in the next chart. But what makes us as we are is the particular traits due to our history and culture. Our textbooks on value education therefore have to address also the particular values of Bhutan which are good while foregoing those which seem obstructive towards ethical progress. The direction should be from particular to universal and not from universal to particular. Particular values have to be imparted because particular is the one that gives us real identity and culture.

GNH is the developmental philosophy of our country. If this is so the values that are contained in it must be reflected in textbooks. There must be correspondence and coherence between these two: values and visions to be mutually supported by the other.

But we will face criticism both theoretically and practically in doing so. Some people will contend that textbooks should be value neutral because we are in democracy. Those who favour such views may go so far as to say that schools should not promote values, not because values are not need per se but they cannot agree on them. Each value is a priority from an individual or group's point of view, but the priority of values across individuals and groups may differ. However, if one accepts GNH, we are obliged to do something serious at the textbook level.

Universally Shared Values?

But only paying attention to them denies what makes us particular, diverse

Equality, Equity, Justice, Fairness

Freedom, Participation, Inclusion

Peace and Non Violence

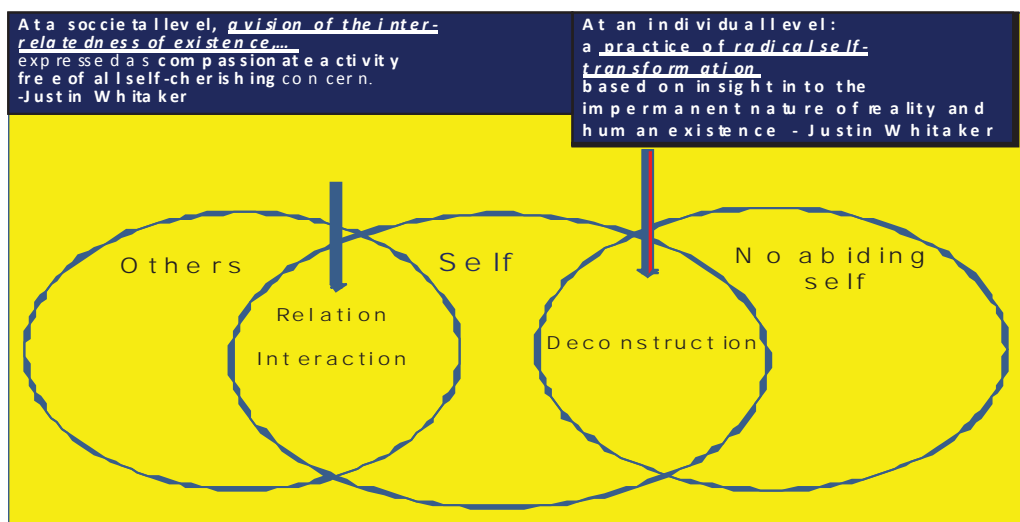
Respect, Diversity, Tolerance, Acceptance, Understanding

Human Dignity, Individual Worth

Responsibility – personal, social, civic, environmental

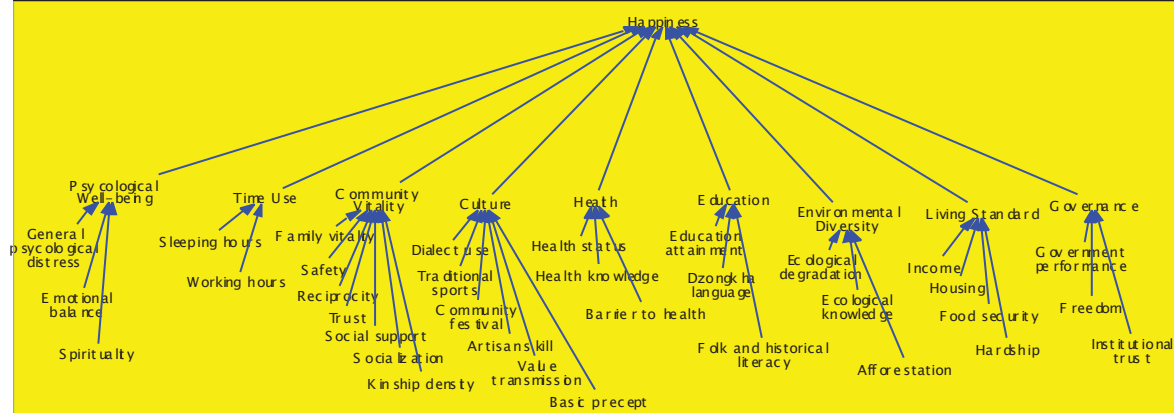
Care and Concern for others, Compassion, Collective well being

Honesty, Integrity, Transparency, Accountability

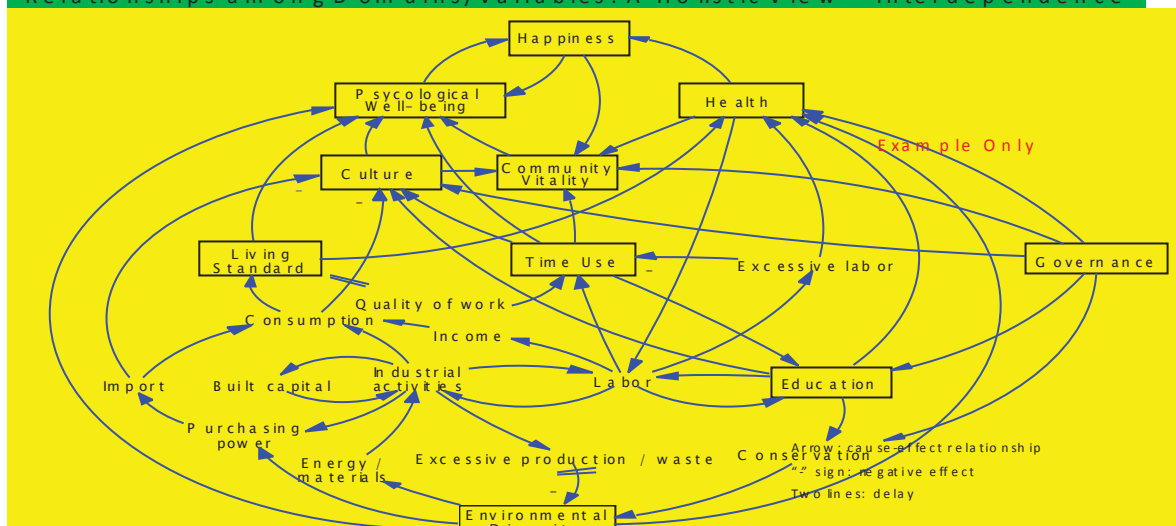

Values are linked to vision. The vision of government is GNH. It follows that certain values consistent with GNH vision have to be inculcated among students.

Relationships among Domains/Variables: A Deductive View

Relationships among Domains/Variables: A Holistic View = Interdependence

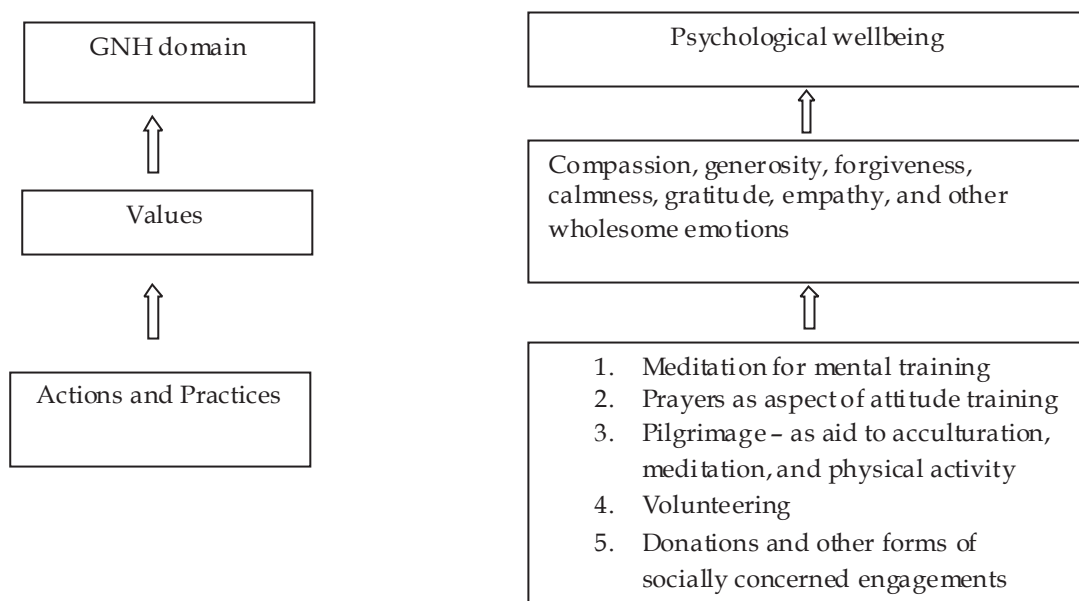

I now come to GNH and how it should be reflected in the curriculum. One way of thinking on this issue is that values related to each of the nine GNH domains should be specified and practiced. Nine domains are specified as constituents of happiness, considering happiness as being absolutely multi-dimensional. If a person gets various elements under each of these nine aspects of life right, the chances for happiness will be much higher. The deductive chart above shows the relationship to be linear. In reality what is most important is the inter-relationship between these domains rather than the domains themselves. The inter-relationship are absolutely non-linear as shown in the holistic chart. To get things right in culture is not enough. We have to get it right in culture with respect to other domains, for instance, economy or industrial activity. If we don't, then the relationship will break down. If we get right in terms of education but we don't get right in education with respect to education in psychological well-being, again an adverse relationship will develop. Thus it is the inter-relationship between these variables that point to the profound interdependencies between various aspects of our life and between lives is important. The structuring of values according to domains should be viewed merely as a heuristic device: it should not isolate domains into mutually exclusive spheres in practice.

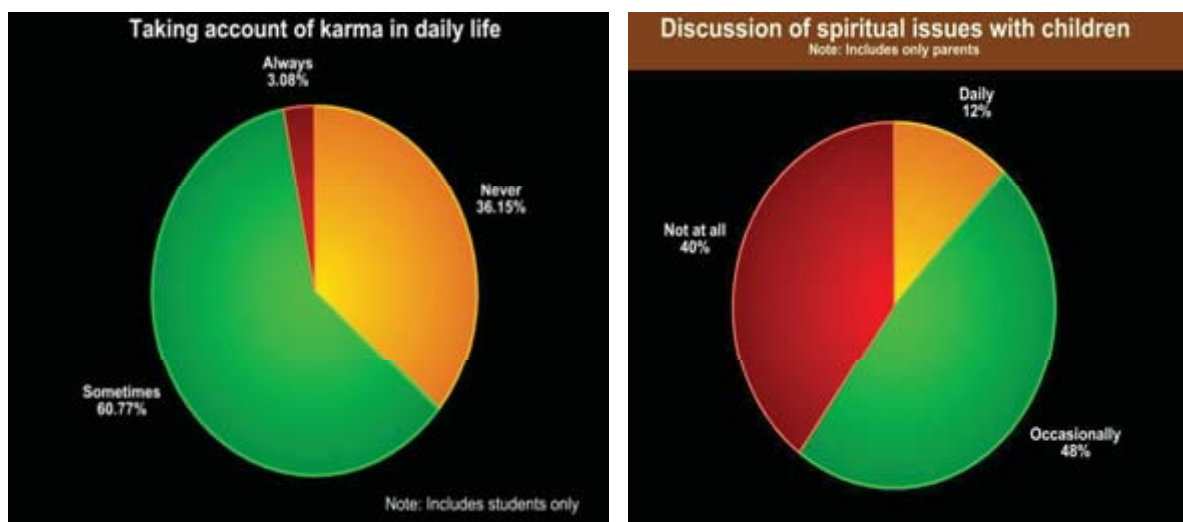
7. Values and Practice in Psychological Wellbeing Domain

People can judge their life as a whole and they have states of emotions and moods. Subjective wellbeing measures such judgements on life as a whole of such experience of moods and emotions. Scrutiny of how well people do in relations to these experiences is termed psychological wellbeing here. It concerns the inner life of people as they feel it subjectively.

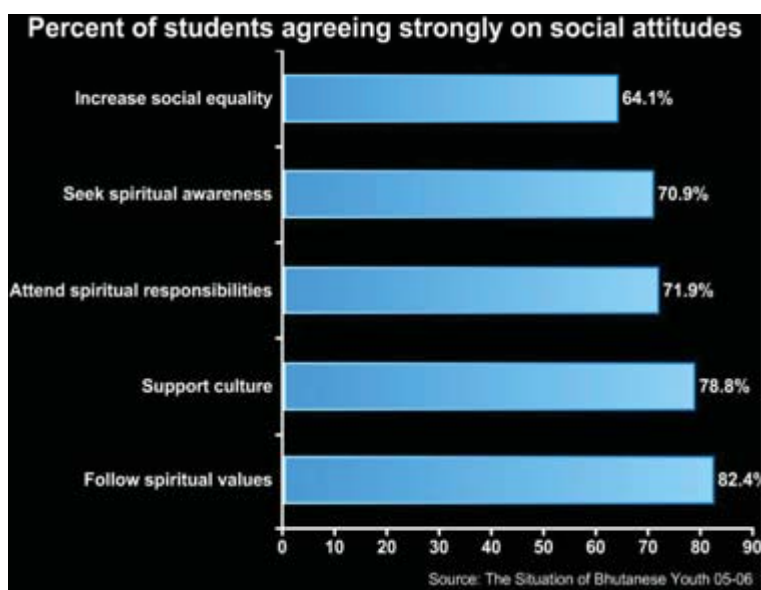
We have to figure out a way of integrating values contained in GNH domains into textbooks. We start with psychological well-being, where the values we have to incorporate into textbooks are compassion, generosity, calmness, *karma* and empathy. Further we have to demonstrate through the narratives in textbooks the sort of practice that will facilitate the formation of positive behavior, wholesome emotions and character among the students.

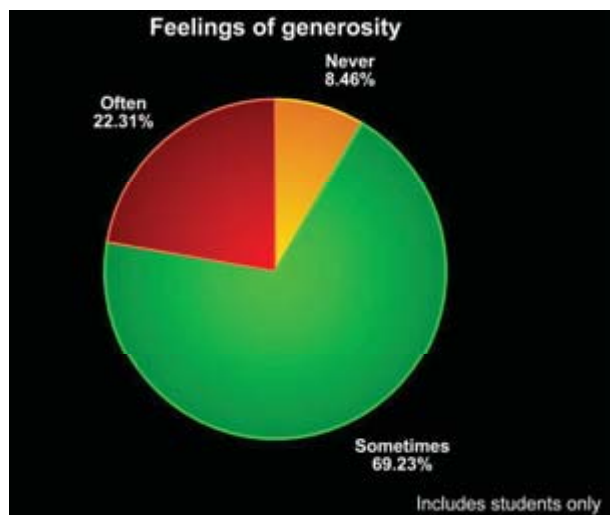
Values are displayed through practices. According to the evidence from GNH survey, some 40% of the parents discuss spiritual issues with students, and 40% of the parents do not do that at all. And if we identify as to who these 40% are, it happens to be higher income parents.

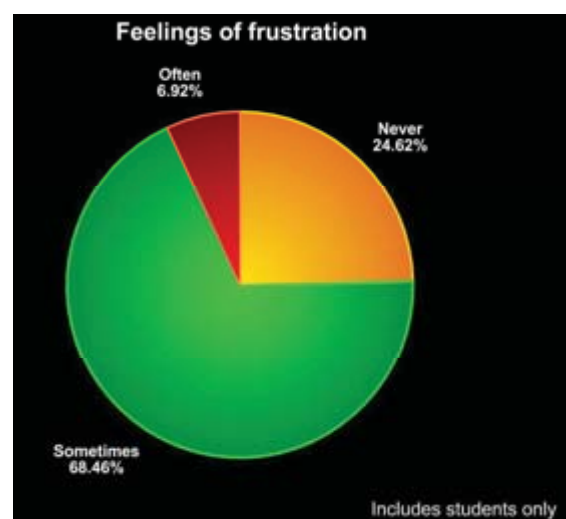
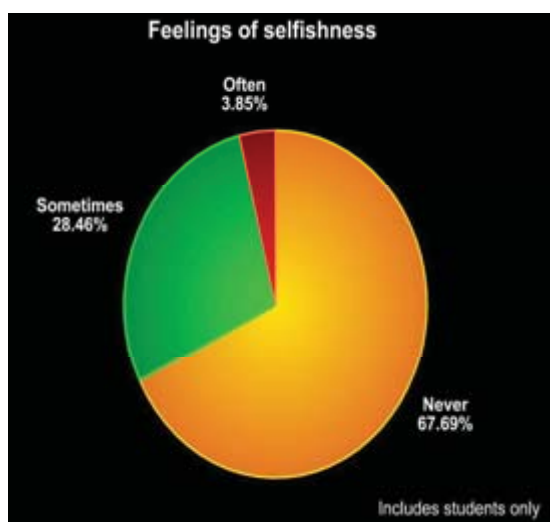
The next chart (above right) gives a breakdown of Bhutanese people with respect to taking account of *karma* (the concept of cause, conditions and effect) in daily life, that is to say whether people have Buddhist ethical consciousness in their decision and action. There are ethical consequences of any decision and action. A public official's decision and action have greater long term ethical consequences on society as a whole because of their greater scope. 36% of people never take ethical consequences into consideration in their daily life. It will be interesting to find out the reference point people have in mind. It will be interesting how this pie-chart change in next several years with huge transformation taking place in this country.

This chart (left) indicate the social attitudes of Bhutanese youth. The information is from Youth Development Fund's survey. The sample is 300 students, so the chart cannot be taken too seriously. Nevertheless, it points out that students want to embrace spiritual values and practices, though the actual practice is less impressive.

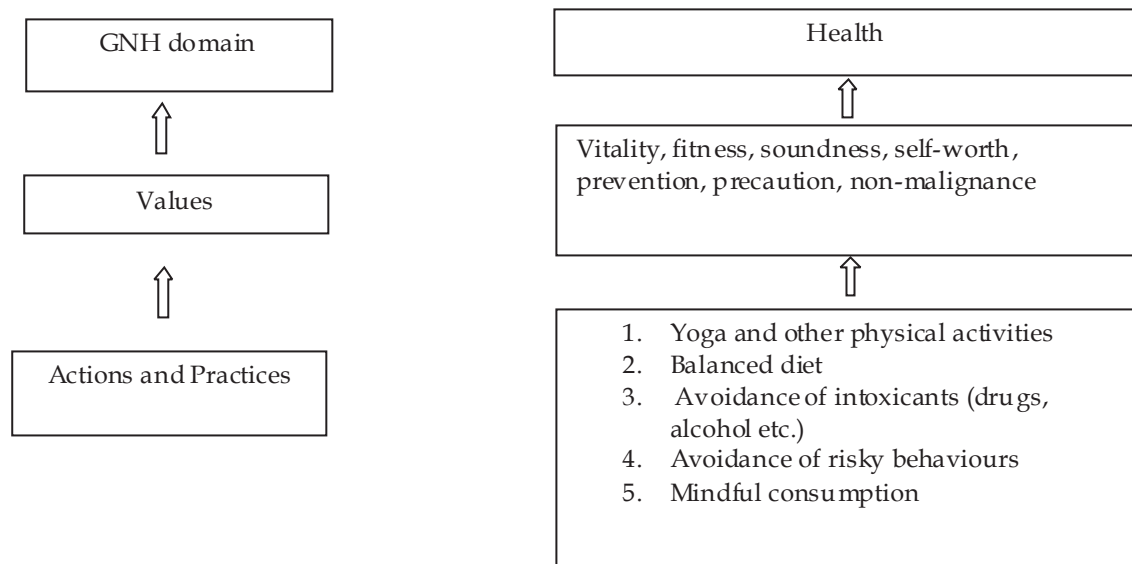
This chart shows the distribution of a positive emotion, in particular generosity. The worst part here is that 9% of students never feel emotions of generosity. Of course we don't know the reference point. But it will be interesting to find out whether the portion of people, 22%, feeling generosity often shrinks or expands in course of time.

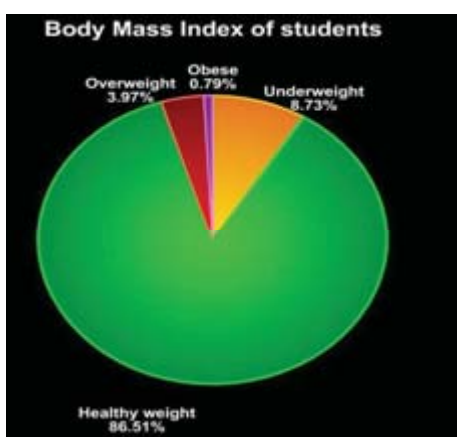
Self-reported selfishness can be underestimated. 67% claim that they never feel selfish. 44% of our people feel frustrated frequently - a disturbing statistics. When the cause of frustration

is traced – to groups suffering from this negative emotion from GNH survey data - the two groups who are feeling most frustrated are housewives and farmers.

8. Values and Practice in Health Domain

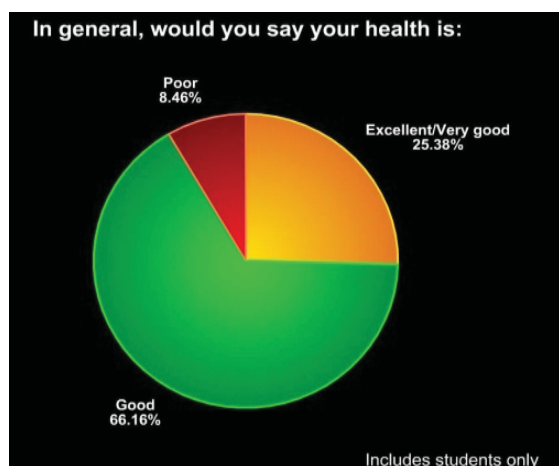

values in health domain are vitality (feeling everyday vital), fitness (refers to physical condition), and soundness (refers to mental conditions). Self worth, prevention, precaution, non-malignance (not harming ourselves) are other values. Not harming oneself is also a Buddhist idea. One can harm oneself through one's behavior, for example, through addictive behaviours. To realize these values, the chart below shows the practices students should take up. Yoga is one of them. Balanced diet is another. Healthy food habit for students should include weaning them away of soft manufactured food (pre-packaged food), which is now being linked to obesity.

About 5% of the students are overweight, including obesity. Latest research shows that it is not only the quantity of food but also taking manufactured soft foods that lead to obesity in the long run. Avoidance of risky behaviors, public health, and mindful consumption are other areas of practice. Mindful consumption is a relatively more complex idea but can be introduced in classes 8, 9, and 10. The second chart shows the present profile of Body Mass Index (BMI). Students are young; we expect them to be quite close to having perfect BMI. However, there are 4% who are overweight according to GNH survey. Being overweight in

teenage level should be taken seriously as being overweight is linked to health cost to individuals and to the society.

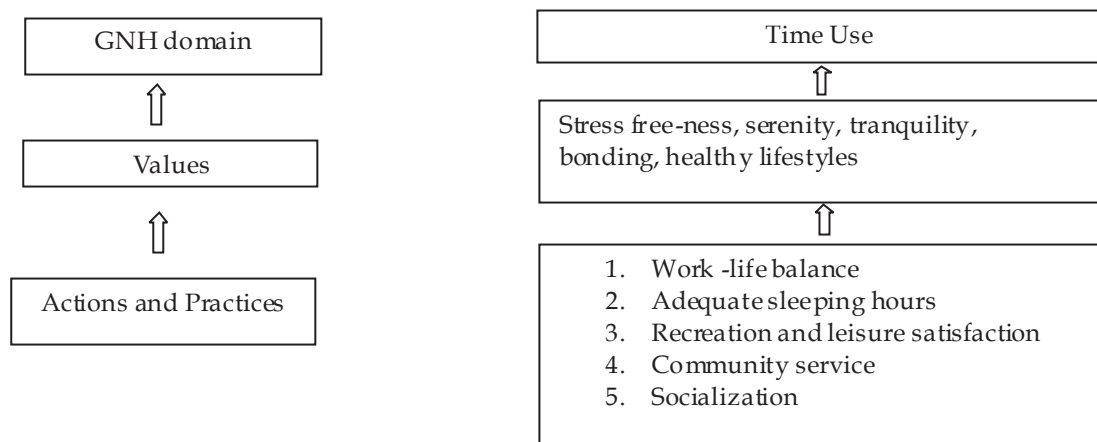
Students claiming excellent health forms 25% of the total. This kind of self report is assumed to approximate diagnostic, clinical information on morbidity. It is cheaper way of assessing the health of the country. The portion claiming excellent health needs to be increased by making students more aware of healthy habits.

9. Values and Practice in Time Use Domain

Time is an important resource for everyone. It is also a limited resource in that we have only 24 hours in a day. How we use this limited resource is important and has implications for our physical, emotional and social well-being.

Time use studies provide information on the work-life balance of individuals. They provide information on the number of hours an individual spends on non-work activities, such as socializing with family and friends, sports, and other leisure activities, which are not captured in monetary terms but are crucial from the point of view of wellbeing. Imbalance in time allocation between work and other activities is caused by a number of factors among which the increased number of work hours is the most prominent.

Time use domain is relevant to all sections of society including students. They too must enjoy a balanced use of their 24 hours. Overall, I am of the opinion that the school hours are too long not only in Bhutan but in other countries, with it going to extreme length per day in Japan. Students in Japan finish their cram school only to go for tuition which is almost universal. It is another kind of school after the school, causing stress both to children and parents.

Witnessing the course of the day in schools in our country suggests that the length of time seems rather needlessly too long in our schools. For at least one and half hour, students are cleaning drains or gardening in the schools. This is done ineffectively so that the duration is wastefully long. The time they spend in schools should be shortened. Students are needlessly kept in the campus till 4:30 p.m., leaving no time for homework, socialization, physical activity or pursuit of other activities later at home. It takes another half an hour for students to reach their homes after they are dismissed.

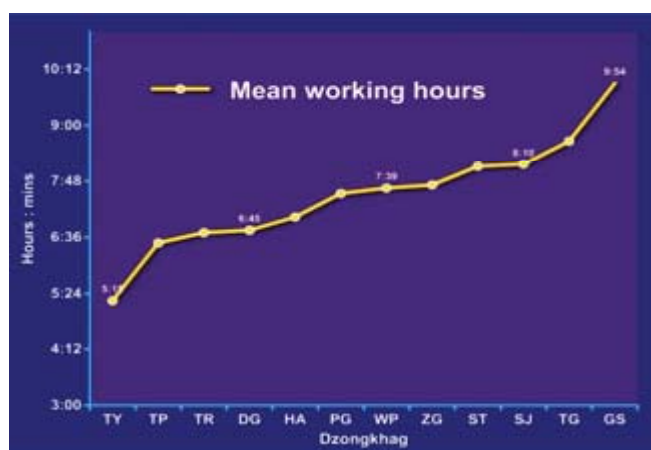
Adding anything to value curriculum must be achieved without increasing but decreasing school hours. Time use is very important for a student too, to create room for doing other things besides classroom experience. Classroom lessons should be made more effective by increasing students' power of concentration. One method that I will be proposing later is meditation.

The chart (left) shows time allocation to work in different age group for the whole country. According to the chart, people below 20 work seven hours. Time use curve goes up with age because of work, peaking at 35 or so. Having to work so long is perhaps unadvisable, especially if it is stressful.

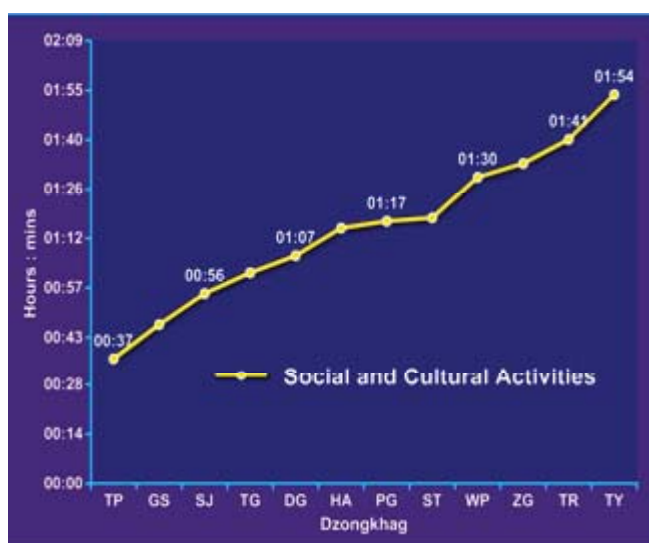
The chart (left) shows the geographic distribution of time use, which varies across the country. People in Tashiyangtse work least whereas Gasa people work the longest. Though people

in Gasa work long hours, they follow the rhythm of yaks and their work is not as stressful as it would seem.

The chart (left) shows the duration of social activities per day. In Tashiyangtse, hours of work is shortest partly because the duration given to social and cultural activity is the longest - 1.54 hours per day. This is the highest average among the districts. In Thimphu, duration for social and cultural activity has shrunk to 37 minutes per day on average. Civil servants enjoy much longer leisure such as watching television. But the

average leisure time for people in general in Thimphu is short. The general population of Thimphu district have insufficient time for social and cultural activity.

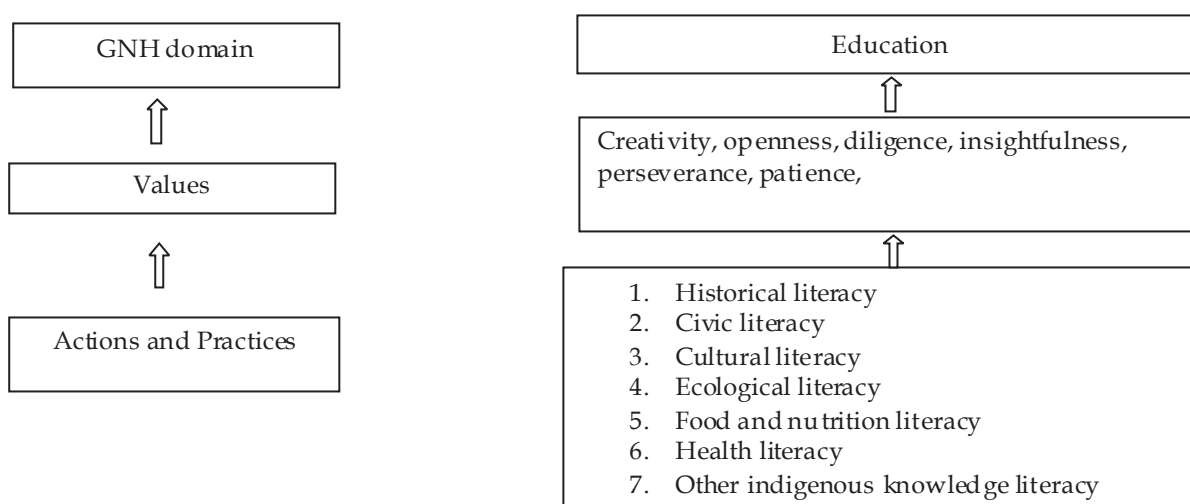

Activities	Difference in frequency		Difference in time		Average Time	Activities	Difference in Time		Difference in frequency	
	Male	Female	Male	Female			Male	Female	Male	Female
Cooking	192	402	1:23	1:50	1:41	Community participation	3:37	3:24	33	33
Dish washing	37	199	0:25	0:36	0:34	Education and learning	5:20	4:38	31	39
House cleaning	84	182	0:55	0:46	0:17	Sleep	8:34	8:33	470	467
Laundry	25	84	1:02	1:22	1:17	Personal care	3:19	2:56	470	467
Shopping	21	21	1:25	1:48	1:37	Religious activities	1:44	1:22	170	169
Other household activities	172	218	0:29	0:32	0:30	Socio-cultural activities	2:10	2:04	283	247
						Sports and leisure	2:58	2:27	190	189
						Travel/commute	1:39	1:25	366	299
						Waiting	1:54	1:45	20	21

We can get detail picture of time use from GNH survey results. The charts on the (above left) give summary information about the division of time in non-work category for an average Bhutanese by gender. For example, for personal care, male spend about 3 hours and 19 minutes compared to 2 hour and 56 minutes for females. The national average hours of sleep does not show any difference between male and female although at a disaggregate level, single mothers sleep the least in the country. The table on the right show time devoted to a part of work which is categorized as household maintenance. The duration of household maintenance works by each of its constituents is usually captured in the GDP and therefore GDP underestimates its contribution to wellbeing. From the table, it is possible to find out, for example, exactly how much times goes in cooking and washing on average per day per household in this country. Cooking takes 1.33 hours for every household every day. One can multiply that duration by wage rate and by the number of days in a year to find out what is the benefit to the society of housewives' work in terms of cooking.

10. Values and Practice in Education Domain

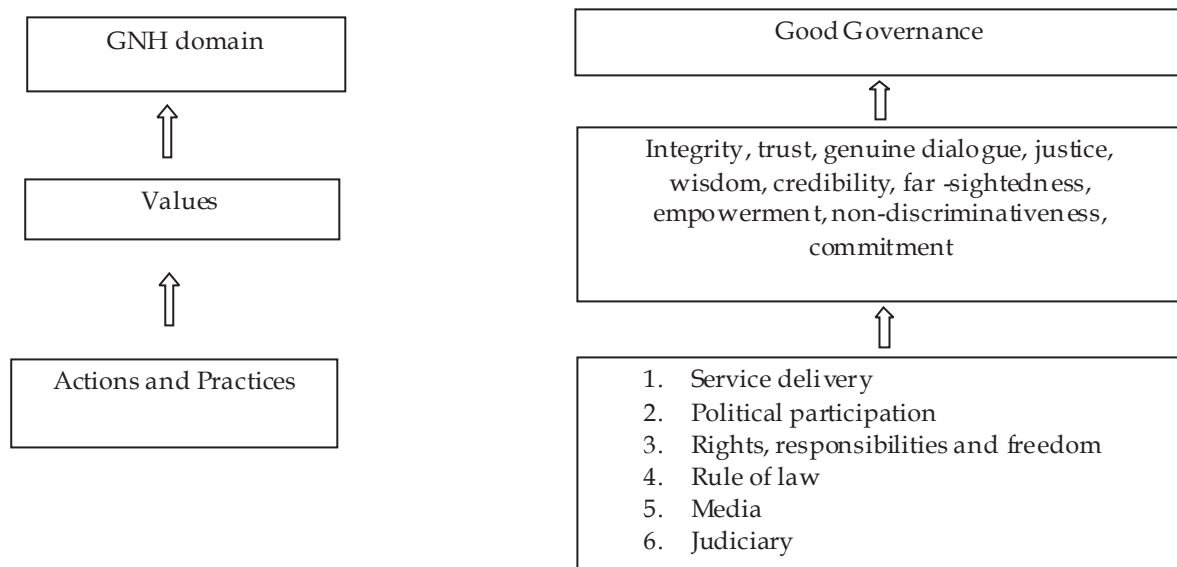
Conventional education is largely focused on structured school based process measures like pass percentages, dropout rate, school infrastructures, pupil-instructor ratios and enrolment rates. The education indicators cannot assess educational attainments in a holistic way. Any education system should be able to assess both competence and values. This is well recognized but only if they are taught in the educational institutions. However, knowledge and skills and values are transmitted also outside the schools, in communities through indigenous mechanisms. Those skills and indigenous skills, useful for life, whether or not they are transmitted in schools are included in the values and practices in the education domain.

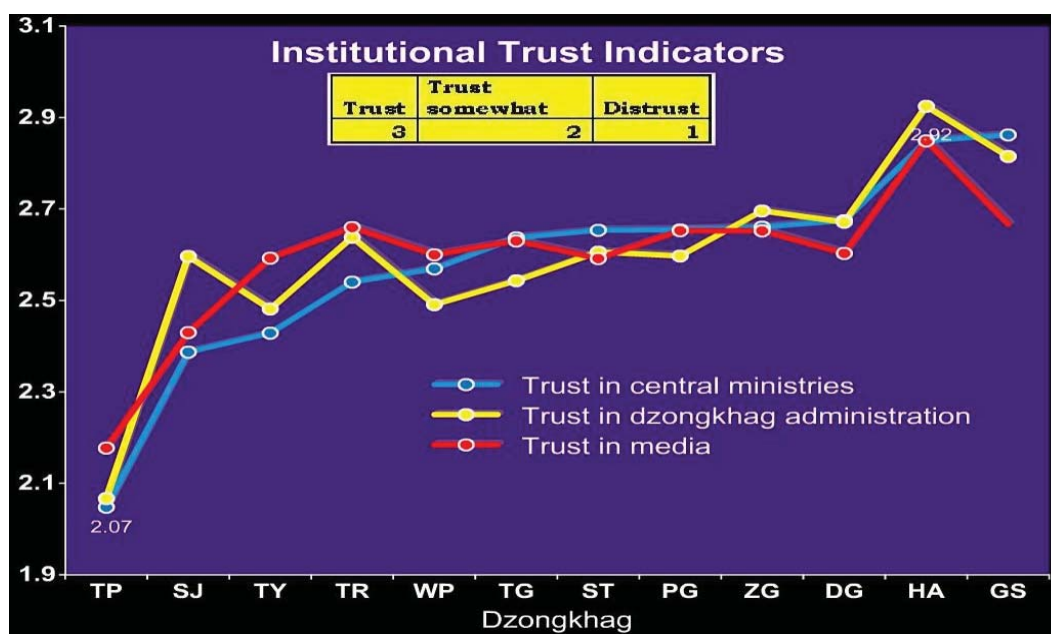
In education, creativity, openness, diligence, insightfulness, perseverance, and patience are the values to be advocated in textbooks. Patience is something which is not taught. In prajna paramitas, patience, and by extension self-restraint, is one key quality among the far reaching qualities. In literacy, students have to focus on various kinds of literacy of which civics - learning of institutional rules and regulations - should be a minor part only, unlike in the present curriculum where civics occupy major lesson time in classes 9 and 10. Students come to know such rules quickly in a small country. I would like to suggest reduction of time devoted to civics and divert it to fundamental literacies concerning food, nutrition, hygiene, culture, health, and ecology. These topics deserve more time allocation in schools.

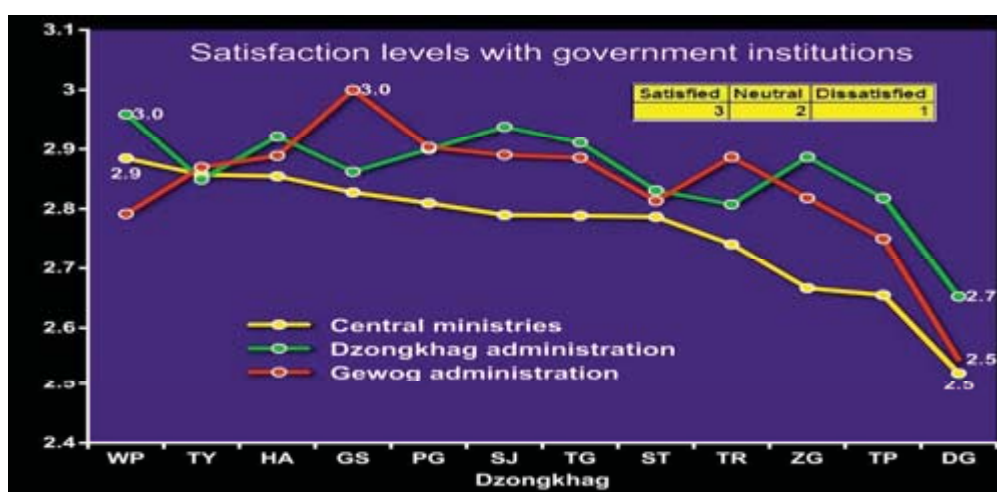
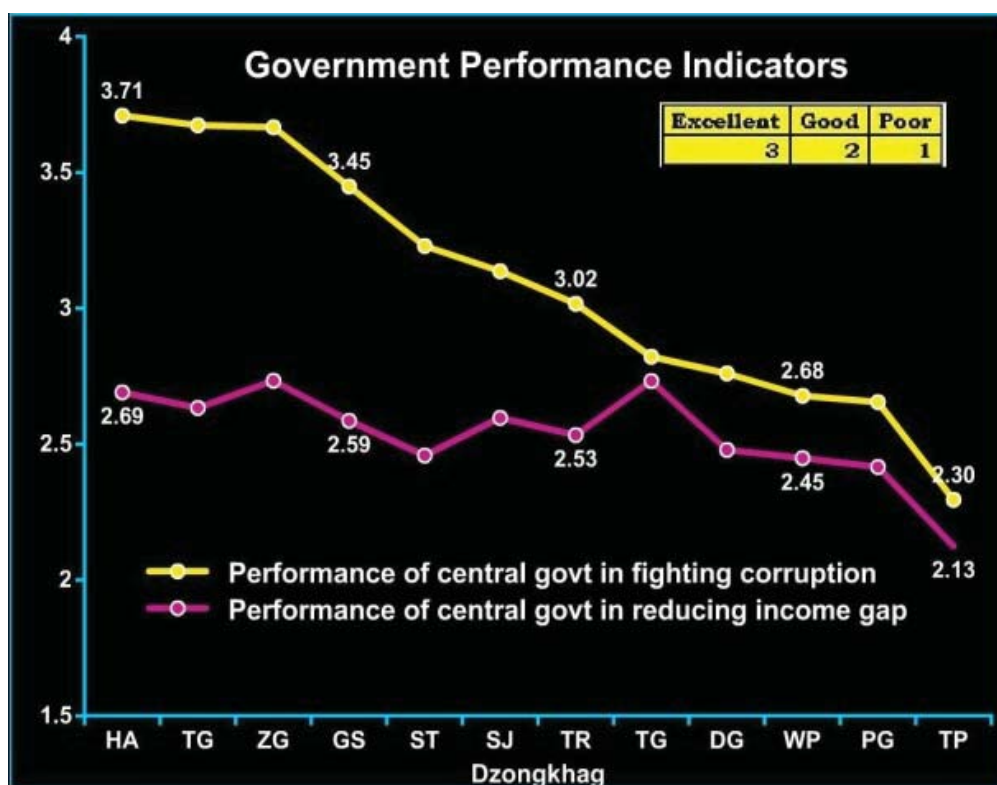
11. Values and Practice in Good Governance Domain

Unlike other domains, governance cuts across all organizations. Good governance is not directly visible by itself. It is visible only in terms of perceptions of people with regard to service delivery, observance of rights and rules, and accountability in general. Integrity, trust, genuine dialogue (debate), justice, wisdom, credibility, far sightedness, empowerment, non-discriminateness and commitment are held as key values.

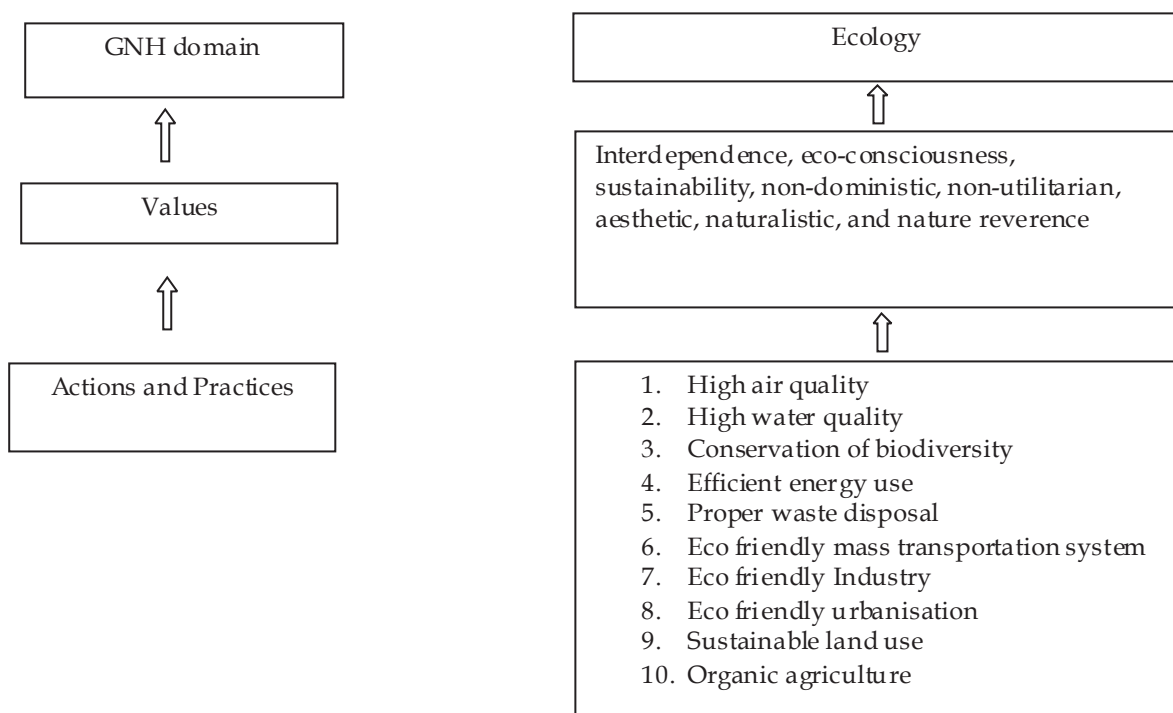
Wisdom is concerned with consciousness of decision making for the long term for the good of all. That is the essence of wisdom in public policies. We can ask, for example, How do we make decision taking account of its effects for 100 years from now, so that a decision looks far ahead in a systematic way. This kind of investigative lessons and pedagogical methods will enable students to develop far-sightedness of students. Schools could often simulate effects of decision over the next 20 years, if not 100 years, as an aspect of wisdom development.

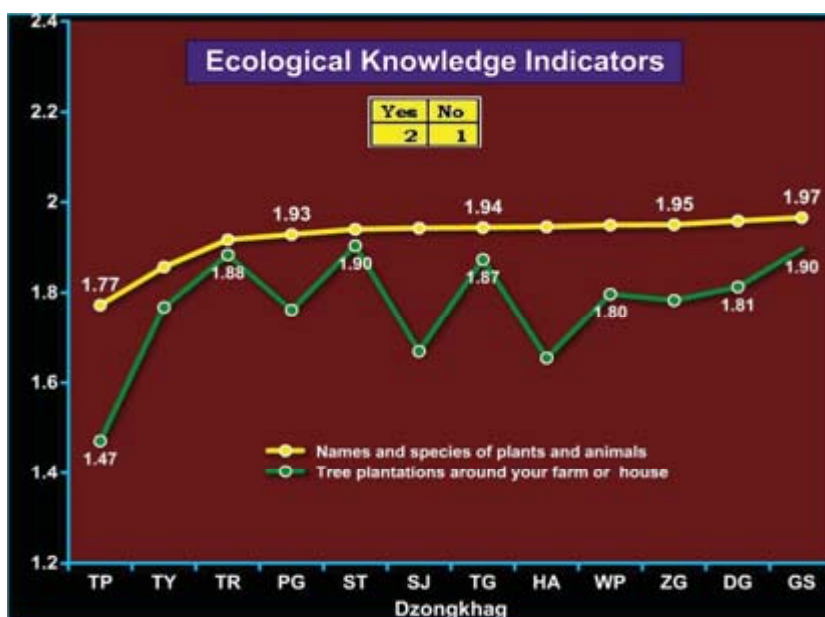

In these charts, perception of people living in developed places like Thimphu are the worst as far as judging government performance is concerned. It is ironic given the higher level of services in Thimphu. People are more discerning in Thimphu and also less satisfied. In this respect, common people do not get enough information to make a good guess on the performance of the government.

12. Values and Practice in Ecology Domain

In Science and Social Studies, lessons could be better planned to nurture our students with good attitudes and behaviour towards the environment. More systematic concepts about interdependence, eco-consciousness, sustainability, non-doministic (an attitude that does not breed idea that you have to dominate nature) values need to be embedded in textbooks.

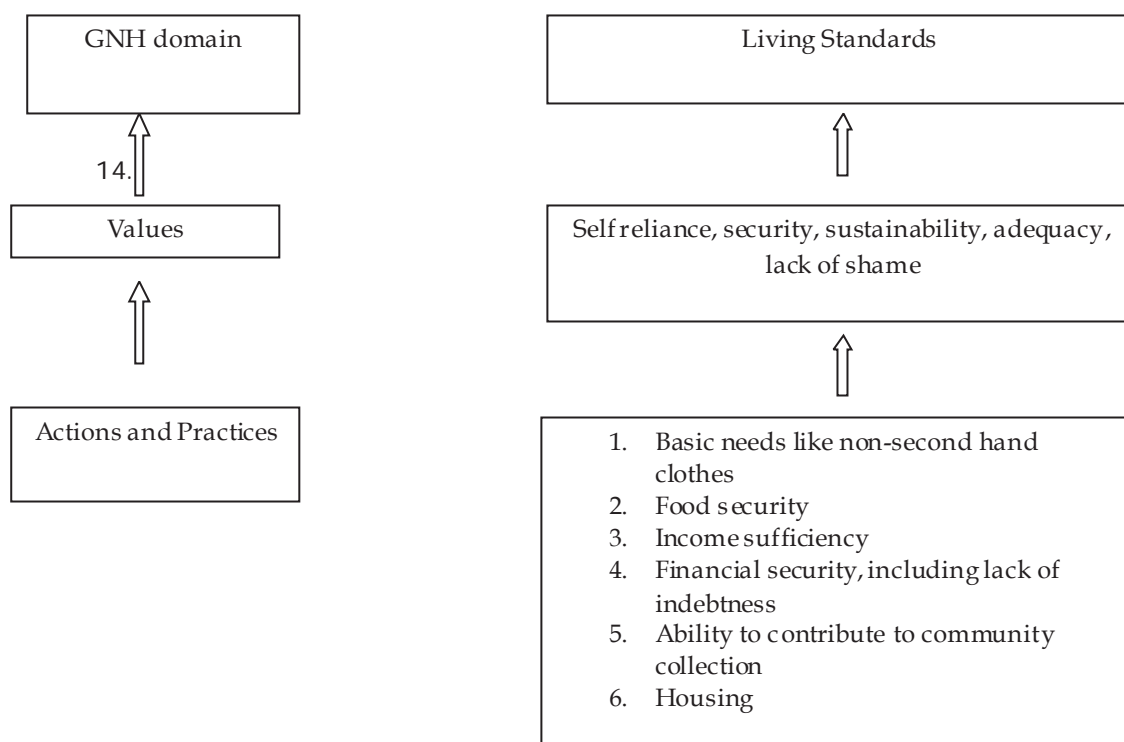

With respect to ecology domain, students must be taught to have elementary knowledge of plants, animals and trees around their farms or schools so that they can have direct experience of their environment. Again, such knowledge level is lowest in Thimphu according to GNH survey. Children in Thimphu cannot name 10 to 20 plants around them. Safe waste disposal practice is

another important issue to be written into textbooks. It would also be important to, deviating from curriculum anywhere, include elementary lessons on toxicology. Increasingly complex understanding about harmful and hazardous substances, whether it is pesticide or used batteries, should be introduced over the classes so that students can discriminate non-biodegradable and toxic wastes from bio-degradable and non-toxic wastes.

13. Values and Practice in Living Standards Domain

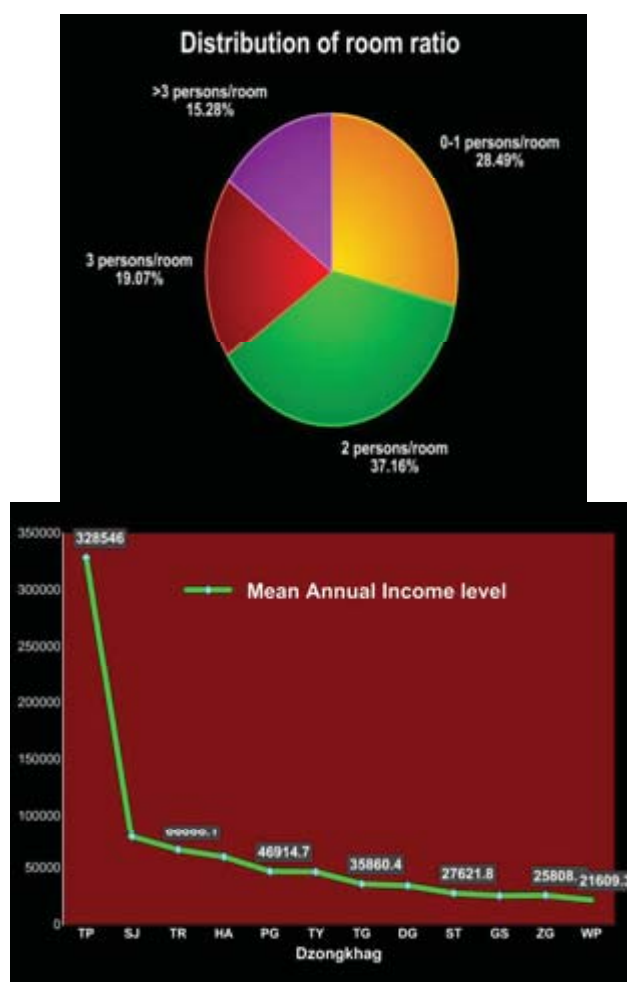
Ordinarily, standard of living is often measured by income, omitting effects of non-cash income and other dimension of life on the well-being of individuals. In living standard domain, food security, housing, relative and absolute incomes, and perception of hardship like having to buy second hand clothes and inability to contribute to community collections of goods. The perception of hardship in some ways measures both lack of income and sense of shame of not being able to fulfill expected roles in a community.

GNH specifies living standard in terms of housing, food, financial security in relative and absolute terms, and lack of shame when members are able to contribute to community collection of goods.

How school textbooks present the notion of living standard to students can make a difference. Poverty is normally presented in terms of amount of money needed to meet caloric requirement and other basic goods. Poverty line today is fixed at Nu. 1,973 per month. However, such monetary amount is difficult for children to understand. Furthermore, that poverty line will go on shifting over every few years.

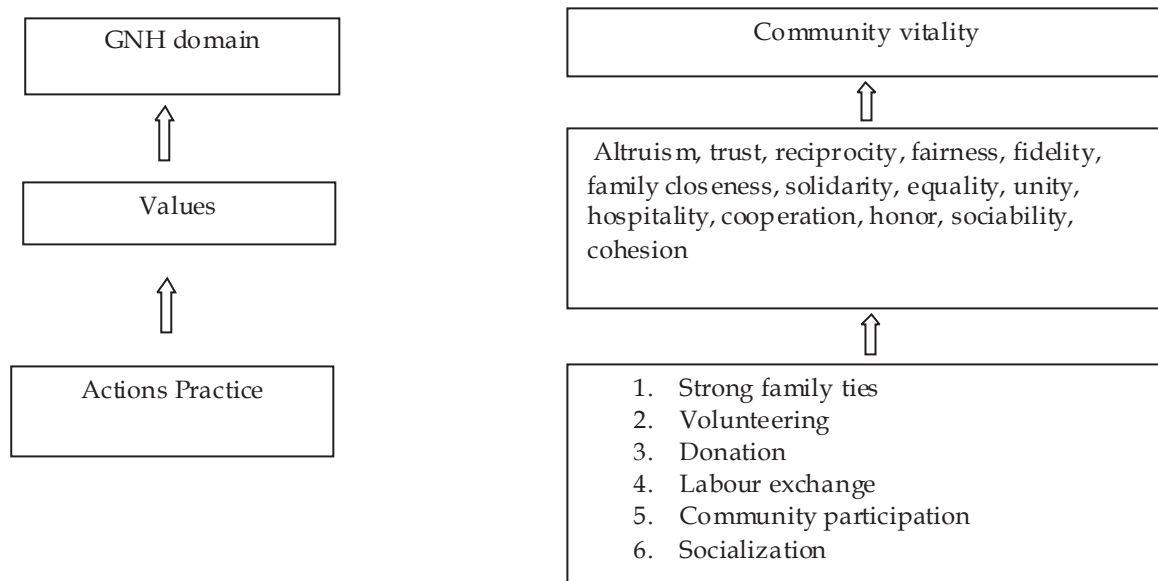
From a GNH point of view other criterion are also included. For example, housing condition as measured by room ratio is an important variable in living standard domain. In this respect, about 19% of population needs to have better housing. About 19% of people live in rooms where there are 3 persons per room.

At higher level of schooling, living standard cannot be taught in a simplistic way. Textbooks must present living standard or the lack of it as part of ecological, social and political-economy systems. Textbooks have to analyse global and national, political and environmental issues to understand reality of and responsibility for living standard and lack of it, as the case may be, in wider terms.

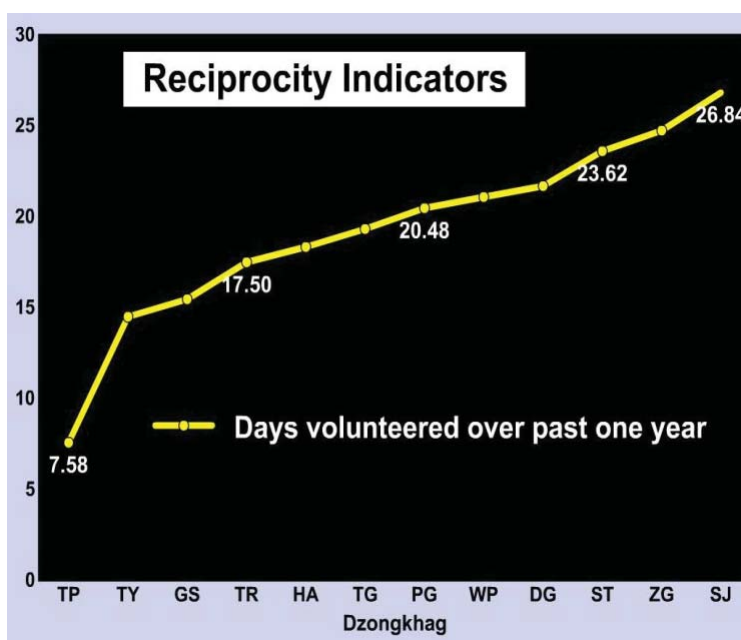
14. Values and Practice in Community Vitality Domain

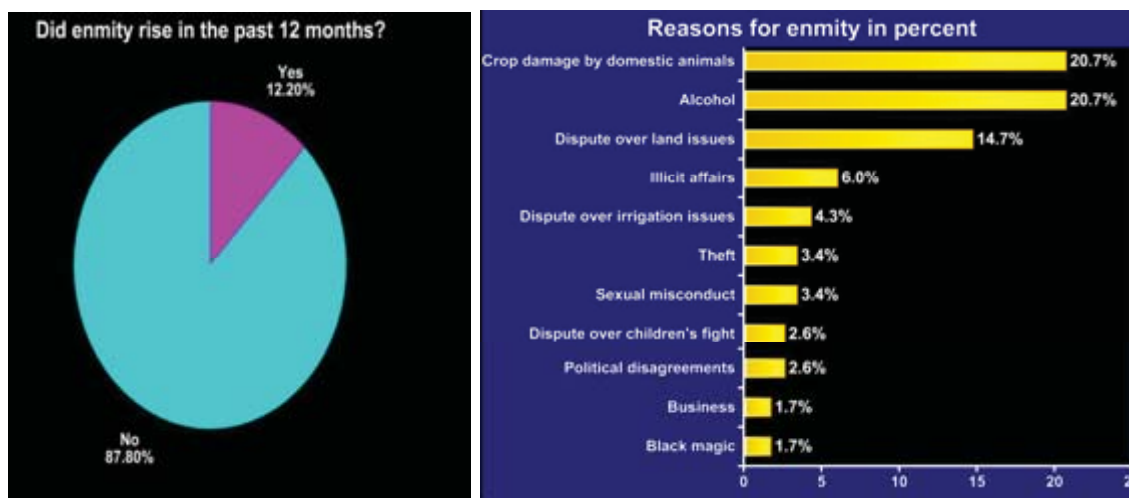
People are influenced and shaped by the kind of communities in which they live. A community is a social group, sharing common activities and experiences, and living and belonging to an area. Quality of life depends also on the ties within a community, not just on the economic standard of people living in a place. A lopsided focus on material development have often gone hand to hand with a loss of sense of community in many so called developed countries.

In community domain, values to be promoted in the textbooks are altruism, trust, reciprocity, family closeness, and friendship. These values are anchored in activities like volunteering, donation, social support, labour exchange, community participation and socialization.

Thimphu is at the bottom of the districts on reciprocity score. So is Thimphu with respect to social support. More money people have, less sharing will take place, if we are to infer from Thimphu's case. This does not negate income generation in other districts. Rather, it points to the need for education on the values of sharing and giving, which are dissolving in an urban set up where civic community is lacking.

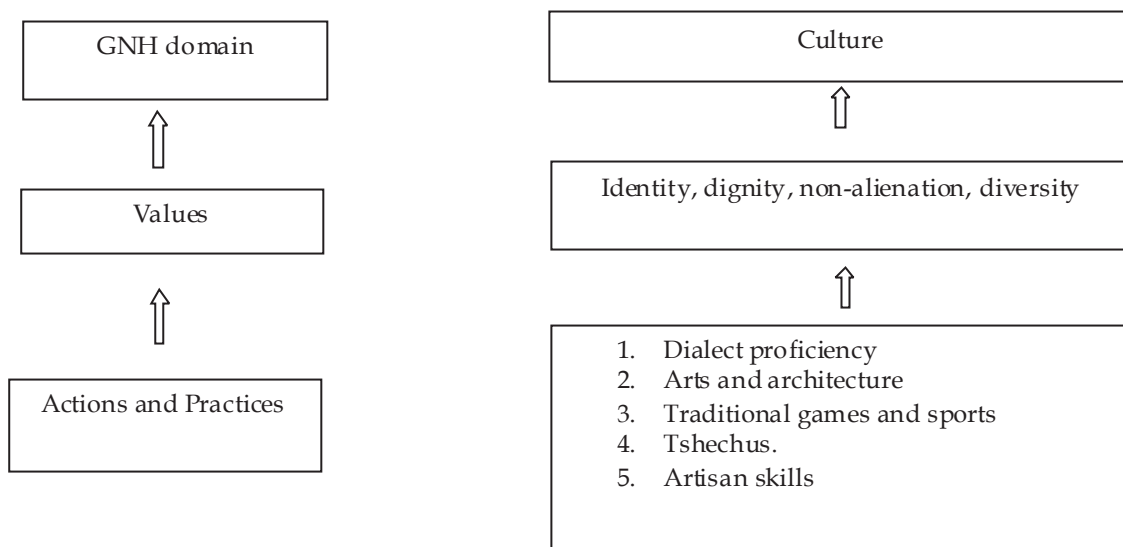

One of the obvious corrosive effects on community is animosity. GNH survey inquired into the causes of animosity. Enmity rose amongst 12% of our people in 2006, in the year of our survey. Among the 12%, the main causes of enmity or quarrels are shown in the chart above. Land and marriage cases are two top disputes in the courts in Bhutan today though the survey data shows that they occupy roughly third and fourth ranks in the table showing causes of animosity. There is no sense of how to tackle such disputes without incurring great cost by launching formal litigations in the courts. Like any bureaucracy, courts expand with proliferations of judges and lawyers. But if we orient our society to overcome disputes at the community level, cost on society will be far less.

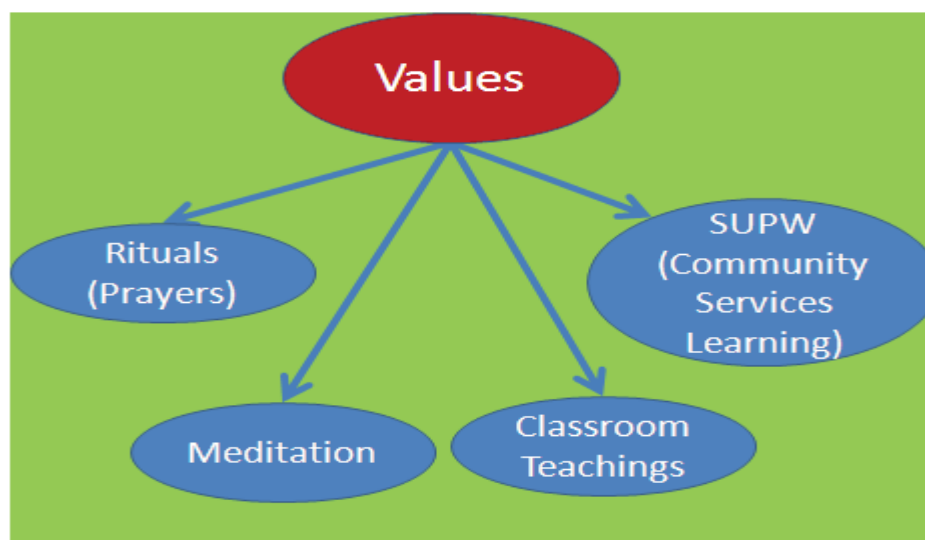
15. Values and Practice in Culture Domain

Some of the values and practices which are normally considered integral part of culture have been included in previous discussions on domains related to education, health, psychological well-being, ecology and community. Therefore, the scope of values and practices here may appear misleadingly narrower.

The values to be promoted in the cultural domain are identity, non-alienation, diversity and dignity. Culture gives its members diversity, dignity and identity. At the same time, these values prevent alienation of the individuals. The members of cultural group add diversity to the otherwise imploding and homogenizing world.

The main actions and practices to entrench those values are specifically those forms and expressions of culture which are indigenous, whether they are languages, artisan skills, the arts, architecture, and games and sports. Again, the scope of cultural practices seems narrow and specialized. This is because many practices that overlap with cultural domain have been included in other domains.

16. Four Channels of Imparting Values

There could be four main channels of imparting values in our education system. There are three of them right now.

First channel is prevalent in boarding schools: they are prayers and rituals. They take more or less one hour. Let us say there are 40 weeks per year and five prayer sessions a week. Annual allocation of hours to prayers then comes to about 200 hours. Are we getting real benefit out of 200 hours in terms of value education? There is value in rituals in themselves: repetition reinforces. But it may be beneficial to revise this time allocation, by shrinking prayer session. In addition, we need to introduce some lessons on symbols and techniques that accompany prayers and rituals. Textbooks and prayers refer to bell, mudra, eight auspicious signs and so forth. Then, when students recite *sherab nyingpo* they clap during their prayers session. However, it may be fair to say that nobody knows what that mudra means, because we don't teach them about symbols and signs. Symbols are a powerful form of communication and as Bhutanese citizens living in a cultural world laden with tantric Buddhist symbols, students need to understand them.

Second channel for value transmission at the moment is classroom teaching based on textbooks. The third one stems from the Indian curriculum standards: it is called SUPW, that has been continued after the curriculum was indigenised, for which two hours per student per week are probably allocated. However, it is doubtful that this time has been used to its best effect in terms of value education. It is used for the

same purpose every week for cleaning, waste collection, and toilet maintenance etc. Something more out of it can be made.

The fourth channel, a new one, I would like to suggest, as an extension of rituals, is meditation. Only about 1% of our country's population meditate on a daily basis according to GNH survey. This is obviously a deplorable finding for a Buddhist country. There are monks and *gomchens* who meditates for a long time, so one can say that they are compensating others, but, ideally, meditation has to be undertaken by most citizens for some of the time.

In this respect, one aspect of value education we may not be able to skip is the value basis of Buddhism. In one way or the other, the indigenous literature we have is all about Buddhism. Our social institutions also rely a great deal on Buddhism. It would be difficult to ignore it.

Basic precepts, Four Noble Truths, and Eight Fold Paths are included as part of lessons in textbooks, but they are not well explained whatsoever. And these concepts don't graduate towards greater concepts in higher classes such as wisdom, ethics and meditation. By class 10, exploration of things like interdependence which is emptiness (not intrinsic existence) should be approached because it is a technique to deconstruct ego. What the textbooks have left is really at the Theravada level as if the students are Theravada monks or going to be one. That approach or understanding would hardly enable us to assimilate the cultural and religious world around us, which is Mahayanist. Sketches of biographies, tales and mythologies contain value education, but the direction is haphazard, progression is unclear, and selection of texts needs improvement.

Pilot meditation schemes can be introduced immediately, selecting teachers who teach it carefully. Through regular meditation practice, we can make students aware of their inner world of thoughts and feelings. Meditation is not included at present. Students spend more than one hour in prayers. Between the benefits accrued from meditation and from one hour mechanical prayer chanting —the balance of benefit is clear to everybody. There is not much cost to do meditation. What we need is to inventively shift our footings.

Why introduce meditation in schools? The next transformation

Cognitive and Academic Performance

- *Mindfulness meditation may improve ability to maintain preparedness and orient attention.*
- *Mindfulness meditation may improve ability to process information quickly and accurately.*
- *Concentration-based meditation, practiced over a long-term, may have a positive impact on academic achievement.*

Mental Health and Psychological Well-Being

- *Mindfulness meditation may decrease stress, anxiety, and depression.*
- *Mindfulness meditation supports better regulation of emotional reactions and the cultivation of positive psychological states.*

Development of the Whole Person

- *Meditation can support the development of creativity.*
- *Meditation supports and enhances the development of skills needed for interpersonal relationships.*
- *Empathetic responses are increased with meditation and mindfulness practices.*

being improvement. Among the many benefits, it is shown to decrease stress and anxiety among students.

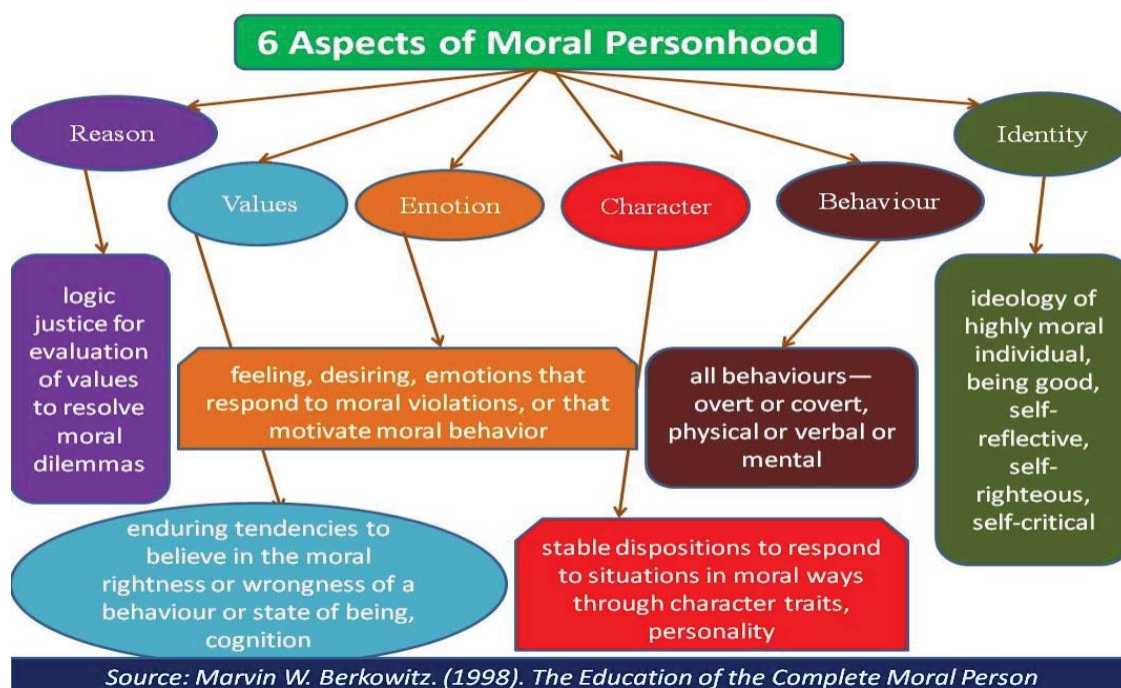
In terms of instructional requirement, we can rely on abundant number of instructors in this endeavour. For the moment, the resource gap in terms of manpower will remain in the education sector. Capitalizing on some of the 168 Bachelors in Buddhist Studies who passed out from Tango or local lamas could be a solution. Meditation is no longer a religious issue. A great deal of research taking place all around the world show this can be done without bringing in devotional part or deity visualization.

And the last channel - social engagement— should be embodied in learning by doing in the communities. We can even envision for classes 8 and 9, young Bodhisattva training course. We don't need to bring our religion in, but service oriented community spirit.

What we do just now is slightly different from what I would like to suggest. What I'm suggesting has also been tried elsewhere and this comes from one of the research reports in India. Students are asked, at a slightly higher level, such as class 5 and above, to choose a moral issue in a neighbouring village or in the school and then investigate it, try to understand why it is so. Next, they can ask themselves what needs to be done. The intention is to carry out small projects. That would at least open up students' mind early on instead of always simulating issues through textbook lessons.

17. Six Aspects of Moral Personhood

Lastly, we need to check our textbooks with respect to various aspects of moral development. We have to develop assessment tools. Are students developing moral reasoning power? Are students getting entrenched values? Are students developing aesthetic and artistic sensitivity towards moral issues? They should feel strong reaction, indeed revulsion, against odious things. Wholesome emotions should repeatedly arise until they become part of their mood and finally character traits. Paul Ekman, a psychologist, says that when moods arise repeatedly, they get into traits. Character is but consolidation of emotions and moods. When moral values and emotions manifest in behavior, individuals get moral identity.

Although students possess moral behavior, and their beliefs and attitudes reflect correct values, teaching in schools will not help if policies of the government that influence public behavior are not pro-GNH. The government spends every year 50% of GDP, that is about Nu.25 billion. Hence, the presence of government is very deep and wide in society. Individual values and behavior are influenced by its policies and programmes. If government policies are sympathetic to GNH, value education will be an easier task.

References (not in alphabetical order!)

1. Berkowitz, Marvin W. & Grych, John H. *Fostering Goodness: Teaching Parents to Facilitate Children's Moral Development*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzfostering.html>
2. Berkowitz, Marvin W. (1997). *Integrating Structure and Content in Moral Education*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzintegrating.html>
3. Berkowitz, Marvin W. *Educating for Character and Democracy: A Practical Introduction*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzdemocr.html>
4. Berkowitz, Marvin W. *The Education of the Complete Moral Person*.
<http://tigger.uic.edu/~Inucci/MoralEd/articles/berkowitzed.html>
5. Curriculum and Professional Support Division [CAPSD]. (2008). *Composition and Language Class Four*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
6. CAPSD. (2008). *English Reading and Literature Class IV*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
7. CAPSD. (2007). *Science Class Four*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
8. CAPSD. (2008). *Social Studies Class IV Student Book*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
9. CAPSD. (2008). *Composition and Language Class Five*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
10. CAPSD. (2008). *English Reading and Literature Class V*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
11. CAPSD. (2002). *Science Class Five*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
12. CAPSD. (2008). *Social Studies Class V Student Book*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
13. CAPSD. (2007). *Composition and Language Class Six*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
14. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature English Class VI*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
15. CAPSD. (2001). *Science Class Six*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
16. CAPSD. (2008). *Social Studies Class VI Student Book*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.

17. CAPSD. (2008). *Composition and Language Class Seven*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
18. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature Class VII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
19. CAPSD. (1998). *A Geography of Bhutan Our National Environment Course Book for Class VII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
20. CAPSD. (2002). *A History of Bhutan 15th to 19th Century Course Book for Class VII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
21. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature, Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
22. CAPSD. (2001). *A History of Bhutan 19th to 20th Century Course Book for Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
23. CAPSD. (2000). *A Geography of Bhutan Our Man Made Environment Course Book for Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
24. CAPSD. (2008). *Composition and Language Class VIII*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
25. CAPSD. (2008). *Reading and Literature Class Nine*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
26. CAPSD. (2008). *Language and Grammar Class Nine*. (Dzongkha). CAPSD. 2000. *A Geography of Bhutan Our Man Made Environment Course Book for Class VIII*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
27. CAPSD. (2002). *Bhutan Civics Course Book for Classes IX –X*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
28. CAPSD. (2008). *English Reading & Literature Class IX*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
29. CAPSD. (2006). *Reading and Literature Class Nine*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
30. CAPSD. (2008). *A History of Bhutan Provisional Edition Course Book for Class IX*. CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
31. CAPSD. (2007). *Reading and Literature Class Ten*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
32. CAPSD. (2008). *Language and Grammar Class Ten*. (Dzongkha). CAPSD, Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.

33. Curriculum Corporation, Carlton South Victoria 3053, Australia (2003). *The Values Education Study final report*.
http://www.valueseducation.edu.au/verve/_resources/VES_Final_Report14Nov.pdf
34. John J. Liptak & Robert M. Orndorff. *Character Development Scale*. Curriculum Guide
http://www.jist.com/shop/upload/1183387078/CDS_Curriculum_Guide.pdf
35. Judy Dunn; Professor Lord Richard Layard **A Good Childhood: searching for values in a competitive age**
<http://www.lse.ac.uk/resources/podcasts/publicLecturesAndEvents.htm>
36. Kirschenbaum, Howard. *A Comprehensive Model for Values Education and Moral Education*. <http://www.hi-ho.ne.jp/taku77/refer/kirsch.htm>
37. *Moral Education - A Brief History of Moral Education, The Return of Character Education, Current Approaches to Moral Education*.
<http://education.stateuniversity.com/pages/2246/Moral-Education.html>
38. Ministry of Education. *Quality of Education (Standards)*.
<http://www.education.gov.bt>
39. Ministry of Education. *Comparative Studies—A Report on Examinations in Schools*. <http://www.education.gov.bt>
40. *National Framework for Values Education in Australian Schools*.
http://www.valueseducation.edu.au/verve/_resources/Framework_PDF_version_for_the_web.pdf
41. Robert Jackson. *Religious Education's Representation of 'Religions' and 'Cultures'*.
<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3121984.pdf>
42. Ralph H. Sabey. *The Preparation of Culturally Sensitive Curriculum Material for Canadian Schools: An Overview*.
<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/3219557.pdf>
43. Thinley, P. & Adhikari, T. (2002). *Introductory Economics A Course Book for Class X*. Department of School Education, Ministry of Education, Royal Government of Bhutan.
44. *Values Education in Practice: Making Connections*.
<http://education.qld.gov.au/curriculum/values/docs/2007-national-values.pdf>
45. *Values for Australian Schooling Professional Learning Resources—Primary*.
http://www.valueseducation.edu.au/verve/_resources/values_primary_resource_kit.pdf
46. W. C. Crain. (1985). *Kohlberg's Stages of Moral Development*.
<http://faculty.plts.edu/gpence/html/kohlberg.htm>
47. Zakaryia, Sally Banks (1987). *Religion in the Curriculum: A Report from the ASCD Panel on Religion in the Curriculum*.
http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/1c/24/ad.pdf
48. William G. Huitt. *Moral and Character Education*.
<http://teach.valdosta.edu/whuitt/edpsyppt/Theory/characed.ppt>
49. Ethan Lowenstein. *Teacher Knowledge Demands in Promoting Informed Civic Engagement: A Response to Robert Selman*

- <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic500808.files/CMEI%20Presenation%20Lowenstein.ppt>
50. Jane Compson. *Contemplative Education*
<http://www.google.com/search?client=opera&rls=en&q=contemplative+education+%2B+jane+compson&sourceid=opera&ie=utf-8&oe=utf-8>
51. Sue Walker. *Moral Development and Values Education*.
http://www.ecta.org.au/_dbase_upl/Oct_07_VideoInq_Slides.ppt
52. Joy de Leo. *Reorienting Teacher Education to address Sustainability & International Understanding*
http://www.unescoapceiu.org/bbs/files/ppt/2006/060822_s2_6thExpert_Penang_Values_JoyDeLeo.ppt
53. *Moral Development, Values and Religion*.
http://www.gdn.edu/Faculty/p_terry/Santrock%20Presentations/Santrock%2013%20Moral%20Development,%20Values%20&%20Religion.ppt
54. Shauna L. Shapiro, Kirk Warren Brow & John A. Astin. *Toward the Integration of Meditation into Higher Education: A Review of Research*
<http://www.contemplativemind.org/programs/academic/MedandHigherEd.pdf>

“Critical Holism”: A New Development Paradigm Inspired by Gross National Happiness? A contribution to the *Global GDP Debate*.

**Paper for the Fourth International Conference on Gross National Happiness
24-26 November 2008, Thimphu, Bhutan**
Hans van Willenswaard, GNH Project Team, Suan Nguen Mee Ma Co., Ltd, Thailand

“I feel that there must be some convergence among nations on the idea of what the primary objective of development and progress should be – something Gross National Happiness seeks to bring about.”- H.M. Jigme Khesar Wangchuck, King of Bhutanⁱ.

“At the start a new candidate for paradigm may have few supporters, and on occasions the supporters’ motives may be suspect. Nevertheless, if they are competent, they will improve it, explore its possibilities, and show what it would be like to belong to the community guided by it.”- Thomas S. Kuhn in *The Structure of Scientific Revolutions*ⁱⁱ.

Abstract

In this paper we try to give a provisional sketch of an awareness-expanding process that is emerging in Thailand from the series of conferences on Gross National Happiness (GNH) since 2004. This paper is offered for discussion at the start of the *GNH Movement project*, a project that provides follow-up to the third GNH conference in Nongkhai and Bangkok, November 2007. The aim of the paper is to draft a ‘landscape’ for comparison and synthesis between Gross National Happiness and resonating concepts, in particular Sufficiency Economy in Thailand, ultimately resulting in a frame work for multi-stakeholder action and research focusing on a range of common development goals in the coming decade. The question will be explored how consensus may grow towards a ‘new development paradigm’ and aims to be a contribution to the *Global GDP Debate*.

Introduction

Bangkok, October 2008 - In November 2007 we had the great privilege to organize the 3rd International Conference on Gross National Happiness (GNH3) in Thailand. It turned out to be a colourful week-long event involving farmers, community leaders, academics, business people, spiritual leaders, government policy makers, Youth: a multitude of stakeholders. The conference started at Wat Hin Mak Peng, a Buddhist temple in the forest tradition near the border with Laos. Re-vitalized *Loy Krathong* – a traditional festival to pay respect to the element of water – was celebrated at the borders of the Mekong River, Nongkhai Province of Thailand. At Chulalongkorn University, Bangkok, venue of the second part of the conference, speakers and resource persons included Dr. Sheldon Shaeffer, UNESCO Asia-Pacific Director, Dr. Surin Pitsuwan, Secretary-General of ASEAN, Lyonpo Jigme Y. Thinley, the first democratically elected Prime Minister of Bhutan, Sulak Sivaraksa, social activist, Thailand, Dasho Karma Ura, Director of the Centre for Bhutan Studies, anthropologist Helena Norberg-Hodge, Ladakh/Sweden, Dr. Peter Herschok, East-West Center, Hawaii, Nic Marks, New Economics Foundation (nef) and Roger Torrenti, France, for the ICT sector.

Our involvement as organizersⁱⁱⁱ, in partnership with a diversity of organizations and persons, left us the challenging legacy to produce a *synthesis* of the great diversity of ideas, initiatives and

research projects gathered in the GNH3 conference. More in particular possible synergy between GNH and *Sufficiency Economy*. In August 2008 we started a series of some 6 bi-monthly ‘GNH movement’ workshops in the 2008-2009 season, at Bangkok, for the Thailand Research Fund within the framework of its Sufficiency Economy programme. In the ‘GNH movement’-workshop series a group of stakeholders in development will explore the concepts of happiness and social transformation; principles of effectively shaping multi-stakeholder dialogue; research on alternative indicators; concrete programme initiatives in the areas of: 1- ICT and the media, 2- sustainable agriculture and the ‘Urban/Rural Divide’, as well as 3- capacity building in the Mekong region. More in particular the possible role of Thailand in the *Global GDP Debate* will be explored as well as, from the point of the GNH movement, the potential synthesis between a diversity of transformative streams including Sufficiency Economy and Buddhist Economics. Subsequent recommendations for capacity building and policy development including all stakeholders are expected to result from this process.

Gross National Happiness: the Four Pillars

The concept of Gross National Happiness (GNH) originates from a statement of the former King of Bhutan that ‘Gross National Happiness is more important than Gross National Product’. The King made this statement soon after he ascended the throne at the age of 17 years in 1972. Foreign consultants and development organizations rushed to knock at the door to sell concepts, proposals, programmes to isolated Bhutan, classified as a Least Developed Country by UN standards. Bhutan instead decided to carve out its own development model. Gradually GNH gained global recognition as critique of GDP- driven economic growth and concurrent development policies. However, not before 1998 the principle of ‘Gross National Happiness’ was presented to the international community. GNH was explained by introduction of the so-called ‘Four Pillars’^{iv}.

The ‘Four Pillars’ of *Gross National Happiness-consistent development* are: **1. Cultural Promotion 2. Good Governance 3. Equitable Economic Development 4. Environmental Preservation.**

In order to develop a *GNH Index* the Centre for Bhutan Studies composed a range of ‘Nine Research Domains’^v.

In this paper we will focus on the question how the Four Pillars of GNH may reveal principles of social transformation that can guide concerted action and research in Thailand and abroad towards sustainable development and *genuine progress*.

GNH as National Philosophy of Bhutan

The year 2008 is a very auspicious year for Bhutan as it has seen the first democratic elections and adoption of the first constitution. Gross National Happiness is embedded in the constitution and all Ministries have GNH Commissions. In November 2008, hundred years after the foundation of the monarchy in Bhutan, the coronation of the fifth King will be celebrated. King Jigme Khesar Wangchuk is fully committed to Gross National Happiness and democracy.

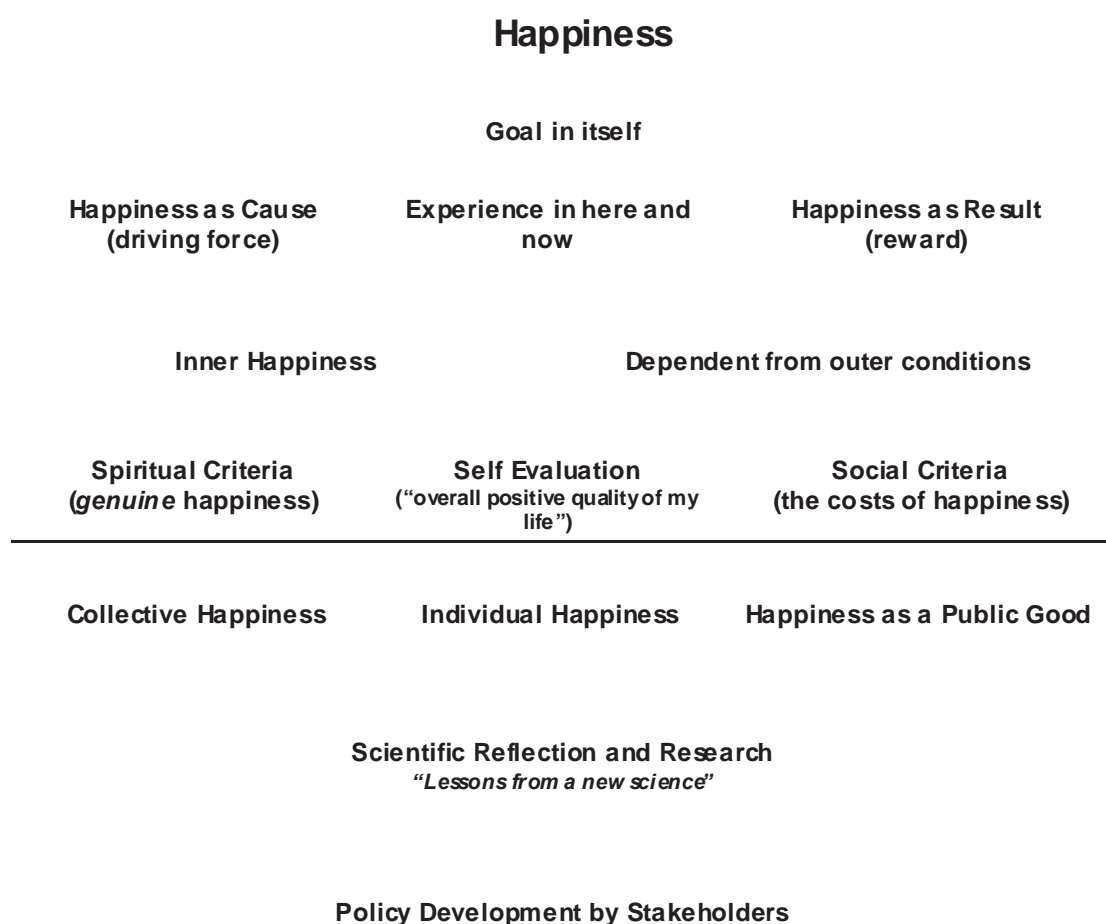
GNH as an ‘initiator’ concept towards re-thinking development

For people living outside Bhutan, GNH can be taken up, with due respect, as a concept initiating awareness and capacity building processes in a diversity of circumstances. In some cases efforts will be made to re-enact the GNH process as it grew in Bhutan and is nearing its fulfilment; in other cases GNH provides a starting point for locally or more universally grounded processes beyond GNH in its particular Bhutanese form. In this paper we take the liberty to follow the second route and we offer our efforts for feedback to our Bhutanese colleagues and for open debate. Creative and critical exploration by outsiders may contribute to preventing GNH to become a rigid ideology or totem of nationalism.

Happiness

Before systematic quantitative research can be taken up in order to provide policy makers with evidence based information, a more general exploration and tentative mapping process of what happiness *is* should be undertaken.

The following chart tries to provide a provisional overview of the multi-dimensional nature of the 'happiness' phenomenon.

A general survey of academic literature, books and media products will learn that 'happiness research' is no longer an effort of a small, bemused, minority. In particular, in addition to the

introduction of Gross National Happiness, the launching of the *Happy Planet Index*^{vi} by the new Economics Foundation, U.K. and the book *Happiness. Lessons from a new science* by Richard Layard, London School of Economics^{vii}, have been milestones in the recognition of this field of studies. Interest of students in the subject has been growing significantly in the last decade.

In Thailand several branches of ‘happiness research’ have been explored^{viii}, but there is no central platform for systematic professional and academic exchanges yet.

Happiness can be perceived as a goal in itself (without any other purpose than its own fulfillment)^{ix} and also as a driving force towards an action (‘to act out of happiness’), an experience of effortless synchronicity (‘Flow’^x), or as a reward resulting from an action (‘happy ending’).

Whether happiness should be considered as a utility, as in mainstream economics that strives for the fulfillment of happiness, or as a “capability to respond to the challenges of life”, happiness as a driving force, is a crucial question that should be discussed in more depth – a debate that also takes shape within the framework of the *capability approach* of Amartya Sen and Martha Nussbaum. A paradigm shift within economic theory from happiness as utility towards happiness as capability would probably have profound consequences.

Inner happiness can be distinguished from happiness dependent on external conditions. This difference may point at a possible link with Sufficiency Economy which not only promotes to be less dependent from external economic factors, but by emphasizing ‘moderation’ guides us to turn to inner happiness. Diverse judgments can be made about the foundations of someone’s happiness. Spiritual teachers will explain *genuine* happiness as different from satisfaction, pleasure, joy or euphoria. In mainstream sociological research happiness will be defined by self-evaluation: the way persons give a score to the “overall positive quality of my life” leaving it to the subject only how to make the estimate^{xi}. However, judgments can be made from the point of view of social or ecological responsibility as in the *Happy Planet Index* where life satisfaction + longevity are *divided* by ecological footprint. Here the question is at ‘what cost’ a person acquires his or her happiness.

In-depth understanding of happiness and the principle of social responsibility are important because if any happiness index is based on uncritical self-evaluation only, there is no demarcation point for the quality of the happiness (e.g. people can feel happy about violence) nor whether happiness has been derived at the costs of others (e.g. a successful theft). In addition, as the self-evaluation is based on an overall estimate, while individual data will be added up and averaged again to an index claimed to represent a population, the risk is that we end up with derivative happiness indexes that show similar deficiencies as GDP measuring economic growth without distinction.

A mainstream academic assumption is that happiness is an exclusively individual phenomenon, or can be measured from individual response only. But Bhutanese researchers will state that ‘collective happiness’ or ‘happiness as a public good’ are realities. The question is whether the conventional method of processing data does justice to collective, or inter-subjective, experience where added value, new dimensions, result from interrelations. Critical research should – apart from the question whether samples are truly representative – address the basic principle of ‘holistic development’: *the whole is more than the sum of the parts*^{xii}.

Given the multi-dimensional nature of happiness, fundamental reflection on mainstream academic approaches to define and measure happiness will be needed. Richard Lanyard's references to 'new psychology' in his book *Happiness* are only a beginning for further research. Success, victory, competitive benefit may not be considered to lead to happiness in some cultures.

The perception of happiness as a goal in itself, mentioned in the beginning, is connected with the quality of *contentment*, *equanimity* or *upekkha*. Here the 'golden rule' of Buddhism applies:

"Victory breeds hatred, for the conquered are unhappy. Those who have given up both victory and defeat are content and happy."^{xiii}

Recent happiness studies in Thailand found that contentment is a vital element of Thai culture. The article *The determinants of happiness among Thai people. Some evidence from Chai Nat and Kanchanaburi*^{xiv} concludes:

"While the effect of income on happiness is inconclusive, the most important predictor is a feeling of being not poor compared to neighbors which is self interpreted as a feeling of contentment with what one has. The policy of training one's mind of contentment accompanying with working hard through fair and righteous means, which is a Buddhist teaching of Blessings of Life, should lead to real well-being and peace not only for Thailand but for other countries if adopted."

This research finding exemplifies the cultural foundations of Sufficiency Economy in Thailand, as well as its inherent global mission.

The conclusion also shows the limitations of this happiness research so far. It does not address the relation to the fairness, or the meaningfulness, of the socio-economic system of which the 'hard work' is a constituting part. It only includes 'neighbors' in the self evaluation. Would the prevailing economic system be an accomplished state of Sufficiency Economy, one could welcome contentment as happiness. Within the reality of a liberal market economy resulting in growing discrepancies between rich and poor, and damage to the common good of natural resources, the feeling of injustice, at a certain level of emerging critical social awareness, will challenge contentment. The question is whether a policy development response to this situation will lead to allowing and even stimulating 'moderate' citizens to claim a share in the consumerist targets of life, by incentives for consumption to boost economy. Or whether policies will be developed to strengthen capabilities of social movements and persons, civic commitment, to tackle the discrepancies in society that put contentment under pressure, and empower to restore or constitute fair balance in society under which conditions contentment can bring real happiness.

Sufficiency Economy has been declared not in conflict with liberal market economy in order to prevent conflict with the prevailing economic system and interest groups. So far, it is not promoting systemic change, but moderation.

Definition of happiness

The above tentative overview and the preliminary considerations on the multi-dimensional nature of happiness are important to be taken into account, where inspired *recommendations for policy development* are expected from happiness research by the stakeholders involved. Without in-depth reflection and research – including reflections on science itself – policy recommendations will not reach beyond prevailing routine and re-cycling of the same arguments.

In conclusion, in this paper we provisionally define happiness as below. All aspects of happiness represented in the chart are part of human reality and should be included in one way or another in the definition. However, in light of recommendations for policy development, certain aspects ask for a choice. Our definition emphasizes the capability nature of happiness.

If we allow the unique cultural context of Gross National Happiness to inspire our definition of happiness, the following description of the recent adoption of the Constitution in Bhutan, typically bestowed with *blessings*, may provide some additional foundation:

“The Constitution was placed before the people of the 20 dzongkhags (districts) by the King and each word had, therefore, earned its sacred place with the blessings of every citizen in our nation. *This is the People’s Constitution*, His Majesty said. The uniqueness and the unprecedented nature of the introduction of democracy in Bhutan were symbolized in the words of His Majesty the King as he signed the Constitution. *Today, through this my Hand and Seal, I affix on the Constitution of the Kingdom of Bhutan, the hopes and prayers of my people.*”^{xv}

Tentative definition of happiness:

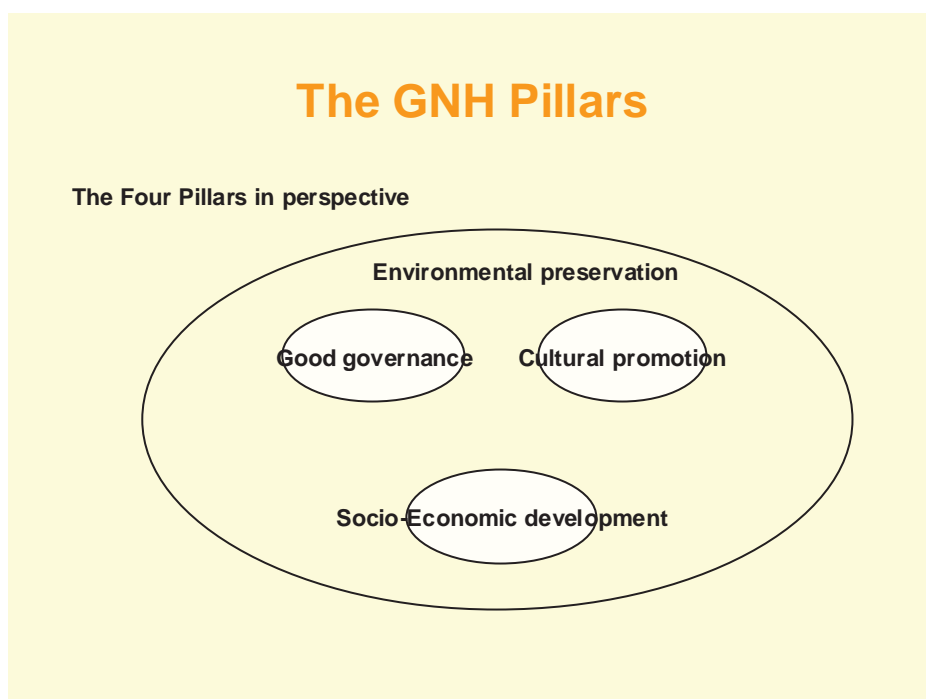
Happiness is experienced when:

- **a person, group or organization can realize its capabilities to respond meaningfully to the challenges of life without causing damage**
- **fulfillment is implicit in the efforts, and**
- **inner evidence of ‘blessings’ on the results for others and oneself occurs**

This tentative definition implies that happiness is related to meaning as constituted by world views.

GNH in perspective: Brainstorm on Social Evolution

By placing the 'Four Pillars' in a *brainstorm-like reflective perspective* of social evolution in Asia and Europe, a framework may light up allowing us to perceive an emerging new paradigm for development. And subsequent principles for an appropriate decision-making infra-structure towards shaping the future of humanity.

As a first step we propose to arrange the pillars in a (human-made) triangle of Cultural promotion – Good Governance – Equitable or Socio-Economic development with Environmental preservation as an overarching principle, referring to Nature of which the human organism is part.

From this birds-eye perspective we will look for resonating principles in a diversity of contexts.

Social evolution in Asia and Europe can be briefly characterized by taking Thailand and Bhutan as examples. Thailand nearly has the same size as France while Bhutan's geography and size can be compared to Switzerland. The population of the whole country of Bhutan, however, is below 1 million.

Asia

In Thailand it was King Chulalongkorn, Rama V, who started – after visits to Europe – the process of modernization around 1850. The process was intensified by King Rama VI and accelerated into the 20th century. In 1932 absolute monarchy was overthrown by a revolution which eventually resulted in the present system of constitutional monarchy. The genius behind the revolution Pridi Banomyong, later regent of the present King, died in exile in France.

In Bhutan, only in 1907 autonomous districts consolidated in a unified state under an absolute monarch, the first King of Bhutan. Absolute monarchy in Bhutan was intentionally abolished by the former and fourth King resulting in the first democratic elections in 2008. Thus, Gross National Happiness has now been democratically accepted as the national philosophy of Bhutan. The fifth King, still the Crown Prince during the First International Conference on Gross National Happiness in Thimphu, Jigme Khesar Wangchuck, is fully committed to democracy as an important element of the 'Good Governance' pillar of Gross National Happiness.

Thailand and Bhutan are both, increasingly multi-cultural, but 'Buddhist countries'.

In Thailand industry has, irreversibly it seems, overtaken agriculture in terms of contribution towards GDP. Urbanization not only concentrated by now the majority of the population in cities, but also penetrated lifestyle in traditional rural communities. Community life around the Buddhist temple used to be the foundation of Siam's unique culture, albeit ruled by aristocracy and elites overseeing persistent forms of slavery^{xvi}. Agriculture, its patterns of cultivation, processing and trade, by now has been industrialized, commercialized and globalized almost completely^{xvii}. The economy thrives on export.

The present King of Thailand, H.M. Bhumibol Adulyadej, has introduced the concept of *Sufficiency Economy* to guide people, communities, companies towards immunity against the ill-effects of globalization. In 2006 the King received the UNDP inaugural Human Development Lifetime Achievement Award in May 2006.

In Bhutan the royal gift of 'Gross National Happiness' may become more than a safety net. It aspires to ignite vision for the future.

Parallel with these two remarkably resonating royal development concepts, grass root movements in Asia have been producing enormous efforts to change the unsustainable course of events. Many of these groups gathered in 1997 during the groundbreaking *Alternatives to Consumerism* conference organized by Sulak Sivaraksa, Thai social critic and prominent guide of 'engaged buddhism' – Buddhism addressing 'structural violence' in society^{xviii}.

Europe

In Europe, the process of liberating the mind from dogma through modern science started with the 'Copernican revolution' in 1543 and later the conviction of Galileo by the Church. Galileo

insisted and confirmed with facts the new paradigm that the Sun is the centre of the planetary system and not the Earth^{xix}. However this liberation not only caused a schism between science and religion, it eventually divided reality into spirit and matter. While modern science produced a wide range of new technologies and the Industrial Revolution, spirit was more and more eliminated from reality^{xx}.

In his book *Reinventing the Wheel. A Buddhist Response to the Information Age*, Peter D. Herschok^{xxi} argues that Europe not only colonized the Earth, justified by 'we-thou' dualism and discrimination, but the development of 'liberating' modern science ultimately colonized the mind and induced instrumental, materialistic and fragmental thinking, reducing the human being to an empty 'black box'.

One of today's most crucial questions is whether the Information Age will consolidate this world view or whether new opportunities for human development are emerging from ICT innovation^{xxii}.

Parallel with scientific discoveries and paradigm shifts, the impulse towards *social liberation* culminated into the French Revolution, 1789. The revolution, triggered by financial crisis, made an end to the French monarchy and to oppression of farmers and bourgeoisie by a powerful aristocracy. However soon new forms of imperialism and dictatorship emerged. Colonialism persisted until after World War II and social critics argue that until today 'development' is in many ways a new stage of colonialism based on the dualistic, materialistic, possessive world view of the powers to be^{xxiii}.

Since science departed from religion, religion became by and large a ritualistic institution, often justifying mundane empire building in order to remain a majority voice.

After the French Revolution the global process of democratization could not be stopped, notwithstanding new waves of imperialism. Citizens' movements all over the world have changed the world and equal voting rights for all are nearly universally accepted – with some important exceptions where choices are limited to a single party.

Today, at the present stage of social evolution we have to admit that 'modern science' and 'formal democracy' seem not to be enough to create a just and sustainable world.

Here the concept of Gross National Happiness may help us to re-think development.

Life

In science the emergence of attention for 'life' challenged the deeply entrenched dualism between matter and spirit. Biology became a new science around 1800 and Darwin and others started understanding the dynamics of evolution of life forms. Bergson, Rudolf Steiner (initially based on his studies of the scientific works of Goethe), Teilhard de Chardin, Ilya Prigogin and more recently James Lovelock, Fritjof Capra, Rupert Sheldrake, Brian Goodwin worked on inclusion of the mystery of life in the construction of more holistic world views.

The 15th century Renaissance made a gesture back to tap the resources of the ancient Greek and Latin philosophers in order to innovate a breakthrough through prevailing dogma. Some perceive in the trends in science and the civil movements of the *Social Revolution of the 1970's* an 'Eastern Renaissance'^{xxiv}. New exchanges between East (spirituality) and West (materialism) became constituting elements of *cultural globalization* with contradictory effects of

homogenisation as well as cultivating diversity. Materialistic colonization of the mind, strengthened by the homogenisation trend, is still conquering the world and 'life' is under threat. Therefore the GNH pillar 'environmental preservation' – and in that line *deep ecology* and the recent *Planet Diversity*^{xxv} movement – indeed may be perceived as the overarching principle towards redefining progress. Primarily the principle of interconnectedness guides policy development in this field.

A Buddhist perspective

The emerging 'renaissance' of the 21st century can not just refer back to antique wisdom from whether East or West. We have to re-interpret relevant ancient concepts from a contemporary perspective and with anticipation of the future. In other words, a step back in order to leap-frog conventional thinking and current paradigms.

Contemplation is important in all religions and many philosophies. The universalization of GNH will require an all-inclusive, cross-cultural, perspective^{xxvi}. As a first step however, let us concentrate on a Buddhist perspective.

Probably the most generally accepted concept in Buddhist philosophy, by now, is interconnectedness (co-dependent origination) or *pratitya-samutpada*. This implies that no phenomenon exists or came into existence on itself, everything is interrelated to everything. Striking is that not only interdependence is, more and more, recognized as an interesting idea, a moral concept or an opinion, but as an overall scientific paradigm, a law.

The principle of interconnectedness in social life implies that it is (no longer) possible to escape responsibility by declaring limits to individual, group or corporate liability. We are now bound, in the words of Satish Kumar, founder of Schumacher College in U.K., to a universal 'Declaration of Interdependence'.^{xxvii}

Full recognition of interdependence or interconnectedness provides the logic foundation for 'collective happiness': individual happiness or suffering can not be separated from happiness for all. Mahayana Buddhism cultivates the *Bodhisattva ideal* or the postponement of possible individual enlightenment until all sentient beings are liberated from suffering. In secular terms this quality refers to *altruism*.

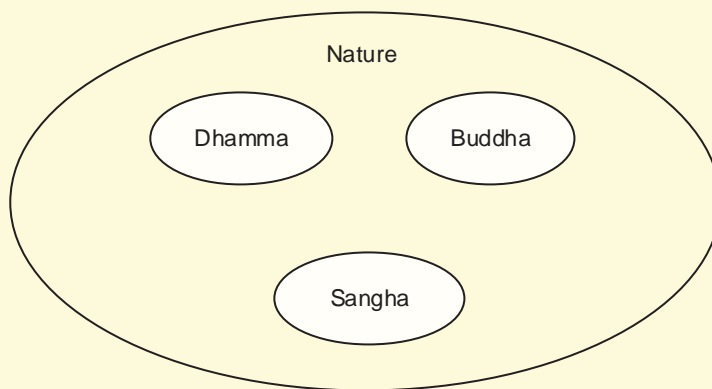
The principle of interdependence is an intrinsic quality of the *whole* and thus so all-embracing that we may need to find additional ordering principles that shape our cosmic and social universe, a world view that addresses human scale challenges and initiates ways to operationalize universal responsibility in concrete situations.

The Three Jewels

One of the cornerstones offered in the Buddhist teachings is the concept of the Three Jewels, Triple Gem, *Triratna* (Sanskrit), *Ratna-traya* (Pali) or Three Refuges. The Three Jewels are the *Buddha*, the *Dhamma* and the *Sangha*: *Buddha*, the Awakened one; *Dhamma*, the Teachings or the Law; and *Sangha* the Order of monks and nuns. These three factors together and in dynamic harmony bring genuine Buddhism into life.

Exploring correlations by intuitive thinking

- Buddhist concept of Three Jewels

An unauthorized lay person's exploration of a conceptual broadening of the Three Jewels^{xxviii} leads to the possible discovery that these ancient Buddhist principles, as in social reality, may also be hidden in the 'Four Pillars' of Gross National Happiness.

The principle of awakening, liberation, freedom as personified in the biography of Prince Siddhartha who attained enlightenment and became *the Buddha*, may be seen as central in the first GNH pillar of Cultural Promotion.

Dhamma refers to the teachings providing insight in the universal laws of nature and moral conduct, and the laws of *karma* or the course of life. In modern jargon we summarize the guiding principles for a fair and just regulation of social and political life in the term: Good Governance.

While *Sangha*, according to Vietnamese teacher Thich Nhat Hanh, not only refers to –narrowly interpreted– the formal body of monks and nuns but to *community spirit* in general. What binds communities together is their livelihood, their common means of support. In Buddhist culture this is expressed in the symbiotic relationship between lay communities and the *Sangha* body: monks and nuns fully depend on the daily food offerings provided by the surrounding lay communities.

The three above overlapping but fundamentally distinct domains together are the essential principles of Nature, the environment, life of which human reality is part. Within the great picture of Nature, our cosmos, the law of whole *interconnectedness* becomes self-evident. The caring attitude needed to sustain our natural source of living as a common good is what the overarching fourth GNH pillar, Environmental Protection, is addressing.

Although probably only implicitly intended by the architects of Gross National Happiness, there are good reasons for undertaking the exercise to discover and develop possible parallels between GNH as an impulse for re-newing development, and this particular threefold ordering principle as known from ancient Buddhist wisdom.

Buddhism and new paradigms in science

Ancient concepts of Buddhist philosophy are actually lived today. Among many examples, this can be concluded from the Mind and Life dialogues between His Holiness the Dalai Lama and top western scientists. The *Dharmasala dialogues* of the Mind and Life Institute offer genuine two-way traffic between Buddhist philosophy and modern western science. Both sides learn and innovate.

Within this stream of dialogue between western science and Buddhism Alan B. Wallace initiated the concept of ‘contemplative science’ pointing at contemplation as a credible source of scientific knowledge.

“With the modern dissolution of the medieval fusion of religion, philosophy and science, there has occurred a similar disintegration of the pursuits of genuine happiness, truth and virtue – three elements that are essential to a meaningful life. The contemplative science I have in mind seeks to reintegrate these three pursuits in a thoroughly empirical way, without dogmatic allegiance to any belief system, religious or otherwise.”^{xxix}

For a full understanding of the potential towards social innovation of Gross National Happiness, we are invited to include this contemplative dimension in our scientific and professional explorations. In the words of Dasho Karma Ura: we need a *Third Eye* to fully understand Gross National Happiness^{xxx}.

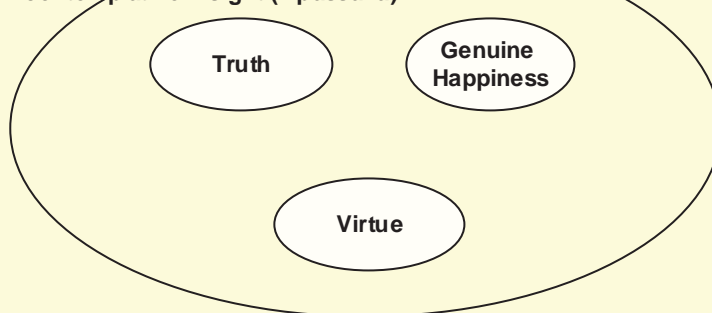
Matthieu Ricard, a French physicist and monk of Tibetan Buddhism, draws three conclusions from the first explorations in the new stream of contemplative science

1. The level of meditative activity can be measured. However, although it may help to convince conventional scientists that elevated states of consciousness are now recordable by neuro-science technology, that is not a major point. It can even lead to misconceptions about the brain as mistaken centre of consciousness and to attempts towards ‘mind engineering’ if this knowledge is not placed in broader frameworks as described by B. Alan Wallace.
2. Compassion (close to ‘happiness as driving force’) and undisturbed perception can be learned. Ricard refers to happiness as ‘life’s most important skill’.^{xxxi}
3. Meditative perception (contemplation) is an accurate, systematic and thus scientific, way of acquiring information, understanding of reality and truth.

Contemplative Science

- Conceptual framework of B. Alan Wallace

Cultivation of meditative quiescence (samatha) and contemplative insight (vipassana)

The contemplative perception does not imply at all total rejection of modern science. In the words of B. Allan Wallace:

“Science has provided multiple conceptual revolutions in our way of viewing reality, but these have had little impact on the cultivation of genuine happiness or virtue. The contemplative traditions of the world have provided multiple experiential revolutions in ways of viewing reality, which have directly altered the hearts, minds, and lives of those who have acquired such contemplative insights and indirectly influenced their host societies. But contemplative inquiry has left humanity in the dark about many truths pertaining to the physical world, and has yielded no advances in technology. In short, these two approaches to understanding appear to be fundamentally complementary, rather than incompatible.”

A step further than complementary positions may have to be made. The term *contemplative science* itself already points at a possible synthesis between contemplation and science where the rule of holistic development that ‘the whole is more than the sum of the parts’, if applied profoundly, will lead towards an approach that is more than two parallel, but separate, streams.

We may need to come back to the concept of ‘engaged buddhism’ as pioneered by Sulak Sivaraksa and others. And if we leave the scope of the Buddhist perspective towards more secular streams in ‘development theory’, the concept of ‘critical holism’ may be re-invigorated.

Buddhism and the French Revolution

The challenge of interpreting the Four Pillars towards a creative synthesis is universally inspiring social transformation as needed in response to radically unsustainable economies may have to lead us to another creative thought experiment.

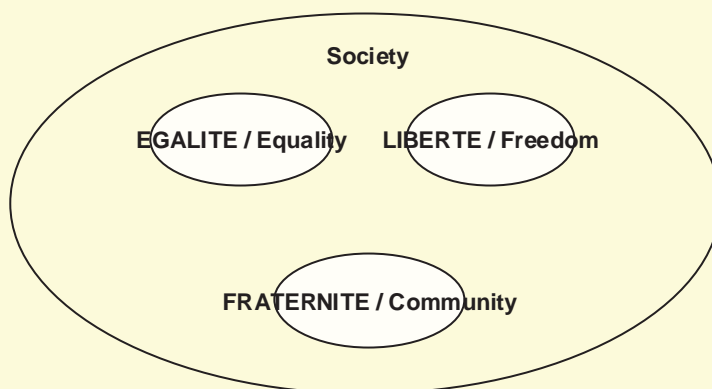
In order to find new correlations, unusual catalyzing ideas have to be discovered. Starting from our initial intention to engage in inter-cultural comparison between Thailand and France as to find a trace towards new paradigms in development, we may discover a key to a new correlation between Gross National Happiness, the Three Jewels in Buddhism and France's unique social capital through Dr. Ambedkar (1891 – 1956), the chief architect of the Indian Constitution. Dr. Ambedkar was born a Dalit, 'untouchable', in India. He converted to Buddhism which liberated him from the cast system. He compared the teachings of Buddhism at several instances with the principles of the French Revolution^{xxxii}. In contrast with the French Revolution *he strictly adhered to non-violence*.

Dr. Ambedkar is the pioneer of an "engaged buddhist" emancipation movement towards equal rights for all citizens of India, irrespective cast or religion. He was the first law minister of independent India and the Chairman of the Constitution Drafting Committee. Social movements promoting emancipation from the cast system in India still find inspiration in his legacy. According to Dr. Ambedkar 'enlightenment' is not only an individual realization process but as much addresses liberation from 'structural violence' in society. This revolutionary potential of Buddhist practice made him perceive the parallels with the French Revolution.

Parallel with scientific discoveries and paradigm shifts, briefly described above, the impulse towards *social liberation* culminated in France into the Revolution of 1789. The French Revolution brought about the three basic values of *Liberte, Egalite et Fraternite* or *Freedom, Equality and Brotherhood*.

Transformation in Europe 1789

- The French Revolution

The revolution made an end to the French monarchy and to oppression of farmers and bourgeoisie by a powerful aristocracy. However, soon new forms of imperialism and dictatorship emerged. French colonialism persisted until after World War II.

The worldwide process of democratization however could not be stopped, notwithstanding new waves of imperialism. Citizens' movements have changed the world and equal voting rights for all are nearly universally accepted – with important exceptions where choices are limited to a single party.

Is this French 'national philosophy' – like Gross National Happiness in Bhutan – offering a leading image, a vision guiding the struggle towards sustainable development in France today?

Comparisons between the Four Pillars (Bhutan), the three qualities of contemplative science (B. Alan Wallace), the Three Jewels in Buddhism and with the principles of the French Revolution, may lead to the discovery of significant similarities. The exercise of cross-cultural comparison, in a perspective of social evolution, may cast new light on our search – where Gross National Happiness is an important inspiration – for converging ordering principles that may help shaping transformation movements that are up to the problems humanity faces.

The Global GDP Debate

A remarkable – maybe historical – step has been undertaken by enigmatic President Sarkozy of France in January 2008. The French President commissioned Dr. Joseph Stiglitz (Chair, USA) and Dr. Amartya Sen (India), both Nobel Prize laureates in economics, to advise on the way France calculates progress. Prominent economist and government advisor Dr. Fitoussi (France) is the Coordinator of the *Commission on the Measurement Of Economic Performance and Social Progress*.

“President Sarkozy said: ‘we must change the way we measure growth’ and argued that thought had to be given to the way Gross National Product was calculated to take account of the quality of life in France. New indices would improve the impression of growth performance among French people ‘who can no longer accept the growing gap between statistics that show continuing progress (in growth) and the increasing difficulties they are having in their daily lives’”^{xxxiii}

The organizers of the Third International Conference on Gross National Happiness published an open letter in which they urge Dr. Stiglitz and Dr. Sen “to using your influence to broaden the initiative of the French President towards a global effort.”

“We recommend to include visions, experiences and best practices from developing countries, in particular smaller and ‘least developed’ countries, as well as from NGO’s and community based organizations, in the crucial exercise to redefine growth.”^{xxxiv}

While the philosophy of Gross National Happiness in Bhutan is a lively issue challenging the global economic growth obsession, there is no signal that the conceptual framework embedded in France’s ‘national philosophy’ plays a role in the redefining growth debate.

However, a recent statement of Dr. Joseph Stiglitz in response to the October 2008 Financial Crisis makes our comparisons between transformations less remote.

“The fall of Wall Street is for market fundamentalism what the fall of the Berlin Wall was for communism”.

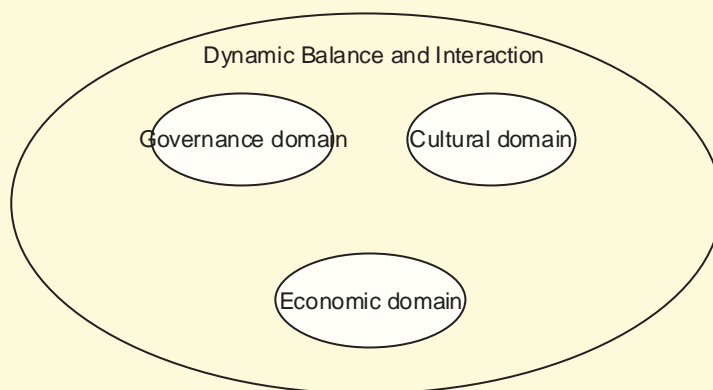
Threefolding

The attempt to investigate the cultural and spiritual foundations of our current perception of growth and progress, in various countries and in a perspective of social evolution, leads us to another, equally unusual trace towards the comparison and possible synthesis between conceptual frameworks that may clarify principles of social transformation.

The philosopher Rudolf Steiner (1861-1925), after his work was made impossible in Germany, established in Switzerland a remarkable cultural centre named the Goetheanum. In Europe Switzerland stands for unique autonomy and decentralized governance, comparable to Bhutan.

Threefolding: underlying structure to enable transformation towards Peace

- Rudolf Steiner 1912

Rudolf Steiner's study of the scientific works of Goethe^{xxxv} led him the way, from a western perspective, to the development of a 'spiritual science', a practical approach that would reconcile, beyond convention, utility-driven processing of matter with carefully cultivated spirituality and moral imagination. He held it as important that ideas would be transformed into ideals.^{xxxvi}

In the early 20th century he formulated ideas to prepare a way out of the deeply entrenched conflicts between Germany and France, England etc. pertaining after World War I.

In his attempts to shape a Peace initiative to prevent another war, he referred back to the French Revolution. He introduced *Liberte*, *Egalite* and *Fraternite* not only as core social values but as distinct dimensions, self-governing domains, in society that each should develop autonomously. In order to constitute a dynamic, creative, peaceful impetus to give direction to society^{xxxvii}.

In the cultural domain the diversity of uninhibited and unique individual intuitions, wisdom and moral understanding would produce through responsible association the quality of *freedom*.

In contrast governments should treat persons as *equal* and bind citizens to the law. Governments should provide sweeping rules and regulations, guarantee justice, facilitate but interfere as little as possible into the domain of culture, in particular education.

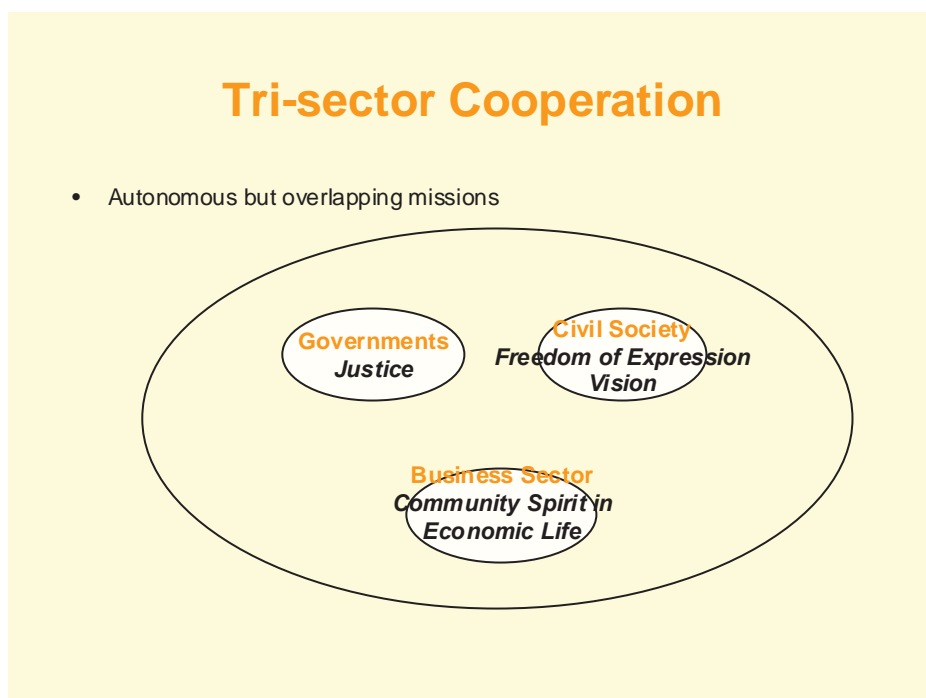
While business should be performed as mutual service to each other in a cooperative setting, in a spirit of *fraternity*. Culture, Government and Business should be self-governing but interconnected ‘sectors’ guided by distinct values, principles and ‘missions’.

It was Steiner’s belief that if the threefold order of social life – as is the *Trias Politica* for political life separating the legislative, executive and judiciary powers – would be accepted internationally, conflicts could be settled in a framework of critical consensus on common care for the Earth.

Steiner was disappointed about the way his *threefolding* ideas were put into practice, if not ignored completely. He kept his efforts on hold temporarily and instead ignited social life of post-War I Europe with a strong creative impulse for ‘alternative education’. The first model-school was realised for the children of the labourers at the Waldorf-Astoria factory near Stuttgart, Germany.

‘GNH Movement’

Later, at the turning point of the 20th to the 21st century Nicanor Perlas, founder of the Centre for Alternative Development Initiatives (CADI), advanced Steiner’s ideas by shaping the groundbreaking *Agenda 21 programme* of the Philippines^{xxxviii}.

Nicanor Perlas received the Right Livelihood Award (alternative Nobel Prize) for his work. He argues that finally a ‘third sector’ safeguarding culture is emerging from the diversity of NGO and civil society movements. This ‘third sector’, from its inner strength, though in a minority

position, can bring together the domains of culture, governance and business in a critically approached, dynamically balanced or negotiated ‘tri-sector’ consensus, a multi-stakeholder movement towards sustainable development^{xxxix}.

Perlas refers extensively to Fukuyama’s book *The End of History and the Last Man*.

“The ruling powers of the world want the “End of History” because that would mean the perpetuation of a view of the world where human beings and culture are mechanistic and controllable. They will never be able to achieve their “End of History” however, because a New History is being created by civil society right before their eyes. For civil society is demonstrating that human beings and culture can never be repressed for long, and they will always find a way to subvert the mechanistic and materialistic designs of the world powers behind elite globalization.”

And he continues:

“Fukuyama missed out on the fact that civil society was behind the collapse of the Berlin Wall and the subsequent demise of communism. (...) And it will be civil society again that will re-write the script of the New History”.

Transformation

This paper attempts to draft a tentative outline for a possible new development paradigm, inspired by GNH. The Four Pillars of GNH may well resonate with elements of Buddhist philosophy and subsequent contemplative science as well as the principles of the French revolution as revitalized in the first half of the 20th century by Rudolf Steiner, re-interpreted from the perspective of strict *non-violence* by “engaged Buddhist” Dr. Ambedkar in India, and at the turning point towards the 21st century by Nicanor Perlas.

Global networking inspired by Gross National Happiness may address the need to strengthen new modes of engagement between the three sectors, contributing to shaping public fora for multi-stakeholder communication, critical negotiations and co-operation.

However – at present and in general – governments play hand in glove with the corporate sector and civil society is a minority factor in current, economically dominated, globalization. The concoction of governments with big business is strongly backed up by utilitarian science. The cultural sector is constantly being bombarded by endless advertisements and propaganda; the media are governed by business. Education usually is in the hands of the state.

As major erratic symbol of progress of societies within this framework, growth expressed in terms of Gross Domestic Product (GDP) is now under fire.

The search for a new paradigm for societal progress set in motion by the King of Bhutan in 1972 and increasingly confirmed by a great diversity of researchers^{xl} is that growth of GDP, beyond a certain level, does not result in growth of happiness.

The claim that GDP growth leads to improved well-being in lesser developed economies should also be analyzed with utmost criticism, because if economic growth would have been guided by indices for sustainable – or GNH consistent – development from the beginning, results for the economies and its peoples in question could well have been much better.

The King of Bhutan made his pronouncement simultaneously with the launching of *Limits to Growth* by the Club of Rome in Europe. And the publication of *Small is Beautiful. Economics as if People Mattered* by E.F. Schumacher: the initiation of the modern understanding of ‘Buddhist Economics’.

Happiness. Lessons from a New Science by Richard Layard and other publications finally created a momentum at the dawn of the 21st century, for a public debate on the fact that economic growth guided by GDP – and equally growth of personal income beyond certain levels – does not make people happier.

It is significant to realize that these research findings not only refer to ‘environment’, ‘natural resources’, ‘development goals’ etcetera, but touch our feelings, perceptions of quality of life and deepest spiritual aspirations, our genuine happiness.

Seen from this perspective it is overly clear that much of economic growth is pure waste and destruction. Only through fundamental transformation sustainable development can be realized.

Therefore David Korten proposes a ‘*mindful market economy*’.^{xli}

Towards a new development paradigm?

Although, according to Thomas Kuhn, there is no ground for application of the word paradigm in social sciences, we may use the term in a flexible way without devaluing it to meaningless language. In development theory there have been continuous paradigm shifts. Jan Nederveen Pieterse in his book *Development Theory. Deconstructions/Reconstructions* describes: Modernization, Dependency theory, Neo-liberalist economic development, Alternative Development, Human Development and Anti-development^{xlii}.

‘GNH consistent’ development may be best understood as part of the *Alternative Development* school. While the chapter in his book titled *Critical Holism and the Tao of Development* offers a key for construction of a more articulated branch of thought within this stream.

But let us first have an unconcerned closer look at the development movement centered on happiness.

The dominant conventional development paradigm can be characterized as follows:

The economy has to make the people happy (and minorities have to make sacrifices for it)

So the prevailing paradigm is: the fulfillment of the happiness of people primarily depends on economic conditions. This implies that

1. the paradigm is maintained by a utility-centered definition of happiness
2. predominantly development strategies concentrate on changes in the material world with assumed subsequent social implications.
3. even strategies with social or cultural aims primarily follow utilitarian methods (e.g. social engineering) and are held to comply with criteria for results measured by indicators based on conventional (materialistic and reductionist) science.

4. ultimately development programmes (including development-related policy research) are evaluated from a monetary point of view

An alternative development paradigm is:

People are willing to share their happiness together and create living economies

New paradigm: happiness is primarily a driving force for participatory change towards sustainability and justice for all.

This implies that

1. the paradigm is maintained by a capability-centered definition of happiness
2. development movements start from inspiration, social networking and voluntary sacrifice
3. methods are based on inter-human communication between all stakeholders, spiritual exercise and commitments to mutual social responsibility
4. development is continuously monitored with transparency among stakeholders and guided by consensual decision making, celebrating success and failure within a 'no victory – no defeat' framework

Critical Holism

In the Chapter of *Development Theory*, Jan Nederveen Pieterse describes the genesis of the term *Critical Holism*. The Irish scholar and development practitioner Vincent Tucker made an effort to bring together approaches of personal holistic healing and 'sociological informed holism' as 'developed by Marxist political economy and radical development theory'.^{xliii}

Jan Nederveen Pieterse, a visiting professor at the International Development Studies programme, Chulalongkorn University, Bangkok, makes the following comments:

"Critical holism is an uncommon synthesis. Criticism and holism refer to different modes of cognition. This makes it a welcome synthesis: without a critical edge, holism easily becomes totalizing, romantic, soggy. Without holism, criticism easily turns flat, sour."

In spite of the opportunity to provide a response to a dichotomy that many development practitioner experiences, the school of thought on 'critical holism' did not come very far until now^{xliv}. Pieterse himself shows some ambiguity on the concept in his article. More in particular he makes the following critical comment:

"A trend in local and increasingly also in large-scale development is towards partnerships across sectors, or synergies between different development actors – government, civic associations and firms. This is a marked departure from times when development was seen as either state-led, or market-led, or civil society led (...). This might be considered a holistic approach, but not a critical approach because talk of partnership in unequal relations of power is clearly apolitical (...)"

In the 'stream' of critical holism we would like to propose in this paper, we assume that it is possible to engage in critical partnerships and negotiate consensus building even from a minority position. Whether this is a valid statement should be verified in a well-designed Action Research programme.

The weakness of the concept ‘critical holism’ as described by Pieterse, however, in the first place is the limited maturity of the synthesis between holism and criticism.

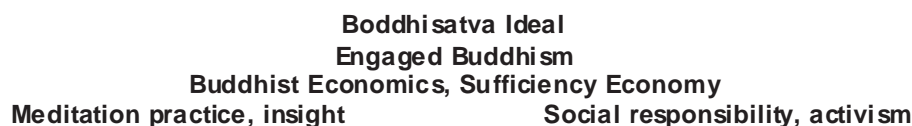
For real synthesis the emergence of a new dimension is needed to create a ‘whole’, a new ‘Gestalt’. As mentioned earlier, putting two contrasting contents in one box does not automatically result in synthesis.

Therefore we propose to amend the concept with a third additional factor in order to create a ‘threefold’ model of critical holism. The third factor would be an ‘alternative economics’ dimension as described by David C. Korten: a ‘mindful market economy’ which can be understood as a new dimension of development arising from both a holistic world view as well as from fundamental criticism of western societies and economies.

In a secular context, *Critical Holism* could be an appropriate term to provide the ‘genuine’ happiness-based development paradigm a secular denominator.

Coming back to the Buddhist context, the construction tentatively would look as here:

The new paradigm of *Critical Holism* including *dynamic critical consensus-building* and ‘*tri-sector*’ or *multi-stakeholder cooperation* is possibly – after debate would result in its confirmation – to become a vital stream in development theory and practice that could help bring secular spirituality and interfaith development cooperation together. It would aim to support development professionals and agencies to contribute to meaningfully and non-mechanistically shaping the future and our quality of lives.

Mindful market economies

After the early signal of the King of Bhutan and strenuous work of pioneers like Hazel Henderson, the Genuine Progress Index for Atlantic Canada (GPI Atlantic) and the New Economics Foundation (nef) with its Happy Planet Index, significant movements are now gaining momentum including the OECD project ‘measuring progress of societies’ and the ‘Beyond GDP’

programme of the EU. Conferences are attracting crowds of high level policy makers and academics. But how is the business sector involved?

Parallel with the emergence of the ‘third sector’, of civil society as a potentially equal force in relation to governments and the business sector, important changes in the business world have taken off and are trying to break through. But there is strong resistance based on conventional thinking and financial interests.

Corporate Social Responsibility, Socially Responsible and Sustainable Investment, Socially Responsible Reporting and other trends ; the UN Global Compact Initiative and the ISO 26000 social responsibility standard all point at changes in the way we do business. Apart from cosmetic changes what is the core challenge, what is the transformation needed?

When considering insights rooted in Gross National Happiness as a contemporary expression of Buddhist philosophy, as well as arising from unconventional secular reflections on the history of science, social revolutions and visions for the future, we could assume that in essence it is *community spirit* that is to permeate the business sector. Within the wider perspective of inescapable interconnectedness ‘community spirit’ or ‘fraternity’ should guide our common business efforts to fulfill the real needs of all.

It implies that business operations should not only be valued by financial criteria of profit and loss, but (eventually in the first place!) by their extractions from and contributions to the common good: what do they give and what do they take.

Edy Korthals Altes^{xlv}, a high ranking diplomat, the Netherlands, a lumnnus of the Rotterdam School of Economics and formerly one of the Presidents of the World Conference on Religion and Peace (*Religions for Peace*), with insights based on long term engagement in inter-faith dialogue and cooperation, comes to the following definition of economics:

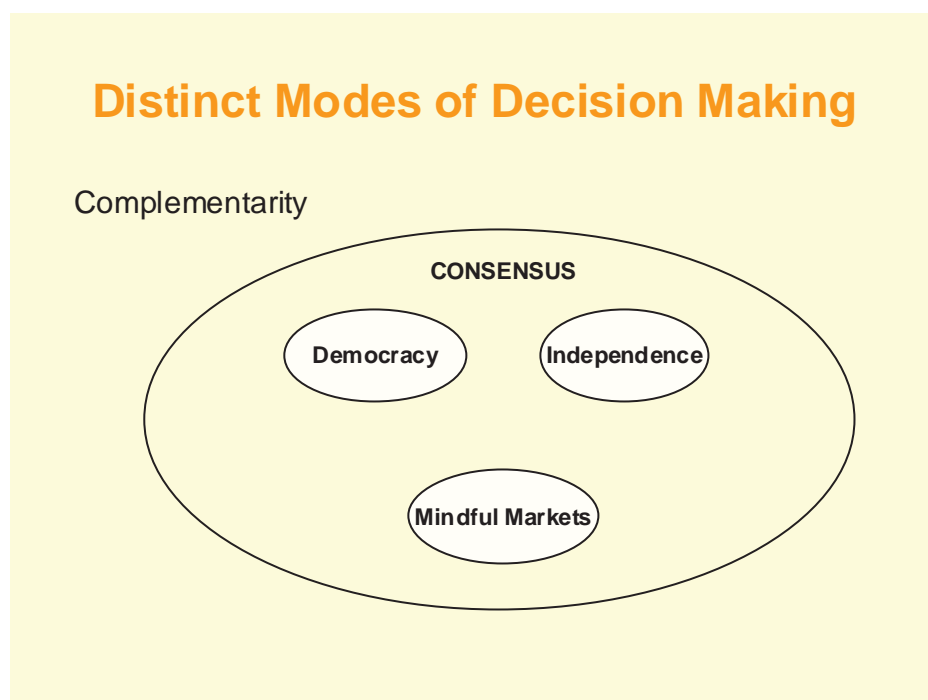
“The purpose of economics is the responsible use of the limited means at man’s disposal in order to promote the common and individual well-being of present and future generations. Production, distribution and consumption of goods must be oriented towards a just and sustainable society in which the limits of nature are strictly respected”

Within these limits economic development becomes a reliable ally for civil society and enlightened governments. David C. Korten characterizes a Mindful Market Economy as follows:

“Consider the possibility of a planetary society in which life is the measure of value and the defining goal is to assure the happiness, well-being and creative expression of each person. Well-being and progress are evaluated on the basis of indices of the vitality, diversity and productive potential of the whole of society’s living capital, human, social, institutional and natural. These indices are monitored as carefully as we now monitor GDP and stock prices. Any sign of decline evokes prompt corrective action. Leaders are trained and selected for their highly developed community and planetary consciousness.”^{xlvi}

Consensus building

Economic cooperation based on *community spirit* needs a different mode of decision making than in the government sector where *democracy* prevails. Also a different mode of decision making raises from the *free flow of communication* as required for a healthy, independent civil society sector. More and more they will be bound together by new structures of critical consensus building, which enables the distinct decision making modes to flourish in their own nature. For the future economic sector contributing to *consensus building by means of 'mindful markets'* is the new business leadership paradigm that will steer the economic sector to optimal conditions for the growth of happiness.

Consensus has to be negotiated and does not exclude fair activist and creative social pressure from all sides. Negotiations start with co-creating the conditions for a forum.

In order to be successful in light of the common good, clear insight in the various modes of decision making is needed. Gradually the 'rules of the game' of global consensus building will gain clarity, and trust across differences will grow.

"The challenge for a global development approach is to bring separate and opposing interests and constituencies together as part of a world-wide bargaining and process approach. Together with proposals for reform of the UN system and strengthening the international legal order, this adds up to a global reform platform."^{xlvii}

Conclusions

In an informal setting the 3rd International Conference on Gross National Happiness was an – unfinished – experiment in multi-stakeholder communication. Follow-up is undertaken with support of the Thailand Research Fund.

Departing from the 3rd International Conference on Gross National Happiness and based on literature review we tentatively formulated a definition of multi-dimensional happiness. The ‘Four Pillars’ of GNH were explored and a concept of contemplative science was introduced. Within the framework of overall interdependency, the Three Jewels of Buddhism were offered for comparison with three of the GNH four pillars.

A further step led to critical investigation of the principles of the French Revolution, and how they were revitalized in the first half of the 20th and at the dawn of the 21st century, with civil society, the power of culture, expected to play a major role in “writing the script of a ‘New History’”.

This creative modeling revealed to a certain extend remarkable resonance among a diversity of transformative concepts and led to distinction of three decision making modes essential for happiness driven social transformation.

Democracy enforced from the domain of governments; *free flow of communication and initiatives* facilitated in civil society; and operating *mindful markets* as the guiding decision making principle in the business domain, supplement each other and together define ultimate *consensus* on the course society as a whole has to be steered.

The growing insight that these ideas have to be put into motion is not so much based on a wish or urge to ‘do well’ as a surplus of mindlessly acquired benefits. Transformation movements in the 21st century will be rather based on a new *paradigm*: on accurate logic; understanding of a law required to be observed towards survival and towards making the Earth a place of happiness and love.

A tentative analysis resulted in an amended appreciation of the stream in Development Theory characterized as Critical Holism. Critical Holism was proposed as a candidate for a GNH inspired new development paradigm.

This string of thoughts on Gross National Happiness is offered as an element of a programme of cooperation between partners in Bhutan and Thailand, and including partners from the Mekong sub-region, Asia and other parts of the world:

- Networking among academics and students
- Drafting a theoretical framework and synthesis towards global consensus
- Building an operational model for multi-stakeholder cooperation; policy recommendations
- Capacity building and curriculum development
- A longer term cross-cultural Action-research Plan
- A common multi-media communication programme

Appendix

In a summary overview the tentative outline of *Critical Holism inspired by Gross National Happiness* may look as follows:

Critical Holism inspired by Gross National Happiness

- **Visionary**
 - Hope, Peace
 - Confidence, perseverance, progress
 - Holistic world view, interdependence
 - Resilient communities
- **Nature is sacred**
 - Evolution ignited by spirit (deep ecology)
 - Organic agriculture and healthy (urban and rural) landscapes
 - *Planet Diversity*: bio- and cultural diversity, local communities
- **Tri-sector cooperation towards consensus**
 - Autonomous, self-organizing domains and missions (freedom, justice, community spirit)
 - Strengthening participatory platforms for fair negotiations towards global consensus
 - Transparency and monitoring by appropriate indicators
- **Spirituality**
 - Cultivating awareness, inner happiness, empiric investigation based on compassionate perception and insight (truth)
 - Unity of Life
 - Non-violence, Non-victory
 - Liberation from suffering, mutual help, virtue
- **Self-critical**
 - Counter un-balanced modernization and dominance of reductionist science
 - Counter imperialistic development agenda, nationalism, lack of transparency, abuse of Human Rights
 - Counter consumerism and corporate greed
 - Counter illusionary expectations regarding paradigm shift
- **Realistic**
 - Step-by-step approach
 - Social multi-stakeholder networks as agents of change
 - Self-restraint, right effort and commitment; feasibility
 - Innovation within conventional science and technology

ⁱ Closing speech at the first International Conference on Gross National Happiness, Thimphu, Bhutan, Lunar New Year, February 2004.

ⁱⁱ *The Structure of Scientific Revolutions* by Thomas S. Kuhn, University of Chicago Press, 1962.

-
- ⁱⁱⁱ Suan Nguen Mee Ma Co., Ltd., a small-scale publishing house and event organizer based in Bangkok, was appointed as conference organizer by the Ministry of Social Development and Human Security, Thailand.
- ^{iv} Keynote Speech delivered at the Millennium Meeting for Asia and the Pacific, 30 October – 1 November 1998, Seoul, Republic of Korea by Lyonpo Jigmi Y. Thinley.
- ^v The 9 research domains of Gross National Happiness are: 1. Psychological Wellbeing 2. Health 3. Time Use and Balance 4. Education 5. Cultural Diversity and Resilience 6. Good Governance 7. Community Vitality 8. Ecological Diversity and Resilience 9. Living standards.
- ^{vi} *The (Un-)Happy Planet Index. An index of human well-being and environmental impact.* New Economics Foundation (nef), London, 2006.
- ^{vii} *Happiness. Lessons from a new science.* Richard Layard, New York, 2005.
- ^{viii} For example National Economic and Social Development Board, Thai Department of Mental Health, ABAC University Poll. Also see the special issue of Thammasat Economic Journal, Volume 26, Number 2, June 2008.
- ^{ix} *Happiness. A Guide to Developing Life's Most Important Skill.* Matthieu Ricard, Paris 2003.
- ^x *Flow. The Psychology of Optimal Experience.* Mihaly Csikszentmihalyi, New York, 1990.
- ^{xi} Ruut Veenhoven World Database of Happiness: Continuous register of research on subjective appreciation of life
- ^{xii} This statement originates from *Metaphysica*, Aristotle, and later became the leading thought behind the *Gestalt theory* of Max Wertheimer and *Synergetics: Explorations in the Geometry of Thinking* by Buckminster Fuller (Wikipedia). It has been taken up in modern public policy research as from the Economic and Social Research Council (ECRS) of the United Kingdom: "In the same way that neurons connect to produce the brain's exquisite functionality, the (Public Services) Programme's three elements – funded research projects, sponsored events and networking activities – coalesce in dynamic ways such that the whole equals more than the sum of its parts." www.publicservices.ac.uk
- ^{xiii} Dhamma-pada Verse 201.
- ^{xiv} Article in Thammasat Economic Journal Volume 26 Number 2, June 2008, by Rossarin Soottipong Gray, Rungthong Kramanon, Sasinee Thapsuwan.
- ^{xv} Article in Kuensel Newspaper, 19 July 2008, by Kinley Dorji with Ugyen Penjore and Rinzin Wangchuk.
- ^{xvi} *Discovering Ayutthaya* by Dr. Charnvit Kasetsiri, Toyota Foundation, 2003.
- ^{xvii} The percentage of organic agriculture in Thailand is 0.07% in 2003; Greenet.
- ^{xviii} Originally introduced by Johan Galtung.
- ^{xix} *The Structure of Scientific Revolutions* by Thomas S. Kuhn, Chicago, 1962.
- ^{xx} *Kosmologie in de westerse cultuur* (in Dutch), Max Wildiers, Kampen 1988.
- ^{xxi} *Reinventing the Wheel. A Buddhist Response to the Information Age.* Peter D. Herschok, New York, 1999.
- ^{xxii} See www.paradiso-fp7.eu
- ^{xxiii} The period of development after the Second World War fits into that (colonial) history. Viewed with the space-trained eyes of the West, numerous cultures appeared as backward, deficient and meaningless. The globe looked like a vast homogeneous space, waiting to be organized by universally applicable programmes and technologies. And the developmentalist did not hesitate. They went about transferring the Western model of society to countries of a great variety of cultures. *Planet Dialectics. Explorations in Environment & Development* by Wolfgang Sachs, London 1999.
- ^{xxiv} *De Oosterse Renaissance. Kritische reflecties op de cultuur van nu*, Han Fortmann, 1970 (in Dutch)
- ^{xxv} Movement co-founded by Vandana Shiva www.planet-diversity.com
- ^{xxvi} This was an important point made by Dr. Surin Pitsuwan at the GNH3 conference.
- ^{xxvii} *You Are, Therefore I Am*, Satish Kumar, Totness, Devon, 2002.
- ^{xxviii} I made an initial presentation at the conference of INEB (International Network of Engaged Buddhists) in Taiwan, 2007.
- ^{xxix} *Contemplative Science. Where Buddhism and Neuroscience converge* B. Alan Wallace, New York, 2007.
- ^{xxx} Dasho Karma Ura at the 3rd International Conference on Gross National Happiness, Bangkok, November 2007.
- ^{xxxi} Sheldon Shaeffer at the GNH3 conference proposed "the fifth pillar" of the Delors Report on Education: Learning to Transform.

-
- ^{xxxii} Dhammachari Lokamitra during his presentation at the GNH3 panel *Towards Global Transformation: Making Change Happen* 28 November, 2007.
- ^{xxxiii} AFP, January 8, 2008.
- ^{xxxiv} *Open Letter to Dr. Joseph Stiglitz and Dr. Amartya Sen* in 'Business & Society' issue 13/14, February 2008.
- ^{xxxv} *The Theory of Knowledge Based on Goethe's World Conception* Rudolf Steiner, 1886 (originally in German).
- ^{xxxvi} *Knowledge of the Higher World and Its Attainment* Rudolf Steiner, 1904 (originally in German).
- ^{xxxvii} *Threefolding, A Social Alternative* Rudolf Steiner (English edition London 1980).
- ^{xxxviii} *Philippine Agenda 21 Handbook* Nicanor Perlas c.s., CADI, 1998.
- ^{xxxix} *Shaping Globalization. Civil Society, Cultural Power and Threefolding* Nicanor Perlas, CADI, 2000.
- ^{xl} See also Hazel Henderson, IPS, 2007 in *New Scorecards for Real National Progress*: "First a look back. Economist Simon Kuznets, who developed GNP/GDP never saw it as an overall scorecard of a country's progress: "The welfare of a nation can ... scarcely be inferred from a measurement of national income" (1932 testimony before U.S. Congress). This money measured index came into full use during World War II as a way to measure war production, adding up all the production of tanks, airplanes, automobiles and all the other goods and services exchanged in a nation's cash economy."
- ^{xli} *The Post-Corporate World. Life after Capitalism* by David C. Korten, People-Centered Development Forum, 1999.
- ^{xlii} *Development Theory. Deconstructions/Reconstructions* by Jan Nederveen Pieterse, London 2001.
- ^{xliii} Vincent Tucker, 1997, as quoted by Jan Nederveen Pieterse.
- ^{xliv} However a lively discussion was staged at the Symposium *Holistic Education and the Sciences. Are holistic approaches un-scientific?* with Vandana Shiva, Suk Sivaraksa, Jan Nederveen Pieterse, Surichai Wung'ao, Ramu Manivannan and others at Chulalongkorn University, Bangkok, 3 December 2001.
- ^{xlvi} *Spiritual Awakening. The Hidden Key to Peace and Security, Just and Sustainable Economics*, A Responsible European Union. Leuven – Paris – Duley M.A. 2008.
- ^{xlvi} *The Mindful Market Economy* by David C. Korten, article in *Resurgence*, No. 200, May/June 2000.
- ^{xlvi} Closing remarks of Jan Nederveen Pieterse in *Development Theory*.